

Publications of the Institute
for the History of Arabic-Islamic Science

Islamic Philosophy
Volume 91

Publications of the
Institute for the History of
Arabic-Islamic Science

Edited by
Fuat Sezgin

ISLAMIC
PHILOSOPHY

Volume 91

as-Suhrawardī
Shihābaddīn Yahyā ibn Ḥabash
(d. 587/1191)

Texts and Studies
Collected and Reprinted

II

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

ISLAMIC PHILOSOPHY

Volume
91

AS-SUHRAWARDĪ
SHIHĀBADDĪN YAḤYĀ IBN ḤABASH
(d. 587/1191)

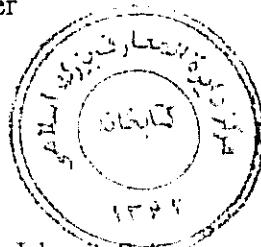
TEXTS AND STUDIES

II

Collected and reprinted
by
Fuat Sezgin

in collaboration with
Mazen Amawi, Carl Ehrig-Eggert,
Eckhard Neubauer

2000

Institute for the History of Arabic-Islamic Science
at the Johann Wolfgang Goethe University
Frankfurt am Main

BBR 9
.18
vol. 90 - 91
v 91

50 copies printed

ISSN 1437-5125

ISBN 3-8298-6098-6 (as-Suhrawardī, Texts and Studies, Vol. I-II)

ISBN 3-8298-6097-8 (as-Suhrawardī, Texts and Studies, Vol. II)

© 2000

Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften

Beethovenstrasse 32, D-60325 Frankfurt am Main

Federal Republic of Germany

Printed in Germany by
Strauss Offsetdruck, D-69509 Mörlenbach

TABLE OF CONTENTS

Spies, Otto (Ed.): <i>Mu'nis al-'ushshāq. The Lovers' Friend by Shihabuddin Suhrawerdi Maqtul.</i> Delhi 1934. II, 23, 67 pp.	1
Spies, Otto; S.K. Khatak (Transl.): <i>The Lovers' Friend. An allegorical story by Suhrawerdi Maqtūl.</i> The Muslim University Journal (Aligarh) 3. 1936. pp. 1-30.....	99
Spies, Otto; S.K. Khatak: <i>Three treatises on mysticism by Shihābuddīn Suhrawerdī Maqtūl with an account of his life and poetry. Edited and translated.</i> (Arabic title: <i>Thalāth rasā'il min ta'lif Shaykh Shihābaddīn Suhrawardī Maqtūl.</i>) [Delhi] 1935. 52, 121 pp.	129
Spies, Otto; M. Umaruddin: <i>Suhrawerdī Maqtūl's philosophical position according to the works of his youth.</i> The Muslim University Journal (Aligarh) 3. 1936. pp. 118-147.....	310

مونس العشاق

THE LOVERS' FRIEND

BY

SHIHABUDDIN SUHRAWERDI MAQTUL

EDITED BY

Otto Spies

JAMIA PRESS, JAMIA MASJID, DELHI.

1934.

To

HELLMUT RITTER

CONTENTS.

	PAGE.
Preface 1
I. Introduction	
1. 'The Suhrawerdis 1
2. Suhrawardi Maqtul 8
(a) His Life	
(b) His Works	
(c) His Doctrine	
3. 'The Suhrawardiya 16
4. Persian Treatises of Maqtul 18
5. 'The Manuscripts of Mu'nis ul-Ushshaq 19
6. The Principles of the Text-Edition 20
7. The Commentary 21
8. The Contents of the text 22
II. Text and Variants	
 23
III. Commentary	
 24

Preface

When I was studying Arabic manuscripts in Constantinople in 1929-1930, where some 70,000 manuscripts are preserved in libraries now accessible to the public, my attention was drawn by Dr. H. Ritter to the Persian Treatise of Shihabuddin Suhrawerdi Maqtul entitled "Mu'nis al-'ushshaq" which is of considerable importance in more than one connection as is shown in this memoir.

Few of Suhrawerdi's Persian works have come down to us. This is not surprising as we know that after his execution his works were burned by the order of the Caliph Nasir, the official representative and instrument of narrow-minded orthodoxy. Such of his works as escaped the flames were preserved by the tolerance of the Turks. Some remains in manuscript are still to be found in Turkish Libraries in Constantinople.

As the writings of Suhrawerdi are of fundamental importance for the study of the older Islamic mystics I decided to edit his "Mu'nis al-'ushshaq". This little book is the result of that decision.

While staying in Constantinople I copied out the manuscripts which are found in Aya Sofya (Nr. 4821) and Fatih (Nr. 5426) and prepared the edition after my return home. Dr. H. Ritter in the meantime had discovered other manuscripts of the same work and sent me rotograph copies. He was moreover kind enough to collate the manuscripts which I have denoted by the letters B, C, D. At the same time he went through my manuscript and made some valuable corrections. It is with great pleasure and gratitude that I make this small acknowledgement for his constant interest and valuable assistance in the preparation of this work.

The transliteration of the Arabic words is not always exactly equivalent. Long vowels and some sounds not found in English could not be differentiated clearly by means of Latin characters since the press used has not the signs of quantity and the diacritic points.

For purposes of quotation I have used Ibn Khallikan's Biographical Dictionary, edition Bulaq 1299 (2 Vols.) and Subki's *Tabaqat*, text printed at the "Matba'a Husainiyya", Cairo 1314 (6 Vols.)

I am grateful, also, for the help afforded me by certain friends and colleagues belonging to this University. *Dr. Hadi Hasan* and *Maulvi Abdul Aziz Memon* have given me assistance in disentangling perplexities connected with the script; the former also read the proofs of the Persian text. *Mr. Hadlow Harris*, Chairman of the English Department, read through the Introduction carefully, made corrections where necessary and suggested some improvements in the style.

My best thanks are also due to the Vice-Chancellor of the Muslim University, *Sir Syed Ross Masood*, for his generous provision of a part of the funds required for the publication of this work.

*The Muslim University,
Aligarh.*

OTTO SPIES

INTRODUCTION

The Suhrawerdis

In Arabic and Persian literature there are three famous writers known as Suhrawerdi. According to its grammatical form Suhrawerdi is the *Nisba* of Suhraward,¹ a little town near Zenjan in the province of Jibal in Persian Iraq, and signifies "the man from Suhraward",² this means therefore that these writers were born at Suhraward. Not only was their place of origin the same, but they lived about the same time and wrote on almost the same subject. Not unnaturally there has been some confusion between these three famous writers from Suhraward,³ and as works and characteristics of one have been attributed to another it is desirable to differentiate clearly between them.

I

Dhiya'uddin Abu'n-Najib 'Abdulqahir b. 'Abdallah b. Muhammad as Suhrawerdi,⁴ born in the year 490 A.H.=1097 A.D., was a famous faqih and prominent sufi scholar.⁵ He was descended from Abu Bekr the first Caliph.⁶ According to Yaqut he is the most illustrious son that Suhraward has produced. When he came in his youth to Baghdad, he studied

1. cf. P. Schwarz, *Iran im Mittelalter nach den arabischen Geographien*, Vol. VII, Leipzig 1926, p. 731 sqq.; *Encyclopædia of Islam*, s.v. Suhraward.

2. cf. Sam'ani, *Kitab al-ansab* (Gibb Memorial Series; Vol. XX) s.v. Suhraward; Yaqut, *Mu'jam*, s. v. Suhraward.

3. *Relation d'Egypt par Abdallatif*, p. 485; *Abo'l-Feda*, *Annal. Moslem.* tom. IV, p. 118 and the notes of Reiske, note 94; *Catalogue Raisonne of the Buhar Library*, Calcutta 1923, Vol. II, p. 157

4. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, Vol. I, p. 436; Carra de Vaux, *Penseurs de l'Islam*, Vol. IV., p. 200; Subki, *Tabaqat*, Vol. IV, p. 256; Ibn Khallikan, p. 375 (translated by de Slane, ol. VII, p. 150)

5. Khairuddin Zurukli, *al-A'lam*, Cairo 1346, p. 539; Subki IV, 256; Shadharat adh-dhahab Vol. IV, 208; Jami, *Nafahat al-uns* (ed. W. Nassau Lees) Calcutta 1859, p. 478.

6. Shadharat adh-dhahab, Cairo 1350/51, Vol. IV, 208; Shar'ani, *Tabaqat*, (Cairo 1315) I, 119; *Nafahat*, p. 478; *Mir'at al-Janan*, Vol. III, p. 372

tradition and Shafi'ite law¹ at the Nizami University which was founded by Nizamu'l-Mulk in the year 457 A. H. After having finished his studies he was appointed Professor at the same University and taught there for some time. Meanwhile he became imbued with mysticism and choosing the life of a recluse resigned his post and began to live in retirement.

In order to mortify the flesh he became a water-carrier² and lived on the money which he earned by that profession. He possessed a Khariba on the west bank of the Tigris where he and his friends retired.³

His teachers were Ahmad al-Ghazali (died 520/1126) and 'Abdalqadir al-Jili (died 561/1165); he received the Khiraqa and Ijaza from these sheikhs, and was considered the chief disciple of Ahmad al-Ghazali.⁴

Abu'n-Najib transformed his Khariba into a Ribat and built alongside a Madrasa where he held Sufi-meetings and presided over the assemblies of the mystics. It was during this time that his name became famous.

In the year 545 he was appointed Principal of the Nizami-University, but taught for only two years,⁵ as he resigned in the year 547 as a protest against the escheat of a boarder's property. We learn from Ibn al-Athir⁶ that a strike among the boarders was the result of the action taken by the authorities.

1. According to the Encyclopaedia of Islam he studied "Hanafite Law". But this must be a mistake, as his biography is given in the Tabaqat-works of the Shafi'i school f.i. Subki, Esnavi (not Isnawi cf. Encycl. of Islam, s. v. *Esne*), Ibn Mulaqqin etc., see also Shadharat adh-dhahab, Vol. IV, 208

2. According to Yaqut (Mu'jam al-Buldan Vol. III, p. 203) in Isfahan

3. Nafahat p. 478;

4. Bankipore, Vol. XIII, p. 41; Shadharat IV, 209; Nafahat 478

5. Shadharat IV, 209; Ibn Khall. 376

6. Al-Kamil, Vol. XI, p. 69

In the year 557 he left Baghdad in order to journey to Jerusalem.¹ We know that he held on the way sufi-meetings at Mausil. During his stay at Damascus in the year 558, where he was received with great honours by Nuruddin Zangi, he learned² that he could not enter Jerusalem as that town was in the hands of the Crusaders. He therefore returned to Baghdad, but before his departure he founded a cloister for Sufis. He passed the rest of his life in Baghdad and died there in the year 563/1167.³

In the biographical books of the Arabs a number of his *works* are given, but only two of them have been handed down to us. His main work is *Kitab adab al-muridin fi 't-tasawwuf* "Manners of the Disciples". Several manuscripts of this work are extant in European and Oriental Libraries.⁴ A full statement of its contents has been given by Ahlwardt.⁵

Brockelmann in his Arab. Lit. I, 436 states that Abu'n-Najib wrote also a commentary (*Sharh*) on the *hundred names of God: al-asma' al-husna*, of which only one manuscript has come down to us which is preserved in Vienna.⁶ But this work is a pseudograph; moreover, it is ascribed to 'Umar Suhrawardi. There exists a Persian translation of it in Constantinople, Fatih 2656.

1. Shadharat IV, 209; Ibn Khall. 376.

2. Yaqut, Mu'jam al- Buldan III, 204; Shadharat IV, 209.

3. It is not clear, why C. Brockelmann, Vol. I, p. 436 gives two dates 562 and 563 and the Encyclopædia of Islam only the year 562, as in the biographical works the year 563 is given as the date of his death.

4. H. Ritter discovered an old manuscript in Constantinople and kindly gives me the following description.

This work ought to be edited. For other manuscripts see Brock. I, 436: Bankipore, Vol. XIII, Nr. 855 and Tübingen Nr. 89,1.

5. Verzeichnisse der arabischen Handschriften in Berlin, Vol. III, p. 121.

6. G. Fluegel, Die arab., pers. und tuerk. Handschriften der K. K. Hofbibliothek, Wien 186, Vol. III, p. 99.

According to Hajji Khalifa IV, 141 and Wuestenfeld¹ he is the author of a collection of anecdotes concerning the Imam Shaf'i. This work proves also that he belonged to the Shaf'iite school.²

Some small treatises are preserved in a manuscript at Tuebingen No. 89,¹⁶

II

Shihabuddin Abu Hafs 'Umar b. Muhammad b. 'Abdullah³ b. Ammawah as-Suhrawardi⁴, born in the year 539/1145, was the most prominent scholar of his time in philosophy and mysticism and an eminent representative of orthodox sufism. It may be interesting to quote the titles of honour and epithets attributed to him by the Imam Yafi'i:⁵

استاد زمانه فريد اوشه مطلع الانوار منبع الاسرار دليل الاريقه
ترجان الحقيقة استاد الشیوخ الاکابر الجامع بین علی الباطن و الظاهر
قدوة المارفین عدة السالکین العالم الربانی...

Shihabuddin as-Suhrawardi was a nephew to Abu'n-Najib 'Abdulqahir b. Abdullah and a descendant of Abu Bekr as-Siddiq.⁶ He grew up under the protection of his uncle studying under him *Tasawwuf*, *Hadith*, *Fiqh* and *Wa'z*.⁷ He completed his studies in Baghdad where besides other teachers 'Abdulqadir al-Jili (died 561/1166) was one of his professors.⁸ He followed the Shaf'iite school. During his

1. Der Imam Schaf'i, Goettingen 1890, p. 8.

2. See also Shadharat adh-dhabab IV, 208.

3. Brockelmann has named him 'Umar b. Abdallah. According to another version the name of his *kunya* is: "Abu 'Abdallah" cf. Shadharat V, 153

4. Brock. I, 440; Ibn Khallikan I, 480 (Translation vol. II, p. 382).

5. Mir'at IV, p. 79; Nafahat, p. 544

6. Subki, V, 143; Nafahat, p. 545

7. Subki, V, 143; Mir'at IV, p. 80

8. Subki, V, 143; Nafahat, p. 545; Shadharat V, 153

stay at Basra he inclined towards mysticism. For sometime he lived with some Abdals on the island of 'Abbadan, a small island in the Tigris.¹

He lived in Baghdad as a teacher and preacher and was the chief of the Sufis.² The caliph Nasir appointed him shaikhu 'sh-shuyukh (grand-master of the Sufis) in Baghdad and entrusted him with several important missions. Scholars and students came from far and near to listen to his lectures and discussions. The following letter has been handed down by Jami³ and Ibn al-'Imad:⁴

يا سيدى انى ان تركت العمل أخلدت الى البطالة وان عملت داخلى المحب
فأثیرها أولى - فكتب جوابه⁵ اعمل واستغفر الله من المحب.....

He had a large number of pupils among whom was the famous Persian poet *Sa'di*⁶ who narrates a story about him in his *Bustan*.⁷

On the occasion of his pilgrimage to Mecca, at the end of his life in the year 1231, he met there his prominent contemporary 'Omar al-Farid.⁸ After having returned to Baghdad he lived there three years more and died in the year 632/1234.

His best known work, regarded as authoritative on Sufism, is '*Awarif al-ma'arif* "Bounties of Knowledge" which he composed at Mecca. Whenever a difficulty confronted him

1. *Nafahat*, p. 545

2. *Sarkis*, p. 1060; *Shadharat* V, 154; *Nafahat*, p. 545

3. *Nafahat*, p. 545; see also *Mir'at* IV, p. 81

4. *Shadharat* V, 154

5. *Nafahat*, p. 545 reads: فكتب اليه في جوابه

6. cf. *Grundriss der Iranischen Philologie*, Vol. II, p. 292

7. Ed. K. H. Graf, Wien 1850, p. 150.

8. *Nicholson*, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1930, p. 396

§

he returned to God, circumambulated the house and asked for success in driving off the difficulties and for the knowledge of the truth.¹

The 'Awarif al-matarif' is divided into 63 chapters² dealing with the origin of mysticism, the derivation of the word Sufi, the mystical stages, ascetical life, behaviour and work of the Sufis. The whole is based on the Quran, Hadith and the sayings of the Sufis.³

'Awarif al-matarif'⁴ has been studied by E. Blachet and formed together with a few other works the basis of his "Etudes sur L'Esoterisme Musulman".⁵ The book itself was printed on the margin of al-Ghiazali's *Ihya*⁶ and translated into Persian by Mahmud b. 'Ali al-Kashani. This Persian version was translated into English by H. Wilberforce Clarke.⁷

Besides this only a small mystic treatise "Jadhf al-qulub ila minwasalat al-malhabib" (31 pages) has been printed at Halab 1328 A. H.

Other works of Shihabuddin are extant in manuscript. His book "Kashf al-fada'ih al-yunaniyya" is directed against the study of Greek philosophy.⁸ He tries to show in it the helplessness of pure reason.

1. Nafahat, p. 545; Mir'at IV, 80.

2. cf. de Sacy, Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi, tome XII, p. 323.

3. The contents of the work are fully given by Ahlwardt, Verzeichnisse der arabischen Handschriften in Berlin, Vol. III, p. 20, No. 2845.

4. cf. Carré de Vaux, Gazali, Paris 1902, p. 235-41; id., Les Penseurs de l'Islam, Paris 1923, Vol. IV, p. 199-207.

5. Extrait du Muséon, Louvain 1910.

6. Cairo 1289 and 1294 A. H.

7. Calcutta 1891.

8. Muhammad Iqbal, The Development of Metaphysics in Persia, London 1906, p. 122 ascribes it by mistake to Shihabuddin Suhrawardi Maqtul.

A manual on Muhammadan dogmas, dealing with the fundamental articles of the faith, called 'aqa'id, is his "*I'lām al-huda wa 'aqa'id arbāb at-tuqā*". To the manuscripts mentioned in Bröckelmann, I, 441 add: Bulhar Catalogue, Vol. II, p. 98; Bankipore, Vol. X, No. 519; Tuebingen No. 89, 3.

Formerly only one copy of his *ar-risala fi 'l-faqr*¹ which deals with the mystical stage of Poverty and its virtues was known to us.² A second copy is extant in the University Library of Tuebingen.³ Another copy of the same treatise is preserved at Bankipore; cf. Catalogue, Vol. XIII, p. 173.

Unknown till recently was "*Irshad al-muridin*" a small handbook on Sufism. It is divided into 47 *babs* dealing with the principles and technical terms of Sufism. Though it is not mentioned elsewhere, it has been proved that Shihabuddin Suhrawerdi is the author of it.⁴

Other works of which manuscripts are preserved in different libraries are quoted by Brockelmann, I, 441. The University Library of Tuebingen, however, possesses a manuscript in which several small *rasa'il* of Suhrawerdi are contained.⁵

III

Abu 'l-Futuh Yahya b. Habash b. Amirak Shihabuddin as- Suhrawerdi al-Maqṭūl.

The later Arabic biographers are not in agreement

1. The same *risala* is attributed to Abu 'Amr 'Uthman b. abi Ya'la al-Abhari in Ahlwardt No. 3162.

2. Bröck. I, 441, No. 5.

3. M. Weisweiler, Verzeichnis der arabischen Handschriften, Vol. II, Leipzig 1930, No. 89, 19.

4. Bankipore, Vol. XIII, No. 864.

5. M. Weisweiler, loc. cit.; No. 89.

about his name¹ : some read *Ahmad* instead of *Yahya*, others *Jaish* or *Hasan* instead of *Habash*. *Ibn abi Usaibi'a*, not knowing his proper name, calls him: "Abu Hafs 'Umar.....as-Suhrawerdi." This is obviously a confusion with the other Suhrawerdi.

Suhrawerdi Maqtul wrote both in Arabic and Persian. The works we owe to his pen are numerous. Yet only two of them which he wrote in Arabic have been published up till now. His Persian books have not yet been utilised. What we want are text-editions to be used as a basis for research-work. Therefore it may be desirable to publish Suhrawerdi's very important risala "*Mu'nis al-'ushshaq*" of which several Manuscripts are preserved in Turkish Libraries of Constantinople.

2. Life of Suhrawerdi Maqtul.

Life. Shihabuddin Suhrawerdi Maqtul² was born in the year 549 and studied law and philosophy at Maragha under Shaikh Majduddin al-Jili³ "until he was accomplished in every excellence in these subjects of which while still a youth he revealed powers of independent and fearless criticism". Shaikh Fakhruddin al-Mardini had a friendly feeling towards Suhrawerdi and admired his immense knowledge.⁴ He is reported to have said: "How sagacious and eloquent is this young man! I did not find anyone like him in my time, except that I fear for him on account of his impetuosity and rashness and his lack of self-restraint which may yet be the cause of his ruin."

1. Shadharat adh-dhahab, IV, 290 ; Ibn Khallikan II, 346.

2. cf. Brockelmann I, 437 ; Encyclopaedia of Islam, s. v. Suhrawerdi ; L. Massignon, Recueil de textes inédits concernant l'histoire de la mystique, Paris 1929, p. 111 sqq; Ibn Khallikan II, 345.

3. Sarkis, p. 1061 ; Shadharat IV, 290 ; Yaqt VII, 269.

4. Ibn abi Usaibi'a, Vol. II, p. 167 ; see also : Yaqt Vol. VII, 269.

Suhrawerdi Maqtul belonged to the Shafi'ite school, became a convert to Sufism and wandered to Isfahan and lived in Baghdad and Aleppo. When he came to Aleppo in the year 579 he had discussions with famous Fuqaha' and Mutakallimun, but no one could compete with him.¹

At Aleppo the prince Malik az-Zahir, the son of the famous Sultan Salahuddin, who was the ruler of Aleppo, granted him his favour and was very kindly disposed towards him.² But this patronage did not last for very long. The orthodox theologians were eclipsed by and jealous of him. As a result of their enmity his orthodoxy was impugned. Although his teaching had no external disagreement with orthodox dogma and he carefully disguised his doctrine under the cloak of an obscure terminology, the orthodox suspected him of heresy and loose principles in religion.³ The orthodox party wrote to Salahuddin that Suhrawerdi's teaching was a danger to Islam and to his son Malik az-Zahir and that it was necessary to kill him. They succeeded in turning the Sultan against him.

Salahuddin issued a decision under canonical law for his death as a heretic and Malik az-Zahir was instructed to carry out that sentence. When Suhrawerdi heard the sentence he shut himself up in a separate room and refused food and drink till he passed into God.⁴ According to another version he was put to death by strangulation⁵ or crucifixion.⁶

1. Ibn abi Usaibi'a II, 167; Yaqut VII, 269.

2. Ibn abi Usaibi'a II, 167; Yaqut 269.

3. Shadharat IV, 290; Nafahat p. 684; Yaqut VII, 270.

4. Shadharat IV, 290-92; Usaibi'a II, 167; Ibn Khallikan II, 348; Nafahat, p. 684; Yaqut 270.

5. Nafahat, p. 684; Yaqut 270; Ibn Khallikan II, 348.

6. Nafahat p. 684; Shadharat, IV, 292; Mir'at III, 437.

That happened in the year 587, when he was thirty-eight or thirty-six years old.¹ His grave is outside the Bab al-Faraj close to the Christian quarter.² When he was buried a poem is said to have been found on his grave which runs as follows:³

"The inhabitant of this grave was a pearl,
A hidden one which God had created of nobility,
The times did not know his value,
So he returned it to the shell for the great care he
had for it."

People called him *Shaikh Maqtul* "the murdered Shaikh" and venerated him as a saint and miracle-worker, narrating legends about him⁴ e. g. that he possessed the philosopher's stone and the knowledge of making gold, that he was not killed, but disappeared,⁵ that no tree or shrub would grow on his grave and that at night weird sounds were heard from it.⁶

Other traditions about him which show his character are found in Ibn abi Usaibi'a, Vol. II, p. 167-69 and Shadharat adh-dhahab, Vol. IV, p. 290 sqq. Suhrawardi was acquainted with the art of natural magic (*simia*).⁷ There is an anecdote which shows how he managed the magic.⁸

1. Shadharat IV, 290; Nafahat 684; Ibn abi Usaibi'a II, 167.

2. A. von Kremer, Geschichte der herrschenden Ideen, quoted by Babinger in "Der Islam", Vol. XI, p. 73.

3. Ibn abi Usaibi'a II, 169.

4. Nafahat p. 684; A. von Kremer, Mittelsyrien und Damaskus, Wien, 1853, p. 69, Mir'at III, 437.

5. The belief that the master did not die is to be found also elsewhere f. i. Mansur al-Hallaj, Muhammad b. al-Hanafiya, etc. Cf. Babinger, "Der Islam", Vol. XI, p. 75.

6. Cf. Th. Nöldeke, Das arabische Märchen vom Doctor und Garkoch, Berlin 1891, p. 5.

7. Nafahat, p. 683; Ibn Khallikan etc. Haji Khalifa III p. 647; Mir'at III, 434.

8. Usaibi'a II, 167; Ibn Khallikan, II, 346; Shadharat IV, 290; Mir'at III, 434.

Works. Suhrawardi's principal and most characteristic work is his metaphysics of Light, *Kitab Hikmat al-ishraq*, "Philosophy of Illumination". For commentaries on it see Brockelmann I, 437 and add, so far as manuscripts are concerned, Rampur List, p. 395; Bankipore Catalogue, p. 384; Buhar Cat., II, p. 346; Asiatic Society Cat. p. 81. His theory is the Neo-Platonic theory of light which is also to be found in other Arab philosophers *e. g.* al-Farabi and Ibn Sina. Suhrawardi conceives reality as light.¹ The spiritual light is the symbol of emanation and the fundamental reality of things by which he explains all and every thing. His philosophy of light has been studied by several European Scholars. *Carra de Vaux*² pointed out the salient features as "un-neoplatonisme recouvert d'une terminologie dont le goût est persan et peut-être plus spécialement manichéen". *M. Horten*³ has translated it in a summary and explained it from a philosophical point of view and *S. Van den Bergh*⁴ has published a very important and useful article on the "Temples of Light". So we are well informed about his teaching. The reader may be referred to these very thorough studies. It may be added that Ibn Sina did not deal with the philosophy of illumination (*ishraq*) as *C. A. Nallino*⁵ proves, but he wrote on Eastern philosophy (*hikma mashriqīya*).

1. Mihd. Iqbal, *Metaphysics in Persia*, London 1908, p. 121 sqq.

2. *La philosophie illuminative d'après Suhrawardi Maqtul*, Journal Asiatique, IX. Serie, tome 19, p. 63-94.

3. *Die Philosophie der Erleuchtung nach Suhrawardi* [Abhandlungen zur Philosophie und Geschichte hrsg. von Henno Erdmann] Halle 1912.

4. *De Tempels van het Licht door Suhrawardi*, Tijdschrift v. Wijsbegeerte, Haarlem 1916; Vol. X, p. 30-59.

5. *Filosofia "orientale" od "illuminativa" d' Avicenna*, Rivista degli Studi Orientali, Vol. X, Rome 1925.

Besides this main work Suhrawardi wrote many other books¹ of which manuscripts have been handed down to us. Some of them deal with logic, physics and metaphysics, other treat of philosophy and mysticism. Suhrawardi himself gives in the Introduction to his "Hikmat al-ishraq" an account of his works and the reasons of composing them. M. L. Massignon, however, was the first who tried to make a chronology of Suhrawardi's works. This classification² comprises, according to the development of his philosophical ideas, works of his youth, works of the peripatetic period, and works of the Avicenno-Platonic period.

I. Works of his youth are:

- (1) *Kitab al-alwah al-'Imadiya* so called because he dedicated it to 'Imaduddin Qara Arslan Dat'ud b. Ortog, the Amir of Kharput, cf. Brock, I, 438, 6
- (2) *hayakil an-nur*, printed in Constantinople 1335 A.H. For commentaries see Brockelmann, Vol. I, 438, 5 and add there the following manuscripts of the commentary by Muhammad ad-Dawani: Rampur List, p. 396; Hyderabad List, Fann Hikmat No. 62; Asiatic Society Cat., p. 82; Bihar Cat., Vol. II, p. 136
- (3) *at-tanqihat fi usul al-fiqh* cf. Shadharat, IV, 291; Mir'at III, 435; Massignon, p. 113
- (4) *sakinat as-salihin* cf. Massignon, loc. cit., p. 113
- (5) *pertew name* dedicated to Barqiyaruq, Amir de Niksar cf. Massignon, loc. cit., p. 113
- (6) some *rasa'il* mainly written in Persian of which we shall treat later on.

1. See the list of his works in Brock, I, 437 and Ibn abi Usaihi'a II, p. 170.

2. cf. L. Massignon, Recueil de textes inédits concernant l'histoire de la mystique en pays d'Islam, Paris 1929 p. 113; see also M. Horten, die Philosophie der Erleuchtung nach Suhrawardi, Halle 1912, p. VI.

II. To the *peripatetic period* belong the following works:

- (1) *Kitab at-talwihat fil-hikma* cf. Brock. I, 437,2
- (2) *Kitab al-mugawamat*, an appendix to the former work cf. Ibn abi Usaibi'a II, 170; Yaqut 270.
- (3) *Kitab al-mashari' wal-mutarahat* cf. Brock. I, 437,3
- (4) *Kitab al-lamahat fil-haqa'iq* cf. Brock. I, 438,4
- (5) *Kitab al-munajat*, cf. Brock. I, 438,9 and Massignon p. 111.

III. Works of the final, the *Avicenna-Platonic period* are:

- (1) *hikmat al-ishraq*.
- (2) *kalimat at-tasawwuf*, MS Ind. Off. 1922, Nr. 5 cf. Massignon, p. 112 and M. Horten, loc. cit, p. VI. note 1.
- (3) *i'tiqad al-hukama'* MS Paris 1247 cf. Massignon p. 113.

The critical classification of other works composed by him has not yet been made. It is impossible to classify them unless they have been studied. I quote the following works:

- (1) *Arba'un asma'* cf. Brock. I, 438, 11.
- (2) *at-ta'arruf lit-tasawwuf* cf. Brock. I, 438,8; L. Massignon, La passion d'al-Hallaj, Paris 1922, Vol. II, p. 10*, 20*; Ibn abi Usaibi'a II, 170. H. Ritter has pointed out (cf. Orientalia I [Veröffentlichungen des Archäologischen Instituts des Deutschen Reiches Abteilung Istanbul, 1] Istanbul 1933, p. 81 that he is not the author.
- (3) *al-ghurbat al-gharibe* cf. Yaqut 270, H. Khal. IV, 310. Mir'at III, 435. H. Khal. says about this work:

هي كراسة الطير لا بن سينا بل فيه باللغة نامة اثار بها الى حدث
النفس والاحوال المتعلقة بها

Four MSS of it are extant in Constantinople according to information given to me by Dr. H. Ritter.

- (4) *'aql-i surkh* a Persian treatise dealing with the language of the birds cf. H. Kh. IV, 236. Probably it belongs to the collection of histories which are mentioned under the works of his youth No. 6.
- (5) *tuhfat al-ahbab* cf. H. Kh. II, p. 219.
- (6) *al-ma'arij* cf. Yaqut 270; H. Kh. V, 608; Usaiibi'a II, 171.
- (7) *Kashf al-ghita'* cf. H. Kh. V, p. 209.
- (8) The legend of *Ka'b ibn Zuhair* and the *Burda* of the Prophet with the Takhmis of Suhrawerdi, Tuebingen MS No. 137,5 cf. Weisweiler, loc. cit., p. 107..
- (9) Some *poems* cf. Berlin 7699, 2; British Museum 886,2. Poetical selections have been published in the works of Ibn abi Usaiibi'a II, 169 sqq. and Ibn al-'Imad (Shadharat) Vol. IV, 291; Mir'at III, 435; Yaqut 270 sqq.

Doctrine. Suhrawerdi was a Sufi and Peripatetic.¹ His philosophical ideas are influenced by Plato and Aristotle although he differs in many points from them and even attacks the latter in his *Hikmat al-ishraq*. It may be interesting to quote a few sentences from the introduction to this book:

1. Encyclopædia of Islam s. v. Suhrawardi.

"As regards the first teacher, Aristotle, it is clear that he is of incomparable value, that his wisdom is great and his faculty of penetration profound; yet we should not so exaggerate our reverence for him as to undervalue his masters, among whom especially are to be counted the travelling and law-giving philosophers, such as Agathodæmon, Hermes, Aesculapius, and others....."

By Neo-platonic theories he develops Aristotle's doctrine and explains monistic tendencies. His mysticism reflects Hellenistic Syncretism. In short: Suhrawerdi is an eclecticist, but the first systematiser.¹ His doctrine is therefore a mixture of all systems which he synthesises in his own system: Neo-Platonic and Neo-Pythagorian doctrines, Hermenic and Gnostic ideas, Iranian and Shi'ite conceptions of the hidden spiritual Imams.

This latter idea is also expressed in the introduction : "The world was never wholly without philosophy and without some one who cultivated it and was declared a philosopher by manifest proofs and facts. This man is the real Caliph or representative of God on earth.....

But the speculative philosopher, fully equipped in philosophy, has no claim to rule in this earth. For there is always a theosophist on earth and he is better fitted for the post than the philosopher, as the place of God's Vicar on earth cannot remain unoccupied. By this rule, however, I do not mean the possession of political power; only the Imam who is also a theosophist may take over the political power and exercise it publicly, or he may rule in secret. In the latter case he is termed the mystical pole; to him the rule belongs, even though he live in the deepest poverty.

1. Muhammad Iqbal, *The Development of Metaphysics in Persia*, p. 148 sq.
 2. F. Babinger, *Scheich Badr eddin*, "Der Islam", Vol. XI, p. 72.

If the political power should really come into his hand, the age becomes illuminated ; but if it lacks such divine guidance, it is overwhelmed by darkness.....”

Suhrawardi's eclectic doctrines are more or less clothed by Islam. It is, however, not necessary to go into a description of his teachings as we have a very instructive dissertation on Suhrawardi by Muhammad Iqbal in the book mentioned above, page 15, note 1, in which he examines the various aspects of his philosophy: Ontology, Cosmology and Psychology (p. 120-148).

3. The Suhrawardiya

In Islam there is an order or a school of Darwishes which is known as “Suhrawardiya”. In literature, however, there is disagreement as to the personality of the founder of that order. One Suhrawardi is said to have founded an order or two called either “Suhrawardiya” or “Ishraqiyun” or “Nurbakhshiya”. These three orders which are evidently closely akin are often confused.¹ We must clearly distinguish between them.

It is usually held that the Suhrawardiya owed their foundation to Shihabuddin 'Umar as-Suhrawardi.² But that is wrong. Depont and Coppolani speak of this order as “purement spiritualiste; leur doctrines sont le prolongement affaibli de l'enseignement eclectique des neoplatoniens, mais étroitement enfermées dans les préceptes du Coran.....”

This confusion is easily intelligible if one considers that Abu'n-Najib as-Suhrawardi precedes in the mystic chain

1. Brown, Darwishes, p. 158-59.

2. Octave Depont et Xavier Coppolani, *Les Confréries Religieuses*, Algier 1897, p. 172 ; 533 ; Brown, Darwishes, p. 267.

Shihabuddin 'Umar as-Suhrawerdi ¹ and that both finish the first chain. So Shihabuddin 'Umar is the *first* after the founder in the list of the order, whereas Abu'n-Najib comes just before him in the mystic *silsile*.²

In reality Abu'n-Najib is the founder of the Suhrawerdiya order which adopted his special mystical teaching. This order spread so quickly in Islamic countries through the efforts of two distinguished disciples, namely Najmuddin al-Kubra (died 618) and Shihabuddin 'Umar as-Suhrawerdi, the nephew of Abu'n-Najib. So the disciple was confused with the founder as they had the same name, taught the same mystical doctrines and belonged to the same order.³

The Suhrawerdiya had a large number of followers exceeding that of other orders. This fact is noticed *e. g.* in *Lata'il Ashrafi*, p. 358.

مشائخ که نسبت بخانوادہ سہروردیت
بدود مان دیکر کم بوده باشند
or in *Mir'at al-Asrar*, fol. 21b⁴
چندین مشائخ که در ملک او مملک کشند
در خانوادہ دیکر کم باشند

The Suhrawerdiya order spread in India mainly through the activity of disciples of Shihabuddin as-Suhrawerdi, the nephew of the founder. In Upper India it was introduced

1. Depon et Coppolani, loc. cit., p. 534.

2. Depon et Coppolani, loc. cit., p. 535.

3. There is sometimes confusion in the "apostolical succession" of the different Darwish-orders. In these circumstances not only the chain of the Shadhiliya and that of Shaikh Badruddin (cf. Babinger, loc. cit., p. 103 sqq.) but also that of the Suhrawerdiya are the same up to Ahmad al-Ghazali (cf. Ahmad Hilmi, *Hadiqat ul-auliya*, 3 part : Suhrawerdiya, Stambul 1318).

4. Bankipore, Vol. XIII, p. 49.

by Baha'uddin Zakariya al-Mutani (died 660), in Bihar and Bengal by Jalaluddin at-Tabrizi and his disciples.¹

Shihabuddin Suhrawardi Maqtul, the representative of the "Philosophy of illumination" founded an order too. His disciples who adopted and followed his philosophy and ideas (*hikmat al-ishraq*) called themselves *al-ishraqiyun* "The Illuminists".

It may be worthy to note that Brown² gives among the names of the orders existing in Turkey also the "Ashraqi" (p. 82) and says further (p. 457) following Rycaut's History of the Present State of the Ottoman Empire (p. 135):

"Rycaut describes the Ishraqi or "illuminated" as a purely Platonical sect, contemplative of the Divine Idea and the number in God. They held the Unity, but did not deny the Trinity.....They also condemned all fancies and gross conceptions of Heaven..."

The order of Darwishes who consider Shihabuddin Maqtul as the founder of their sect is called "Nurbakhshiya".³

4. Persian Treatises of Maqtul.

Besides the above mentioned works written in Arabic Suhrawardi Maqtul composed also several treatises or rather stories in Persian which are almost unknown even today. Leaving the mystical treatise *Kalimat al-tasawwuf* (India Office, Persian 1922, No. 5) out of the question there are stories full of symbolism and allegories in which he clothed his eclectic doctrine of Hellenistic ideas and mystical belief.

1. Bankipore, Vol. XIII, p. 49.

2. Brown, the Darwishes ed. by H. A. Rose, London 1927.

3. Encyclopaedia of Islam, s. v. Suhrawardi.

Among these stories which he himself calls *risala* I mention the following which have become known to me¹ and which are extant in Libraries of Constantinople:

- (1) *Mu'nis al-'ushshaq* "The Friend of the Lovers." For the Manuscripts see the next paragraph.
- (2) *Tarjama lisan al-haqq* "The interpreter of the language of Truth".²

This treatise is identical to the *risalat at-tayr*, cf. MS Fatih 5426 fol. 99 b. and H. Kh. IV, 310. Extant: Fatih 5426, fol. 100-103.

- (3) *Par-i Jibra'il* "The wing of Gabriel"
Extant: Aya Sofya 4821, fol. 60
Commentary on it: Shehid Ali Pasha 2703, fol. 200 b-208.
- (4) *Safir-i Simurgh* "The whistling of Simurgh"
Extant: Fatih 5426, fol. 103-10
- (5) *lughat-i muran* "The language of the ants" cf. Massignon, loc. cit., p. 113.

5. The Manuscripts of *Mu'nis al-'Ushshaq*.

It is strange that there are no Manuscripts of *Mu'nis al-'ushshaq* in European libraries, so far as I know. In the libraries of Constantinople I found assisted by H. Ritter³ the following copies which are preserved in different libraries:

- (1) *Aya Sofya* 4821, 4 fol. 48-60, copied 677 A.H. I have denoted it by *A*. Unfortunately I have not differentiated between *ς* and *Ϛ*.

1. I am very grateful to H. Ritter for information about some manuscripts in Constantinople.

2. This text will be edited by Mr. Henry Corbin in Paris.

3. He has meanwhile published a short account of these MSS, cf. "Der Islam", Vol. XXI, p. 107.

(2) *Aya Sofya* 2052, 1 fol. 1-12 b, I have denoted it by *B*, copied 687 A. H.: the colophon runs as follows:

تمت الرسالة المشتملة على اسرار المتنق و احوال الصدق و رموز المقايق
و كنوز الدقايق من تصنيف الشيخ الجليل قدوة الاولىاء زبدة الانقباء شهاب الحق
والدين ابي المحامد محمد السمروردي قدس الله روحه العزيز على يدي المبد الصعيف
مبارك بن اصيل بن محمد بن النجحيب المقلوب بنجم القرطاسي غفر الله له و اوالديه
ولاجمعن الرؤمن و المؤمنات في ليلة الاثنين العاشر من شهر زيلع الاول

سنة ٦٨٧ هجرية

(3) *Aya Sofya* 4815, 4 fol. 10b-22 a, without a date copied probably in the second part of the IX. century A. H.: I have denoted it by *C*. The Manuscript ends with the words: *والحمد لله رب العالمين*

(4) *Aya Sofya* 4795, 21 fol. 211 a-215 b, copied in the year 854 A. H. at Herat, I have denoted it by *D*, the colophon:

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب في سنة ٨٤٦ الـ لـ

(5) *Shehid Ali Pasha* 2703, fol. 183 b-191 b, copied 731 A. H. I have denoted it by *E*. The colophon

تمت الرسالة مؤنس المشاق بحمد الله و حسن توفيقه

(6) *Fatih* 5426, fol. 91a-99a I have denoted it by *F*. The colophon: شام شد رساله مؤنس المشاق از آن شیخ شهاب الدین مقتول رحمة الله عليه بحمد الله و حسن توفيقه والسلام على نبیه محمد وآل الاخبار واللام. (probably 7th century)

(7) *Koprulu* 1589, fol. 418; I could not use this manuscript.

6. The Principles of the Text-Edition

The edition of the text was originally based on *A* and *F* as they were my first copies. But the study of other manuscripts suggested that the oldest manuscripts *A* and *B* are not the best. All the manuscripts follow different traditions of which *D* and *E* are more closely connected than others.

I have taken in the text the readings which are found most frequently, *viz.* if four readings are the same, I put them in the text while the remaining two are to be found in the apparatus of variants. Sometimes I have given as readings insignificant matters, but in certain cases they may prove useful.

The apparatus of variants is made and arranged according to the method used in the "Bibliotheca Islamica".

The variants are not indicated by a number in the text arrived at by counting the numbers in the apparatus of variants. I count instead the lines of the text from which the word is taken and put in the apparatus. The number in the apparatus indicates the line of the text, the first word being the word in the text, after the colon (:) the variant follows. If there are in the same line several variants the new variant is marked by a vertical line (|). The various manuscripts are indicated by the letters A, B, C, D, E and F as already explained.

The division into chapters is found in all manuscripts, except that a new chapter begins in B, D and F in the last third of chapter 3 with words ... از ... جهاد مکار ... I have counted the chapters and denoted them by numbers.

7. Commentary.

It is very fortunate that H. Ritter succeeded in discovering a commentary upon the text; for the ideas of the text are not always easy to comprehend since they are a mixture of philosophical conceptions and Islamic mysticism. This commentary is not meant for the whole story, but only for chapter 6 which is undoubtedly the most important and complicated chapter.

The manuscript is preserved in the Shehid Ali Pasha Library, No. 2703, fol. 192 b-199 b and was copied in the year 731 A.H. It has been described by H. Ritter in his

"Philologica VII". No author is given and it is now almost impossible to discover who he is. The copy is not always in good condition as there are many mistakes on that text of the copyist. On several points the text quoted by the commentator is different from that of my edition. The divergences are not quoted by me, but they may be easily found out by consulting the apparatus of variants. I print the text as it is found in the manuscript. I thought it superfluous to translate the commentary.¹

8. The Contents of the Text.

The story itself is an allegory having special importance by the fact that it is one of the *oldest* allegorical stories in Persian literature. The three pre-extant brothers and sisters, Beauty (*husn*), Love ('*ishq*), and Sorrow (*huzn*) depart from the City of existence of Adam (*shehristan-i wujud-i Adam*) and turn to this world where they settle with Jusuf, Zulaikha and Jacob respectively.

The story, moreover, contains a treatise on microcosm *i.e.* the old philosophical theory that man is conceived as an epitome of the universe. For its wonderful mixture of philosophical thought and mystical belief it deserves special consideration. In Mu'nis al-'ushshaq a complete doctrine of the microcosm is preserved to us, the sources of the philosophical ideas of which should be traced.²

I am unable to enter upon a treatment of these influences and philosophical questions because of an agreement with

1. It has already been translated into French, cf. foot-note.

2. We know that Muhiuddin Ibn al-'Arabi (died 638/1240) wrote on the same subject in his treatise *at-tadbirat al-ilahiya fi islah al-mamlakat al-insaniya*, (Brock, I, 443, No. 18 and Bankipore, Vol. XIII, No. 887) a work divided into a Tamhid, Muqaddima and 17 Bab. The work has been edited in an excellent manner by H. S. Nyberg "Kleinere Schriften des al-'Arabi, Leyden 1919, cf. also the book-review of R. Hartmann in "Der Islam", Vol. XIII, Berlin 1923, p. 132 sqq.

Monsieur Henry Corbin in Paris, a disciple of Prof. L. Massignon. M. Corbin has already studied these particular questions very carefully and published his conclusions.³ We agreed that I should confine myself to preparing a scientific text and that he should deal with the philosophical doctrines involved in his edition of "Tarjuman lisān al-haqq."

3. Pour l'Anthropologie Philosophique: Un traité Persan inédit de Suhrawardi d'Alep (†1191), Recherches Philosophiques 1932-33, Paris 1933, p. 371-423.

عالیم روح بزیان در عالم جسم توان کرد جنایت در اول بیان کردیم آگهیون رموز و اشارات باخرا رسید و ما باقی بر سبیل اجتال بگوییم

گفت چون عشق آن حکایت بکرد زلیخا سبب آمدن او پرسید او حکایت برادران خود کرد و عدم التفات حن بایشان وشن حن بیش یوسف زلیخا خانه باوی پرداخت، چون یوسف بعصر افتاد عشق گربان زلیخا بگرفت و بتماشای یوسف بر داد، پای دلش بسنگ حیرت بر آمد، چون یوسف عزیز مصر شد خبر بگنعان رسید، حزن دست یعقوب و فرزندان گرفت و بعصر آمد، یوسف با زلیخا دید بر تخت نشسته، چون بزانو ادب بنشست و روی بر خاک نهاد یعقوب با فرزندان موافقت کردند، گفت: ای پدر تبییر آن خوابست که با تو گفتم «یا اب این رأیت احد عشر کوکبا والشمس والقمر رأیهم لی ساجدین» (۱)

این بود که می خواستم نوشت

والله اعلم بالصواب و اليه
الرجوع والماطل
تمت

— — — — —

کفت حالی پیری بیند که آغاز سلام کند و اورا بتوارد و بجودش خواند (شرح) با آن پیر عقل اول میخواهد و بسلام پیر و نواختن فیض (۱) میخواهد

کفت آنجا چشم، ایست (۲) که آنرا آب زندگانی خوانند در آنجا غسل کند (شرح) مراد باین چشم حیوة سرمدیست و غسل در آن انصاف رونده است بحیوة حقیقی (۳) و تجرد او از باد عالم محسوس کفت چون زندگانی ابد یافت کتاب آله‌یش بیاموزد (شرح) یعنی چون ناسب و استعداد اورا حاصل شد فیض علوم بروی فائض کند کفت بالاء آن شهرستان شهرستانی دیگرست راه بدو نماید (شرح) یعنی ما وراء عقل حظیره القدس است آنجا که متابده جمال حضرت عزتست یعنی عقل دادی او باشد بدان عالم

کفت شناختش تفسیر کند (شرح) در اوایل تفسیر شناخت باشاء فواید کرده ایم یعنی چون دو نه مجمع علوم حقیقی و محل معارف غیبی کشت فایده او و فیض علم او بر ایناء نوع او فایض کردد اورا تعلم کند کفت اگر حکایت آن شهرستان با شما کنم فهم شما بدان (۴) نرسد (۵) و در دریاء حیرت غرق شوید (۶) بدین اختصار کنم (شرح) وصف

(۱) فی الاصل: فضی

(۲) فی الاصل: چشم ایست

(۳) فی الاصل: حیقی

(۴) فی الاصل: «بدان»، مکرر

(۵) فی الاصل: بر سد

(۶) فی الاصل: شوند

و شیر قوت شهوت میخواهد و قوت غضبی آنجاست که محل روح حیوانیست که از دلست و آنکه کفت یکی بکشتن و درین دن مشغول است یعنی از شان قوت غضبی است بدی و درین کی کردن و دفع مضار (۱) و وقتی که چیزی احساس کرد که بر مراد او باشد خون دارا بجهوشاند از جهت کننه خواستن، پس کشتن و درین دن باین اعتبار کفت که تعلق باو دارد و باین که کفت یکی بذدی کردن و خوردن و آشامیدن مشغول است یعنی از شان قوت شهوتی است که راغب باشد بطلب و قصد مناکح و جلب ملابس

کفت کمندی از فتر آنکه برگشاید و درگردان ایشان اندازد و محکم بینند (۲) و هم آنجا شان بینند از (شرح) یعنی بقوت عقل و احاطت داشش آن هردو که قوت شهوت و غضبند مستخر کند و منقاد امر و نهی بشرع (۳) و عقل کرداند

کفت عنان مرکب کرداند و بانک بر مرکب زند و بیک تک ازین نه دریند بدر جهان (۴) (شرح) یعنی چون از جهان کوچک که آن عالم اصغر است بدر آید قصد جهان بزرگ کنند که آن عالم اکبر است و آن نه دریند عبارت از افلاک تسمه است یعنی از جسمانیات بیکبار ترقی آنند

کفت بدر دروازه بدارد (شرح) چون از عالم حس نزقی کنند آنکه ابتداء شروع (۵) ندر عالم عقل کند

(۱) فی الاصل: مضاد

(۲) فی الاصل: بینند

(۳) فی الاصل: بشرع

(۴) فی الاصل: درین دد بدر جهان

(۵) فی الاصل: شروع

مغتنی شود دفع میکند بمعنی (۱) مستقیم تا بمقعد و مناقد ذکر (۲) واعیف رها میکند تا قوت غاذیه درو عمل کند همچنانکه گفت که بالک لطیف را بالطیف میرساند و کتیف را بکتیف (شرح) یعنی قوت غاذیه است که متصرف است در ماده غذا و غذارا باجزا و اعضا مغتنی میرساند بر وجهی که همه شه جو هر مغتنی باشد مثلا احر ما فی البدن (۳) روحست و قلب پس احر ما فی الغذا بایشان رساند و ابرد ما فی البدن شحمست و بلغم پس ابرد ما فی الغذا بایشان دهد و ارطبه ما فی البدن بلغم است و دم پس ارطبه ما فی الغذا بایشان رساند ایپس ما فی البدن شعرست و عظم پس ایپس ما فی الغذا بایشان رساند تا هنایت نگاه داشته بود

گفت یکی ایستاده است دراز بالا هر که از خوردن سیر می شود کوشش می کیرد و ببالا می کشد (شرح) باین دراز بالا قوت نامیه می خواهد و دراز بالا باعتبار آن گفت که بالیلن نشو و نما نعلق باو دارد و آنکه گفت چون از خوردن سیر شود کوشش کیرد و ببالا کشد یعنی چون قوت غاذیه اغذیه مناسب باجزا و اعضا مغتنی رساند قوت نامیه آن مغتنی را افشا می (۴) کند در اقطار ملل که طولست و عرضست و عمق بر تناسب طبیعی یا بغایت نشو

و گفت کرازی و شیری میان بیشه ایستاده اند یکی بکشتن و دریدن مشغولست و یکی بذدی کردن و خوردن و آشامیدن مشغول (شرح) بکراز

(۱) فی الاصل : معیار

(۲) فی الاصل : وضاد ذکر و لعله ايضا (ضاق به الذکر)

(۳) فی الاصل : اکیدن

(۴) فی الاصل : افیادی

کفت اورا معروف خوانند (شرح) یعنی همه حیوانات این قوه لبس می شناسند و معروف همه است و هیچ حیوان نباشد که اورا قوت لامعه نباشد با آنک شاید که اورا بعضی ازین حواس نباشد چون بقراپ که حس بصر ندارد

کفت بفرماید تا باسط در نور دند (شرح) همچنین عدم کثرة استعمال این قوه میخواهد مر ملماوست را (۱)

کفت ازین ینچ دروازه بدرجهاند میان شهرستان برآید و قصد بیشة شهرستان کند (شرح) بیشة شهرستان منابت اعضاء حواس میخواهد که آن محل روح نبائی است که آن کبدست

کفت چون با آنجا رسد آتشی بیند افروخته و یکی نشته و چیزی می بزد و یکی آتش تیز میکند و یکی سخت کرته است تا پخته شود و یکی آنج سر جوشیت و خوشتر ولطیفتر جدا میکند و آنج درین دیگ مانده است جدا میکند و یکی بر می کرده و بر اهل شهرستان قسمت میکند آنج لطیف است بلطیف می رساند و آنج کثیف است بکثیف (شرح) با آن آتش افروخته نور معده میخواهد که از غایت حرارتی که آنجاست با آتشی افروخته می نماید و با آنک چیزی می بزد قوت جاذبه میخواهد که او جذب طعام می کند از جهت پختن و با آنک آتش تیز میکند قوت هاضمه که اوست که طعام را میکذرآید و احالت آن می کند و با آنک سخت کرته است قوت ماسکه میخواهد که اوست که طعام را می کرده تا قوت هاضمه آنرا هضم میکند و با آنک سر جوش و بر دیگ جدا میکند قوت دافعه میخواهد که اوست که فاصلت میان غذاء لطیف و کثیف و کثیفی را که صلاحیت آن ندارد که جزء (۲)

(۱) فی الاصل : ملماوست (۲) فی الاصل : جر

میکند میان چهار مخالف و قسم و ترتیت هر چهار می تواند کردن و شب و روز باین کار مشغول است (شرح) بچاشنی گیر قوت ذاتیه میخواهد که بر سطح زبان قایمت و فرق میکند میان معلومانی که از اختلاط کیفیات اربعه که از چهار مخالف اشارت بدانست حاصل میشود چون حلاوت و مرارت و ملوحت و عفونست

کفت بفرماید نا این شغل در باقی کند الا بقدر حاجت (شرح)
باکتاب معلومات مشغول نشود الا بقدر آنکه قوام بدن بدو باشد

کفت از آنجا بدروازه ینجم رود و آن دروازه پیرامون شهر در آمده است و هر چه در شهرستان است در میان این دروازه هست (شرح) باین دروازه جمیع بشره میخواهد که شاملست همه حواس را

کفت کردا کرد آن دروازه بساطی کسرده است و یکی بر آن بساط نشسته چنانکه بساط از دی پرست (شرح) باین بساط کسرده کردا کرده دروازه آن عصب مفروش میخواهد که بر جمیع بشره ساریست و باانکه بر بساط نشسته قوت لا مه میخواهد که لمس شاملست همه حواس را

کفت بر هشت مخالف حکم میکند و فرق میان هر یک^۱ و یک لحظه از آن کار غافل نیست (شرح) باین هشت مخالف کیفیات اربعه میخواهد که از حرارت و برودت و رطوبت و بیبوست است و خفت و نفل و نقل و ملایمت^(۱) و خشونت کدهایند^(۲) همه بلمس احساس و فرق نوان کرد

(۱) فی الاصل: ملایمت

(۲) فی الاصل: انتقام

محسوسي خاصت که خرج و معيشت^(۱) او از آن محسوس است
 کفت اورا بگويد تا سند و داد کم کند و گرد فضولي نگردد (شرح)
 بداد و سند ناگردن عدم اشغال اين حس^(۲) به محسوس ميخواهد
 گفت ازینجا بدوازه چهارم رسد و آن دردوازه فراختر است ازین
 دردوازها^(۳) (شرح) باین دردوازه فراخ بر ثقبه الفم ميخواهد یعنی سوراخ
 دهن که فراخ ترست از آنها دیگر^(۴)
 کفت درین دردوازه چشم بیند خوش آب (شرح) باین چشم
 آن رطوبت عذب ميخواهد که حق تعالی در سطح دهن آفریده از جهت
 آنک تاعنده المض بـ ملعام مختلط شود
 کفت پیرامن چشم دیوار است از مروارید (شرح) باین دیوار صـ^(۵)
 دندان ميخواهد که محیط است بسطع دهن و باین رطوبت عذب
 کفت درمیان چشم نخنی هست روان (شرح) نخن روان زبان است
 از جهت آنک بیشتر اوقات در حرکت باشد
 کفت یکی بر آن نخن نشته است و اورا چاشنی کر گویند و فرق

(۱) في الاصل : حرج و معيشت

(۲) في الاصل : حس ميخواهد

(۳) في الاصل : دردوازها بیند

(۴) كذا!

(۵) في الاصل : صفت

کفت اورا ییکی در راه است که بیوسته در پیش می باشد و هر چیز که حادث می شود آن ییک باو می رساند (شرح) باین ییک هوا می خواهد که مجاور صماخ است که چون هوا متوجه شود نسبت قلعی با فرعی توجه او با آن هوا رسید که مجاور طبله سامع است پس طفینی درو حادث شود پس حس سمع آن در یابد و مسموع شود

کفت بفرماید تا هر چه بشنود زود باز نماید و هر صورتی [را] بخود راه ندهد و بهر آوازی از راه نزد (شرح) یعنی مسموعاتی چند که حاصل شود بر عقل عرضه کند تا اگر او مصلحت بیند در لوح خیال مرکوز کند والا رد کند و نیز کتر مباشرت مسموعات شود

کفت از آنجا بدروازه سوم روز اورا نیز دو درست و هر دری دهیزی دارد می رود تا هر دو دهیز سر از حجره ابر آرد در آن حجره دو کرسی نهاده و یکی بر هر دو کرسی نشسته (شرح) باین در حجره تقطین انف می خواهد و با آن هر دو کرسی زاید تین دماغ می خواهد که شبیه است بحلمه (۱) ندی و با آنکه بر کرسی نشسته قوت شم می خواهد

کفت و خدمتکاری دارد که اورا باد کویند و همه روز گرد جهان می گردد و هر خوشی و ناخوشی که بینند بهره باو می آورد (شرح) روشنست که هوا خدمتکار قوت شامه است که ادرالک قوت شم مرهمشوم را به متوسط هواست که اگر هوا از اجزاء ذی رایحه منفصل نشدی ادرالک بر شم ممتنع بودی

کفت آرا می سقاند و بخراج می کند (شرح) یعنی هر حسی را

(۱) فی الاسال: بحملة

شاعر که معتقد می‌شود از بصر عیاصر و اثبات مذهب این فرم که قابل اند
بانطباع سورت مرئی در رطوبت جلیدی

کفت هرجا که خواهد اکرچه مسافتی بود بیک لمحه برود (شرح)
یعنی چون محاداۃ بصر با بصر حاصل شود انتطباع بصر در بصر حاصل شود
و اکرچه مسافت بعید بود که بیک لمحه بیش نبود

کفت چون بدو رسد بفرماید تا هر کسی بدروازه (۱) بگزرند (شرح)
یعنی آنج محاداۃ چشم راست باشد چشم راست ادراک کند و آنج محاداۃ
چشم چپ بود چشم چپ ادراک کند

کفت اکر زجایی رخنه پیدا شود زود (۲) خبر باز دهد (شرح)
اکر اندک حجابی حایل شود میان او و سورت مرئی زود ادراک کند

کفت بدروازه دوم رود آنرا نیز دو در باشد و هر دری را دهليزی
هست دران پیچ در پیچ طلس کرده (شرح) بدروازه دوم گوش میخواهد
و پیچ در پیچ ارتفاع و (۳) اینچ طاط صورت گوش و بدهليز در از نقبه الصحان

کفت در آخر هر دری نختی نهاده مدور و یکی بر هر دو نخت (۴) تکیه زده
و او صاحب خبر باشد (شرح) بتخت مدور طبله سامعه میخواهد و آنک بر
نخت تکیه زده حس سمعت صاحب خبر ازین جهت گفت

(۱) فی الاصل : بدروازه

(۲) فی الاصل : و زود

(۳) فی الاصل : بر

(۴) بر هر دو نخت : بر هر دو در (فی الاصل)

کفت چون فارغ شود قصر رفتن کند پنج دروازه پیش آید (شرح) یعنی
چون از مخالطه حواس باطن فارغ شد قصد معالمه حواس ظاهر کند که پنج
دروازه عبارت از پنج حواس ظاهر است

کفت دروازه اول در در دارد و در هر دری (۱) نخنی کشیده طولانی بر
مثال بادامی و دو بزده دارد (۲) یکی سپید و دیگر سیاه دریش او آورخته
(شرح) بدروازه اول حسن بصر میخواهد و بتخت طولانی چشم میخواهد که بر
مثال بادامست و پرده سپیدی و سیاهی مقله چشم

کفت بندهای بسیار بر دروازه زده (شرح) باین بندهای عرقی چند
میخواهد که از رو مشتمل اند و طبقات سیمه و رطوبات نلشه

کفت یکی بر تخت تکیه زده و دیدبانی بدو تعلق دارد (شرح) دیدبان
حس بصرست که حقیقت آن جسمی اطبیه است که از دماغ مستمد شود بعصبه
مجوفه (۳) و در تجویف این عصبه مجوفه سریان میکند تا احسان مبصرات
 بواسطه آن می توانند

کفت از چندین ساله رام بتواند دید و بیشتر در سفرها باشد و از
جای نجند (شرح) یعنی ابصار از مر مبصر را از (۴) مسافت بعید آسانست و باین
که کفت که از جای خود نجند باطلاق (۵) مذهب قوی میخواهد که قابل اند بخروج

(۱) فی الاصل : دی (۲) فی الاصل : دار

(۳) فی الاصل : محرفة (۴) فی الاصل : مبصر را

(۵) فی الاصل : طلاق

نیک باشد و فرشته بود مفکره اش کویندو وقتی که وهم اورا تلقین کند بد باشد و دیو بود و متخیله اش خواهد

کفت نیر نجات نیک داند و جاذبی ازوی آموزند (شرح) بعنی ازشان قوت متخیله آنست که نرا کیب و تفاسیل چون آدمی بی سر و آدمی دوسر و شخص (۱) ارواح برهم (۲) تعلق بدو دارد همچنانکه هشایخ را در خلوات دست می دهد که ارواح انبیا و اولیارا مشاهده می کنند و همچنانکه بیفایمبر ما سلوات الله علیه چبریل را در صورت دحیه کلبی مشاهده می کرده این همه کار قوت متخیله است

کفت چون ویرا به بینند چاپلوسی کند و دست در عنانش زند و جهد مشغول کنند تا از ادراک معقولات محروم ها ند، و کفت تیغ باوناید بتیغ ایشان را بیم کنند تا بگریزند مراد از تیغ بر اهین قاطعه است که تعلق بکلیات معقول دارد

و کفت بطبقه سوم رسد حجره بینند دلکشای در آن حجره تختی از خاک کسترد و بر آن تخت یکی (۳) نکیه زده طبیعش باعتدال نزدیک تفکر برو غالب (شرح) طبقه سوم بطن آخر دماغست که محل قوت حافظه است و آنکه کفت طبیعش باعتدال نزدیکی بعنی التباس حق بیاطل نکند و هرچه قوت وهم بدو سازد بعد از چند سال همان بعینه درو محفوظ باشد که اگر قوت غیر معتمد باشد البته طرفی ازو بر طرفی دیگر راجح آید پس هرج آنجا محفوظ باشد باز آید [...] یا ناقص بحسب مزاج خود

(۱) فی لاصل: بشخص

(۲) کذا فی الاصل راعل الصواب مردم

(۳) غیر مرجوحة فی الاصل

بود و از راه سواب بیفتند^(۱) و هر وقتی که دو مقدمه در نفس یک شخص حاصل شود و هم معاونت کند نفس را در ترکیب^(۲) آن هر دو مقدمه حالی که باستیاط نتیجه رسد و هم و ایس جهد زیرا که ترکیب مقدمتین از محسوسات انتزاع کنند و اکن استیاط نتیجه تعلق بمقولات دارد

کفت در حجره دوم نخستی از بخار نهاده و یکی بر آن نخت تکیه زده طبعش بحرارت مایل (شرح) یعنی در مؤخر بطن اوسط دماغ قوتیست که آنرا قوت متخیله کویند و با بن کفت نخت از بخار نهاده یعنی این قوت دو عمل می کند از برائی آنک حرارت چون در آب از کند اجزاء آب اطیف کند و کثافت آب را باطل گرداند و بخار شود یعنی حقيقةت بخار آبی اطیف شده باشد یعنی بخار مرکب بود از اجزاء آبی و اجزاء آتشی و ما کفتیم که محل حس مشترک آبیست و از شان حس مشترک ادرارک صور محسوسات است^(۳) یعنی قوت متخیله مدرک صور محسوسات باشد و کفتیم که محل قوت خیال آتشیست و از شان او حفظ مدرکات حس مشترک است یعنی قوت متخیله نیز حافظ صور محسوسات خویش باشد همچنانکه از عالم معمول چون چیزی بر نفس منکشف شود قوت متخیله بر سریل حس^(۴) آزرا ادرارک کند و در کسوت اصوات و حروف کشدو حکایت کند و ما باین حفظ التباس معانی می خواهیم در صورتی مناسب یعنی معلوم شد که قوت متخیله هم مدرک است و هم حافظ معنی ملتبس-

کفت نیک و بد بسیار دیده کاه بصفت فرشتگان [برآید] و کاه بصفت دیوان چیزهای عجایب ییش او بیند^(۴) (شرح) یعنی وقتی که عقل او را بگفتن تلقین کند

(۱) فی الاصل : نفیتند (۲) فی الاصل : ترکیب

(۳) فی الاصل : حری (۴) فی الاصل : باشد

بآن صور بی معنی متلذذ شوند بس ایشان باید که قطعاً متابعت و مطابعه قوت خیال نکنند (۱) و ازین جهت گفت بدیشان التفات نکند و باشک بر مرکب زند و مراد از مرکب آنجا فکر خواهد بود

کفت بطیقه دوم رود آنجا هم دو حجره بیند (شرح) طبیقه دوم بطن
او سط دماغست و دو حجره مقدم آن و مؤخر آن است

کفت در حجره اول اختی از باد کستره بیند و یکی بر آن تکیه زده طبعش بپرودت مایل (شرح) بحجره اول مقدم بطن او سط دماغ میخواهد و ببارد طبع قوت و همی میخواهد زیرا که هر که طبیعت او بپرودت مایل باشد وهم برو غالب بود و از ادراک معقولات فاصل بود همچون ترکتایان و صقلابیان از رق چشم اشقر موی که طبیعت ایشان در غایت بپرودت باشد و قوت و همی بایشان غالب و ادراک معقولات ای از نصیب (۲)

کفت دروغ گفتن و تهمت نهادن و هر زه گفتن و از راه بردن دوست دارد بیوسته بر چیزی که نهادن حکم کند (شرح) یعنی ایشان قوت و همیت نصورات بی توجیه کردن و التباس (۳) معانی کاذبه با معانی سادقه و این که کفت از راه بردن دوست دارد یعنی حکم کند که هر چه موجودست باید که محسوس بود و شخصی که زیرک نباشد این توه در ذات او راسخ شود بس موجودات جز اجسام نیمدارد (۴) و حقایق معقول را منکر

(۱) فی الاصل : نکند

(۲) کذا فی الاصل وهو مصیح عن واز ادراک معقولات بے نصیب

(۳) فی الاصل : اکتباس (۴) فی الاصل : نیمدارد

کفت زیر کی (۱) عظیم است اما نیان برو غالب بود و هر شکلی که برو عرضه کنی بکشاید ولکن بر بادش نمایند (شرح) کفتیم که رطوبت برو غالب است و هر چه رطوبت برو غالب باشد قبول اشکال و ترک آن بهمولت کند یعنی هر محسوس که حس مشترک ادرارک نواند کرد و ادرارک کند ولکن حفظ نواند کرد که نگ، داشتن آن نه کار اوست بلکه آن کار قوّه خیال است چنانکه کفته خواهد آمد زیرا که حواس ظاهر و حواس باطن همه بسایط اند و از بسیط دو فعل متغایر یکدیگر صادر نشود که در یافتن دیگرست و نگ داشتن دیگر

کفت در هماییکی او در حجره دوم تختی از آتش گستردیده است و بر آن تخت یکی تکیه زده طبیعت بیبوست مائل (شرح) بتخت آتش محل یابس میخواهد که از آن قوّه خیال است که آن مؤخر بطن اول است از دماغ و طبیعت او بیبوست مایل است چنانکه کفته آید

کفت کشف رموز دیر فهم کنند اما چون فهم کرد هرگز از بادش نزد (شرح) زیرا که بیبوست برو غالب است و هر چه بیبوست برو غالب بود قبول اشکال و ترک آن بعسر کند یعنی قوّه خیال چون محسوس ادرارک کند دبر ادرارک کند ولکن چون ادرارک کرد زود از بادش نزد

کفت چون ویرا به بیند چرب زبانی آغاز کند و ویرا بچیزهای رنگین فریفته کند و هر لحظه خود را بشکلی برو عرضه کند باید که بدیشان هیچ التفات نکند و روی ازیشان بگردانند و باشک زند یعنی ازشان قوت خیال آنست که تخیلات بی فائده بسیار کند آدمی را و خویشتن را بصورتهای چند تخیلی منقش کنند که آنها را وجود در خارج نباشد تا ضعیف عقلان

(۱) فی الاصل: زیرا که

کفت هر که خواهد که بدان شهرستان رسد این چهار طلاق شش طناب را بگلند و کمندی سازد و زین عفت^(۱) بر هر کب شوف نهد و بیمیل کرسنکی سرمه بیداری در چشم کشد و تین داشت بست کبرد و راه جهان کوچک یرسد (شرح) پچه از طلاق عناصر اربعه می خواهد و بشن طناب جهات سه یعنی مجرد شود ازین هردو و بعفت و کرسنکی و بیداری انواع ریاضت میخواهد و بشوق قصد سلوك و بتین داشت تحصیل علوم و پجهان کوچک عالم صغری که آن وجود انسانست

کفت از جانب شمال در آید و ربع مسکون طلب کند (شرح) از جانب شمال باعتبار آن کفت که ربع^(۲) مسکون ارض در طرف شمال افتداده است و بریع مسکون در بدن انسان محل و مسکن ارواح میخواهد زیرا که بدن انسان مرکبت از چهار چیز از روح و عضو و خلط و فنا پس روح ربیع باشد ازین چهار محل این روح ربیع مسکون عالم صغری بود و این روح سه است روح نفسانی و روح حیوانی و روح نباتی

کفت چون بدر شهرستان رسد کوشکی بیند سه طبقه (شرح) باین کوشک سه طبقه طبقات سه کانه دماغ میخواهد که آن عبارت از سه بطن است بطن اول و بطن اوسط و بطن آخر و اینجاست که محل روح نفسانی است کفت در طبقه اول دو حجره است و در حجره اول نختی از آب نهاده است و یکی بر آن نخت تکیه زده طبعی بر طوبت مائل است (شرح) بتخت آبی محلی رطب میخواهد که از آن حس مشترکست که ان مقدم بطن اول است از دماغ و طبیعت حس مشترک است که بر طوبت مایل است چنانکه کفته خواهد آمد

(۱) فی الاصل : عفت

(۲) فی الاصل : رفع

کفت بدر دروازه آن شهرستان بیری و جوانی مولنند نام آن بیر جاوید خردست (شرح) با آن بیر عقل اول می خواهد که عبارت از بجاوید خرد کرد و بجوان نفس کل میخواهد که نفس بنتی با عقل جوانست از آن جهت که معلوم اوت و نقدم علت بر معلوم بوجود واجبت پس نقدم عقل بر نفس عبارت از بیرست و تا خر نفس از عقل استمارت از جوانی کفت او بیوسته سیاحت کند و از جای خود نجند (شرح) (۱) بسیاحت اشار فواید عقل میخواهد بر موجودات و بآنک نجند عدم حرکت که حرکت از خواص جسمت پس هرچه جسمانی نبود حریک بر روی محال بود

کفت حافظی نیکت و کتاب آلهی داند (شرح) یعنی با سرار علوم آلهی و معارف نا متناهی عالمت و حفظش اشارت است با سخنوار علوم

کفت فصاحتی دارد اما گنگت (شرح) فصیحت نظر آمی (۲) العالم المعقول گنگت نظر آمی (۲) العالم المحسوس مراد آنست که بیان معلومات عقلی بی جواح و مخارج کند

کفت پس دیرینه است اما هنوز سال ندیده است کهن است اما سنتی دروی راه نیافته است (شرح) دیرینه نظر آمی العالم المعقول قدمش ثابت کرد هنوز سال ندیده نظر آمی العالم المحسوس که سال مقدرات بیان و هام مقدرات است بروز و روز مقدرات بساعت (۲) و ساعت مقدرات بزمان و زمان مقدرات بحرکت فلک و فلک از عالم جسمت و عقل ما و راء عالم اجسام است

(۱) شرح : غیر موجودة في الاصل

(۲) في الاصل : مطرالي

(۳) بساعت : غیر موجودة في الاصل

از در حیره؛ زیخا در آمد؛ زیخا کفت «مرحباً أَزْكِنْجَايِي» کفت از بیت المقدس (شرح) یعنی یاکی از کدورات عالم دنیا که قدس یعنی یاکی است

و کفت از محله روح آبادم فستی طوبیل^(۱) وانت ملول، ماسه برادر بودیم بناز پرورده^(۲) آگر احوال ولایت خود گویم وصف عجایب کنم که از کجا ام شما فهم توانید کرد و در^(۳) ادراک شما نیاید. (شرح) یعنی آنجا عالم روحانیت و فهمی که از عالم جسمانی بود ادراک معانی که در عالم روحانیات باشد تواند کرد

کفت^(۴) اما ولایتی است که آخر ترین ولایتهای ما^(۵) آنست و از ولایت شما بند، هنرل که راه داند آنجا تواند رسید و حکایت آن ولایت چنانک بفهم^(۶) شما نزدیک بود بکنم (شرح) آن ولایت ها در افلاکت و مراد عالم عقلست و هنرل نه کانه افلاک نسخه و کسی که در هیات و نجوم استاد بود راه داند.

کفت بدانک بالای این کوشک نه، اشکوب طافیست که آرا شهرسان جان خواند (شرح) یعنی درای این نه فلک که منتهای عالم اجسام است عالم ارواحست و آنچاست که شهرستان ماست.

کفت باروی دارد از عزت^(۷) و خندقی از عظمت (شرح) مراد تعظیم آن عالمست و تجربید از مواد جسمانی

(۱) کذا!

(۲) فی الاصل: پرورو

(۳) و: غیر موجودة فی الاصل

(۴) کفت: غیر موجودة فی الاصل

(۵) فی الاصل: ولایت ما

(۶) فی الاصل: چنانک کسی بفهم

(۷) فی الاصل: عرب

شرح رسالتِ موسی العشاق

بدانک و وزی اتفاق مطالعه رسالت افتاد که موسومست بموسی المشاق و من ویست بشیخ محقق شهاب الدین مقتول رحمة الله عليه و در میانه آن رسالت سخنی چند بر طریق رمز و اشارت گفته و در فهم کردن آن دقتی بود، باری از باران ما التماس شرح کرد از جمیت توضیح آن کلمات و چون اوایل آن رسالت محتاج بشرحی نبود ما از جمیت تریت کتاب اوایل آن علی سبیل الاجمال بیان کردیم بدانک در اول جنین فرموده است که اول چیز که حق تعالی بیافرید عقل اول بود، و بعد از آن که موجود شد حق را بشناخت و ازین سفت حسن را بیافرید، و ذکر خود را بشناخت و ازین سفت عشق را بیافرید و دیگر بدانست که اول نبود و بعد از آن موجود شد (۱) و ازین سفت (۲) حزن را بیافرید، و علی هذا وقتی که بوسف پدید آمد حسن قصد او کرد عشق را عظیم محبتی با حسن بود آستین حزن کرفت و آهنج حسن کردند (۳) حن دست استغنا بسینه طلب او باز نهاد. عشق چون ناامید کشت کفت «ما نا بودیم در خدمت حسن می بودیم و پیر ما اوست و خرقه ازو داریم حزن مارا مهجور کرد تدبیر آنست که هریک از ما روی بطریق نهیم»

حزن راه کنعان کرفت و در خانه یعقوب فرو آمد، عشق روی بصر نهاد

(۱) لذلك لا بد من قراءة «ابود ویس ابود»

(۲) سفت: غير موجزة في الأسل

(۳) كذا في لاسل

دلا ذاول نبیر الارین ولا نسقی الحرش مسلمة لا شیة فيها، $\text{ن}^{ن}$ و هر کاوی
لابق ابن قربان نیست و در هر شهری این چنین کاوی نباشد و هر کی را آن
دل نباشد که ابن کاو قربان تو اند کردن و همه وقتی این توفیق
بکس روی ننماید

بیت

٦ سالها باید که تا بلک سنگ اصلی ز آفتاب
امل کردد در بد خشان یا عقیق اندر یمن
 $\text{ن}^{ن} \text{ن}^{ن} \text{ن}^{ن} \text{ن}^{ن}$

نمیت الرساله و الحمد لله رب العالمین
و سلواه علی خیر خلقه و آله
اجمعین و سلم
نسلیما

(١) لا ذاول : UAC | مسلمة لا شیة فيها : غیر موجودة فی CF | و هر : هر D

(٢) ابن : آن BF | نیست : نبود O | هر : غیر موجودة فی BC |

شهری : شهر B | این چنین : چنین A | کاوی : کار E | نباشد :
نیابند ADE | آن : این D

(٣) این کاو قربان : این چنین قربانی آن قربان A قربان E | تو اند
کردن : تو اند کردد BE کنند O | و همه وقتی .. ننماید : علم باید کامل و
رباختی شامل تا این توفیق ننماید O | وقتی : کسی را F وقت B

(٤) بکس روی : روی بکس BE | بکس : غیر موجودة فی F | ننماید :
ننماید در صویب B

(٥) بیت : غیر موجودة فی F شعر D
 $\text{ن}^{ن}$ قرآن شریف : $\text{II}, 66$

”لا فارض ولا بکر عوان بین ذالک“ ^۲

بیت

نه علم نه دانش نه حقیقت نه یقین ^۲

چون کافر درویش نه دنیا و نه دین

نه باهن ریاضت زمین را بشکافد تا مستعد آن شود که تخم عمل درو نشاند ^۶
نه بدلو فکرت از جاه استنباط آب علم میکشدنا باوسطه معلوم بجهول
رسد یبوسته در بیابان خودکامی چون افسار گسته میگردد

(۱) ذلك : فاعملوا ما تؤمرون B نه علم شریعت شنود و نه از طریقت و
حقیقت خبر دارد که C

(۲) بیت : نظم C غیر موجوده فی EF

(۵) نه : که CF | باهن : باهر I آزمین را : زمین حیلترا A زمین بدن
را C زمین E | بشکافد : شکافد CE نشکافد F | تا : نه B غیر
موجوده فی E | شود : شود کرده E | نخ : غیر موجوده
فی F | درو : غیر موجوده فی E | نشاند : فشاند AD نشاند F
نه : و نه C که F غیر موجوده فی E | فکرت : فر F فکر | استنباط :

(۶) استنباط F اتنباط E | میکشد : کند B بیرون آورد C | معلوم
بجهول رسد : آن مجهولی معلوم تواند رسانید C | بجهول :

بجهولی D محمود E

(۷) در بیابان : درمیان F درمان B | چون : غیر موجوده فی EC | افسار
گسته : اشار کننده FB | میگردد : میگردد قوله تعالی C |

قرآن شریف : II 63

و نفس کاریست که درین شهر خرابیها میکند و اوزا درسرست یکی
حرص و یکی امل و رنگی خوش دارد زرد و روشن است فریبنده هر
که درو نگاه کند خرم شود «صفراء فاقع اونها تسرّ الناظرین» ^۳ نه
پیراست که بحکم «البرکة مع اکابرکم» بدو تبرک جویند ه جوانست
که بفتوى «الشباب شعبة من الجنون» قلم تکلیف ازوی بر دارند
نه مشروع دریابد نه معقول فهم کند نه بپشت نازد نه از دوزخ ترسد ^۶

(۱) که : غیر موجودة في E | شهر : شهر که F | خرابیها : خرابیها A

سر و : سرون B سر D

(۲) و زنگی : رنگی E | زرد و روشن : روشن DE زردی روشن A
روسس B | فریبنده : فریبنده است B | هر : چنانچه هر C

(۳) نگاه : نظر C | خرم شود : فریفته شود و از دیدن وی خرم گردد
قوله تعالی بقرة C

(۴) نه پیراست : پیر نیست C پیر است F | بحکم : غیر موجودة في BDE
دست تبرک D دست F | مع : یقین C | اکابرکم : اکابرکم که B
بدو : غیر موجودة في EF بوى C | تبرک : غیر موجودة في D |
جویند : جوید D | نه : و F | نه جوانست : غیر موجودة في B
جوانست : جوان نیست C

(۵) بفتوى : فتوى که E | الشباب : الشباب F | ازوی : ازوی DEF

(۶) نه مشروع دریابد نه معقول فهم کند : نه معقول فهم کند نه مشروع
دریابد D | مشروع : فرغ E | نه معقول : و نه معقول C |
بپشت : بانعیم بپشت C | نه : و نه CDE | از دوزخ : از آتش دوزخ C
بدوزخ B | نرسد : بترسد F ترسد قوله تعالی C

^۳ قرآن شریف II, 64

شخنه هر وقتی بطرفی زند و هر مدتی نظر بر اقلیمی افکند و در منشور او چندین بسته است که در شهری که روی نهد میباشد که خداوند آن شهر کاری از برای او قربان کنند که دان الله يأمركم ان تذبحوا بقرة و تنا کاوه نفس را نکشد قدم در آن شهر نهد و بدن انسان برمثال شهر بست و اعضاء او کوچهاء او رکهاء او جویهای است که در توجه رانه اند و حواس او پیشه داران اند که هر یکی بکاری مشغول اند

(۱) شخنه : شخنکی B | وقتی : وقت E | بطرفی : بطرفی D روی

بطرفی C | زند : نهد C کذر کند E | مدتی : مدت CF | بر اقلیمی :

با اقلیمی D | و در : عجب تر آنکه در C | در منشور او : غیر موجوده فی E

(۲) چنین : غیر موجوده فی A | بسته : بیشه E | است : اند E |

شهری که : شهری F | روی نهد میباشد : روی میباشد A روی نهد

باید DF او نزول کند C او فرود اند E | خداوند : خداوندان CF

(۳) آن شهر : غیر موجوده فی F | برای : بهر E | کنند : کند AE |

که : قوله نهالی C غیر موجوده فی D | تذبحوا : تذبحوا E

(۴) بقرة : بقرة و آن کاوه نفس امارة است C | و تا : تا CD | کاوه نفس :

آن کاوه C | نکشد : نکشند B | در آن : درین D در E | نهد : نی نهند B

و بدن : غیر موجوده فی D بدن C

(۵) اعضا : اعضا A | اعضاء او : اعضاء C | کوچهاء او : چون کوچهاء C

کوچهاء BD | رکهاء او : رکهاء CF | جویهای است : جویهای

اوست BE | در کوچه : در آن شهر در توجه A

(۶) اند : است A | حواس او : حواس C | حواس ظاهر D | داران : کاران DE

واران C | پیشه داران : پیشه در آن B | یکی : یک DE

﴿ قرآن شریف : II, 63 :

وفساد هیچ چیز نیست که طاقت بار عشق تو اند داشت

بیت

دشمن که فتادست بوصلت هوش
یک لحظه مبادا بطری دست رسن
نی نی نکنم دماء بد زین بیشش
گر دشمن از آهنت عشق تو بش ۳

فصل ۱۲

عشق بند است خانه زاد که در شهر ازل پروردگار شده است و
سلطان ازل وابد شحنگی کوئین بد و ارزانی داشته است و این

(۱) بار : ناز F | عشق تو اند داشت : عشق دارد DE عشق تو اند داشت

درین معنی عزیزی کوید که C

(۲) بیت : الرباعیه D نظم C غیر موجوده فی E

(۴) بطری : زطری CF انظرت E

(۵) نی نی : نه نه E | بد : شد E | بیشش : سبیش BC سبیش E

(۶) عشق : وصل C

(۷) شده است : شده D است BC

(۸) پابد : رایت E | کوئین : ازل E | ارزانی : غیر موجوده فی E

داشته است : داشته BDF داده است E | این : آن BCF

علاقة منقطع کردد پس آن شجره دوان مطاق کردد و شایسته آن
شود که در باغ الهی جای کبرد که «وادخلی فی عبادی وادخلی
جنتی»^۱ و چون این شایستگی از عشق خواهد یافتن عشق عمل صالح
است که اورا بدین مرتبت می رساند که «الیه يصعد الكلم الطيب
والعمل الصالح يرفعه»^۲ و صلاحیت استمداد این مقامات و آنچه
کویند فلان صالح است یعنی مستعد است رونق عشقرا اکرچه جانرا
در عالم بقا میرساند بدن را بعالم فنا باز آرد زیرا که در عالم کون

(۱) کردد: می کردد D نکردد E | کردد: شود C | و شایسته: شایسته A

و شایسته آن شود: غیر موجوده فی B

(۲) شود: کردد CEF | الهی: الهی نهال وش C | جای: جای اشیان D |

که: قوله تعالیٰ C

(۳) چون: چون B | این: غیر موجوده فی B | از عشق خواهد:
بمشق است و C | یافتن: یافت B

(۴) است: غیر موجوده فی E | مرتبت: غیر موجوده فی E | می رساند:

رساند D که: غیر موجوده فی A

(۵) و صلاحیت: پس صلاحیت C | آنچه: آنک D

(۶) کویند: کویند که AD | فلان: فلان کن C F فلانی A است

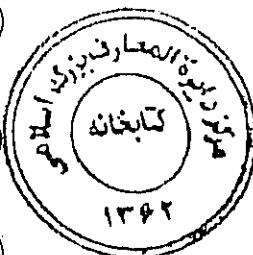
رونق عشقرا: پس عشق A است برونق عشق D | عشقرا: عشق E |

اکرچه: غیر موجوده فی E اکر BDF

(۷) در عالم: بعالم DE | بدن را: بدیرا E | فنا: فاد E | آرد: می

آرد C آورد A | زیرا که: که E

✿ قرآن شریف 29.30 * قرآن شریف 11 XXXV, LXXXIX,

کلمه طيبة خوانند شجرة طيبة شود که ضرب الله مثلاً کلمه طيبة کشیده طيبة* و ازین شجره عکسی در عالم آون و فساد است که آنرا ظل خوانند و بدن خوانند و درخت منتصب القامة خوانند و چون این شجرة طيبة بالیدن آغاز کند و زدیک کمال رسیده از کوشة سر بر آرد و خود را درو بیچد نا بجا بیایی رسد که هیچ نم بشریت درو نگذارد و چندانک بیچ عشق بر شجره بیشتر میشود عکسی که آن شجرة منتصب القامة است ضعیفتر و زرد تر میشود نایکبار کی

(۱) کلمه : شجره D | که : که آیه C | ضرب الله مثلاً : مثل EA

(۲-۱) شجرة طيبة شود...کشیده طيبة : غیر موجودة في D

(۲) ازین : آن DE از آن C | شجره : شجره را DE | عکسی : عکس E و فساد : غیر موجودة في C | است : بیند آیدا

(۳) آنرا : آن عکس را FEB | ظل : ظل بدن C عکس ظل D | و بدن خوانند : غیر موجودة في EC | و بدن خوانند و درخت منتصب القامة خوانند : غیر موجودة في D | خوانند : کویند C

(۴) این : آن D | ازدیک : بنزدیک B | کوشه : کوشه خلوت سرای ملکوت C

(۵) خود را : خود را عشقه وار C | درو : دروی C غیر موجودة في F | بیچد : بیچاند C | نا : WB | بجا بیایی : بجا بیایی B | هیچ : غیر موجودة في E

(۶) بیچ : این C بیچ F | عشق : وفن B | بر : در بین C و B | شجره : درخت منتصب القامة C | میشود : میبود B می بیچد C شود DE | عکسی که : عکس DE عکش از AB غیر موجودة في C

(۷) منتصب القامة است : غیر موجودة في C | ضعیفتر : طبیعت رار بر E | و زرد تر : غیر موجودة في C

* قرآن شریف 29, XIV,

جمود مجده، در راغ ملکوت **قال الروح** «من امر ربی» [†] نشانه
 است و بخودی خود آرا نریت فرماید که **قلوب العباد** بین اصبعین
 من اصابع الرحمن **يقلبها كيف يشاء**، و چون مدد آب **علم** ^{و من}
^٣ **الماء كل شى حى**^{*}، با نیم **دان الله** فی ایام دهر کم **نفخات** از
 یمن **يعيّن الله** بدين حبة القلب **ميرسد** هزار شاخ و بال روحانی
^٦ ازو سر می آورد از آن بنشست و طراوت این معنی عبارت است که
دانی لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن، یعنی حبة القلب که آرا

(١) ملکوت : ملکوت و چمن **CEF**

(٢) است : اند **E** | تربیت : ترتیب **CDF** | فرماید : میفرماید **CF**

داده **B** فرمایند **E** | که : که حدیث فدی **C** | العباد : **العارفون** **E**

اصبعین : **الاصبعين** **E**

(٣) يشاء : **يساء الا فتخرضا لها** **DF** | و چون : **جون** **B** | مدد : **غير**

موجودة **في E** | علم : **غير موجودة في B** علم کی **E**

(٤) با : **يا E** | **الله** : **ADE** | **نفخات** : **نفخات الا فتخرضا لها** **C**

(٥) یعن : **عن قدرت** **C** یمین **A** | **الله** : **الله بلا بد A** **الله ملائین** **C**

کذری **E** | **حبة القلب** : **قلب D** | **ميرسد** : **میساند B** میزاند **E**

صد : **و صد D** | هزاران **AC** | وبال : **وبال B** وبرگ **C**

(٦) ازو سر : **غير موجودة في D** از سرار **B** می آوره : می آرد که **A**

زند **B** بر زند **C** بر آرد **D** | این : **غير موجودة في B** | معنی : **غير موجودة**

فی **C** | است : **آمده است C** | که : **غير موجودة في DF** حدیث **C**

(٧) قبل : **جانب B** | **حبة** : **اين حبة C**

[†] قرآن شریف **XVII, 87**

* قرآن شریف **XXI, 31**

بکیرد و چنانش در شکنجه کشد که نم در میان رک درخت نماند
و هر غذا که بواسطه آب و هوای درخت میرسد بناراج می برد تا انگاه
که درخت خشک شود، همچنان در عالم انسانیت که خلاصه موجودات
۳ است درختیست منصب القاعده که ان بحجه القلب یبوسته است
وحجه القلب در زمین ملکوت رویده هرچه درست جان دارد چنانش کفته اند

بیت

هرچه آنجا یکه مکان دارد
تا بسنگ و کلوخ جان دارد

۹ آن حجه القلب دانه است که با غبان ازل و ابد از انبار خانه الارواح

(۱) بکیرد : جا کرده B | فرا کرده A | کشید : کند B | که : کم E | در میان

رک : در میان EA | در رک C بر ک D

(۲) درخت : درخت را E | همچنان : و همچنان A | که خلاصه موجودات

است : غیر موجوده فی C

(۴) منصب القاعده : مصا نهاده E | آن بحجه : از حجه D آن بحجه F

(۵) وحجه القلب : وحجه A وابن حجه القلب C | هرچه : و هرچه E | BCEF

درو : ازو D | درست جان دارد : دران بقمه است همه کویند C

دارد چنانش : غیر موجوده فی F | چنانش : چنچه C | چنانش کفته

اند : غیر موجوده فی BE | کفته اند : سئائی کفت D

(۷) هرچه آنجا یگه مکان دارد : از خانه بکان آرد D | آنجا یکه : در

E صحن او

(۹) آن : و آن E وابن A | دانه : ذاته F | اول وابد : ابد و ازل B | از

انبار : انبار E | الارواح : ارواح F

و قد وصلت «ابنست و همچنانک عالم عشق منتهاء عالم معرفت و محبت است و اصل او منتهاء علماء راسخ و حکماء متأله باشد و ازینجا کفته‌اند

بیت

۳

عشق هیچ آفریده را نبود
عاشقی جز رسیده را نبود

فصل ۱۱

عشق را از عشقه کرفته‌اند و عشقه آن کیاهیست که در باع بدید
آید در بن درخت اول پنجه در زمین سخت کندا پس سر بر آرد
و خود را در درخت می‌بیچد و همچنان می‌رود تا جمله درخت را

(۱) وصلت : وصلاء | و همچنانک : همچنانک | عالم عشق : علم محق | معرفت و محبت است : معرفت است و محبت معرفتست محبت

(۲) و اصل او منتهاء علیا : و اصل ذ منتهی و عالیان | راسخ : راسخ | را | حکما متأله : حکما را

(۳) بیت : شعر CD غیر موجود در فی E

(۴) هیچ : جز B | (۵) رسیده را : رسیده A

(۶) عشقه : غیر موجود در فی E | کیاهیست : کیاه باشد C

(۷) در بن : درین E | پنجه : پنچ E | در زمین : غیر موجود در فی B | سر : غیر موجود در فی B | بر آرد : برآورد BE

(۸) بر : در CF | می‌بیچد : بیچد B | در خت را : درخت E

خواهد بودن که نه ملايم است و نه مناسب خواه جسماني و خواه روحاني که آزا شر مخصوص خواهند و نقص مطلق خراهند و نفس انساني دايما از آنجا ميگرize و او را نفرتی طبیعی حاصل می آيد، واز اول محبت خيزد واز دوم عداوت، پس اول پایه معرفت و دوم پایه محبت و سوم پایه عشق و بالالم عشق که بالای همه است توان رسیدن تا از معرفت و محبت دو پایه زردهان نسازد و معنی خطوتين

(۱) نه ملايم است و نه مناسب : نامناسب و ناملايم C نه... نه B نه ملايم

ونه مناسب است A | جسماني : جسماني کير DF | و خواه : خواه F

(۲-۱) خواه جسماني و خواه روحاني : خواه روحاني و خواه جسماني E

(۲) نقص : بعضی B | خواهند : کویند A غير موجوده في CF

(۳) انساني : انساني ازو متنفر باشد C | دايما : دايما C دايما E

از آنجا : از آن AB | ميگرize و او را : غير موجوده في D | و او را :

وازیش E | او را نفرتی طبیعی حاصل می آيد : غير موجوده في C |

نفرتی : نفرت BF | طبیعی : طبیعی BD | می آيد : شود B

(۴) از اول : از قسم اول C | دوم : ثانی C | پایه : پاشه E

(۵) پایه : غير موجوده في E | سوم : سیم CF | و سوم پایه عشق :

غير موجوده في E

(۶) رسیدن : رسید CEF | تا : الا الا کاهی که C | و : واز CF |

از معرفت و محبت : از محبت و معرفت E | دور پایه زردهان نسازد و :

در پاشه رود و ان ساده B دو پاشه در ديانی سازد E | نسازد : بار د CF

و عشق خاص تر از محبت است* زیرا که همه عشقی محبت باشد اما همه محبتی عشق نباشد، و محبت خاستر از معرفت است زیرا که همه محبتی معرفت باشد اما همه معرفتی محبت نباشد و معرفت باشد و از معرفت دو چیز متقابل تولد کند که آنرا محبت و عداوت خوانند زیرا که معرفت یا بچیزی خواهد بودن مناسب و ملازم جسمانی یا روحانی که آنرا خیر می‌خض خوانند و کمال مطلق خوانند، و نفس انسان طالب آنست و خواهد که خود را بدآنجا رساند و کمالیت حاصل کند یا بچیزی

(۱) محبت است: محبت باشد C | همه عشقی: هر عشق همه عشق | F

باشد: است CF | اما همه محبتی: و همه محبت D و همه محبتی E

(۲) خاستر از معرفت است: خاستر است از معرفت E | محبتی: محبت B

(۳) باشد: نباشد C است A | اما همه: و همه | معرفتی:

معرفت B | نباشد: باشد C و آن معرفت نباشد B | معرفت: محبت E

(۴) متقابل: متقابل E ؛ تولد کند: تولد کرد E | محبت: معرفت F
غیر موجودة في B | معرفت: غیر موجودة في A

(۵) یا بچیزی: یا بچیزی BD | بودن: بود E | و ملازم: ملازم CEF

یا: و EB

(۶) خوانند: باشند C | انسان: انسانی AE

(۷) بدانجا: بدانجا بدان کمال C | و کمالیت حاصل کند: غیر موجودة

فی C | یا بچیزی: یا چیزی BD

* راجع مجموعه رسائل للجاحظ (مطبوعة التقدم) مصر ۱۳۲۴

ص ۱۶۱ و نهاد رسائل للجاحظ (معنی فی نشره بوشع فنکل) القاهرة

بمطلب میرساند جهد باید کردن که خود را مستعد آن کردارند
که عشق را بداند و منازل و مراتب عاشقان بشناسد و خود را
۲ عشق تسلیم کند و بعد از آن عجائب بینند

بدت

سوداء میان تهی ز سر بیرون کن
از ناز بکاه و در نیاز افرون کن
۶ استاد تو عشق است چو آنجا بررسی
او خود بزبان حال گوید چون کن

فصل ۱۰

۹ محبت چون بغایت رسد آنرا عشق خوانند «العشق محبة مفرطة»

(۱) کردن: کرد B | که: نا A | کردارند: گردارند F

(۲) که: و E | بدانند: بدانند CF | و منازل: غیر موجوده فی D | و مراتب
عاشقان: آن E | بشناسد: بشناسد ACF

(۳) بعشق: بکلی بعشق C | تسلیم: تکیه B | کند: کنند A | ACF
و بعد: بعد F و بر مضمون این بیت عمل کرده بعد C | عجائب:
عجایبها E | بینند: بینند ACF

(۴) بیت: الرباعیه D (۶) از: در CF (۷) چو: و چو E

(۹) محبت چون چون محبت E | خوانند: خوانند و گویند DC خوانند
و گویند که E | العشق: فی العشق F

نکذارد و در آمدن سلیمان عشق خبر کند و این ندا در دهد که
 «با ایها النمل ادخلو مساکنکم لا بجعلمنکم سلیمان و جنوده» ^{۱۰}
 تاعورچکان حواس ظاهر و باطن هر یکی بجای خود قرار گیرند
 ۲ واز سدهه لشکر عشق بسلاعت بیانند و اختلالی بدماغ راه
 نیابد و بیرامن خانه بکردد و نمایه همه بکند و در حجره دل
 ۶ فرود آبد و بعضی را خراب کند و بعضی را عمارت کند و کار از
 آن شیوه اول بکرداشد و روزی چند درین شغل بسر بردا پس قصد
 درگاه حسن کنند ^{۱۱} و چون معلوم شد که عشق است که طالب را

(۱) و در : و از CD | در نکذارد و در آمدن : در آمدن نکذارد B |

و این ندا در دهد که : قوله تعالى C

(۲) لا بجعلمنکم...جنوده : غیر موجودة في F | جنوده : وهو لا يشعرون A

جنودها لا يشعرون E ^{۱۲} قرآن شریف ۱۸, XXVII

(۳) هر یکی بجای : هر کسی جای E | خود : خویش A | گیرند : گیرد A |

قرار : غیر موجودة في E

(۴) واز : نا آن E | صدهه : صدبه قدم E | بیانند : باشند B | بدماغ

راه : راه بدماغ D بدماغ او راه B بدماغ شهاراه

(۵) بکردد : در کردد B | همه بکند : کند B بکند D

(۶) وبعصی را : بعضی را C کند : کند که ان الملوك اذا دخلوا قرية

افسدوها E | عمارت کند : عمارت CF

(۷) آن : غیر موجودة في C | بکرداشد : بکذاره B بکرداشد «و جملوا أعزه

اهمها اذلة» E | روزی C | چند : غیر موجودة في B

(۸) بکند : کرد E | و چون : چون B | معلوم : مطلوب B | شد که :

کشت A | طالب را : طلب را CF

اند از روحانی و جسمانی طالب کیانند و هیچ کس نبینی که اورا بجهال میل نباشد، پس چون نیک اند یشه کنی همه طالب حن اند و در ان هیکوشنند که خود را بحن رسانند، و بحسن که مطلوب همه است دشوار میتوان رسیدن زیرا که وصول بحسن ممکن نشود الا بواسطه عشق و عشق هر کسی را بخود راه آندهد و بهمه جا با و آنکند و بهر دیده روی نهاید، و اگر وقتی با او رسید که مستعد آن سعادت باشد حزن را بفرستد که و کیل درست ناخانه باک کند و کسی را بر در

(۱) اند از : غیر موجوده فی B | روحانی و جسمانی : جسمانی و روحانی CF | طالب : طلب E | کیانند : جالند D | بجهال : بجهال B

(۲) میل : میلی E | پس : غیر موجوده فی BE | نیک : نگاه کنی و A نیک نگاه و EF | و در : در E

(۳) که : که او A | همه است : چنان اوست D

(۴) دشوار : دشوار F | میتوان : توان C میتواند E | رسیدن : رسیدن B نشود : نباشد D

(۵) هر : همه A | راه : بر راه B | بهمه : بهر B همه E | جا با و : جای باز AE | جای منزل B | جای مقام D | نکند : نازد D

(۶) روی : روی باز A | او اگر : و اگر کسی CEF | باو : بدو نشان بدو A کسی بوسی BD | که : که کسی A | آن : این A | باشد : بباشد D

(۷) حزن را بفرستد که و کیل درست : حزن را از بیش را بفرستد که و کیل درست A حزن را که و کیل کلست بفرستد C حزن را که و کیل درست به بیش فرستد نا D | بفرستد : بفرماید B | درست : درست بست F | کند : غیر موجوده فی D | کسی را : کسی FD | بر در : در AE

حرن کرددند و همه روی بر زمین نهادند، یوسف روزی بیعقوب آورده
و گفت ای پدر این تأویل آن خوابست که با تو گفته بودم «ما ابتد
آن رأیت احد عشر کوکا والشمس والقمر رأیتكم لی ساجدين»^۲

فصل ۹

بدانک از جمله نامهاء حن یکی جمالست و یکی کمال، و چنین
آورده اند که ان الله تعالى جیل یحب الجمال و هرچه موجود

(۱) وهمه : همه | بر زمین : بزمین | نهادند : فی C زیاده

و هی : و هر یک بز بان حال بدین بیت ترنم گشیدند (کشیدند) شهری دیدم
ز عشق تو شوریده | من نیز در آن میانه شور آوردم | یوسف : چون
آن حال بدیدم | بیعقوب : بیعقوب

(۲) ای پدر : غیر موجوده فی A | این : غیر موجوده فی D آن E

تأویل : تعبیر E | آن : آن گذشته خوابست C | گفته بودم : گفتم
گفته بودیم B

(۳) والشمس... ساجدين : غیر موجوده F

(۴) بدانک : غیر موجوده فی B | جمله : غیر موجوده فی E | کمال :
کمالست A | و چنین : چنین DBA

(۵) و چنین آورده اند : و در حدیث آمد. است C | و چنین گفته B
هرچه : هر

فصل ۸

چون یوسف عزیز هصرشد خبر بگنعان رسید^۱ شوق بر یعقوب غلبه
کرد^۲ یعقوب این حالت با حزن بگفت^۳ حزن مصلحت چنان دید که یعقوب
۳ فرزندان را بر کیرد و به جانب مصر رود^۴ یعقوب پیش روی بحزن داد
و با جماعت فرزندان راه هصر بر کرفت^۵ چون بصر رسید از در سرای
عزیز مصر در شد^۶ ناکاه یوسف را دید با زیخا بر تخت پادشاهی
۶ نشسته^۷ بگوشه چشم اشارت کرد بحزن^۸ حزن چون عشق را دید در خدمت
حزن بزانو در آمد حالی روی بر خاک نهاد^۹ یعقوب با فرزندان موافت

(۱) خبر بگنعان رسید : غیر موجوده فی A | یوسف : یوسف صلووات

الله علیه B | شد : کشت

(۲) یعقوب : یعقوب صلووات الله علیه B | حالت : حال D | بگفت :
باز کفت C کفت D

(۳) بر کیرد : بکیرد B | یعقوب : غیر موجوده فی E

(۴) جماعت : جماعتی DF | جمعی A | فرزندان : فرزندان را

(۵) ناکاه : غیر موجوده فی C

(۶) بگوشه چشم : غیر موجوده فی D | شمه چشم E شمه حزن بگوشه
چشم C | اشارت : نظر C | کرد بحزن : بحزن کرد E | بحزن
حزن چون : غیر موجوده فی C | عشق را دید : عشق را C | در
خدمت : بخدمت E

(۷) حسن : عشق B | بزانودر : بزانوی ادب C | آمد : آمد AC | حالی :
و حالی B | روی : رود E

خواست که بیش رود یا دلش بستگ حیرت درآمد از طایره صبر
بدر افتاد دست ملامت دراز کرد و چادر عافیت بر خود بدرید و بیکبار کی
سودایی نداشت، اهل مصادر یوستیشن افتادند و او بی خود این بیت نمیکفت

بیت.

۶
هاعلی من باح من حرج مثل ما بی ایس ینکتم
زعموا اتنی احکم و غرایی فوق ما زعموا

(۱) خواست که بیش رود : غیر موجوده فی C E | حیرت : حزن | D
در : بر C | از : و از BD

(۲) بدر : بیرون B | ملامت : ملامات E

(۳-۲) و بیکبار کی سودایی افتادند : غیر موجوده فی B

(۳) سودایی : سودایی A D F | یوستیشن : یوستیشن D یوستیشن F یوستیروی E
لامتشن C | وادی : و با B | بیت : غیر موجوده فی C

(۴) بیت : نظم C

(۵) ماعلی ... ینکتم : غیر موجوده فی E | من باح : الفرار C الوال A |
ماعلی من باح من حرج : علی بانی من النین و حنین B | بی : غیر

موجوده فی B | ینکتم : بکم B ینکتم A

(۶) اتنی : اتنی A D E F | احکم : احکم E | زعموا : زعم E

چون دانستیم که اورا از ما فراغتی حاصلست هر یکی روی بطری
نهادیم^۱ حزن بجانب کنمان رفت و من راه مصر بر گرفتم^۲ زلیخا چون این
سخن بشنید خانه باعشق پرداخت و عشق را کرامی نز از جان خود
می داشت نا آنکاه که یوسف بمصر افتاد^۳ اهل مصر بهم برآمدند^۴
خبر بزلیخا رسید این ماجرا با عشق بکفت عشق کربیان زلیخا
بگرفت و بتمناء یوسف رفتند^۵ زلیخا چون یوسف را دید

(۱) فراغتی : فراغت A | اورا از ما فراغتی حاصلست : اورا فراغتی
از ما حاصلست F | حاصلست : هست E | یکی : یک D | روی :

رویی F روی

(۲) من : حسن B | بر گرفتم : گرفتم F کرفت B | زلیخا چون : چون
زلیخا B

(۳) سخن : حال A غیر موجوده فی E | خانه : خانه را B | باعشق :
با عشق A | پرداخت : باز پرداخت B | از جان خود : از جان D
از حال خود E | عشق را کرامی تر از جان خود : عشق را از جان
خود کرامی تر C

(۴) میداشت : داشت CD | انکاه : ناکاه AD آنکه E | یوسف : یوسف
صلوات الله علیه AB | اهل مصر : اهل E | اهل مصر بهم برآمدند :
غیر موجوده فی D | برآمدند : آمدند F

(۵) خبر بزلیخا رسید : زلیخا چون B | بزلیخا : بر زلیخا D | این :
زلیخا این A

(۶) بگرفت : گرفت E | یوسف : غیر موجوده فی E | رفتند :
بر رفتند AF بر فتند B | زلیخا : غیر موجوده فی BE | دید : بدید AF

چون آنجار سیدیم حن بیش از آن شده بود که ما دیده بودیم مارا بخود راه
نداد چندانک زاری بیش می کردیم استفناه او از ما زیادت میدیدیم

بیت

۳

می کن که جفات می بزیبد
می کش که خطات می بازد
بسیار بهی از آنچه بودی ۶
نادیدن مات می بازد
در گرده و آه سرد می کوش
کین آب و هوای می بازد ۹

(۱) چون آنجار سیدیم : غیر موجوده فی D چون بدان جانب رسیدیم E

بیش : غیر موجوده فی E شده : رسیده A | ما : غیر موجوده فی A |

D دیده بودیم : دیدیم

(۲) نداد : نی داد ACF | چندانک : و چندانک CD | بیش : غیر

موجوده فی D | میکردیم : کردیم B | او از ما زیادت میدیدیم :

زیادت نمود D | از ما : غیر موجوده فی B | میدیدیم :

D دیدیم B بود E | میدیدیم : میدیدیم وصف الحال این بیت خواندیم C

(۳) بیت : شعر CD قصیده B

(۴) می کن : می کش D | بزیبد : بازد AB از بید E

(۵) می کش : می کن B

(۶) آه سرد : زار و آه E | می کوش : من کوش ACDE

پیش من آمدند و با من مشورت کردند و من این حال بر حسن که
بیشوای ما بود عرض کردم 'حسن گفت شما سبر کنید تا من برم
و نظری در اندازم اکر خوش افتاد شمارا طلب کنم' ما همه گفتیم
که فرمان تراست، حسن بیک منزل بشهرستان آدم رسید جا دلکشا
بافت آنجا مقام ساخت ما نیز بربی او بر آمدیم چون نزدیک رسیدیم
طاقت وصول او نداشتیم همه از یای در آمدیم و هر یکی بگوش
افتادیم تا اکنون که نوبت یوسف درآمد نشان حسن پیش یوسف
دادند من و برادر کهین که نامش حزان است روی بدان جانب نهادیم'

(۱) و با : | DF | مشورت : مشورتی B | و من : من | ACE | این :

از آن FCE | بحسن : حسن

(۲) بیشوای ما بود : برادر همین است D | عرض : عرضه B | گفت :
گفت که E | شما : غیر موجوده فی A | کنید : کنیت B | تا : که تا

(۳) در اندازم : کنم C | خوش افتاد : خوش آید B خوش آید C بچشم
خوش افتاد D خوش افتاد | همه : غیر موجوده فی E

(۴) که : غیر موجوده فی E | جا : جایی BF | جای AE | دلکشا : دلکشا B

(۵) بربی : در بی CEF | بر آمدیم : اندیم AE بیامدیم | رسیدیم :
آمدیم B اچون نزدیک . . . در آمدیم : غیر موجوده فی ED

(۶) او : غیر موجوده فی B | همه از یای در آمدیم و : غیر موجوده فی C

(۷) نوبت : نوبت E | یوسف : صلوات الله علیه AB | حسن : حسن را B

(۸) دادند : می دادند AED آنامش : غیر موجوده فی D | بدان : بدان D |

فصل ۷

چون عشق این حکایت بکرد زاییخا پرسید که سبب آمدن تو از ولایت خود چه بود؛ عشق گفت مامه برادر بودیم، برادر مهین را حسن خوانند و مارا او بروزده است و برادر کمین را حزن خوانند و او بیشتر در خدمت من بودی و ماهره باهم خوشن بودیم، ناگاه آوازه در ولایت ما افتاد که در عالم خاکی یکنی را یدید آورده اند بوالجنب هم آسمانیست و هم زمینی و هم جسمانیست و هم روحانی و آن طرف را بدو داده اند و از ولایت ما نیز گوشة نام زد او کرده اند، ساکنان ولایت مارا آرزوی دیدن او خواست، همه

(۱) چون عشق: عشق چون E | بکرد: کرد ED | که: غیر موجوده فی A
سبب: غیر موجوده فی E

(۲) خود: غیر موجوده فی E | بود: است B | برادر: غیر موجوده فی A

(۳) او: و A | است: بود C

(۴) بیشتر: همواره E | باهم: بهم E

(۵) ولایت ما: عالم E | که در عالم خاکی یکنی را: که یکنی را در عالم خاکی B
عالی: ولایت E | یکنی را: یکنی D | یدید: بدرد A | آورده اند: آورد A | بوالجنب: بلعجب A بس بوالجنب F غیر موجوده فی E

(۶) جسمانیست: جسمانی E | و هم: هم CF

(۷) و آن: و این D | این C | طرف را: طرف EB | کوشة: کوشه را A

(۸) آرزوی: روی E | خواست: خاست BF برخاست D

زندگانی خوانند، در آن غسل بفرماید کردن، چون زندگانی ابد یافت
کتاب آلهیش بیاموزد، و بالاء این شهرستان چند شهرستان دیگر
است، راه همه بدون نماید و شناختش تعلم کند، و اگر حکایت آن شهرستانها
با شما بکنم و شرح آن بدهم فهم شما بدان نرسد، و از من باور
ندارید و در دریای حیرت غرق شوید، بدین قدر اختصار کنیم و اگر
این چه گفتم در یابید جان سلامت ببرید.

(۱) زندگانی...چون : غیر موجوده فی | در آن غسل : در آنجا غسل | DE
در انجاش غسلی C | در انجاش علمی F | بفرماید کردن : کند | ED
ابد یافت : اثر اوست B

(۲) الهیش : الهیش C | بیاموزد : بیاموزاند DE | بالاء این شهرستان :
غیر موجوده فی B | این : آن D

(۳) است : هست D | نمایند : نمایند D | شناختش : سیاحتیش | AE
حکایت : حکایتهای D | آن : غیر موجوده فی DE | شهرستانها :
شهرستانهای دیگر C

(۴) بکنم : کنم E | بکویم A | بدم : دم E | من : ان

(۵) غرق : غرقه B | بدین : و این E | قدر اقصار : اختصار ABD
قدراختصار E | کنیم : کنم

(۶) این چه : آنچه E | در : اگر در DE | باید : بایند EB | جان :
حالی F | سلامت : اسلام ED | بسلامت F | ببرید : برند B
برند E

ایستاده است آن یکی روز و شب بکشتن و درین مشغولست
و آن دیگر بذدی کردن و خوردن و آشامیدن مشغول، کند از فرماک
بکشاید و در گردن ایشان اندازد و محکم فرو پندد و هم آنجابان
بیندازد، و عنان مرکب را سپارد و باانگ بر مرکب زند و بیک تک
ازین نه دریند بدرجهاند و بدر دروازه بدارد حالی پیر آغاز سلام کند
و اورا بنوازد و بخوبیش خواند و آنجا چشم است که آنرا آب

(۱) است : اند A | آن : از آن B این D غیر موجوده فی E | روز و شب :

غیر موجوده فی DE | مشغول : مشغول : ED

(۲) و آن : و این F | دیگر : یکی D | کردن و خوردن : غیر موجوده

فی B | مشغول : غیر موجوده فی DE باید که فی الحال

(۳) بکشاید : بکشایند E | اندازند : اندازند E | پندد : پندند |

و درهم : و درهم AB

(۴) بیندازه : بیندازند E | و عنان مرکب را سپارد : و بعد ازان C |

مرکب را : بر مرکب EB | سپارد : سپارند E | زند : زند E | و بیک

تک : و بیک بیک FC

(۵) در پند : دروازه D | بدر : بیرون B | جهاند : جهانند E | بدر

دوازه : بدر دوازه F | بدارد : بر ارد CF غیر موجوده فی E | پیر :

پیری D نیز F پیری بینند E | کند : غیر موجوده فی C

(۶) بخوبیش : بخود D بخودش AE | بخوبیش خواند : بخودش رام

دهند | آنجا : از آنجا B | آنرا : غیر موجوده فی ABDE

کند، چون آنجا بر سد آتش بیند افروخته و یکی نشسته و چیزی بر آن آتش میبیزد و یکی آتش تیز میکند و یکی سخت گرفته است ۳ تا پخته میشود و یکی آنچه سرجوش و اطیفتر است جدا میکند و آنج درین دیگ مانده است جدا میکند و بر اهل شهرستان قسم میکند، آنج اطیفتر است بلطف میدهد و آنج کشیفتر است بکثیف ۶ میرساند، و یکی استاده است دراز بالا و هر که از خوردن فارغ میشود کوشن میگیرد و بالا میکشد و شیری و گرازی میان بیشه

(۱) بر سد : رسد BDE | افروخته : بر افروخته AF

(۲-۱) و چیزی بر آتش میبیزد : و بر آتش چیزی میبیزد ۰

(۲) بر آن : بر AC | میبیزد : می زند D | است : غیر موجوده فی E

(۳) میشود : شود B | است : غیر موجوده فی F | آنچه : انک C |

سر جوش و اطیفتر است : سرجوش است و اطیفتر B خوشر است

و اطیفتر D خوشر و اطیفتر E | جدا میکند : غیر موجوده فی C

(۴) و آنج درین دیگ مانده است : و از آنک بن مانده و کشیفتر است C

بر انچه تزدیک مانده است D | جدا میکند : جدا میگیرد A

بر میگیرد B جدا و یکی بر می کردو ED جدا میکند و یکی آهارا

بر می کردد C | اهل شهرستان : شهرستان E

(۵) اطیفتر : اطیف AC | کشیفتر : کشیف

(۶) میرساند : میدهد A | استاده : استاده FD | است : غیر موجوده

فی AF | دراز : بدروازه DE | و : تا

(۷) میشود : شود E | کوشن : میان کوش B | و بالا : بالا B

و در بالا CF و بر بالا E | میکشد : می کند B ! شیری و گرازی :

گرازی و شیری ED | گرازی : گوزنی B | میان بیشه : بیشه B

در باقی کنند الا بقدر حاجت، و از آنجا بدوازه بنجوم آید
و دروازه بنجوم پیرامن شهرستان در آنده است و هرچه در شهرستان است
میان این دروازه است و کردا کرد این دروازه بساطی کسریده است و یکی
بر بساط نشته چنانک بساط ازو بر است و بر هشت مخالف حکم میکند
و فرق میان هر هشت یدید میکند و یک لحظه ازین کار غافل نیست
و اورا معرف خوانند، بفرماید تا بساط در نوردد و دروازه بهم کند؛ و چون
ازین بینج دروازه پیرون جهاند میان شهرستان برآید و قصد بیش شهرستان

(۱) و دروازه بنجوم : آن دروازه C که DE است : غیر موجوده فی CD

و هرچه : و شهرستان و هرچه A شهرستان است : شهرستان است AF

(۲) دروازه : دو دروازه BD | کردا کرد : کرد برگرد B | این : آن $| DE$
کسریده : کسرید، DB | است : غیر موجوده فی E | یکی : دنکین E

(۳) نشته : نشته است BDF تکه زده E | چنانک : چنانچه C |

ازو : ازوی B

(۴) یدید : غیر موجوده فی E | یک : یک $| DE$ | لحظه دم

(۵) و اورا معرف خوانند : غیر موجوده فی C | معرف : معرفت A

معروف ED | و دروازه بهم کند : غیر موجوده فی C | و دروازه :

روی بدوازه B و در دروازه E | بهم : نهم F | و چون : چون B

(۶) میان شهرستان : میان ایشان شهرستان B در میان شهرستان C |

برآید : در آید C یدید آید E | و قصد : قصد ED | بیشه : پیشکاه B

بیشه آن C بیشود ران A

و او آزرا می‌ستاند و خریج می‌کند، او را بگویید نا داد و ستد کم کند
و کرد فضول نگردد، واز آنجا بدروازه چهارم آید و دروازه چهارم
۳ فراختر ازین سه دروازه است، و درین دروازه چشمی است خوش آب
و پیرامن چشمی دیواریست از مروارید و درمیان چشمی تختیست
روان و برآن تخت یکی نشسته است، او را چاشنی کیر خوانند،
۶ و او فرق کند میان چهار مخالف و قسمت و ترتیب هر چهار او می
تواند کردن، و شب و روز بدین کار مشغول است، بفرماید تا آن شغل

(۱) او : غیر موجوده فی BD | او آزرا : بدو C | ستاند : رساند C |
و خریج : نا او بخیر C غیر موجوده فی E | بگویید : بگویند E | داد
و ستد : ستد و داد A | کم : کمتر CF

(۲) کرد : اکر B | و از : از B | آنجا : آنجا چون ED | و دروازه
چهارم : غیر موجوده فی B و آزرا DE

(۳) است : بیند ED | دروازه : درب DE

(۴) پیرامن : در آن E | دیواریست از مروارید : از مروارید دیواری
کشیده C | درمیان : میان E | تختیست : نخلی سمت F

(۵) نشته است : نشته CEF | چاشنی کیر : چاشنی کیری B

(۶) او فرق : فرقی E | کند : میکند CEF | میان : غیر موجوده فی E |
مخالف : مختلف B مخالف را E | ترتیب : زیست D زیست AF |
هر : میان هر B | چهار : چار F

(۷) کردن : کرد B (۷-۶) و قسمت می‌تواند کردن : غیر موجوده فی C |
است : غیر موجوده فی C | آن : این A | شغل : شغل را E

در راه است که همینه در روش باشد و هر صورتی که حادث شود
 این پیک آرا بستاند و بدو رساند و او آرا در یابد، و اورا
 بفرماید تا هرچه شنود زود باز نماید و هر صورتی را بخود راه ندهد
 ۳ و بهر آوازی از راه نرود، و از آنجا بدروازه سوم رود و دروازه سوم
 هم دو در دارد، و از هر دری دهلیزی دراز میرسد تا هر دو دهلیز
 ۶ سر بحجره بر آید و در آن حجره دو کرسی شهاده است و یکی بر هر دو
 کرسی نشسته، و خدمتکاری دارد که آرا باد خوانند، همه روز کرد
 جهان می کردد و هر خونش و ناخوش که می بیند بهره بدو می آرد

(۱) روش: روش AC | است: غیر موجوده فی E

(۲) این: آن BDE | بدو: بد E | و اورا: و A اورا AF و آرا E

(۳) بفرماید: بکوید F | شنود: غیر موجوده فی E | باز: غیر موجوده
 فی B | نماید: رساند D | ندهد: باز ندهد A

(۴) رود: رسد E (۵-۶) دروازه سوم هم دو در دارد: آرا دو دروازه
 هست D آرا دو درست E

(۵) و از: و در E غیر موجوده فی B | دهلیزی: دهلیز F |
 هر: بهر CF از هر DE

(۶) بر آید: بر آرد B بر آورد D بر ارند A او رود E | است: باشد E |
 بر هر دو: بهر دو C

(۷) و خدمتکاری: خدمتکاری B | همه: هر B روز: روزه D

(۸) می کردد: می رود CD دود CF هر: هرچه B | که: غیر موجوده
 فی B | بدو: غیر موجوده فی C | می آرد: می کرده CF

دیدبانی بدو تعلق دارد و او از چندین ساله رام بتواند دیدن^۱
و بیشتر در سفر باشد، و از جای خود نجند و هرجا که خواهد رود
واکرچه مسافتی باشد بیک لمحه برسد^۲، چون بدو رسدا بفرماید تا
هر کسی را بدوازه نگذارد و اکر از جایی رخنه^۳ بیدا شود زود خبر
باز دهد^۴، و بدوازه دوم رود و دروازه دوم دو در دارد هر دری را
دهلیزیست دراز بیچ بیچ بطلسم کرده^۵، و در آخر هر دری تختی کستربده
مدور و یکی بر هر دو تخت آنکه زده و او صاحب خبر است و اوزا ییکی

(۱) دید : و دیده CDE | بدو تعلق دارد : می کند B | او : غیر موجودة

فی ED | راه : غیر موجودة فی BD | ساله : غیر موجودة فی E

رود : غیر موجودة فی ADE

(۲) واکرچه : کرچه B اکرچه CD | باشد : بعید بود B بیش باشد E

لمحه : لحظه D | برسد : رسدا B بفرماید : غیر موجودة فی E

تا : تاکه F

(۳) کسی را : کسی ED | نگذارد : بگذارد E | جایی : جا A

(۴) رود : رسدا B | دروازه دوم : آرا ED | دوم : دوم نیز هم CF

در : دروازه E | دارد : باشد DE | دری : در D

(۵) دهلهزیست : دهلهزی هست D دهلهزی باشد E دهلهز است F

بیچ بیچ : بیچ در بیچ BF | بیچ بیچ بطلسم کرده : غیر موجودة

فی C بیچ در بطلسم ED | کرده : کرد F | دری : دری بدور C

کستربده : کستربده B

(۶) مدور : بدور F و مدور E غیر موجودة فی C | و یکی : یکی DE

بر هر دو : بر آن B | تخت : غیر موجودة فی DE | زده : زده است BD

چون بطبقه سوم رسد حجره بیند دلکشا و در آن حجره نختی از خالک پاک کشیده بر آن نخت یکی تکیه زده مطبعش باعتدال نزدیک، ۳ فکر برو غالب، امانت بسیار بیش اوجع کشته، و هرچه بدو سیارند هیچ خیانت نکند، هر غنیمت که ازین جامع حاصل گرده است بدو سیار دناده و قتی دیگر شش بکار آید، و از آنجا چون فارغ شود و قصد ۶ رفتن کنند ینچ دروازه بیش آید دروازه اول دو در دارد و در هر دری نختی کشیده است طولانی برمثال بادامی و دو پرده یکی سیاه و یکی سپید در بیش آوینخته و بندهای بسیار بر دروازه زده و یکی بر نخت تکیه

(۱) دلکشا : دلکشای B دلکشا ز E | و در : در E | در آن حجره :

غیر موجوده فی D

(۲) پاک : باد A | کشیده : کشته D | بر : و برد A F و یکی بر A

نخت یکی : غیر موجوده فی D

(۳) فکر : و فکر D | برو : درو B | امانت : و امانت E | کشته : غیر

موجوده فی D E | و : غیر موجوده فی B D E | هرچه : هرج A F

(۴) هیچ : غیر موجوده فی E D | خیانت : خیانتی C F | غنیمت :

غنیمتی C F | حاصل : بحاصل B

(۵) و از آنجا چون : چون از آنجا C | از : غیر موجوده فی B

(۶) دروازه : غیر موجوده فی A D

(۷) نختی : نخت E | کشیده : کشته D | امانت : غیر موجوده فی A E |

بادامی : بادام E بادامی B | پرده : پرده دارد ED

(۸) در : و در D | بیش : بیش او E D | بر دروازه : در دروازه E |

زده : کرده E

نهادن و هر زه روی و یکتن و از راه بردن دوست دارد و میتوسته بر چیزی که نداند حکم کند و در همسایگی او در حجره دوم نختی از بخارکستریده و بر آن نخت یکی تکیه زده طبعش بھارت مایل نیک و بد بسیار دیده کاه بصفت فربشتنگان بر آید و کاه بصفت دیوان چیزهای عجیب پیش او یابند نیز نجات نیک داند و جادوی ازو آموزند چون ویرا ببینند چایلوسی پیش کیرد و دست در عنانش آویزند و جهود کنند تا اورا هلاک کنند تیغ با ایشان نماید و بتیغ بیم کنند که ایشان از پیش بکریزند

(۱) نهادن: غیر موجوده فی D | روی^۱ و کشن: کوئی و هر زه کشن E
غیر موجوده فی D | و کشن از راه بردن: غیر موجوده فی B

(۲) نداند: نداند بود B | دو: در E | همسایگی او در: غیر موجوده فی D

(۳) کستریده: کسترد D کستریده بینند BC | و بر آن نخت یکی:
و یکی بر آن نخت BD

(۴) بصفت دیوان: سفت دیوان کیرد C

(۵) عجیب: عجیب B عجیب D | یابند: یابند B زوان یافت C
نیز نجات: و نیز نجات B نیز نجات F | ازو: ازو E | چون:
و چون C

(۶) ببینند: بینند CB | کیرد: کیرند AEF | آویزند: زند B آویزند CE
آورد D | وجهد: جهد F - کند: کنند ABF | اورا: او F

(۷) هلاک کنند: هلاک کنند AF | با ایشان: بدیشان BC |
بتیغ: غیر موجوده فی C | که: تا E غیر موجوده فی D | ایشان:
غیر موجوده فی C | از پیش بکریزند: از بیم تیغ بکروند B

طبعش بیبوست مایل، چاپکی جلد اما بلید، کشف رموز دیر
 تواند کرد اما چون فهم کند هرگز از یادش نزود چون ویرا ببیند
 چرب زبانی آغاز کند و ویرا چیزهای رنگین فریقتن کیرد و هر لحظه
 ۳ خود را بشکلی بروی عرضه کند، باید که با ایشان هیچ التفانی
 نکند ورودی ازیشان بگرداند و با اینکه بر مرکب زند و بطبقه دو
 ۶ رسد، آنجا هم دو حجره بیند در حجره اول تختی از یاد کشتریدم
 و یکی بی آن تخت نکیه زده طبعش ببرودت مایل، دروغ کفتن و بهتان

(۱) بیبوست : بیبوسته E | چاپکی : حافظی A (وهدناهواصخ من "چاپکی" !)

چاپکی جلد : غیر موجوده فی B | جلد : جلد باشد E | اما : غیر
 موجوده فی D | بلید : بلند EF | کشف : کشف بود و E | دیر :
 دیر تر فهم A دیر فهم دیرتر D

(۲) تواند کرد : تواند کردن D کند B | فهم : فهمی D | کند : کرد AE

هرگز : غیر موجوده فی D | چون : و چون E | ببیند : بیند BE

(۳) چرب : خوب E | فریقتن کیرد : قرینه کیرند E

(۴) خود را : خود E | خود را بشکلی : بشکل دیگر خود را B | بروی

برو BE | عرضه : عرض AD | کند : کنند E | با ایشان :
 بایشان BE | التفانی : التفان E

(۵) نکند : بکند E

(۶) آنجا هم دو حجره ... کشتریدم : غیر موجوده فی C | هم : غیر

موجوده فی F | ببینند : بیند A | کشتریدم : نهاده D

(۷) نکیه زده : بروی کرده D نشسته C غیر موجوده فی E | دروغ : بدروغ E

کیرد، رام جهان کوچک بیرسد و از جانب شمال در آید و ربع
مسکون طلب کند^۱ و چون در شهرستان رسد کوشکی بینند
سه طبقه، در طبقه اول دو حجره برداخته و در حجره اول نخنی
[از آب]^{*} کشیده و یکی بر آن نخت نکیه زده، طبعش بروطوبت
ماهیل زیرکی عظیم اما نیان برو غالب، هر مشکلی که برو عرضه
کنی در حال حل کند، و لیکن بر بادش نماند، و در همایکی او
در حجره دوم نخنی از آتش کشیده و یکی بر آن نخت نکیه زده

(۱) راه: و راه AE و از CF | جهان کوچک: جهار کوشک II | بیرسد:
بررسد | شمال: شمال I | و بـ A

(۲) و چون: چون B | در شهرستان: بشهرستان B | بینند: بینند AF

(۳) در طبقه: در سه طبقه B | اول: غیر موجوده فـ E | دو:
غیر موجوده فـ A | دو حجره برداخته و در حجره اول: غیر
موجوده فـ B | اول: دوم A

(۴) کشیده: کشیده AD | آن: غیر موجوده فـ E | طبعش: و طبعش B

(۵) عظیم: عظیم است EF عظیم دارد CF | مشکلی: مشکل EF | عرضه:
عرضن AD

(۶) بر: در CF | لیکن: لکن E | همایکی او در: غیر موجوده فـ D

(۷) در: غیر موجوده فـ CE | نخنی: غیر موجوده فـ C | کشیده:
کشیده BD | زده: کرده D

*راجع الشرح! غیر موجوده فـ النسخ

و بر دروازه آن شهرستان پیری جوان* هوکلست و نام آن پیر
جاوید خردست و او پیوسته سیاحی کند چنانک از مقام خود نجند
و حافظی نیکست، کتاب الهی داند خواندن و فصاحتی
عظیم دارد، اما گنکست پس درینه است اما سال ندیده
است، و سخت کهن است اما هنوز ستی درو راه نیافه است، و
هر که خواهد که بدان شهرستان رسد ازین چهار طاق شن طناب
بکشد و کمندی از عشق سازد وزین وقت بر مرکب شوق نهد،
و بعیل کرنسکی سرمه بیداری در جسم کشد، و تیغ دانش بدرست

(۱) آن شهرستان: شهر E | جوان: جاوید C غیر موجوده فی E | و نام: نام C

(۲) جاوید: جاودان E غیر موجوده فی C | خردست: عقل است C

(۳) داند خواندن: خواندن داند B داند بر خواندن E

(۴) گنکست: گنکی E | پس: و پس A

(۵) است: غیر موجوده فی C | و سخت: سخت C | کهن: کهن D |

است: غیر موجوده فی A | هنوز: غیر موجوده فی E | درو:

دروی ODF بدو E | است: غیر موجوده فی C

(۶) خواهد که: غیر موجوده فی E | که: غیر موجوده فی F | بدان:

درین D بر آن E | ازین باین E | چهار بحبل D | طاق: طناب B

شش: غیر موجوده فی E

(۷) از عشق: غیر موجوده فی $ABDE$ | وقت: نزق D زفت E غیر

موجوده فی CF | نهد: بر نهد

(۸) سرمه بیداری در چشم: سرمه در چشم بیداری E | بدرست: در دست AB

* کذا ولکن راجح الشرح!

خود کوبم و صفت عجایب کنم که آنجاست شما فهم نکنید و در ادراک شما نباید، اما ولایتیست که آخرین ولایتهای ما آنست و از ولایت شما بنه منزل کسی که راه داند آنجا تواند رسیدن حکایت آن ولایت چنانک بفهم شما نزدیک باشد بکنم

فصل ۶

بدانک بالاء این کوشک نه اشکوب طاقتیست که آرا شهرستان جان خواهند و او بارویی داره از عزت و خندقی دارد از عظمت

(۱) خود کوبم : خودیم A | عجایب : عجایب آنجا C | کنم : شرم CF
که آنجاست : غیر موجوده فی BO | آنجاست : کجاست E | شما :
غیر موجوده فی B

(۲) اما ولایتیست : اما ولایتی است B غیر موجوده فی E | آخرین :
آخرین B | ولایتهای ما : ولایت من B | ما آنست : هاست F | ولایتهای
ما آنست : ولایتهاست E | واز : از C

(۳) بنه منزل کی که راه داند : هر کس که راه داند بدین نه منزلی E
که راه داند آنجا : راه داند وز آنجا F | آنجا : بد آنجا C | رسیدن :
رسید BDE

(۴) بفهم شما : بشما E | بکنم : بکوبم E

(۵) بدانک : اکنون بدانک DF | بالاء : از بالاء AC | اشکوب :
اسکونه B | این : آن B | بس A | شهرستان : شهرستان E

(۶) او : او را E | بارویی : باروی E | باره BD | دارد : است E | خندقی :
خندق A | دارد : غیر موجوده فی ABE

صوئی مجردم هر وقتی روی بطرفی آورم هر روز بمنزلی باشم
و هر شب جایی مقام سازم چون در عرب باشم عشقم خوانند، و چون
در عجم آیم مهرم خوانند، در آسمان بمحرك مشهورم در زمین
بسکن معروفم آکرچه دیرینه ام هنوز جوانم و اکرچه بی ارکم از
خاندان بزرگم قسم من درازست «فی قصی طول، وات ملول» ماسه
برادر بودم بناز پروردده و روی نیاز ندیده، و اکر احوال ولایت

(۱) هر : و هر C_F | وقت E | روی : رویی F | بطرفی آورم :
بطرفی C_E بطرفی روم B بطرفی زنم F | هر : و هر A مصراع
هر D | باشم : غیر موجودة في D

(۲) و هر شب...عرب باشم : غیر موجودة في B | جایی : جای A بجای |
مقام سازم : غیر موجودة في D | عرب : غربت F | و چون :
چون BDE

(۳) در عجم : بعجم D | عجم : قربت C غیر موجودة في F | آیم :
باشم B_E | مهرم : مهر E | خوانند : گویند CE | در آسمان :
غیر موجودة في B | بمحرك : بمفردی B بمحرك F | مشهورم :
معروفم A | در : و در E

(۴) بسکن : بسکنی B بسکون E | معروفم : مشهورم A | دیرینه :
دیرنه B دیرینه ام : دیرشدکه بیدا ام C_E هنوز : امانته |
و اکرچه : اکرچه E

(۵) فی قصی طول : که قصی طویل (!) قصی طول A

(۶) برادر بودم : برادرانیم B | ندیده : نادیده E | و اکر : اکر E

(۷) احوال ولایت : حال D

ولوله در شهر مصر افتاد مردم بهم بر آمدند عشق قلندر وار خلیم
العذار بهر منظری گذری و در هر خوش بسری نظری بی کرد واز
هر کوشه جگر کوشه می طلبید هیچ کس بر کار او راست نمی آمد، نشان
سرای عزیز مصر باز پرسید و از در حجره زلیخا سر در کرد، زلیخا چون
آن حادنه دید بز خاست و روی بعشق آورد و گفت ای سه هزار جان
گرامی فدای تو از کجا آمدی و بکجا خواهی رفت و نرا چه خوانند،
عشق جوابش داد که من از بیت المقدس از محله روح آباد
از درب حسن، خانه در همسایکی حزن دارم بیشنه من سیاحتست

(۱) در شهر مصر: در مصر A شهر مصر B در شهر E | افتاد: در افتاد: B

(۲) گذری: در هر ره گذری E | و در هر: و از در هر AB | می کرد: غیر موجوده فی E

(۳) جگر کوشه: غیر موجوده فی B | کوشه: غیر موجوده فی E | هیچ کس: هیچ E

(۴) سرای: غیر موجوده فی E | باز: غیر موجوده فی B | و از: و بر B | حجره: سرای C | سر در کرد: بارشد D | سر در کرد زلیخا: غیر موجوده فی E

(۵) آن: این AD | حادنه: حال C | دید: ببیند B | بر: بربایی AD
خاست: خواست AC | و گفت: گفت E | هزار: هزاران D

(۶) گرامی: کر C | تو: تو باد F | آمدی: کجاء A آمدیده می آیی DE
بکجا: کجاه ABE | رفت: E | چه: کی E

(۷) عشق: غیر موجوده فی B | جوابش: جواب CE | ن: غیر
موجوده فی E | المقدس: المقدس B المقدس آمدیده ام D

(۸-۷) روح آباد از درب حسن: روح آباد از ضرب حسن B روح آباد از
در حنین CF

(۸) در: و در E | سیاحتست: سیاحی است D شناخت است E

فصل ۵

وزان سوی دیگر عشق شوریده قصد مصر کرد و دو منزل یک منزل
می کرد تا بمصر رسید و هم چنین از کرد راه بازار برآمد

بیت ۲

عشق بازار روزگار برآمد
دمده حسن آن نکار برآمد
عقل که باشد کنون چو عشق خرامید
سبر که باشد کنون چو بار برآمد
نام دام بید چند سال که گم بود
از خم آن زلف منکبار برآمد

(۱) وزان : وازان AD ازان C | مصر : همی E | ودو : دو D | یک : C بکی ADE

(۲) کرد : راسد E | هم چنین : وهمچنان A وهم C | هم چنین از :
غیر موجوده فی D | کرد : وکرد D | راه بازار : راه میان بازار A
راه میان بازار BE بازار D | بر : در C | برآمد : آمد E | آمد :
آمد و می کفت AD

(۳) بیت : شعر CD غیر موجوده فی E

(۴) روزگار : غیر موجوده فی F

(۵) دمده : آوازه B دبدبه CF

(۶-۷) عقل... برآمد : غیر موجوده فی E | چو : کی A

(۷) چو بار : کی کار A | بر : در B

(۸-۹) غیر موجوده فی B

(۸) چند : اند A | که : کی E | از : در E

سجاده صبر فرو کرد و حزن را بر آنجا نشاند و خود در پهلوان
بنشت^۱، چون روزی چند برآمد بمقوب را با حزن انسی پیدید آمد چنانک
یک لحظه بی او نمی توانست بودن هر چه داشت بحزن بخشد اول سواد
دیده را پیش کش نکرد که «وابیضت عینام من الحزن»^۲ بس
صومعه را «بیت الاحزان» نام کرد و تولیت بدو داد

بیت

از خصم چه باک چون تو یارم باشی
با در غم هجر غمگسارم باشی
کو خصم کنار پر کن از خون جگر
چون تو بمراد در کنارم باشی

(۱) کرد: افکند E | پهلوان: پهلو E

(۲) بنشت: نشت BE | روزی چند: روز چند F | پیدید: پیدا E

(۳) یک لحظه: لحظه AD | بودن: بود B | سواد: غیر موجوده فی B

سویداء E

(۴) دیده را: دیده E | کش: کش او B | که: که آیه C غیر

موجوده فی E | الحزن: الحزن فهو كثيير B

(۵) تولیت: تولیت E

(۶) بیت: الرباعیه D غیر موجوده فی E

(۷) هجر: عشق A

XII, 84 * قرآن شریف:

کون و فسادند بخدمت شیخ باز رسیدم^۱ چون برین قرار افتاد حزن
روی شهر کنعان نهاد و عشق راه بمصر بر کرفت

فصل ۴

۳ راه حزن نزدیک بود بیک منزل بکنعان رسید از در شهر در شد
طلب پیری می کرد که روزی چند در صحبت او بسر برد^۲ خبر
یعقوب بشنید کنعانی ناکاه از در سوممه او در شد^۳ چشم یعقوب
برو افتاد^۴ مسافری دید آشنا رویی و از مهر درو بیدا^۵ کفت مرحبا
هزار شادی آمدی بلا خرده از کدام طرف مارا تشریف داده^۶ حزن
کفت از اقلیم نا کجا اباد از شهر یا کان^۷ یعقوب بدت نواضع

(۱) شیخ: شیخ خود ۰ | چون: و چون E | برین: بدین DE | حزن: حزن E

(۲) شهر: شهرستان DE | بمصر: مصر ADEF | بر کرفت: کرفت B

(۳) از در شهر بسر برد: غیر موجوده فی EF

(۴) پیری: پیر B | می کرد: کرد AD | صحبت: خدمت ۰ | بسر:
A پیری

(۵) یعقوب: یعقوب صلوات الله عليه AB | بشنید: شنید C | یعقوب
 بشنید کنunanی: یعقوب کنunanی بشنید EF | کنunanی: غیر موجوده فی A
 او: ان A | چشم: طلب پیری می کرد که روزی چند در صحبت
 او بسر برد چون روی E :

(۶) برو: بروی AF | براو AE | رویی: روی AE غیر موجوده فی D | و از مهر:
از می E | مهر: مهری D | بیدا: بدید

(۷) خرده: هزده E | هرا: غیر موجوده فی EF | داده: دادی AE
دارد D | حزن کفت: غیر موجوده فی D

(۸) اقلیم: اقلام F | نا کجا اباد: نا کج اباد A | شهر: شهرستان E

جز جان من از غم تو با سوز مباد

اکنون که در انتظار روزم بر سید

من خود رفتم کسی بدین روز مباد

۳

حزن چون از حسن جدا ماند عشق را گفت مانا بودیم در خدمت

حسن بودیم و خرقه ازو داریم دیرما اوست اکنون که مارا مهجور

کردند تدبیر آنت که هر یکی از ما روی بطرفی نهیم و بحکم ریاضت

سفری بر آریم مدنی در لکد کوب دوران ثابت قدمی بنایم و سر

در گریان نسلیم کشیم و بر سجاده ملمع قضا و قدر رکتی چند

بگزاریم باشد که بسعی آن هفت پیر گوش نشین که مریان عالم

(۱) با : در B

(۲) در : بر E

(۳) کسی : کس B

(۴) حزن : بیندی هنرا فصل جدید فی BEF | حزن : عشق A

حزن چون : چون حزن D | عشق را : حزن را A | گفت :

گفت که C | مانا : ناما BCF ما با تو E

(۵) بودیم و : غیر موجوده فی BCE | دیر : پیر F | اکنون که :

اکنون E | مارا : مارا او B

(۶) کردند : کرد B | کردید E | یکی : یک DE | نهیم : نهد A | رویم B

ریاضت : زیارت D

(۷) بر آزیم : کنیم D | ثابت قدمی : قدمی ثابت E | بنایم : نایم ADE

(۸) چند : غیر موجوده فی C

(۹) آن : این A | که : کی A | مریان : مریانان E

بیت

بحق آنک مرا هیچ کس بجای تو نیست
جفا مکن که مرا طاقت جفای تو نیست
۳
حن چون این تراهه کوش کرد از روی فراغت جوابش داد

بیت

۶ ای عشق شد آنک بودمی من بتو شاد
امروز خود از توم نمی آید یاد
عشق چون نا امید شد دست حزن کرفت دروی ببیان حیرت
۹ نهاد و با خود این زمزمه می کرد

بیت

بر وصل تو هیچ دست پیروز مباد

(۱) بیت: غیر موجوده فی C

(۲) جفای: جفا A (غیر همزة !)

(۳-۴) غیر موجوده فی CF

(۴) تراهه: پرواوه E | کون: در کوش B | فراغت: فراقت E
جوابش داد: گفت E

(۵) غیر موجوده فی DE

(۶) امروز خود از توم: واکنون ز توم هیچ A

(۷) نا امید: نو مید B | شد: کشت DEF | کرفت: بکرفت B | ببیان: E

ببیان F | حیرت: حرت

(۸) می کرد: می کرد و می گفت F

(۹) بیت: شعر C الرباعیه D

تنک در آمد حسن را دید خود را با یوسف برآمیخته چنانک میان حسن
و یوسف هیچ فرقی نبود، عشق حزن را بفرمود تا حلقه تواضع
بهنباشد' از جناب حسن آوازی برآمد که کیست، عشق بزبان
حال جواب داد

بیت

۶ چا کر بیرت خته جگر باز آمد
بیچاره بیا رفت و بسر باز آمد
حسن دست استغنا بسینه طلب عشق باز هماد عشق با آوازی حزین
۹ این بیت بر خواند

(۱) چون تنک در آمد: غیر موجوده فی C | حسن را: حزن را E
و حسن را C | خود را: غیر موجوده فی BD | بر: در DE

(۲) و یوسف: و میان یوسف A | هیچ: غیر موجوده فی D | فرقی:
فرقت A فرق E | بفرمود: فرمود D | تواضع: تواضع را E

(۳) آوازی: آواز DE | برآمد: آمد E | بزبان: برمایی B

(۴-۳) بزبان حال: غیر موجوده فی C

(۴) داد: داد که C بیرت: بدرت BE

(۷) بیا رفت و: بیای شد E

(۸) عشق: غیر موجوده فی C | باز: غیر موجوده فی B | با آوازی
حزین: غیر موجوده فی C با آوازی فصیح حزین D | با آوازی:
با آواز EFB

(۹) این: و این C | بیت: بیت را E

بود نیابت بحزن داد و بفرمود تا همه از دور زمین بویی کنند زیرا
که طاقت تزدیکی نداشتند، چون اهل ملکوت را دیده برحـن
افتاد جله بسجود در آمدند و زمین را بوسه دادند که
۳ فسیح الملائکه کلمم اجمعون*

فصل ۳

حسن مدتی بود که از شهرستان وجود آدم رخت بر بسته بود در روی
۶ بال خود آورده و هنرمند مانده تا کجا نشان جایی باید که مستقر عز
ویرا شاید، چون نوبت یوسف در آمد حسن را خبر دادند حسن
حالی روانه شد، عشق آستین حزن کرفت و آهنگ حسن کرد چون

(۱) نیابت : نیابت ABD نیابت خود C | و بفرمود : و فرمود B

بفرمود D | هم : هم D | بوس A بوس E

(۲) تزدیکی : تزدیکی اد B

(۳) جله : غیر موجودة في E | بسجود : در سجود C در آمدند :
آمدند C در افتادند D | که : قوله تعالى

(۴) فسجد : وسجد E | اجمعون : اجمعین DE

(۵) حسن : چون B | آدم : آدم عليه السلام A

(۶) خود : وجود A | تا کجا نشان جایی باید : که ایشان جایی باشند D |

نشان جایی : نشانی جایی B | جایی : جای AEF | یابد : باشد BEF

(۷) ویرا : اورا AE و را CF ایشانرا D | یوسف : یوسف عليه السلام AD

словات الله عليه B | حسن را خبر دادند : غیر موجودة في E

(۸) روانه : روان B | حزن : حسن B | کرفت : بکرفت DE

* قرآن شریف 30, XV

و ز هنگاه دلکش یافت فرود آمد همکی آدم را بگرفت چنانکه هیچ چیز
در آدم نگذاشت، عشق چون از رفتن حسن خبر یافت دست در
کردن حزن آورد و قصد حسن کرد، اهل ملکوت چون واقف شدند
یکبارگی بر پی ایشان برآندند، عشق چون بعملکت آدم رسید
حسن را دید ناج تعزز بر سر نهاده و بر نخت وجود آدم قرار گرفته
خواست تا خود را در آنجا گنجاند بیشانیش بدیوار دهشت آمد
و از پای درآمد، حزن حالی دستش بگرفت، عشق چون دیده باز کرد
اهل ملکوت را دید که تنک در آمده بودند روی بدیشان نهاد
ایشان خود را بدو تسلیم کردند و بادشاهی خود بدو دادند، و جمله
روی بدرگاه حسن نهادند، چون تزدیل رسیدند عشق که سپه‌الار

(۱) از هنگاه: از هنگاهی AO ترتیب کاهی B | یافت: دید B | فرود:
فرود CF | همکی: و همکی B | آدم را: آدم A | بگرفت: فرو
گرفت CE | هیچ چیز: هیچ جای و هیچ چیز B جای هیچ چیز A :

(۲) در آدم: غیر موجوده فی B در اندرونی D در آدم علیه السلام A ,

(۴) برپی: پی CF | برآندند: بر رفند E | آدم: آدم علیه السلام A

(۶) تا: که دهشت: هیبت C | آمد: در افتاده A افتاد F باز آمد D

(۷) واز: از C | در آمد: افتاد C | بگرفت: گرفت ADE

(۸) که: غیر موجوده فی D

(۹) ایشان: غیر موجوده فی E | خود: خود را E

(۱۰) بدرگاه حسن: بحسن D | نهادند: آوردند B | رسیدند: آمدند E | سپه‌الار: سپه‌الار AEF

تقدیر یورکار ندبیر بر تخته خاک نهاد صورتی زیبا بیدا شد، این
چهار طبع را که دشمن یکدیگرند بست آن هفت رو نده که سرهنگان
۳ خاستند باز دادند تا در زندان شش چهشان محبوس گردند چنانکه
جمشید خورشید چهل بار ییرامن مرکز برآمد، چون اربعین صباحا
تهام شد کوت انسانیت در گردانشان افکندند نا چهار کاهه یکانه
۶ شدند، چون خبر آدم صلوات الله و سلامه علیه در ملکوت شایع
کشت اهل ملکوت را آرزوی دیدن خاست آن حال بر حسن عرض
گردند حسن که پادشاه بود گفت که اول من بکسواره بروم اگر مرا
۹ خوش آید روزی چند آنها مقام کنم شما نیز بر بی من بیایید، حسن
بر هر کب کبریا سوار شد و روی شهرستان وجود آدم نهاد جایی خوش

(۱) تدبیر : تقدیر لـ | صورتی : صورت C

(۲) طبع را : طبایع E | یکدیگرند : یکدیگر بودند CF | آن : این A |
سرهنگان : سرهنگ D

(۳) در زندان : در BE | چنانک : چندانک C

(۴) بار : بارگرد B | ییرامن : کرد D | مرکز : مرکز خاک C

(۵) گردانشان : گردان ایشان B | تا : غیر موجوده فی C

(۶) شدند : شد AB

(۷) دیدن : دیدن او B | خاست : خواست AE | آن : این ACE | حال :
حال را B | عرض : عرضه CE

(۸) حسن : غیر موجوده فی D | که : غیر موجوده فی CF | اول :

غیر موجوده فی B باول E | بروم : بیش بروم AD | مرا :
غیر موجوده فی E

(۹) بر بی من : بر بی E

(۱۰) جایی : جای A | خوش : خوش دید E

نگریست خود را عظیم خوب دید بشاشتی دروی بیدا شد تبسمی بکرد
 چندین هزار ملک مقرّب از آن تبسم بیدید آمدند عشق که برادر
 ۳ میانین است با حن انسی داشت نظر ازو بر نمی توانست داشت
 ملازم خدمتش می بود، چون تبسم حن بیدید آمد شوری دروی افتاد
 مضطرب شد خواست که حرکتی کند حزن که برادر کهین است
 ۶ دروی آویخت ازین آویزش آسیان و زمین بیدا شد.

فصل ۲

چون آدم خاکی را علیه الصلوٰة والسلام بیافریدند آوازه در ملاع
 اعلی افتاد که از چهار مختلف خلیفه ترتیب دادند، ناگاه نکارگر

(۱) خوب : خوش A | بشاشتی : بشاشت AF | دروی : درو F | بیدا شد :
 بیدید آمد B | بکرد : کرد CDE

(۲) چندین : ب چندین D | آمدند : آمد A

(۳) میانین : میانه A میانکین B میانین F | ازو : ازوی D | داشت :
 داشتن A F گرفت

(۴) می بود : بود A | دروی : درو A

(۵) حرکتی : حرکت CF | کهین : مهمین A

(۶) دروی : درو F | ازین : از آن A

(۷) علیه الصلوٰة والسلام : غیر موجوده فی CEF صلوٰات الله علیه B
 بیافریدند : بیافرید ACDE

(۸) مختلف : مختلف B طبایع E | خلیفه : خلیفه را ABDEF | دادند :
 داده اند E | نکارگر : کارگر BCE

فصل ۱

بدان که اول چیزی که حق سبحانه و تعالیٰ بیافرید کوهری بود
تا بنای اورا عقل نام کرد که «اول مالخالق اللہ تعالیٰ العقل» و آن
کوهر را سه صفت بخشدید یکی شناخت حق و یکی شناخت خود
و یکی شناخت آن که نبود پس ببود، از آن صفت که بشناخت
حق تعالیٰ تعاق داشت حن پیدید آمد که آرا نیکوبی خوانند،
و از آن صفت که بشناخت خود تعلق داشت عشق پیدید آمد که آرا
مهر خوانند و از آن صفت که نبود پس ببود تعلق داشت حزن
پیدید آمد که آرا اندوه خوانند، و این هر سه که از بیک چشم‌ساز پیدید
آمده اند برادران یکدیگر آند، حسن که برادر مهین است در خود

(۱) سبحانه و تعالیٰ : تعالیٰ FC

(۲) که : حدیث قدسی C | تعالیٰ : غیر موجوده فی E

(۳) حق : خود B | خود : حق B

(۴) نبود پس ببود : ببود و پس ببود | آن که نبود و پس ببود : بود و
نا ببود C | از : و از D

(۵) حق تعالیٰ تعلق داشت : غیر موجوده فی B | تعالیٰ : غیر موجوده فی C

(۶) داشت : دارد E

(۷) خوانند : کویند A | نبود پس ببود : بنای بود A با بود و نا ببود C بنبود
D و ببود F نبود پس ببود

(۸) سه که : سه E | چشم‌ساز : چشم‌ساز CF

(۹) آمده اند : آمدند B | برادران : و برادران D

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ نَسْتَعِينُ

نَحْنُ نَهْصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقُصُصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ وَإِنْ كَنْتَ
٣ * مِنْ قَبْلِهِ لَمْنَ الْفَالِقِينَ

وَلَوْ لَا كُمْ . مَا عَرَفْنَا الْهَوْيِ
وَلَوْ لَا الْهَوْيِ مَا عَرَفْنَا كُمْ

٦ كَرْ عَشْقَ نَبُودِي وَ غَمْ عَشْقَ نَبُودِي
جَمْدِينَ سَخْنَ تَقْزَ كَهْ كَفْتَى كَهْ شَنْوَدِي
وَرْ بَادْ نَبُودِي كَهْ سَرْ زَلْفَ رَبْوَدِي

٩ رَخْسَارَهْ مَعْشُوقَ بَعْشَقَ كَهْ نَمُودِي

(١) وَبِهِ نَسْتَعِينُ : رَبْ تَمْ بِالْخَيْرِ وَالسَّعَادَةِ CF

(٢-٣) هَذَا الْقُرْآنُ.....الْفَالِقِينَ : غَيْرُ مَوْجُودَةِ فِي O | وَإِنْ.....الْفَالِقِينَ :

غَيْرُ مَوْجُودَةِ فِي EF

(٤-٥) غَيْرُ مَوْجُودَةِ فِي E

(٥) بَعْدَ «عَرْفَنَا كُمْ» زِيَادَةِ فِي D : فَحَاجَنَا كُمْ نَمَضُونَ الْمَهْوَدِ وَ نَسْوَنَ

مَنْ لَيْسَ يَنْسَا كُمْ

(٦) شَنْوَدِي : شَنِيدِي E

(٧) وَرْ : كَرْ O

(٨) رَخْسَارَهْ مَعْشُوقَ : رَخْسَارَهْ زَمَعْشُوقَ A

* قَرْآنُ شَرِيفٍ : XII,3

THE LOVERS' FRIEND.

An Allegorical Story by Suhrawerdi Maqtūl

TRANSLATED BY

O. Spies and S. K. Khatak.

INTRODUCTORY REMARKS.

In his review¹ of Mu'nis ul-'Ushshāq edited by Otto Spies² the reviewer has observed that a translation of the text might have easily been given along with the text-edition³. But since there already exists a French translation by Mr. Henry Corbin⁴ I had intentionally abstained from a second translation. The French translation, however, is sometimes unfaithful and incorrect; and is, moreover, not intended to have "un caractère définitif".⁵ Further, Mr. H. Corbin could utilise only two manuscripts (namely F and A)⁶ while the text-edition is based on a careful collation of six MSS. preserved in Constantinople. Meanwhile another MS., No. 2205, fol. 17a-25a⁷, dated 1238/39 A.H.,

1. See Islamic Culture, Vol. VIII, No. 4, Oct. 1934, p. 681.

2. Delhi 1934 and Bonner Orientalistische Studien, Heft 7.

3. Also a few other scholars have suggested the need of a translation.

4. Pour l'Anthropologie Philosophique : Un traité Persan inédit de Suhrawerdt d'Alep (+1191), Recherches Philosophiques 1932-33, Paris 1933, pp. 371-423.

5. Corbin, p. 397, foot-note 1.

6. For the other MSS. see : text-edition p. 19.

7. Cf. Supplement to the Catalogue of the Persian Manuscripts, Vol. II, Calcutta 1933, p. 137.

has become known in the Public Oriental Library at Bankipore.

In face of the foregoing facts we thought it desirable to give a literal English translation. The Persian text is not always as easy to understand as it seems at the first glance. So the translation can be made use of by those who do not read Persian, but are interested in Suhrawerdi's philosophy, mystical and religious beliefs and conception of the world. It was not necessary to give the philosophical background of Suhrawerdi's time and ideas since H. Corbin has well developed these aspects (pp. 371-396).

Translation of verses from the Holy Qur'an is given from Marmaduke Pickthall, "The Meaning of the Glorious Koran," London 1930, but the verses are counted according to Fluegel's edition. Names of objects personified in the treatise have been translated only once, on their first occurrence. Later on the original Irānī names have been retained.

To save the readers the pains of constant reference to the commentary, we have given the gist of its contents in foot-notes.

TRANSLATION.

In the Name of God, the Beneficent, the Merciful; and we ask Him for help.

"We narrate unto thee the best of narratives in that We have inspired in thee this Qur'an, though aforetime thou wast of the heedless!"

1. Qur'an XII, 3.

But for you, we wouldn't have known Love,
 But for Love, we wouldn't have known you.
 Had there been no Love and the pangs of
 Love,
 Who would have uttered so many beautiful
 words and who would have heard ?
 Had there been no wind to carry off the
 locks¹,
 Who would have revealed the face² of the
 beloved to the lover ?

CHAPTER I.

Know you that the first thing that God—the Praise-worthy and Mighty—created was a luminous essence. He called it 'Aql (the Intellect). For “the first thing which God the Almighty created was the intellect³” ; and He endowed that essence with three qualities: one the knowledge of Truth ; the second the knowledge of Self ; the third the knowledge of that which was not and then came into existence.

1-2. *Zulf* and *rulhsāra* : In mysticism God is considered as a beloved. As such, mystics have described his locks, face, lips, eyes, mole etc. His locks lie loose on his face. They are never at rest; sometimes they hide the face and sometimes it is revealed. These two phenomena are called “*Jalāl*” and “*Jamāl*” respectively. Cf. the following characteristic lines :

تجلى كه جال و كه جللت رخ و زلف آن معان را میالست

صفات حق تمال لطف و قهرست رخ و زلف بیان را زان دو برسست

Muhibbūd Shabistari, *Gulshan-i-rāz*.

3. Cf. *Ghazālī*, *Sharḥ al-ihyā*, Vol. I, 452.

From the quality which related to the knowledge of Truth, Ḥusn (beauty) came into existence which is (also) called "Nīkūyī." And from the quality relating to the knowledge of Self 'Ishq (love) came to light which is also called "Mihr." From the quality relating to "non-existing and then existing."¹ Ḥuzn (sorrow) came into existence which is (also) called Andōh. And all these three who have emanated from one fountain-head are brothers to one another.

Ḥusn who is the eldest brother looked into himself and found himself extremely beautiful². A cheerfulness appeared in him. He smiled and so many thousands of cherubim came into existence from that smile. 'Ishq who is his younger brother had affection for Ḥusn and could not remove his gaze from him and remained his slave in service. When the smile of Ḥusn came into appearance, he (*i. e.* 'Ishq) was agitated and disturbed. He wanted to move, but Ḥuzn who is the youngest brother suspended himself to him and from this suspension heaven and earth came into existence.

CHAPTER II.

When the earthly Adam—on him be blessings and peace—was created³ a tumult arose in the

1. In the text read: بُود.

2. *i. e.* the Phenomenal World.

3. The French translation "le plus élevé de tous les bions" is incorrect. بُلْك (without the izāra) is used as an adverb in the sense of بِلَار. Cf. also our "Three Treatises on Mysticism," p. 34, foot-note 1.

4. The plural refers to تَهْلِكَة وَ تَهْلِكَة.

sublime assembly that from the four elements a vicegerent has been created. Suddenly the designer of predestination put the compass of device to the tablet of dust¹. A beautiful form came into appearance. These four dispositions which are the adversaries of one another were given into the hands of the seven planets which are the select commanders, so that they were imprisoned in the prison of the six directions and the king of the sun revolved round the centre forty times. When the forty mornings were completed the robe of humanity was put on their necks so that the four became one. When the news of Adam—God's benedictions and His peace be upon him—spread in the hierarchy of angels the inhabitants thereof desired to see him. This affair was reported to Ḫusn. Ḫusn who was the king said, "At first I will ride alone. If I like it I will stay there for a few days; then you may also follow me."

Ḫusn mounted the horse of grandeur and set for the 'city of the existence of Adam'. He found it to be a pleasant place and a heart-attracting mansion. He dismounted and took possession of the whole² of Adam so that he left nothing in Adam.

When 'Ishq came to know of the departure of Ḫusn he put his hand in the neck of Ḫuzn and left for Ḫusn. When the people of the hierarchy of

1. It is incorrect on the part of the French translator to read *لَهُ* with *izāra*. "la pointe" is not to be found in the Persian text.

2. In the text read: *هَذِهِ*

angels came to know of this they immediately pursued them¹. When 'Ishq reached the kingdom of Adam he saw Husn wearing the crown of honour on his head and reposing on the throne of the existence of Adam. He wanted to accommodate himself there. His forehead struck against the wall of terror and he fell off his feet. Husn immediately took him by the hand. When 'Ishq re-opened his eyes he saw that the angels had gathered fast together. He turned towards them. They submitted themselves to him and surrendered him their rulership. And all of them set for the court of Husn. When they reached near, 'Ishq who was the commander-in-chief handed over the vicegerency to Husn and ordered that all should kiss the earth from a distance, because they had not the power to approach. When the people of the hierarchy of angels saw Husn all of them prostrated themselves and kissed the earth: "So the angels fell prostrate, all of them together²."

CHAPTER III.

It was a long time that Husn had left the city of the existence of Adam and returned to his own world and was waiting to find a place fit for the habitation of his honour. When the turn of Yūsuf came they informed Husn. He started at once. 'Ishq took hold of the sleeve of Husn and resolved to go to Husn. When he approached very near he saw Husn having mixed himself with Yūsuf so that there was no distinction between Husn and Yūsuf. 'Ishq

1. دَرَأَ is from دَرَأَ "to drive; to pursue."

2. Qur'ān XV, 30.

ordered Huzn to knock at the gate of Humility. A voice came from the majesty of Husn¹: "Who is it?" 'Ishq replied with the tongue of ecstasy:

Verse.

"Your slave has returned to you broken-hearted,
The poor soul went on his feet and returns
on his head²."

Husn put the hand of independence against the chest of search of 'Ishq. 'Ishq recited the following verse in a sorrowful tone:

Verse.

"For³ the sake of this that I have no one
except you
Don't be cruel, for I cannot bear your
cruelty."

When Husn heard this song he carelessly replied:

Verse.

"O 'Ishq! gone is the time when I enjoyed
your company,
To day I do not even remember you⁴."

When 'Ishq was disappointed he took the hand of Huzn and turned his face to the desert of amazement and chanted to himself—

1. آوازی بـ آمد goes with از جاپ حسن

2. Or we may translate "has toppled over his head."

3-4. Are missing in the Fâtih Ms. and have therefore not been translated into French.

VerSES.

"May no hand be successful in obtaining
your union,
May no other soul but mine burn in your
languish.
Now that in expectation my day is come
I am gone; may no one see this day."

When Huzn was separated from Husn he said to
'Ishq:

"Eversince we were, we remained in the service of
Husn and we received the patched-garment from him
and he is our Pīr (mystagogue). Now that we have
been forsaken the line to be followed is that, each one
of us turns his face to a different direction; and that
we undertake a journey in accordance with ascetic
exercise, and for a time remain firm-footed under the
kicks of time, and draw our head into the collar of
resignation, and pray some rak'ats on the multi-
coloured prayer-carpet of Divine will and decree. It
may be that through the help of those secluded Pīrs
who are the patrons of the world of Formation and
Decay we may return to the service of the Shaikh."

When this was agreed upon, Huzn turned his face to
the land of Canaan and 'Ishq took the way to Egypt.

CHAPTER IV.

The way of Huzn was nearer. In one stage
he reached Canaan and entered through the gate of
the city. He was seeking for a Pīr in order to spend
a few days in his company. He heard about Ya'qūb
of Canaan. Forthwith he entered the door of his her-
mitage. The eye of Ya'qūb fell on him. He saw a

traveller with a familiar face in which the signs of love were visible. He said, "Welcome, you have come with a thousand joys. From what direction have you honoured us having taken all these troubles?" Huzn replied, "From the 'Country of the No-where-land' from the 'City of the Pure'."

Ya'qūb spread the carpet of Patience with the hand of Humility and seated Huzn there and himself sat by his side¹. When a few days passed Ya'qūb took a fancy for Huzn so that he could not exist for a moment without him. Whatever he possessed he bestowed on Huzn. First he presented him with the pupil of his eyes "and his eyes were whitened on account of sorrow²." He named the hermitage 'the abode of sorrows' and gave him the superintendence.

verses.

Why fear the enemy when you're my friend,
Or when you're my confidant in the pangs
of separation?

Tell the enemy: Fill your sides with the
blood of your liver,
When in accordance with my wishes you
are in my side.

CHAPTER V.

And from the other direction the afflicted 'Ishq determined to go to Egypt, and made two stages one

1. This sentence is wanting in the French translation
2. Qur'ān, XII 84

until he reached Egypt; and likewise from the dust of the way he came to the market and said :

Verses,

Love has arrived in the market of the world¹.
The clamour of the beauty of that beloved
was spread.

What is intellect now when love has strutted?
What is patience now when the friend has
come?

The name of my heart after being lost for
some years

Has reappeared from the curvature of that
musk-diffusing lock.

A tumult arose in the city of Egypt. People gathered together. 'Ishq like an unencumbered Qalandar passed every place and glanced at every handsome youth and from every corner he sought a beloved². No one served his purpose. He enquired about the palace of the king of Egypt and thrust his head into the door of the parlour of Zulaikhā. When Zulaikhā witnessed that incident she got up, turned towards 'Ishq, and said, "O a hundred thousand precious souls be thy sacrifice³. Where do you come from and where would you to? What are you called?" 'Ishq replied, "I come from the Holy-house, from the quarter Ruhābād,

1. *بَجْنَ* is omitted in Ms. F.

2. Lit. "lobe of the liver." The French translation is incorrect.

3. The French translation is unhappy.

from the lane of Ḫusn¹. I have a house in the neighbourhood of Ḫuzn. My profession is travel. I am a solitary ḫūfi. Every time I turn my face to a direction, every day I am at a stage, every night I stay at a place. When I am in Arabia they call me 'Ishq and when I come to Īrān they call me 'Mihr.' In heaven I am celebrated as the 'mover' and on the earth I am known as the 'quiter'². Although I am old I am still young and although without provisions I come from a noble family. My tale is lengthy, "My tale is long and you are tired." We were three brothers, brought up in luxury, and not having seen the face of privation. If I were to relate the affairs of my country and describe the wonders that are there you will not understand and they will not be comprehended by you. But it is a country which is the last of our countries: and from your country one who knows the way can reach there in nine stages³. I will narrate the story of that country in a manner akin to your understanding."

CHAPTER VI.

"Know you that above this nine-storied palace⁴ there is a cupola which is called the City of the Soul. It has a rampart of grandeur and a ditch of magnificence. At the gate of that city an Old Youth

1. The French translator omits حُنْسُن which is a mistake in Ms. F.

2. The French translator reads *maskīn* instead of *musakkin*. So he has missed the opposition between *muharrīk* and *musakkin*.

3. i. e. the nine skies.

4. i. e. the nine heavens.

is appointed as a guard. The name of that old man is Eternal Intellect¹. He always travels² but does not move from his place³. He is gifted with a good memory⁴. He knows how to read the Divine book⁵. He is very eloquent but is mute⁶. He is very⁷ old but has not seen time⁸. He is very ancient but as yet debility has not found its way to him. And whoever desires to reach that city should sever from these four arches⁹ with six ropes¹⁰, and prepare a lasso of Love; and place the saddle of Time¹¹ on the horse of Desire; and apply to his eyes the collyrium of watchfulness with the bodkin of Hunger; and take the sword of Wisdom¹² in hand; ask the way to the smaller world¹³ and come from the North¹⁴ and seek the inhabited quarter. When

1. *i. e.* عقل اول.
2. *i. e.* promulgates intellectual virtues.
3. Because it is incorporeal.
4. *i. e.* knows the sciences
5. *i. e.* he knows Divine secrets.
6. *i. e.* he can comprehend *جَانِبَاتِ* but not *مُوَسَّاتِ*
7. In the text read: *بِسْ*
8. Because time is determined by the revolution of the skies which are corporeal things.
9. *i. e.* the four elements.
10. *i. e.* the six directions.
11. Better read *تَرْفِي* in the text, and translate "contemplation."
12. *i. e.* knowledge.
13. Means the microcosm *i. e.* the human body.
14. Because the *rub'-i-maskūn* is towards the north of the hemisphaera. With regard to the human body it means the abode of souls.

he reaches the city he will find there a three-storied¹ palace.

In the first story there are two parlours. In the first parlour a throne of Water² is laid and one is reclining on it. His nature is inclined towards moisture. He is very sagacious, but forgetfulness prevails over him. He immediately solves every difficulty³ that you place before him, but he does not remember it. In his neighbourhood in the second parlour there is a throne of Fire⁴. One is reposing on that throne. His nature inclines towards dryness. He is clever (and) cunning but dull⁵. He takes time to solve the mysterious allusions; but when he comprehends them they never escape his memory. When he sees him⁶ he commences persuasive language, and begins to deceive him by elegant things and every time he presents himself to him in a different form⁷. He should not pay any heed to these, and should turn his face from them, and should urge his horse forward and reach the second story.

There also he will find two parlours. In the first one a throne of Wind is laid out. One⁸ is

1. Means the three chambers of the brain.

2. Means the place which belongs to *biss-i-mushtarīk*.

3. The commentary reads *كَلِيل* "proposition." According to the commentary it means *مُوْرَسَاتٍ*.

4. Means the palace of *quwwat-i-khayāl*.

5. Cf. Shakespeare, Hamlet, 2 Act, 2 Sc. "A dull and muddily-mettled rascal." This sentence has been omitted by the French translator.

6. *i. e.* the comier.

7. All those things are the creation of *quwwat-i-khayāl*

8. Refers to *quwwat-i-wahm*.

resting on that throne. His nature inclines towards coldness. He likes telling lies, false accusation, loitering¹, sauntering², and leading astray, and always delivers judgment about things which he does not know³. And in his neighbourhood, in the second parlour, a throne of Vapour is laid. One is leaning on it. His nature is inclined towards heat. He has seen many things good and bad. Sometimes he assumes the form of angels and sometimes⁴ that of demons⁵. Wonderful things are found in his presence. He knows necromancy very well. They learn magic from him. When he sees him he begins flattering and takes hold⁶ of his reins and tries to destroy him⁷. He should show them the sword⁸, and frighten them with the sword so that they run away from his presence.

When he reaches the third story he will see a heart-attracting parlour. In that parlour a throne of pure Earth is laid. One⁹ is resting on that throne.

1. Also means "gossip."

2. In the text read **كُنْتَ**

3. For a better understanding of the *quwwat-i-wahm* and its workings see our book "Three Treatises on Mysticism," p. 66 (text).

4. Refers to *quwwat-i-mutakhayyila*.

5. The thoughts ruled by **جَيْمَ** are good and called **جَيْمَ** and compared to angels; ruled by **رَمَدَ** they are bad and called **رَمَدَ** and compared to demons.

6. In the text read **وَجْهَ**

7. By keeping men back from comprehending **وَلَامَ**

8. *i. e.* the sword of knowledge.

9. *i. e.* *quwwat-i-hâfiza*.

His nature is moderate¹. Reflection prevails over him. Many trusts have been deposited with him². And he does not misappropriate whatever is entrusted to him. He³ makes over to him all the wealth that he acquires from this body⁴ in order that it may be of use to him at some future time⁵.

When he has finished there and intends to go away he will come to five doors⁶. The first door⁷ has two wings. In each wing a throne is laid which is oblong like an almond⁸. And two curtains, a white one and a black one⁹, are hanging in the front. Many fastenings are laid on the door¹⁰. One is reposing¹¹ on the throne. He is concerned with espionage. He can see through the course of so many years. Mostly he is travelling but does not budge from his place. Wherever he wants to go—be it a long distance—he reaches in a moment. When he¹² reaches him, he

1. He differentiates between truth and falsehood.
2. The French translator has misunderstood the construction and has omitted the words *كَفَرَ*.....*لَمْ يَرَ*.
3. *i.e.* the corner.
4. Means body of thoughts.
5. the French translation is corrupt.
6. *i.e.* the five external senses.
7. *i.e.* the faculty of sight.
8. *i.e.* the two eyes.
9. Refers to the whiteness and blackness of the eye.
10. The French translation "serviteur" and *s'agitent* for the words *لَمْ يَرَ* and *كَفَرَ* respectively is wrong.
11. In the text read *كَفَرَ* after *لَمْ يَرَ*. See the variants to the text.
12. *i.e.* the corner.

orders him not to allow every one¹ to pass the door. And if a breach appears anywhere he should inform him at once. Then he goes to the second door. The second door has two wings². Each wing has a threshold³,—lengthy, zig-zag⁴, and with a talisman laid on it. At the end of each wing a circular throne is laid. One⁵ is reposing on both the thrones. He is the news-master. He has a courier⁶ on the way who is always in motion. And the courier⁷ accepts every form that appears; and presents it to him; and he comprehends it. He orders him to tell him immediately every thing that he hears; and not to allow to himself every form; and not to go out of the way by every sound.

From there he goes to the third door. The third door has also two wings⁸. And a lengthy threshold leads from each wing upto both the thresholds end in a parlour. In that parlour there are two chairs⁹. One¹⁰ is sitting on both the chairs. He has a servant who is called "wind." Every day he goes¹¹ round the world and brings him a part of every

1. *i.e.* every casual object that comes into vision.
2. *i.e.* the two ears.
3. *i.e.* the foramen.
4. Instead of حَرَقَ حَرَقَ Mr. Corbin reads حَرَقَ حَرَقَ
5. *i.e.* Quwwat-i-sūmmi'a.
6. *i.e.* the wind.
7. In the text read حَلَّ
8. *i.e.* the two nostrils.
9. *i.e.* the two lobes of the brain.
10. *i.e.* حَرَقَ
11. In the text read حَلَّ

pleasant and unpleasant smell that he finds. He appropriates and expends it. He tells him not to deal¹ much; and not to go about useless things.

From there he arrives at the fourth door². The fourth door is wider than these three doors. In this door there is a spring of sweet water. Around the spring there is a wall of pearls³. Inside the spring there is a floating throne⁴, and one⁵ is sitting on that throne. He is called the "Taster." He differentiates between the four elements⁶ and he can separate and arrange all the four. Day and night he is busy in that work. He orders him to leave aside that work except in accordance with the requirements.

From there he comes to the fifth door⁷. The fifth door surrounds the city. Whatever⁸ is in the city is in this door⁹. And a carpet¹⁰ is spread around this door¹¹ and one¹² is sitting on the carpet so that he covers the whole carpet¹³. He commands

1. Lit. "buying and selling."
2. *i.e.* the mouth.
3. *i.e.* the rows of teeth.
4. *i.e.* the tongue.
5. *i.e.* **غَلِيلَة**
6. *i.e.* the food which is made of the four elements.
Also note that there are four tastes.
7. *i.e.* the epidermis which contains all the senses.
- 8-9. French translation om.
10. *i.e.* the nerve-tissue.
11. Because the nerves pervade the whole epidermis.
12. *i.e.* **غَلِيلَة**
13. Because **غَلِيلَة** comprises all the senses.

the eight qualities¹ and brings out the difference between all those eight; and he is not unmindful of this work even for a moment. He is called the "Distinguisher."² He orders him to roll up the carpet and close the door³.

When he causes his horse to leap out of these five⁴ doors he arrives in the city and leaves for the wood⁵ of the city. When he reaches there he sees a fire⁶ lighted there. One⁷ is sitting and cooking something on the fire. One⁸ inflames the fire. One⁹ is holding it fast so that it is cooked. One¹⁰ separates the cream and the better part and separates that which is left at the bottom¹¹ of the cauldron. He distributes it among the inhabitants of the city. He gives to the higher class that which is subtle and to the lower class what is dense. One¹²

1. Heat, coldness, moisture, dryness, lightness, heaviness, smoothness, and roughness.

2. Not "Bien-connu" (*mu'arrif*) as Mr. Corbin reads, but *mu'arrif* "one who makes known, distinguishes."

3. In the text read دروازه

4. In the text read بیچ

5. i.e. the heart. Lit. "liver."

6. i.e. the stomach.

7. i.e. قوت جانبی

8. i.e. قوت هاضمه

9. i.e. قوت ماسک

10. i.e. قوت دانه

11. Better read درین instead of درین

12. i.e. قوت نامه

with a tall stature¹ is standing. Whoever finishes eating he holds him by the ear and pulls him up². And a lion³ and a boar⁴ are standing in the wood. The one is engaged in killing and tearing⁵ day and night; and the other in stealing and eating and drinking⁶. He unites the lasso⁷ from the saddle-strap and throws it in their necks and ties them fast and throws them there⁸. And he gives reins to his horse, and shouts on it, and in a single gallop makes it leap out of the nine barriers⁹ and stops it outside the door¹⁰. At once an old man¹¹ begins to salute him and entertains him and calls him to himself. In that place there is a spring¹² which is called the "water of life." He orders him to bathe there. When he attains immortality he teaches him the Divine Book. Above this city there are some other cities¹³. He

1. Mr. Corbin misunderstands دراز بـا
2. The French translation is entirely wrong.
3. *i.e.* قوت شہوت
4. *i.e.* قوت غصہ
5. The actions of قوت غصہ, namely resistance and vengeance.
6. The actions of قوت شہوت which consist of seeking sexual and carnal pleasures.
7. *i.e.* قوت عقل
8. *i.e.* he subdues them and subjugates them to عـلـم and عـلـم
9. *i.e.* the nine skies.
10. *i.e.* leaves the microcosm and comes to the macrocosm.
11. *i.e.* عـلـم اول
12. *i.e.* the spring of immortality.
13. So in all MSS., but the commentary reads singular and explains it by حظیرة القدس

shows him the way to all of them. And teaches him how to recognize them.

If I were to relate to you the history of those cities and give you details your intelligence would not comprehend it, and you would not believe it from me and you will be drowned in the ocean of astonishment. We will limit ourselves to this much. If you understand what I have said you will escape in safety.

CHAPTER VII.

When 'Ishq had narrated this story Zulaikhā enquired, "What was the cause of your coming from your country?" 'Ishq replied, "We were three brothers. The eldest brother is called Ḫusn and he has brought us up. The youngest brother is called Ḫuzn and he often used to be in my service. And all the three of us were happy together. Suddenly a tumult was raised in our country that a wonderful¹ being has been created in the terrestrial globe. He is celestial as well as terrestrial, corporeal as well as spiritual. That side has been entrusted to him and a part of our country has been also assigned to him. A desire to see him arose² in the inhabitants of our country. All of them approached me and consulted me. I represented this affair to Ḫusn who was our leader." Ḫusn said, "You wait till I go and have a look at him. If I like him I will call for you." All of us said, "Yours is the command." Ḫusn reached

1. بِرَّ الْجَبَرِ is an adjective of بَرْكَةٍ Mr. Corbin's translation is incorrect.

2. In the text read بِرَّ خَاتَمٍ

the city of Adam in one stage: found it a heart-attracting place and settled there. We also followed him. When we reached near we had not the power to meet him. All of us fell off our feet and every one of us fell in a corner until now that the turn of Yūsuf has come. Ḥuzn was pointed out to be in the presence of Yūsuf. I and the youngest brother whose name is Ḥusn turned our faces towards that direction. When we reached there Ḥusn had been there even before we saw him. He did not give us access to himself. The more¹ we lamented the more we saw his independence of us increase.

Verses.²

Continue oppression, for it befits you,
 Do kill for error becomes you,
 You are much better than what you were—
 It becomes you not to see us.
 Compel in lamentation and cold sights,
 For this atmosphere³ suits you.

When we realized that he is independent of us each one of us parted in a different direction. Ḥuzn went towards Canaan and I took the way to Egypt."

When Zulaikhā heard this speech she evacuated the house for 'Ishq. And considered 'Ishq dearer⁴ than her own life until Yūsuf came to Egypt. The people of Egypt were confounded. The news reached

1. In the text read حُسْن
2. Mr. Corbin has omitted this poem in the translation.
3. Lit. "water and air;" بَرْدَةَ مَاءٍ and بَرْدَةَ هَوْاءٍ
4. In the text read حُسْن

Zulaikhā. She related the matter to 'Ishq. 'Ishq took hold of Zulaikhā's collar and they went to see Yūsuf. When Zulaikhā saw Yūsuf she wanted to go ahead. The foot of her heart stumbled against the rock of perplexion. She fell out of the circle of patience. She extended the hand of reproach and tore her mantle of prosperity and all at once became melancholic. The people of Egypt spoke ill¹ of her and she thoughtlessly recited these lines :

He who declares his love does no fault.
Similarly, what is in me cannot be concealed.
They assert that I love you,
But my passion is above that what they assert.

CHAPTER VIII.

When Yūsuf became the king of Egypt the news reached Canaan. Desire overpowered Ya'qūb. Ya'qūb informed Huzn about this condition. Huzn thought it advisable that Ya'qūb should take his children and go to Egypt. Ya'qūb submitted the leadership to Huzn and with the train of his children took the way to Egypt. When he reached Egypt he entered the door of the palace of the king of Egypt. Suddenly he saw Yūsuf and Zulaikhā sitting on the royal throne. With the corner of his eye he winked to Huzn. When Huzn noticed 'Ishq he kneeled in the service of Husn (and) immediately placed his face

1. The French translator who follows the text F has translated ملکیت دنیا as "Tout le monde lui prodigua des soins" but he should have translated "The people of Egypt fell in worship."

on the dust. Ya'qūb and his children acted in concordance¹ with Ḥuzn and all of them prostrated on the earth. Yūsuf turned towards Ya'qūb and said, "O father, this is the interpretation of the dream which I had narrated to you. O my father! Lo! I saw in a dream eleven planets and the sun and the moon, I saw them prostrating themselves unto me."²

CHAPTER IX.

Know you that of all the names of Ḥusn one is "Jannāl" and the other "Kamāl." And it is said "Verily, God is beautiful, He likes beauty."³ And all things that exist—whether spiritual or corporeal—seek perfection. And you would not see any one who has no liking for beauty. So if you contemplate well (you will know that) all seek Ḥusn; and exert to betake themselves to Ḥusn. And it is difficult to reach Ḥusn who is sought by all; because it is not possible to reach Ḥusn except through the mediation of 'Ishq. And 'Ishq does not give access to himself to every one; and does not place his foot in every place, and does not show his face to every eye. And if he⁴ comes to him at a time when he⁵ is prepared for that felicity, he⁶ sends Ḥuzn who is the guardian of the door to clean the house; and not to let any one to the door; and to proclaim the arrival of the

1. In the text read مراتع.

2. Quran XII, 4.

3. Cf. Ibn Qayyim al-Jawziyya, Rāwḍat al-muhibbin, p. 237 sqq.

4. The text unfortunately omits كي meaning some one. In the present case "he" stands for 'Ishq.

5. i.e. the man.

6. i.e. 'Ishq.

Solomon of 'Ishq and shout out "O ants! Enter your dwellings lest Solomon and his armies crush you, unperceiving,"¹ in order that the little ants of the external and internal senses may settle in their respective places and be saved from the shock of the army of 'Ishq and no confusion find its way to the mind.² He circumambulates the house and inspects all (of it) and alights in the parlour of the heart and destroys some (of it) and constructs some (of it), and gives up his former habit and spends a few days in this business. Then he goes to the court of Husn.

So, when it is known that it is 'Ishq that takes the seeker to the sought, an effort should be made to prepare oneself to know 'Ishq and understand the stages and grades of lovers and submit oneself to 'Ishq. After that he will see wonders.

Verses³

Eject hollow imaginations from your head ;
Languish through coquetry ; and increase
supplication.

Your teacher is love, when you reach there
He will himself utter with the tongue of
ecstasy : Act thus.

CHAPTER X

When "affection" reaches the utmost extremity
it is called "love", 'Love is excessive affection.' Love

1. Quran XXVII, 18.
2. The French translator has entirely missed the construction of the foregoing sentences.
3. Mr. Corbin intentionally omits to translate these verses.

is more particular than affection because all love is affection but all affection is not love. And affection is more particular than "knowledge" because all affection is knowledge, but all knowledge is not affection. And two opposite things come out of knowledge, which are called "friendship" and "enmity"; Because knowledge pertains either to a thing which is agreeable and suitable to the body or the spirit which is called "pure good" and "absolute perfection"; and the human soul seeks it, and desires to betake itself to that, and attain perfection: or, it pertains to a thing which is not suitable and not agreeable to the body and the spirit which is called "pure evil" and "absolute defect"; and the human soul always flies from that and it has a natural aversion towards that. From the first comes¹ friendship and from the second enmity. So the first round² is knowledge, the second round is affection, and the third round is love. And one cannot reach the world of love which is the highest of all, unless he makes two rounds of the stair from knowledge and affection. And this is the meaning of "Two steps and you have reached." And just as the world of love is the end of the world of knowledge and affection, one who is in union with it is the end of the learned scholars and illustrious philosophers. And therefore it is said:

No created being has love,
None but the mature has love.

1. Mr. Corbin translates *دُجَى* by "sagesse", perhaps he reads *دُجَى*

2. In the text read *طَلَقَ*

CHAPTER XI.

'Ishq (love) is derived from 'Ashaqah (ivy)¹ and ivy is the weed which grows in the garden at the root of a tree. At first it grips hard to the earth² then it shoots up³ and winds⁴ itself round the tree: and so it proceeds till it covers the whole of the tree and racks it to such a degree that no sap is left in the veins of the tree. It plunders all the nourishment that comes to the tree through the water and air until the tree dries up.

Likewise, in the world of humanity which is the essence of the creation there is a tree with an erect stature which is attached to the heart's core. The heart's core grows in the land of angels. Every thing that is there⁵ has life; as it is said:

Whatever resides in that place
Has a life—even a stone or a clod.

1. This etymology is also given by Mughulṭā'ī, *Kitāb al-wādīh al-mubīn*, edited by O. Spies, p. 53: "And there is a tree called 'ashaqā which becomes green, then it becomes thin and pale. Zajjājī [a grammarian of the Baṣra School, died 337 A. H.; cf. al-Anbārī, *Nuzhat al-alibā*, p. 379] said: 'Āshiq is derived from that. Ibn al-'Arābī [a grammarian of the Kūfa School, died 231 A. H.; cf. al-Anbārī, pp. 207-12; *Tārīkh Baghda* V, p. 282] said: 'ashaqā is the bindweed; it becomes green and pale and twines about the trees within its reach. So (the word) 'Āshiq is derived from that.' See also Ibn Qayyim al-Jawziyya, *Rawdat al-muhibbīn*, pp. 31-32.

2. *i. e.* roots itself firmly in the earth.

3. Lit. raises its head.

4. In the text read *مَعْنَى*.

5. *i. e.* *كُل*. *زَمِن*.

That heart's core is a seed which the Gardener of eternity without beginning and end (*azal wa-abad*) has planted in the garden of the angels of "Say; The spirit is by command of my Lord"¹ from the granary of "The souls are mustered armies."² He rears it with His essence, for "the hearts of the servants are between the fingers of the Merciful which He turns as He likes." When through the felicity of the right hand of God the help of the water of knowledge "(We made) every living thing out of water"³ and the breeze of "Verily, for your Lord there are blasts in the days of your time"⁴ reach the heart's core hundreds of thousands of spiritual branches and shoots grow on it. That liveliness and freshness means that, "I perceive the breath of the Merciful (coming) from the right hand." So the heart's core which is called the "excellent word" becomes the excellent tree" *viz.* "Allah coineth a similitude: a goodly saying as a goodly tree."⁵ There is a reflection of this tree in the world of Formation and Decay which is called the "shadow" and the "body" and the "upright tree." When this excellent tree begins to grow and nears perfection, 'Ishq springs up from a

1. Qur'an XVII, 87.

2. The complete *hadith* runs as follows: "The souls are mustered armies: those who are acquainted together have friendly connections and those who are unacquainted with one another wage war against one another." See Mughulat, *Kitab al-wâdih*, p. 39, cf. further Mas'udi, *Murâj adh-dhahab*, (French edition) Vol. IV, p. 168; Vol. VI, p. 381, Muhammad b. Dâ'ud, *Kitab az-Zâhra*, p. 14; Ibn Qayyim al-Jawziya, *Rawdat al-muhibbin*, p. 83.

3. Qur'an XXI, 31.

4. See our book "Three Treatises on Mysticism," p. 33.

5. Qur'an XIV, 29.

corner and folds itself round it until it reaches such an extent that it leaves no sap of humanity in that tree. As the fold¹ of 'Ishq strengthens² on the tree its reflection—which is that upright tree—becomes leaner and paler; until the connection³ is severed altogether. Then the tree becomes the "absolute soul" and becomes worthy of finding a place in the Divine garden; viz. "Enter thou among My bondmen! Enter thou My garden!"⁴ And since this aptitude can be found through 'Ishq, 'Ishq is the pious deed which takes him to this state. "Unto Him good words ascend, and the pious deed doth He exalt."⁵ And piety is the preparation for this stage. And when they say that so and so is pious it means that he is prepared for the splendour of 'Ishq. Although it takes the soul to the world of eternity it brings back the body to the world of mortality; for, in the world of Formation and Decay there is not a thing which has the power to bear the burden of 'Ishq.

Verses.

The enemy who desires your union
 May not obtain joy for a single moment!
 No! No! I would not curse him any more
 Were the enemy iron, your love would suffice.

1. The reading in MSS. F and A is حَفْرَةٌ and حَفْرَةٌ respectively, while Mr. Corbin translates "griffe."

2. The French translator abruptly ends the sentence here, and gives a misleading foot-note on *shajara*.

3. *i.e.* بَعْدَ حَفْرَةٍ

4. Qur'an LXXXIX, 29-30.

5. Qur'an XXXV, 11.

CHAPTER XII

'Ishq is a slave, born in the family, who has been brought up in the city of eternity without beginning. And the king of eternity without beginning and eternity without end has endowed him with the superintendence of the two worlds. Every moment this superintendent goes to a different direction¹ and every time he looks at a different climate. And in his royal mandate it is laid down that the lord of every city that he visits should sacrifice a cow for him; "God commandeth you that ye should sacrifice a cow"². And 'Ishq does not enter the city unless the man sacrifices the cow of the (lower appetitive) soul³.

And the human body is like a city: his limbs are its lanes; and his veins are streams that have been cut through the lanes. And his senses are artisans every one of whom is busy in a different profession. And the (lower appetitive) soul is a cow⁴ which creates mischief in the city. It has two horns: one is greediness and the other is desire. It has a fancy colour: it is yellow, clear and fascinating. One who looks at it is delighted "Verily, she is a yellow cow, bright in her colour, gladdening beholders."⁵ Neither is it old whose benedictions are sought in accordance with "Blessing is with your elders"; nor

1. The French translation of this sentence runs thus: "cette surveillance, il l'exerce à tout instant et de tous côtés."

2. Qur'an II, 63.

3. By omitting *nafs* the French translator has missed the very soul of the sentence.

4. See foot-note 3 above.

5. Qur'an II, 64.

is it young whom we can neglect writing about in accordance with the adjudication of¹ "Youth is a branch of madness." It neither understands the lawful nor comprehend the intelligible. It neither envies paradise nor fears hell "Verily, she is a cow neither with calf nor immature; (she is) between the two conditions."²

Verses.

Sans knowledge sans wisdom sans truth sans
faith

Like an infidel dervish without country or
religion.

Neither it tills the land with the ploughshare of ascetic exercise in order to be able to sow the seed of practise therein, nor it draws the water of knowledge from the well of reasoning with the bucket of meditation in order to reach the unknown through the known. It constantly roams in the desert of selfishness like a horse with a broken headstall: "Verily she is a cow unyoked, she plougheth not the soil, nor watered the tilth; whole and without mark."³

Every cow is not fit for this sacrifice. Such a cow is not to be found in every city. And every one has not the courage to sacrifice this cow, and every time this grace does not come to a man.

Verses.

It requires years that an original stone
through the sun

Becomes a ruby in Badakhshan or a carnelian in Yaman.

1. يَتْرَى does not belong to the Arabic text as Mr. Corbin understands it. Rather it corresponds to يَتَرَى.

2. Qur'an II, 63. 3. Qur'an II, 66.

THREE TREATISES ON MYSTICISM

BY

SHIHĀBUDDĪN SUHRAWERDĪ MAQTŪL

with an account of his Life and Poetry

EDITED AND TRANSLATED

BY

Otto Spies and S. K. Khatak

1935.

129

C O N T E N T S

Chapter I: Introduction	...	1
Chapter II: Translation of "The Language of the Ants"	13	
Chapter III: Translation of "The Note of Sīmūrgh"	28	
Chapter IV: Translation of "The Treatise of the Bird"	...	45
Chapter V: Text of <i>Lughat-i-Mārān</i>	...	۱۳-۱۴
Chapter VI: Text of <i>Şafîr-i-Sīmūrgh</i>	...	۱۵-۱۶
Chapter VII: Text of <i>Risâlat nûr-şâir</i>	...	۱۷-۱۸
Chapter VIII: Persian Commentary on <i>Risâlat nûr-şâir</i>	۱۹-۲۰	
Chapter IX: Biography of Sultrawerdî according to <i>Nuzhat ul-arwâh</i> :		
a) His Life	...	۲۱-۲۲
b) His Works	...	۲۳-۲۴
c) His Poems	...	۲۵-۲۶
d) His Bons Mots	...	۲۷-۲۸

MEMORIAE MATRIS
SACRUM.

CHAPTER I.

INTRODUCTION.

Shihābuddīn Suhrāwerdī Maqtūl is one of the outstanding mystic philosophers of the 6th century A.H. He was imprisoned by the order of Ṣalāḥuddīn on a charge of heresy and put to death either by starvation or strangulation by Malik uz-Zāhir, the son of Ṣalāḥuddīn, at Halab in the year 587 A.H. People therefore called him "Shaykh Maqtūl". It seems to us superfluous to give his biography here, as his life and works have already been studied by several scholars.¹

I have, moreover, given in my edition of Suhrāwerdī's *Mu'nis ul-'Ushshāq*² an account of his life and works on the basis of such well-known biographical works of the Arabs as have been so far printed. Maulana Syed Sulayman Nadvi and Professor Muhd. Shafi (Lahore), the former in his review of the book in *Mu'ārif*, Vol. 34, number 2, p. 155, Azamgarh 1934, and the latter in a private letter, have drawn my attention to Shahrazūrī's *Nuzhat ul-arwāḥ war-raudat ul-afrāḥ*³. This biographical work contains a long and exhaustive biography of Suhrāwerdī with a detailed list of his works and poetry and is all the more important as Shahrazūrī himself was an "Ishrāqī". The information given by him is more comprehensive than that of Yāqūt, Ibn Khallikān and Ibn abī Uṣaibī'a. Since this book is not yet published we consider it worth while to publish here in Chapter IX the Arabic text of the "Murdered Shaykh's" biography. For the edition I have made use of the following MSS.:—

1. Cf. Brockelmann, *Gesch. d. Arab. Lit.*, Vol. I, 437; Muhammad Iqbal, *The Development of Metaphysics in Persia*, London 1908, pp. 121-50; *Encyclopaedia of Islam*, s. v. Suhrāwerdī; L. Massignon, *Recueil de textes inédits*, Paris 1929, p. 111; M. Horten, *Philosophie des Islam*, München 1924, pp. 120-26.

2. O. Spies, *The Lovers' Friend*, Delhi 1934 (Bonner Orientalistische Studien, Nr. 7)

3. Cf. Brockelmann, Vol. I, 468.

1. Berlin 10056 (Landsb. 480),⁴ copied 782/1380, is a fairly good copy denoted by B in the list of the variants.

2. Berlin 10055.(Mo 217)⁵ is incomplete, four pages at the end are missing; it abruptly ends with the words:

فَهُوَ مِنَ الْمُحْرُمِينَ من لِطَافَ So the part from فَهُوَ مِنَ الْمُحْرُمِينَ is not found in this copy. The MS., copied ca 1100/1688, is completely dependent on B and it is denoted here by C. Prof. P. Kahle in Bonn was kind enough as to provide me with the rotographs of this MS. and the preceding one.

3. MS No. 990 of the Raghib Pasha Library in Istanbul is a very reliable copy which I was able to utilise through the kindness of Dr. H. Ritter who sent me the rotographs of it. It is denoted by R.

4. The British Museum manuscript Add. 23,365 (Cf. Catal. manuscr. Arab. Mus. Brit., vol II, p. 602) follows entirely the tradition of B and C. It was written in the year 995 A.H. and contains a greater number of mistakes and mis-readings by the scribe than the two MSS. B and C and I have denoted it by L.

5. A modern transcription of the MS. preserved in Hyderabad⁶ is in the possession of Maulana Sulayman Nadvi who kindly had it transcribed for me. I desire here to express my best thanks to him also. The MS in Hyderabad was copied in the year 1029 A.H. from an old MS. which was completed according to its colophon, on Ramadan, the 25th, 703 A.H. The copy from this MS. is denoted by S.

Sulirawerdi is, besides Ibnul-'Arabi, one of the most remarkable exponents of the movement which attempted to

4. Cf. W. Ahlwardt, Verzeichnisse der arab. MSS. in Berlin, vol. IX, p. 460.

5. Ibid. Vol. IX, p. 459

6. Cf. Fihrist-i Kutub, Vol. I, p. 212; 333.

explain the Quran and the doctrines of Islam to a great extent in an esoteric and allegorical way. His philosophical and mystical ideas and teachings are reflected in his works on philosophy, mysticism, and metaphysics. Suhrawardī's principal and most characteristic work, *Kitāb hikmat il-ishrāq* "The Philosophy of Illumination" is well-known; and his philosophy is living upto this day in the order the followers of which call themselves "Ishrāqīyūn".¹

Professor L. Massignon has given a chronological classification of Suhrawardī's works,² and differentiates between works of his youth, of the Peripatetic period, and the Avicenna-Platonic period.³

The works of his youth reveal a struggle between his Iranian conceptions and Islamic doctrines. He was a Persian by birth and a Muslim by faith. So, on the one hand, he is strongly attached to Iranian beliefs and on the other, to his Arabian faith. His earlier writings, consequently, are an attempt to reconcile his philosophical ideas with Islam so much so that inspite of the storm and stress of youth he did not dare to pronounce his doctrines publicly; and so he clothed them in the garb of allegory.⁴ When he later on professed his ideas boldly and openly at Aleppo he had to suffer death for his outspokenness.

The three mystico-philosophical treatises which we edit and translate, for the first time, in the following pages belong to the class of his works of youth. Of this period besides his Arabic works of which *Hayākil un-nūr* is the most important, Suhrawardī has also some nice and original Persian treatises

1. Cf. Encyclopaedia of Islam, s.v. Suhrawardī; O. Spies, loc. cit., p. 18

2. Only 17 of his works are quoted there, a list containing 50 books, however, is given on the pages 101-102 of this book.

3. Cf. L. Massignon, Textes inédits etc., p. 113.

4. These allegories are the oldest allegories in Persian literature known so far.

which have remained unnoticed and almost unknown upto the present day. These treatises are as follows:—

I. Mu'nis ul-'Ushshaq

"The Lovers' Friend" is perhaps the most characteristic of these rasā'il. It is an allegory on the Quranic story of Joseph and contains also an original tract on microcosm in which the metropolis of spirit guarded by an Old-Youth (*i.e.* the Eternal Reason) is described at length. It has been edited on the basis of MSS. in Constantinople by O. Spies with a Persian commentary; and translated into French by Henry Corbin.⁵ Another MS. of the same is preserved in Bankipore No. 2205, fol. 17a-25a in a manuscript of mixed contents, dated 1238/39 A.H. Cf. Supplement to the Catalogue of the Pers. Manuscr., Vol II., Calcutta 1933, p. 137.

II. Lughat-i Mūrān

"The Language of the Ants" is also an allegorical composition consisting of 12 chapters wherein the author has explained delicate mystico-philosophical theories in commonplace appealing terms. The first nine chapters are in the form of stories and the characters employed are birds and animals which are made to speak and think. The last three chapters are written rather in the form of aphorisms and the treatment here is brief but bold.

The subject-matter of the 12 chapters is as follows:—

1. Man is from divine origin and union with God is his ultimate goal.
2. Man should detach himself from the world and seek union with God
3. Union is possible.

5. Pour l' Anthropologie Philosophique: Un traité Persan inédit de Suhrawardi d'Alep (+1191), Recherches Philosophiques 1932-33, p. 371-423.

4. God is Omniscient; and man must try to comprehend His qualities.
5. Comprehension of Divine Qualities is possible through self-purification and renunciation.
6. No one can harm a *ṣūfī*; and he enjoys the tortures to which he is subjected.
7. To save himself from troubles the *ṣūfī* should not express all that is in his ken as only a few can understand those conceptions.
8. One who forgets God forgets everything, and God alone can guide him back to the right path.
9. Divine favours are proportionate to human labours, and the utmost exertions are met with unbounded munificence.
10. God is free from directions.
11. Self-mortification is the only road to self-emancipation.
12. God alone will remain for ever; all else is transitory.

Only one manuscript of the "Language of the Ants" is known which is extant in Constantinople, Aya Sofya No. 4821, foll. 88-97. It was written in 677 A.H. This MS. of mixed contents contains also other tracts *e. g.*, SUHRAWERDI's *Mu'nis ul-'Ushshāq*, foll. 48a-59b (Cf. O. SPIES, *The Lovers' Friend*, p. 19); AHMAD OL-GHAZĀLIS', *Sawāniḥ*, foll. 97a—124b. (Cf. H. Ritter, *Philologica VII*, Der Islam, Vol. XXI, p. 94) etc.

III. Ṣafir-i-Simurgh

"The Note of Simurgh" is a mystical tract. It is divided into two parts (*qism*) of three chapters (*fasl*) each. The

author describes it as "a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion" and calls it "The Note of Simurgh" whom he introduces at length. The Simurgh, here, stands for the *ṣūfī* (*sālik*) who has passed all the stages (*maqāmāt*) on the road (*tariqa*) and reached the goal (*fanā fi-haqq*).

The author begins by saying, that, he who renounces the world and gives up all worldly attachments and practices sufistic exercises for a certain time becomes a *ṣūfī* and acquires the various qualities which he next sets to enumerate.

In the first chapter of the first part, entitled "About the Beginnings", Suhrwerdī deals with the excellence of the acquisition of the knowledge of God (*ma'rifa*) and corroborates his reasonings by Quranic quotations; in the second chapter he gives an account of the Divine Lights that appear to the *ṣūfī* and guide him. In the third chapter he says that when the Lights remain for a long time and do not pass away quickly it is called "Tranquillity" (*sakīna*) and describes the delights and attainments of the man who has attained "Tranquillity".

In the first chapter of the second part which is entitled "About the Ends" Suhrwerdī describes *fanā-i-akbar* as the stage beyond "Tranquillity" in which the *ṣūfī* becomes unconscious of himself, and *fanā dar fanā* as the stage in which he becomes unconscious of the unconsciousness. He also enumerates the various unifications in connection with annihilation. In chapter two the author explains the advantages of *ma'rifa* warning us, however, against exposing and divulging the secret of "Predestination". In the last chapter he deals with Affection (*muhabbat*) and Relish (*ladhdhat*). He regards affection as imperfect, and relish as leading to perfection.

On the whole, we have adopted the text of our edition from the manuscript Fatih 5426, fol. 103a-108a replacing it in

some places by the Bankipore manuscript where this latter text seemed to be more correct.

A few grammatical and orthographical remarks about the Fatih MS.¹ may be added. Sometimes the comparative is used for the superlative² e.g. **کاملترین** for **کاملتر**. In such cases we have retained the comparative form in the text, translating it, however, by the superlative. The copyist does not differentiate between **م** and **ذ** and **ک** and **ک**; he also generally makes no distinction between **م** and **ب** and **ج** and **ج**. The *madda* above *alif* is never given, but *zabar* is sometimes—and that very rarely—given instead. **ک** in compound words is always written without the final **ه**, e.g. **جنتک** is written as **جنتک**. In the plural sometimes the orthography **مرمای** or **آوازدار** is found.

The second manuscript, extant in Bankipore No. 2203, fol. 1b—8b (Cf. Suppl. Cat. p. 135) is a fairly modern copy but contains better readings sometimes. In the colophon, dated 'Tuesday the 11th Dhu 'l-Hijja 1238 A. H., the scribe Imdād 'Alī says that he transcribed the copy by the order of Nawwāb Nūr-ul-Hasan Khān Bahādūr. The colophon runs thus:

رزقنا اللہ الخلاص عن تلك الجزرات وسواکتها وعن جميع الموانع
وأوصلنا الى بحر المعنی والحقائق وشرفنا بوصال شیخنا وابینا
واستادنا بوقت سپه روز شنبه بتاریخ یازدهم شریذی الحجه فی ۱۲۳۸ هجری
قدسی حب الارشاد نواب فلک جناب کردون بارگاه دولت و اقبال همراه

1. This MS. of mixed contents contains among others al-Ghazālī's *hamāqat ahl al-ibāhat* which has meanwhile been edited and translated by O. Pretzl, *Die Streitschrift des Ghazālī gegen die Ibāhīya*, München 1933; (not seen); Suhrāwerdī's, *Pertevnāme*, fol. 52a—79a, *Hayakil un-nūr*, fol. 79b—91a, *Mu'nis ul-Ushshāq*, fol. 19b—99a (cf. O. Spies, loc. cit., p. 20) etc.

2. This may be an influence from Arabic.

عالیجاه معالی یاکاه عمه الاعاظم والاعیان صاحب الجود والامتنان جناب
نواب نور الحسن خان بہادر دام اقبالہ و ضاعف حتمتہ واجلالة از دست
فقیر حقیر یہ تفسیر عاصی پر معاصی امداد علی غفر اللہ ذنوبہ و ستر
عیوبہ اتمام یافت بعون ملک الوہاب -

We could utilise this manuscript through the kind offices of Mr. Syed Akhtar Imani, M.A. student of Arabic in the Muslim University, who carefully collated our text with this manuscript. We thank him very much for his help. We denote the Bankipore manuscript by B while the Constantinople manuscript is denoted by A. In the list of the variants the abbreviation غ means غیر موجودہ فی .

IV. Tarjuma lisān ul-haqq wa-huwa risālat ut-tār.

The next treatise belongs to just the same literary *genre* as the preceding treatises. The author calls it "Translation of the language of Truth and this is The Treaties of the Bird".

(a) The Treatise.

According to H Khal, III, p. 418 both Ibn Sīnā and al-Ghazālī have composed Arabic treatises under the same title. H Khal, does not mention that of Suhrawerdī. The Arabic text of Ibn Sīnā's treatise was edited by M.A.F. Mehren with a French translation¹. By a comparison of the Arabic and Persian texts we come to the conclusion that both are almost identical and that the Persian version is more or less a translation of the Arabic text although there are sometimes additions or omissions in this text or that.

1. *Traité Mystiques*, 2 ième Fascicule, Leiden 1891. According to Zirkili, *Qamus*, page 251, it was also published again in "Al-Mashriq" Vol. IV, page 772.

The authorship of Ibn Sīnā is quite certain as his disciple al-Jūzjānī and after him Ibn abī Uṣaibī'a¹ mention it, characterising it in the following words: "The treatise of the Bird, an allegorical composition in which he described how he reached the knowledge of Truth".

Thus we have here, as stated by Suhrawerdī himself at the very beginning, a Persian translation of Ibn Sīnā's treatise by Suhrawerdī.² Shahrazūrī also mentions the *Risālat al-ṭair* as one of Suhrawerdī's works. Cf. p. 102, No. 31 of this book.

The treatise itself is a small allegory that hints at the worldly distractions that face, and the impediments that are to be surmounted by the mystic traveller who is represented in the story as a bird.

The Bird relates³ that some hunters netted a flock of birds in which he was flying, and considered his bondage and imprisonment congenial until one day he saw his other companions free and about to fly, but still having a strip of the bonds on their legs. After some incipient refusal they assisted in setting him free. But they could not remove from his leg the remaining strap which they also wore. After a long flight over seven mountains they came to the eighth where there was the "King" whom they informed about their condition and who expressed his readiness to help them in unfettering the remaining bonds. He, therefore, sent with them a messenger for the execution of that task.

1. ed. A. Müller, Vol. II, page 19.

2. Suhrawerdī, on the other hand, has composed another tract quite similar to Ibn Sīnā's *risālat al-ṭair* which is entitled *al-ghurbat al-gharība*. It has always been mentioned among the works of the murdered Shaykh Refer H. Khal. III, 310; Yāqūt VII, 270; Mir'āt al-junān III, 435; and p. 102, No. 27 of this book. Four manuscripts of it are extant in Constantinople; cf. Spies, *Mu'nis ul-Ushshāq*, page 13. The edition and translation of this text is under preparation.

3. Cf. also the statement of its contents given by Mehren, loc. cit., pp. 25-26.

The edition of the text is based on the same manuscript Fatih 5426, foli 99b—102a. Although written by the same hand as *Safīr-i Simurgh* the copy of *risālat uṣ-pār* is full of mistakes of the copyist which have been corrected in the footnotes. Other MSS. of it are not known.

(b) *The Commentary.*

The author of the Persian commentary¹ is 'OMAR b. SAHLĀN US-SĀWAJĪ. He lived at Nishāpūr and was an eminent philosopher of the time of Malāk Shāh Saljūqī.² The commentator is the author of *Risālat-us-sanjariya fī kā'imat il-'umsurīya* (cf. H. Khal. III, 412) and *Tarīkh Iṣbahān* (cf. H. Khal II, 108). 'Omar b. Sahlān³ supported himself by selling his transcripts of Ibn Sīnā's *ash-Shifā*⁴.

There is only one manuscript of this commentary so far known. It is extant in the British Museum, and described in Catal. Codd. Mānūs. Arab. Mus. Brit., Vol. II, p. 450 No. 26. We thought it desirable to edit this commentary along with the Persian text and to desist from translating it since it has been utilised to a certain extent by the French translator.

V. *Pari Jibrā'il.*

"THE WING OF GABRIEL" is the next of these treatises which will shortly be edited by H. CORBIN⁵ with a Persian Commentary⁶ in the "*Journal Asiatique*." It is therefore not

1. Cf. Brockelmann, Vol. I, p. 456, No. 44; Mehren, loc. cit., p. 25.

2. Or of Sultan Sanjar (513-548 A.H.) Cf. Br. Mus. Cat. of Pers. MSS., Vol. II, 439. For the author's *nishā* cf. Yūqāt, Mu'jam, ed. Wüstenfeld, Vol. III, p. 24.

3. In Flügel's edition of H. Khal. II, 108 read 'Omar instead of 'Abdullāh; in the Constantinople edition I, 217 read *Sahlān* instead of *Shahlān*.

4. Cf. Suppl. Pers. MSS. in the British Museum, p. 1087b.

5. We learn this from a personal letter to Prof. O. Spies.

6. Rotographs of the commentary were sent to him by O. Spies as he had times expressed his desire several times to edit it jointly with O. Spies.

necessary to go into the details although we have carefully studied it. Besides the manuscript in Constantinople, Aya Sofya 4821¹ another manuscript is extant in Bankipore, No. 2206, fol 25b-31a.² It is entitled here "Bayān-iāwāz-i par-i Jibrā'il"

There are some more rasā'il of this kind of which no manuscripts are known to us so far; they are mentioned in Shahrazūrī's *Nuzhat ul-ārifāh*. Cf. p. 102 of this book.

Suhrawerdi's works are full of his philosophy and, particularly, his philosophical ideas are scattered about in the accompanying treatises. Although the ideas are not systematically developed, yet we find ample material to work upon. The various aspects of philosophy, ontology, cosmology and psychology can be expounded with the help of his writings. We do not propose here to deal with them in detail³ as a separate paper on Suhrawerdi's philosophy according to the texts edited here will be published in the next volume of the "Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society."

As regards the translation it has been our endeavour to give a literal translation as far as possible, but at times we could not help translating freely. The quotations from the Holy Quran are given according to the translation of MARMDUKE PICKTHALL, *The Meaning of The Glorious Koran*, London 1930. In the list of the variants to the texts & means عَرْمَوْجَوْدَى عَرْمَوْجَوْدَى Other abbreviations are given in the first chapter or where the book is quoted for the first time.

1. Cf. O. Spies, Mu'nis, p. 19.
2. Cf. Suppl. Catal., p. 137.
3. Dr. Mohammad Iqbal has dealt with them in general in his book "The Development of metaphysics in Persia," London 1908, pp.120-150.

Our best thanks are due to Dr. H. RITTER in Constantinople for sending us certain rotographs of manuscripts preserved there, to Messrs. ABDUL AZIZ MEMON (Arabic Department) and ZIA-I AHMAD Badauni (Persian Department) for some useful suggestions, and to NAWWAB MUHAMMAD ISMAIL KHAN, the Acting Vice-Chancellor of the Muslim University, for providing a part of the funds for publication.

CHAPTER II.

TRANSLATION OF THE "LANGUAGE OF THE ANTS"

In the name of God, the Merciful, the Compassionate!
O Lord increase my knowledge.

Praise be to the originator of all, for, in reality, all the entirety deserves to acknowledge that the existence of all the existant things is due to witnessing the "essence."

And benedictions be upon the Lord of mankind, Muhammad the chosen—peace of God be upon him, his offspring and their souls.

One of the dear friends who was favourably inclined towards this frail being requested me. I will write a few sentences pointing out the procedure, provided he withholds them from incapable persons—if it pleases God. They are called "Language of the Ants" and success is with God.

CHAPTER ONE.

A few fleet and loin-girded ants came out of the depth of the darkness of their ambush and their prior abode and made for the desert in order to arrange for their victuals. By chance, some shoots of vegetation came into the region of their observation. In the morning time drops of dew had settled on the sides of their surfaces. One [of them] asked another: "What is this?" Some said: "The source of these drops is the earth." Others said: "They are from the sea."

In this manner a controversy arose. A dextrous ant amongst them said: "Wait for a moment [to see] which way is it inclined, for every one has an attraction towards the side of its origin and an inclination for adhesion to its mine and source. All things are drawn towards their choice. Don't you see that a clod of earth is thrown towards the surroundings, but since its origin is a stone, and since the rule of "All things return to their origin" is well-laid, the clod finally comes down. Whatever retreats to pure darkness has also that [darkness] for its source. And on the side of the light of Divinity this fact is more evident with regard to a noble essence, God forbid any supposition of a union. Whatever seeks light is also from light."

The ants were in this [discussion] when the sun grew warm and the dew began to rise from the face of the vegetation. The ants, [then], came to know that it did not belong to the earth; it went to the air as it belonged to the air. "Light upon light; Allah guideth unto this light whom He will; and Allah speaketh to mankind in allegories."¹ "And that thy Lord, He is the goal."² "Unto Him good words ascend, and the pious deed doth He exalt."³

CHAPTER Two.

Some turtles had a nest on the shore. At a certain time they were gazing upon the sea by way of recreation. A speckled bird was playing on the surface of the water after the habit of the birds. Sometimes it dived and sometimes it emerged. One of them asked: "Is this agreeable form watery or airy?" Another said: "If it had not been watery, what had it to do with water?" A third one said: "If it is watery it cannot live without water."

1. Quran XXIV, 35.
2. Quran LIII, 43.
3. Quran XXXV, 11.

The Qādi, a sincere judge, decided the matter in this wise: "Observe it and look after its affairs! If it can live without water it is neither watery nor is it in need of water. The proof of this is the fish that when it leaves the water its life cannot continue." Suddenly a strong wind arose and stirred the water. The small bird took to the height of the air. They said to the judge: "Our satisfaction needs an explanation."

The judge quoting the saying of Abū Ṭalib Makkī¹—may God sanctify his soul—about our Prophet—Peace of God be upon him—in the chapter "Extasy and Fear" [namely]: "When he puts it on, it removes the order of the 'aql from him and so the "Kawn" and "makān" is taken away from him", said: "In the state of extasy the "makān" was taken away from the Prophet," and that he² says about Ḥasan-i Ṣāliḥ³ in the chapter "Affection" regarding the "maqām-i Khulla":⁴ "The vision appears to him and then the "makān" is rolled up for him." And the great men consider passions amongst the veils of intellect and the body as the place. Ḥusain b. Maṇṣūr says regarding the Chosen—peace be upon him: "He shut the eyes out of kindness." He also says: "The Ṣūfī is beyond the beings and above the worlds." All are agreed that so long as the veils are not removed observation cannot be acquired. This essence which comes into observation is created and produced.⁵

All the turtles cried out: "How can an essence relating to place go out of the place and how can it break off from

1. Abū Ṭalib Muḥammad b. 'Alī al-Makkī led the life of an ascetic and wa'iz; he lived in Mekka, Basra and Bagdad where he died in 380 or 386. Cf. Brockelmann I, 200; Tārīkh Baghdaḍ, Vol. III, page 89; Ibn Khallikan p. 602; Nafahatul-Uns p. 135; Massignon, Lexique, Index, p. 291.

2. *i. e.* Abū Ṭalib Makkī.

3. The famous ascetic Ḥusain al-Baṣrī.

4. *i. e.* the stage of "Divine Friendship." Cf. Massignon, Lexique, p. 177; 195.

5. Cf. Massignon, *Li Passion*, Vol. II, 559.

the [six] directions?" The judge replied: "I too related this story at this length for this very purpose." The turtles cried out: "We have dismissed you; you are dismissed" and threw dust on him and retired to their nest.

CHAPTER THREE.

All the birds were present in the court of Solomon—peace be upon him—except the nightingale. Solomon appointed a bird as a messenger to tell the nightingale "it is necessary for us to meet each other." When the nightingale received the message of Solomon—peace be upon him—he had not come out of his nest. He turned to his friends [saying] "The command of Solomon—peace be upon him—is in this manner and he does not tell lies. He has promised an assembling. If he is outside, an assembling and meeting is not possible inside; and our nest cannot hold him; and there is no other way."

There was an aged one among them. He said: "If the promise of "The day when they shall meet Him"¹ be right and the declaration of "All will be brought before Us"² and "Unto Us is their return"³ "Firmly established in the favour of a Mighty King"⁴ comes true, the way is this: since our nest cannot hold King Solomon we should also leave the nest and go to him, else meeting will not be possible. Junayd—mercy of God be upon him—was asked: "What is Taṣawwuf?" He recited this verse:

"He sang to me wholeheartedly, and I also sang as he did,
And we were wherever they were, and they were
wherever we were."

1. Quran XXXIII, 48.
2. Quran XXXVI, 32.
3. Quran LXXXVIII, 25.
4. Quran LIV, 55.

CHAPTER FOUR.

Kaikhusraw had a world-displaying cup. Whatever he liked he could inspect there. He saw the universe and became informed of concealed things. It had been made by a slave, out of leather, in the form of a cone. He had placed thereon an opening and closing mechanism. When he wanted to see one of the concealed things he opened the cover. When he had opened all fastenings it did not come out. When he had closed all it came out of the turning instrument. When the sun was on head, he placed that cup against it. When the light of the sun fell on it all drawings and lines of the world appeared there. "And when the earth is spread out and hath cast out all that was in her, and is empty and attentive to her Lord in fear! Thou, verily, O man, art working toward thy Lord a work which thou wilt meet (in His Presence)."¹ "Not a secret of you will be hidden."² "A soul will know what it hath sent before it and what left behind."³

Verse:

"When I heard from my master the description of
the cup of Jem
I was myself the world-displaying cup of Jem".

Verse:

"They talk of the world-displaying cup,
Our woollen cloth is that old buried cup."

This is from Junayd: "The nightly flashes of light
shine when they appear."

CHAPTER FIVE.

Someone became friendly with one of the kings of the Jinns. He said to him: "How can I see you?" He replied:

1. Quran LXXXIV, 3—6.
2. Quran LXIX, 18.
3. Quran LXXXII, 5.

"If you want to have the advantage of seeing us put some frankincense in fire and throw away all the pieces of iron that are in the house; and of the seven metals, all that produce noise and sound. "Pollution shun!"¹ And remove everything that has noise in stability and companionship. "Then bear with them and say : Peace!"² Then look out of the window after having sat in a circle and having burned frankincense. You will see me; for others "it is an evil similitude."³ They asked Junayd—may God have mercy on him: "What is Tuṣawwuf?" He replied: "They are the people of a house which nobody except them enters." Khwāja Abū Sa'īd Kharrāz⁴ may God have mercy on him—said:

"My qualities rose for the sovereign altogether,
My qualities disappeared when you disappeared from
the prison,
And he disappeared on whose account was my
absence,
So this was my annihilation, understand, O people of
senses."

In reply to one he says the verse:

"I am perplexed and I do not know on account of
my perplexity who I am,
Except what people say about me and my compa-
nions."

One of the great men says: "Cut off the attachments
and cast out the obstacles so that you witness the Lord of the

1. Quran LXXIV, 5.

2. Quran XLIII, 8.

3. Quran XVI, 62.

4. *Abū Sa'īd Ahmad b. 'Isā al-Kharrāz*, born in Bagdad died in Cairo in 286 A. H.-899 A. D. For his life of *Tarikh Bagdad*, Vol. IV p. 276; *Shāhīrāt II* 192; his doctrine is developed by Massignon, *Lexique Technique*, p. 270-73; Selections from his sayings: Massignon, *Textes inédits* p. 42.

creatures." He said: "When we did so and fulfilled all the conditions;" "the earth shineth with the light of her Lord, and it is judged between them with truth"¹ and it is said, "Praise be to Allah, Lord of the worlds. Peace be upon those meeting-places, verily they are the path of my approach to water and the channel of my north wind."

CHAPTER SIX.

At a certain time, some bats turned hostile towards a chameleon and the animosity between them became violent. The controversy between them transgressed the limit. The bats decided that when the darkness of the night is diffused over the surface of the firmament and the sun goes into the enclosure of sunset, they will gather and make an attempt against the chameleon and will take the chameleon captive like warriors in order to punish it according to their heart's desire and to kill it by the way of vengeance. When the time at their disposal came to an end they came out and dragged the poor chameleon to their house of adversity by assisting and helping one another. They kept it captive for that night. In the morning they said: "What is the mode of punishing this chameleon?" All agreed on killing it. Then they consulted one another about the manner, and came to the conclusion that there is no punishment worse than looking at the sun. Altogether, in analogy of their own conditions, they did not regard any punishment worse than association with the sun. They terrified it of looking at the sun. The chameleon itself wished that of God. The poor chameleon desired in its heart this sort of death. Husain-i Mansûr says:

"Kill me, O my confidants; killing me is my life,
My life is my death and my death is my life."

1. Quran XXIX, 69.

When the sun arose they threw it out of their house of misfortune, in order that it may be tortured by the rays of the sun, and that torture was its vivification and "Think not of those, who are slain in the way of Allah, as dead. Nay, they are living. With their Lord they have provision; jubilant [are they] because of that which Allah hath bestowed upon them of His bounty."¹

If the bats knew how much kindness they had done to the chameleon by that punishment and what defect they have by loss of its pleasure they would have died out of anger.

Abú Sulaimān of Dārān² says: "If the heedless knew what pleasures of the gnosis they lack, they would die out of sadness."

CHAPTER SEVEN.

Once a hoopoo on his way, fell amongst the fairies, and alighted in their nest. The hoopoo is known for extreme keen-sightedness. The fairies are purblind; as the story of their states is well-known to the Arabs. The hoopoo passed the night in their nest and they asked all sorts of news from him.

In the morning the hoopoo prepared to depart and decided to leave. The fairies said: "O wretch, what is this novelty that you have introduced? Do they travel in the

1. Quran III, 163.

2. Abú Sulaimān 'Abdarrahmān b. 'Atiyah ad-Dārānī, disciple of 'Abdalwāhid b. Zaid (cf. Massignon, Textes p. 5), was born in the year 140 A. H. in Wāsiṭ. He left his native place about 180 and settled down at Dārānī, in the plain of Damascus, where he died in 215 A. H. His disciple was Aḥmad b. abi'l-Hawwārī who edited the works of his master. Cf. Massignon, Lexique p. 197 sqq.

day?" The hoopoo replied: "This is a strange thing; all movements are done in the day." The fairies said: "Perhaps you are mad. How can anyone see a thing in the dark day when the sun becomes dark?" He answered: "It is just the opposite. You have all the lights of this world through the light of the sun. All the luminous objects obtain light and acquire brilliancy from it. They call it "eye of the sun," because it is the source of light."

They compelled him (to explain) how anyone can see a thing in the day. He said: "In imagining things we connect them with ourselves. All persons see in the day and behold, I am seeing. I am in the world of observation. To my eyes the veils are removed. In spite of my doubts I perceive brilliant surfaces by way of revelation."

The fairies, on hearing this story, forthwith began to lament and raised a tumult and said to one another: "This bird asserts perspicacity in the day when there is a presumption of blindness." They immediately attacked the eyes of the hoopoo with their beaks and claws and abused him and called him "one who can see in the day" because purblindness was a virtue to them. They said: "If you do not repent there is fear of your death." The hoopoo thought: "If I do not withdraw they will kill me because mostly they wound the eye; and death and blindness will occur simultaneously." He received the inspiration "Speak to the people according to their intelligence." He immediately closed his eyes and said, "Here! I have also attained to your state and become blind."

When they found things to be thus, they refrained from beating and charging. The hoopoo came to know that the proposition, "To divulge the Divine secret is unbelief, to divulge the secret of predestination is rebellion, and to publish a secret is unbelief" is current amongst the fairies.

Upto the time of departure he used to pretend blindness with great difficulties and used to say:

"Many a time have I said that I will divulge,
Whatever secrets there are in the world.
But out of fear of the sword and slaps on the neck
'There are a thousand ties on my tongue.'

He was distressed in himself and said: "Verily in the house of my friend is knowledge in a great amount, if I find for it those who will take it." "If the veil is removed, my belief will not be increased" and the verse "So that they worship not Allah Who bringeth forth the hidden in the heavens and the earth."¹ "And there is not a thing but with Us are the stores thereof; and We send it not down save in appointed measure."²

CHAPTER EIGHT.

A king had a garden which was never without sweet basil, verdure, and places of pleasure, in all the four seasons. Great streams were running there and many varieties of birds produced different sorts of tones on the sides of the branches. Every time that could come to the mind and every beauty that could come to the imagination was available in that garden. Of all that, there was a number of peacocks with extreme gentleness, beauty and grace, that lived and resided there.

One day the king caught a peacock out of them and ordered him to be sewn in leather so that no colour of his feathers remained visible. He could not observe his beauty however much he tried. According to his (king's) order a basket was placed over him in the garden which had not but

1. Quran XXVII, 25.

2. Quran XV, 27.

one hole through which they put a little millet for the sake of victuals and provision of his livelihood.

Times passed. This peacock forgot himself, the kingdom, the garden and the other peacocks. He looked at himself and could not see anything except the dirty and wretched leather and a very dark and uneven habitation. He made up with that, and confirmed in his mind that there can be no land larger than the base of the basket. So that he firmly believed that if anyone contends a pleasure and a dwelling and a perfection beyond this, it will be absolute heresy, complete blunder and pure ignorance. But, whenever a wind blew and he received the smells of flowers, trees, roses, violets, jessamines and varieties of basil through that hole he found a strange pleasure. A commotion appeared in him and he experienced the delight of flight. And he felt a desire in him, but he did not know where the desire came from, because he considered himself no other than the leather, and the world no other than the basket, and the food no other than the millet. He had forgotten everything.

And also, when he sometimes heard the notes and sounds of the peacocks and the tunes of the other birds, his desire and inclination became manifest, but he did not become aware through the sounds of the birds and the blowing of the morning breeze. One day he was enjoying these:

"There came to me the morning breeze almost saying:
I am a messenger to you from the friends."

For a long time he remained meditating what that sweet smelling wind was and where those melodious sounds came from.

"O lightning that flashes,
From what sides of the enclosure do you spread?"

He could not understand while at those "times" a happiness involuntarily appeared in him.

Ah, if but Lailā once would send me a greeting
down of grace, though between us lay the
dust and the flags of stone,

My greeting of joy should spring in answer, or
there should cry toward her an owl, ill bird
that shrieks in the gloom of graves!¹

This ignorance of his was due to his having forgotten himself and his country. "They forgot Allah, therefore He caused them to forget their souls."² Every time when a wind or a sound came from the garden he felt a desire without discerning its cause or knowing its reason.

"The lightning of Ma'arra travelled after the
middle of the night,
It passed the night at Rama³ describing its
weariness,
It deeply grieved riders, horses and camels
And increased till it was about to grieve the
saddles."⁴

He remained in that perplexity for many days, till one day the king ordered: "Bring the bird and set it free from the basket and the leather." "There is but one shout⁵ and lo!

1. These verses, taken from the *Hamṣa*, figure in the famous tale which is told of the death of Lailā, the beloved of Taubah, son of al-Humaiyir. Cf. the translation by Ch. J. Lyall, *Ancient Arabian Poetry*, London 1885, p. 76.

2. Quran LIX, 20.

3. Name of a place.

4. From the beginning of *Siqṭ az-zand* by Abu 'l-'Alā al-Ma'ārif. Cf. *Sharḥ at-tanwīr 'ala siqṭ az-zand*, Cairo 1303, p. 23.

5. Quran XXVII, 19.

from the graves they lie unto their Lord."¹ "When the contents of the graves are poured forth and the secrets of the breasts are made known, on that day will their Lord be perfectly informed concerning them."²

When the peacock came out of the veils he saw, himself in the garden, and his colours, and the garden, and the flowers, and the figures, and the expanse of the world, and the ability of walking and flying, and the sounds and tunes of other birds. He remained astonished about the state of affairs and felt regret. "Alas, my grief that I was unmindful of Allah."³ "And now We have removed from thee thy covering, and piercing is thy sight this day."⁴ "Why, then, when [the soul] cometh upto the throat [of the dying] and ye are at that moment looking; and We are nearer unto him than ye are, but ye see not."⁵ "Nay, but ye will come to know! Nay, but ye will come to know!"⁶

CHAPTER NINE.

All the stars and constellations spoke to Idris—peace be upon him. He asked the moon: "Why does your light decrease sometimes and increase at others?" She replied: "Know you! that my body is black, but polished and clear and I have no light. But when I am opposite to the sun, in proportion to the opposition an amount of his light⁷ appears in the mirror of my body; as the figures of the other bodies appear in the mirror. When I come to the

1. Quran XXVI, 51.
2. Quran C, 9-11.
3. Quran XXXIX, 57.
4. Quran L, 27.
5. Quran LVI, 82.
6. Quran CII, 3-4.
7. Cf. *maṭhalu nārihi* in Quran XXVI, 35.

utmost encountering I progress from the nadir of the new moon to the zenith of the full moon. Idris inquired from her: "How much is his friendship with you?" She replied: "To such an extent that whenever I look at myself at the time of encountering I see the sun because image of the sunlight is manifest in me, since all the smoothness of my surface and the polish of my face is fixed for accepting his light. So, every time when I look at myself I see the sun. Do you not see that if a mirror is placed before the sun the figure of the sun appears in it? If by Divine decree the mirror had eyes and looked at itself when it is before the sun, it would not have seen but the sun, in spite of its being iron. It would have said: "I am the sun," because it would not have seen in itself anything except the sun. If it says: "I am the Truth" or "Glory be to me! How great is my glory"¹ its excuse must be accepted; even the blasphemy "wherfrom I came near, verily, you are me."

CHAPTER TEN.

For one who lives in a house, if the house is in directions he is also in directions. This is also necessitated on the negative side in this way: "He vacated a house for me, who am one of the broken-hearted." God is free from place and direction. The supposition of the rescinders is wrong, namely, "Firmness of resolution comes proportionately to the people endowed with resolution," and everything of the house resembles the landlord. "Naught is as His likeness; and He is the Hearer, the Seer."² Never can the house and the landlord be one.³

1. For the explanation of "subhant" see Massignon, Lexique, p. 249 sqq.

2. Quran XLII, 9.

3. This is a very condensed chapter. Many things have been taken for granted. It, therefore, seems necessary to trace the development of the ideas of the author. This chapter is written in refutation of those who confine God to directions. They say that it is the knowledge of God and

CHAPTER ELEVEN.

Whatever is useful and good is bad; whatever is the veil of the way is the unbelief of men. To be satisfied with self through what it acquires and to make up with that is a weakness in the path of the [mystical] travelling and to be pleased with oneself is vanity, although it is on account of Truth. To turn the face towards God entirely is liberation.

CHAPTER TWELVE.

A fool placed a light before the sun and said: "O mother, the sun has made our light invisible." She replied: "If it is taken out of the house, especially near the sun, nothing will remain. Then the light and its brilliancy will vanish." But when one sees a big thing he considers a small one contemptible in comparison with that. One who enters a house from the sunshine cannot see anything although it (the house) is illuminated. "Everyone that is thereon will pass away; there remaineth but the countenance of thy Lord of Might and Glory."¹ "Is not everything except God in vain?"² "He is the First and the Last, and the Outward and the Inward; and He is Knower of all things."³

not God Himself that is present everywhere. In fact, they have assigned Him a definite place, the 'arsh. The author meets their arguments by saying: God does not live in a place, and He is therefore not in directions, because he who lives in a house is in directions, since the house is in directions. He also proves this by a negative proof according to عَلَى لِيغْ لِيغْ. He further negates their contention of "Everything of the house resembles the landlord" which is based on عَلَى فِرَاءِ الْأَنْزَلِ by quoting the Quranic verse اَلْيَسْ كَنَّا مَعْنَىٰ and concludes that the house and the master of the house are not *one* from which it follows by inference that God is free from place and direction.

1. Quran LV, 26-27.

2. From Labid; cf. A. Huber, *Der Diwan des Labid*, ed. C. Brockelmann, Leiden 1891, p. 28.

3. Quran LVII, 3.

CHAPTER III.

TRANSLATION

OF THE

NOTE OF SIMURGH

In the name of God, the Merciful, the Compassionate.
With Him is might and strength.

Praise be to the Bestower of life and the Creator of all existing things and blessing be upon the masters of Prophecy and the leaders of prophetic appearance, upon the Master of the great Shari'a and the Guide of the exemplary path, Muhammad, the Chosen—Peace and benediction be upon him.

Now to begin: These are a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion. And the description thereof is limited to *two* parts: *the first part* is about the Beginnings and *the second part* about the Ends.

This treatise is known as "*The Note of Simurgh*"¹ who has no tongue. And if at the outset we were to give an introduction about the state of affairs of this respectable bird and his residence: the bright-minded have shown that anyone who goes to the Mountain of Qaf² in the spring season and renounces his nest and plucks off his feathers with his beak³ when the shadow of the Mountain of Qaf

1. For Simurgh cf. Encyclopaedia of Islam s.v. Simurgh.

2. Cf. Encycl. of Islam s.v. Qaf and Hibbatuddin asb-Shahrastani, *Jabal Qaf*, Baghdad 1346.

3. Cf. Mathnawi of Jalaluddin Rumi, Books V and VI (Text), ed. by R. A. Nicholson, pp. 36-37.

بر خود می کند طاؤسی بدمت یک حکیمی رفته بود آنچه بگشت
کفت طاؤسا چنین پر سنی بی دریغ از بین چون بر می کنی

falls on him for a space of a thousand years of the time "Verily a day with your Lord is like a thousand years"¹ and these thousand years are in the eyes of the People of Reality like a dawn from the East of the Divine realm—in this time he becomes a Simurgh whose note awakens the sleepers. His residence is in the Mountain of Qaf. His note reaches all; but it has few hearers.² All are with him and the majority are without him³; as the poet says:

"You are with us, but not ours,
You are the soul and are therefore invisible."

And his shadow is the cure for the sufferers who are entangled in the whirlpool of the diseases of dropsy and atrophy, and it avails leprosy and removes various afflictions. This Simurgh flies without moving, soars without travelling, and comes near without traversing distance.

But know you, that all colours are in him but he is colourless; and his nest is in the East and the West is [also] not devoid of him. All are occupied with him and he is free from all. All are filled with him, and he is empty of all. And all sciences emanate from the note of that bird. Wonderful musical instruments like the organ and others have been derived from the sound of that bird; as the poet says:

"Since you have not even seen Solomon,
How can you know the language of birds?"

His food is fire.⁴ If one ties a feather out of those feathers on his right arm and walks over fire, one will be

1. Quran XXII, 46.

2. *i.e.* it is heard by a few.

3. Cf. St. John I, 10-11.

4. Cf. Khaqāni, British Museum MS. No. add 25018, fol. 9a.

عشق آنیست کاش دوزخ غذای اوست بس عشق روزه دار تو در دوزخ هوا

proof against fire.¹ And the morning breeze comes from his breath, therefore the lovers tell it the secrets of their hearts and minds.

And all that has been written here is concealed from what is in the breast; a part of it is a brief account of him and his note.

First Part about the Beginnings and it has three Chapters.

Chapter one on the excellence of this science.

Chapter two on what appears to the Ahl-i-Badaya.

Chapter three on Tranquillity.

Second Part about the Ends and it has three Chapters.

Chapter one on Annihilation.

Chapter two on The more learned one is the more perfect he is.

Chapter three on The affirmation of man's relish towards the Truth.

PART ONE

ABOUT THE BEGINNINGS

CHAPTER ONE

ON THE EXCELLENCE OF THIS SCIENCE OVER ALL OTHER SCIENCES.

Be it not unknown to the light-hearted that the preference of a science to others is due to several reasons. Firstly, the "known" should be nobler, *e. g.* goldsmithship is preferable to pack-saddle-craft; because that deals with gold and this other with wood and wool.

Secondly, because the arguments of this science are stronger than those of any other science.

1. Cf. Encycl. of Islam s.v. Simurgh s.v. and O. Spies in "Handwoerterbuch des deutschen Maerchen", herg. von L. Mackensen, Vol. II, p. 71.

Thirdly, because occupation therein should be more momentous and its advantage greater.

And in comparison to other sciences all the signs of preference are found in this science.

With regard to the "object" and the "known".—It is apparent that the object and the aim of this science is Truth. And it is impossible to compare other existant things with His grandeur.

*With regard to ascertainment of argument and corroboration of proof*¹.—It is established that observation is stronger than argumentation. The Masters of the art of Kalām consider it lawful that God the Almighty should give man the necessary knowledge about His existence, qualities and so on. Since it is lawful, the acquisition of some knowledge of this sort is undoubtedly superior to that which necessitates bearing the troubles of observation, labours of reasoning, and falling into the places of doubts and abodes of suspicion. One of the Sūfis was asked, "What is the proof of the existence of the Creator?" He replied: "For me it is the morning instead of the lamp." Also another one of them says: "The semblance of one who seeks after the Truth through arguments is like one searching after the sun with a lamp."

Since the masters of the principles have accepted and agreed that in the next world God the Almighty will create in men a perception in the sense of vision, to see God without mediation; argument, proof, and admonition are no considerations with the People of Truth. So according to these principles it befits [Him] to create in his [man's] heart perceptions of this kind in order to see Him in this world without any mediation and proof. And it is therefore that 'Omar—may God be pleased with him—said, "My heart has

1. In the following argument the author tries to explain that *ma'rifa* employs observation (*mushāhada*) and discards argument and proof (employed by other sciences), because observation is stronger than argument and proof, and because in face of it there is no need for them.

seen my Lord" and 'Ali—may God beautify his face—says, "If the veil is removed, my belief is not increased."¹ And here secrets are concealed which are not proper [to be dealt with] in this place.

With regard to importance.—There is no doubt that for men there is nothing more important than the greatest felicity. Rather, all questions cannot be treated in this brief treatise. And the greatest of the means of access is *ma'rifa*.

So from all aspects it is proved that *ma'rifa* is nobler than all sciences.² And Junayd—peace be upon him—said, "If I knew that under the sky there is a science in this world nobler than that in which the seekers of *ma'rifa* contemplate, I would have engaged myself to buy it and would have toiled in the best way to acquire it until I had got it."³

CHAPTER TWO ON WHAT APPEARS TO THE AHLI-BADAYA.

The first lightning that comes to the souls of the Seekers from the presence of Divinity is accidents and flashes; and those lights dawn upon the soul of the [mystic] traveller from the world of Divinity; and it is delightful.

Its onrush is like this: that a dazzling light suddenly comes, and soon disappears; and "He it is Who shows you the lightning."⁴

From the second point of view it refers to the "times" of the Companions of Seclusion. The Sūfis call these accidents "time" and it is therefore that one says, "Time is sharper than the sword" and they have said, "Time is a cutting sword." In the Book of God there are many references to that, as it is said: "The splendour of His light-

1. Lit. "I do not take certainty in excess". Cf. also p. 22.

2. Cf. L. Massignon, *La Passion II*, 545; the same, *Tawāṣīt* p. 156.

3. *Qurān* XIII, 13.

ning almost takes away the eye-sight."¹ Wāsīṭ² was asked, "Wherfrom is the restlessness of some people in the state of hearing music?" He answered, "There is a light which appears and is then extinguished;" and quoted this verse:³

"From them a flash came to the heart.

The flash of the lightning appeared and dwindled away."⁴ "And therein they have food for the morning and the night."⁴

These flashes do not come at all times. At times they are intercepted. And when ascetic exercise increases, lightnings come more often, until that limit is reached that whatever man looks into, he sees some of the states of the next world. Suddenly these dazzling lights become successive: and may be after this the limbs are shaken.⁵ As is well-known, the Prophet—peace be upon him—says in expectation of this state, "Verily, for your Lord there are blasts of His mercy in the days of your time, provided you expose yourselves thereunto."⁶

At the time of break, the devotee seeks the help of gentle thought and pure commemoration, against the impurities of carnal desires, in order to regain this state. And it is pos-

1. Quran XXIV, 43.

2. Abū Bekr al-Wāsīṭ (died 331) is meant here. For his life see *Nafahat al-uns*, edited by W. Nassau Lees, Calcutta 1859. His works have been utilised by Sulamī in his *Tafsīr*, cf. L. Massignon, *Textes inédits*, p. 72; *Lexique Technique*, p. 293; *Kitāb al-Tawāsi*, p. 215. Al-Wāsīṭ's sayings have been collected by Ibrāhīm Miskīn in the year 1067 A. H. in a book entitled "Tarjamat-i aqwāl-i Wāsīṭ" of which a manuscript is preserved in Calcutta A S B 1273.

3. The metre of this line is *Ramal*. The line alludes to Quran XIII, 13.

4. Quran XIX, 62.

5. As an after-effect.

6. See also *Mu'nis al-'ushshāq*, p. 42.

sible that sometime this state does come to one who is without ascetic discipline, but he remains unaware.

If one waits for it in the days of 'Id-festivities when men go to places of worship, and when raised voices and loud glorifications and harsh clamours take place and sounds of cymbals and trumpets prevail—if he is a man of intelligence having a sound nature and rememorizes the divine states, he will at once find this effect which is very pleasant.

And likewise it is in battles when men come face to face and the clamour of the warriors rises and there is neighing of the horses and the sounds of the drum and the military band become louder, and men engage in fight and unsheathe swords: If some one has a little purity of heart, even if he is not a man of [ascetic] discipline, he will come to know of this state provided that at that time he rememorizes the divine states and brings to mind the souls of the departed and the observation of [Divine] Majesty and the rows of the high assembly.

Similarly, if somebody sits on a galloping horse and makes it run very hard¹ and thinks that he is leaving the body aside and becoming extremely reverent and going to the presence of [Divine] Existence in the state of the soul exclusively and to be included in the rows of the saints—an effect like this state will also appear to him, although he is not a devotee of discipline. And here there are secrets which only a few can understand in these days.

When these lightnings come to men they affect the brain to some extent, and it² may also appear in the brain and shoulder and back, etc; so that the vein begins to pulsate and

1. The use of *स्त्र* as an adverb of a verbal noun is very old and is not commonly found now-a-days, comp. also the use of *स्त्र* in the same way.

2. i. e. the effect.

it is very pleasant, and he also tries to complete *sama'*. So far this is the first stage.

CHAPTER THREE ON TRANQUILLITY.

At length when the lights of the Secret reach the utmost extremity and do not pass away quickly and remain for a long time, that is called "Tranquillity" and its delight is more perfect than the delights of other flashes. When a man returns from Tranquillity, and comes back to [the ordinary state of] humanity, he is highly regretful at its separation; and regarding this one of the saints has said :

"O breath of the soul, how good are you,
One who is emerged in you has tasted the food of
intimacy."

In the Holy Quran Tranquillity is mentioned many times, as it is said: "And God sent down His tranquillity"¹ and in another place He says "He it is Who sent down Tranquillity into the hearts of the faithful that they might add belief unto their belief."² He who attains Tranquillity knows about the minds of men, and acquires knowlege of unknown things, and his penetration of mind becomes perfect. The Chosen—God bless and keep him and his family—informd about it, saying, "Fear a believer's penetration of mind, for he perceives with the light of God." And the Prophet—peace be upon him—says about 'Omar—be God pleased with him, "Verily, Tranquillity speaks through the tongue of 'Omar;" and he also said, "Verily, in my community there are mutakallimūn and muhaddithūn and 'Omar is one of them."

One who possesses Tranquillity hears very pleasant sounds from the high Paradise, and spiritual discourses reach him; and he becomes comfortable; as is mentioned in the Divine Revelation: "Verily, in the remembrance of God do hearts find rest!"³ . And he witnesses very fresh and

1. Quran XLVIII, 26.
2. Quran XLVIII, 4
3. Quran XIII, 28.

pleasant forms through the compact of his contiguity with the spiritual world.

Of the stages of the People of Love this is the intermediate one.

In the state between awakening and sleep he hears terrible voices and strange noises at the time of the slumber of Tranquillity and sees huge lights and he may become helpless through superabundance of delight.

These accidents are according to the Seekers [of Truth] and not in the manner of a group who close their eyes in their privacy and cherish phantasies. Had they sensed the lights of the truthful, many would have been the sorrows encountering them; "And there those who deemed it vain will lose."¹

PART TWO ABOUT THE ENDS *and it has three Chapters.*

CHAPTER ONE ON ANNIHILATION.

And this Tranquillity becomes such that if man desires to keep it off from himself he cannot do so. Then man reaches such a stage that whenever he likes, he gives up the body and goes to the world of [Divine] Majesty; and his ascents reach the high spheres. And whenever he likes or desires he can do so. So whenever he looks at himself he becomes happy, because he discerns the radiance of God's light [falling] on him. Hitherto it is a defect.

If he exerts further, he also passes this stage. He becomes such that he does not look on himself and his knowledge of his existence is lost; this is called "*fana-i-akbar*".

1. Quran XL, 78.

When one forgets himself and also forgets the forgetfulness it is called "*fana dar fana*".

And as long as they delight in *ma'rifa* they are at a loss. This is reckoned amongst latent polytheism. On the other hand, he reaches perfection when he loses knowledge¹ in the "known", because, whoever delights in "knowledge" likewise as in the "known" has made that² his object. He is "alone" when in the "Known" he gives up the thought of "knowledge." When the knowledge of humanity also disappears it is the state of Obliteration, and is the stage of "Everyone that is in it, will pass away and there remaineth but the face of Thy Lord, the Glorious and Beneficent."³

One of the Seekers says that "There is no God but God" is the unification of the common-folk, and "There is no He but Him" is the unification of the higher class. He has erred in the classification.

There are five grades of *Tauhid*. One is "There is no God but God" and this is the unification of the common-folk who negative Deity⁴ from what is not God. These people are the commonest of the common.

Beyond this sect there is another group, nobler in comparison to these and commoner in comparison to another sect. Their unification is "There is no He but Him". This [group] is higher than the first one. And their place is higher, because the first group only negative divinity from what is

1. *i.e.*, knowledge about the acuirements.

2. *i.e.*, knowledge.

3. Quran LV, 27, 28.

4. *i.e.*, negate divinity from what is not God.

not God. This other group did not restrict themselves to negating Truth from what is not Truth. On the other hand, in face of the existence of God, the Almighty, they have negated all other existences. They have said: "Heship" is for Him, none else can be called "He" because all "Heships" emanate from Him. So "Heship" is exclusively meant for Him.

Beyond these there is another group whose unification is "There is no Thou but Thou". This group is higher than that which addressed God as "Him". "Him" is used for the absent. These negate all "Thouships" which in occasioning "Thouship" asserts the existence of oneself; and they refer to the presence [of God].

There is a group above these and these are higher still. They say: When someone addresses another as "thou" he separates him from himself, and he asserts duality; and duality is far removed from the world of unity. They lost and considered themselves lost in the appearance of God, and said: "There is no I but Me". They spoke truer than all these. I-ship, Thou-ship, and He-ship are all superfluous reflections about the essence of the unity of the Self-existent. They submerged all the three words in the sea of Obliteration and destroyed expressions and annihilated references: "And everything will perish save His face."¹ And their place is more elevated. As long as a man has human attachments with this world he will not reach the world of Divinity above which there is no other stage since it has no end. A pious man was asked: "What is taṣawwuf?" He answered: "Its beginning is God and as regards the end it has no end."

1. Quran XXVIII, 88.

CHAPTER TWO ON THE MORE LEARNED ONE IS THE
MORE PERFECT HE IS.

There is a well known tradition of the Prophet saying : "Never has God created an ignorant Wali". The Master of the great Shar'ia, with all his perfection, was commanded to increase [his] knowledge ; and God, the Almighty, orders him : "And say, O my Lord, increase me in knowledge."¹ One of his blessing sayings is, "No morning will come for any day of yours in which knowledge is not increased". So, when such is the case with the Prophet what will be the case with others ?

For this knowledge which comes to the gnostic through revelation it is not necessary to deal with divorce, business, taxation and transactions because this is an exoteric science; rather, it comes through discovering the affairs of the selfexistence and [Divine] Majesty and Protectorship, and the arrangement of the organisation of existence, and the world of angels, and the hidden secrets in heaven and earth; as He said: "Say [unto them, O Muhammad]: He Who knoweth the secret of the heavens and the earth hath revealed it."²

To find out the secret of predestination and to divulge it is forbidden; as in prohibiting it the saying of the Prophet distinctly commands : "Predestination is the secret of God, so do not divulge it."

The People of Reality are all of opinion that divulging the secret of predestination is heresy. Also all that is within the knowledge of the Men of Reality is not put into expression, lest all people practise it, because the beauty of the Majesty of [Divine] Oneness is above this

1. Quran XX, 113.
2. Quran XXV, 7.

that it should be the passage of every comer, and the objective of every messenger, and the aim and object of every seeker—while, “Few of my servants are thankful.”¹

In the nature of mankind, in spite of the great number of the limbs of the body, there is not more than “one dot”² worthy of the horizon of Divinity. “We found there but one house of those surrendered [to Allah].”³ So when the case of the constitution of a person is in this fashion that out of the many faculties and limbs, and of the composition of mankind with its multiplicity of compositions, there is not more than one⁴ capable of making progress, then the condition of a populated place should also be conjectured to be in the same wise. Then the talk is better unexpressed; and these are two couplets of mine :

“In the corner of the tavern are many men,
Who read the secrets of the tablet of existence.
They are out of the evil of the afflictions of the
revolutions of the firmaments,
They know; and are glad and happy.”

A man possessing in sight should always investigate strange things and realities, and express only that much which is worthy of his mind. Husain Mansûr-i-Hallâj—God’s mercy be upon him—said : “Love between two persons becomes fast when between them no secret remains hidden.” So when love becomes perfect, the secrets of hidden and concealed sciences and of the corners of the existing things do not remain concealed to him.

Since the acme of the perfection of man is to attain the resemblance of God the Almighty, and since the knowledge

1. Quran XXXIV, 12.
2. Refers to the heart.
3. Quran LI, 36.
4. The same *nugta*.

of Perfection is a quality of his, ignorance is a defect in him.

It therefore follows that whoever knows more about the realities of His existence is nobler. And in short: ignorance is hideous.

CHAPTER THREE ON THE AFFIRMATION OF MAN'S RELISH
AND AFFECTION TOWARDS GOD, THE ALMIGHTY.

The belief of the Mutakallimān and the whole of the Ahl-i ḫṣūl is that man should not take to God for his friend, because friendship consists in the inclination of the soul for a homogeneous being, and God, the Almighty, is above having any kindredship with the creation: rather affection consists in man's obedience towards God.

The People of *ma'rifa* affirm affection and relish. And in that homogeneity is not a condition according to them; since [sometimes] a man likes a colour or an object, in spite of the fact that it is not homogeneous with him. Affection towards God the Almighty has no connection with animal faculties, rather there is a divine point which is the centre of the secrets of Truth, in man. And this affection is related to *Dhauq*. And affection is finding pleasure of one person in imagining the presence of another: and in this homogeneity is not a condition.

Love consists of an affection which has transgressed its limit. It gives rise to the acquisition of desire and yearning. Every yearner has by matter of necessity acquired one thing and not another, because if he has acquired all the beauty of the beloved, he will not remain behind [seeing] his face; and also, if he has acquired and comprehended nothing his desire will not be fulfilled. So all yearning is the acquisition of the non-acquired. But yearning is defective, because it necessitates non-acquisition.

The discourse about the affirmation of relish means the acquirement of perfection with regard to a thing and the knowledge of the acquisition. When perfection with regard to things is acquired and the acquirer is unaware of it, it is not perfection. When the eye acquires perfection with regard to things it consists of the sight's vision of subtle things ; and it discovers that, and is relished thereby. The sense of hearing has a relishment, and that is perception of the subtle hearings of pleasant voices. The sense of smell perceives subtleties of pleasant smells : and like-wise in the same manner it is with all other faculties. Perfection, with regard to the rational soul, is the knowledge of Truth and comprehension of realities. So when the soul acquires that, its perfection with regard to supreme things comes from the illumination of the light of Truth, and rises to perfection with regard to God, of which the relish is greater still, because its comprehension is nobler.

The human soul is the noblest of the Seekers and Truth is the greatest of the "known." So relish must be more perfect ; but the impotent man has no sense of the pleasures of copulation, though he hears that men enjoy it to their full: and that old man has said well: "One who did not taste, does not know."

This story is the affirmation of relish and affection. In the days of Junayd—peace of God be upon him—the Sūfis were reported against. Ghulām Khālid¹ and a number of Mutakallimān and Fuqahā' scandalised the Brethren of

1. Ghulām Khālid (died 275) whose full name is Abū 'Abdallāh Ahmad b. Muhammād b. Ghālib b. Khālid al-Baṣrī was a Ḥanbalite faqīh, traditionalist and ascetic, cf. Tarīk al-Baghdād V, 78; Nafahāt al-Ūns and Abu 'l-Mahāsin, Nūjūm, Vol. II, 79. He urged the Caliph to put Junayd, Nūrī etc., to death since they were freethinkers and heretics cf. Tadhibat al-Awliya' II, 48. See also Kashf ul-mahjūb, Transl. p. 191 and Massignon, Textes p. 212.

Seclusion and gave a verdict of their heterodoxy and infidelity and produced witnesses and documents. In that calamity Junayd withdrew himself. Amirul-qulâb Abu 'l-Husain Nûrî¹ and Kattâni² and Zaqqâq³ and a number of great men were produced in the assembly of justice. The executioner intended to kill [them]. It is a well-known story that Abu 'l-Husain Nûrî made haste to open the execution.⁴ He was asked about it and said: "I wished to sacrifice for my brethren the one moment of my life which remained." This story was related to the Caliph and it turned a cause of their liberation. Before this they also tried to injure Dhu 'n-Nûn al-Miṣrî, but God the Almighty granted him liberty.

CHAPTER ON THE END OF THE BOOK.

The essence of the distributed is not worthy of knowing the undistributed because [in that case] knowledge will also be distributed ; and his distribution will also cause the distribution of knowledge. Mansûr-i Hallâj said : "The Sûfî does not accept and is not accepted⁵ and is not divided and dissected".

1. Abu 'l-Husain Ahmad b. Muhammed an-Nûrî (died 295) was a famous Sûfî in the time of Junayd. Cf. *Nâshâhât ul-Urs*; Massignon, *Textes inédits*, p. 51. He founded also a sect cf. *Kashf al-Mâhjâb*, transl. by Nicholson, p. 189-95.

2. Abû Bakr al-Kattâni (died 322) was a disciple of Junayd. For his life cf. *Shâdhârât II*, 296; *Târikh Bağhdâd III*, 74.

3. Abu Bekr Alîmad b. Naṣr az-Zaqqâq al-Miṣrî (died 290) was a contemporary of Junayd cf. *Nâshâhât* p. 213; *Textes inédits*, p. 44; *Sha'râni*, *Tabaqât al-kubrâ*, Cairo 1299, Vol. I, 177 where Dâqqâq is just the same mistake as in our text.

4. *viz.*, to be killed first of all.

5. Cf. Massignon, *Lexique : Textes Hallâgiens*, p. 94 (section III), p. 95 (section IV, 3).

He also said at the time of crucification : "The aim of the ecstatic is the complete isolation of the One in unity".¹

Those who wish to throw off the workshop of the spider ought to remove 19 gripers from themselves. Of these, five are the external birds² and five the internal ones³ and two fast walkers with visible movements and seven slow walkers with invisible movements. Of all, it is more difficult for you to drive off the birds, because however much a man flies, the birds fly a-head of him and perplex him. Of all the birds, the internal ones are the more difficult to repel. Between them is an island where slender legged men dwell. Whenever a man proceeds they suddenly kick their legs and put them in his neck and deter him from his progress so that he may not find the water of life.

I have heard that if one embarks in the ark of Nūh and takes the rod of Moses in his hand he will be freed from that.

1. The Divine union, therefore, is according to Hallāj not the destruction, but the transfiguration of the personality. Cf. Massignon, *Kitab al-Tawāṣīn*, p. 165, 169, 182; Lexique : Textes Hallagiens p. 103.

2. *i.e.*, the five external senses.
, the five internal senses.

CHAPTER IV.

TRANSLATION

OF THE
"LANGUAGE OF TRUTH"
AND THAT IS
"THE TREATISE OF THE BIRD."

Praise be to God, the Beneficent, the Merciful. ¹O Lord help in its completion.¹

Translation of the language of Truth and that is the treatise of the Bird—by the leader of the world, the most learned of the time, the king of scholars and philosophers Shaykh Shihabuddin as-Suhrawardi—peace of God be upon him.

Is there anyone among my brethren who may lend me some hearing that I may relate to him a part of my troubles, that perhaps he may bear some of my troubles in partnership and brotherhood, because one's friendship is not pure unless he guards it against the contamination of impurity. And where can I find such a sincere friend—since the friendships of these times are [common] like merchandise at the time of need, and the regard for the friend is discarded when there is needlessness—except the brotherhood of friends which is a tie from Divine proximity, and whose affection comes from sublime neighbourhood, and who see the hearts of each other with the eyes of reality and scour off the rust of doubt and pride from their minds. This class is not assembled except by the call of Truth. When they are assembled they accept this precept.

O Brethren of Reality, conceal yourselves like the porcupine that exposes its inward-side to the desert and conceals his outward-side. For, I swear by God, that your inside is revealed and your outside is concealed.

1—1. The words seem to be an addition by the scribe.

O Brethren of Reality, strip off the skin that you are wearing even as the snake does. And walk like the ant so that no one may hear the sound of your steps. And be like the scorpion so that your arms are always on your back; for the devil comes from the back. And take poison in order that you may live happily. Welcome death so that you may remain alive. And always keep flying and do not specify any nest, for all birds are caught from their nests. And if you have no feathers to fly with, creep on the earth till you change place. And be like the ostrich that swallow hot¹ pebbles. And be like the vulture which eats hard bones. And be like the salamander which perpetually stays in the fire; so that it (fire may not hurt you tomorrow. And be like the bat which does not come out in the day [time], in order that you may be secure from the hands of enemies.

O Brethren of Reality, there is no wonder if an angel commits no crime, or if a beast or an animal does an evil act, because the angel does not possess the capability of doing evil and the beast does not possess the capability of understanding. On the other hand, the [real] wonder is, the act of a man who carries the commands of passion and submits himself to passions in spite of the light of intellect. And, by honour of God, the Great, that the man who remains firm-footed at the time of the attack of passions is superior to an angel; and again, one who is submissive to passions is far worse than a beast.

Now to revert to my tale and relate my troubles:—

Know you, O Brethren of Reality, that a number of hunters came to the desert and spread their nets and scattered corn and set up the illusions of terrifying figures and scare-crows²; and hid themselves in leaves. I was flying in a flock of birds. When the hunters saw us they whistled

1. *i. e.*, sun-baked.

2. In order to give the desert the appearance of a corn-field and to deceive the birds.

beautifully and put us into doubt. We looked [down] and saw a clean and beautiful place. We had no misgivings, and no suspicion kept us back from the desert. We turned towards that snare-house and were caught in the snare.

When we looked about we despaired that the loops of the snare were in our necks and the setters of the nets on our feet. All of us tried to move that perhaps we may be freed from that calamity. The more we moved the firmer became the bonds. So we gave up ourselves to destruction and submitted ourselves to that affliction. And every one became busy with his own affliction, for we did not care for one another. We engaged ourselves in finding out a stratagem as to how to free ourselves. For a time we remained thus, till we made a habit of it and forgot our previous custom. We found ease in the bonds and resigned ourselves to the narrowness of the cage.

Then one day I looked out of these bonds and saw a number of my friends who had got their heads and wings out of the snares and had come out of these narrow cages and were about to fly. And every one had a strap of those scare-crows and bonds left on his leg, which [however] did not hold back their bodies from flight. They were pleased with those bonds. When I saw that I remembered my former times and my liberty in the air. And that which I [formerly] liked and loved became irksome. I wished to die out of grief or that my soul may leave the body at their departure. I called out to them and cried to them for help to come close to me and guide me in contriving for my relief and to share with me in my affliction, for I was driven to despair. They recollect the stratagem of the hunters; were frightened; and ran away from me. I bound them by the oath of old friendship and companionship which knew of no impurity. That oath did not remove the doubt from their hearts and they perceived no assurance of heart [about my friendliness] to help me. Once more I reminded

them of past days, and displayed my helplessness. They approached me. I asked them about their state [saying] "How did you secure your freedom and how are you contented with those remainders of the bonds?"

Then they helped me in the same way in which they had contrived for themselves; so that I got my neck and wings out of the snare. And they opened the door of the cage. When I came out they said to me, "Regard this [much] freedom as a blessing". I requested, "Remove this bond from my leg". They replied, "Had we the power to do so we would have first removed it from our own legs. And no one asks for cure and medicine from a sick physician; and if he asks for medicine from him, it is ineffective."

So I flew with them. They said to me, "We have before us lengthy roads and frightful and fearful stages of which we cannot be care-free. Rather we may likely loose this state for a second time and be once again entangled in that former state [of captivity]. So we must take all pains to fly out of these fearful nets all at once and to fall on the right path once again."

Then we took to the middle of two roads. It was a valley abundant in water and green grass. We flew alright till we passed those snare-houses. And we did not attend to the whistle of any hunter. And we reached a mountain-top and looked about. In front of us there were eight other mountains, the summits of which the eyes of the onlookers could not behold on account of their height. We said to one another, "Alighting is out of question, and there is no security better than passing these mountains safely, because in every mountain there is a number of people who aim at us. And if we attend to these [mountains] and remain with the delights of these mountains and the pleasures of these places, we will never reach our

end. So we took great pains, so that we passed six mountains and reached the seventh. Then some said, "It is time to take rest, for we have not the strength to fly; and we are away from enemies and hunters and have come a long distance, and an hour's rest will take us to the destination; but if we add to these troubles we will perish."

So we alighted on this mountain. We saw trimmed fruit-gardens, beautiful buildings, nice palaces, pleasant fruit-bearing trees and running waters, such that its bounties arrested the eye and its elegance deprived the body of its senses; and notes of birds the like of which we had not heard, and sweet smells which had never reached our nostrils. We took fruit and water with great pleasure¹ and we stayed there till we cast away our fatigue. Then we heard the cry: "We must prepare for the journey because there is no safety beyond circumspection, and no fortress is stronger than suspicion; and to stay for long is to waste away life; and the enemies are following at our wake and gathering news (about us)".

So we went up to the eighth mountain. On account of height its summit reached the sky. When we neared it we heard notes of birds on account of the melodiousness of which our wings became feeble and we began to drop. We saw many kinds of bounties, and figures, from which we could not remove our eyes. We alighted. They treated us kindly and entertained us with these bounties which no created being can praise or describe. When the governor of that province made us free with himself and when familiarity developed we informed him of our affliction and explained to him what had passed on us. He was distressed and said, "I heartily share these sorrows with you". Then he added,

1. Persian خوش بس میرها را. If we read بس to go with it will mean "Out of pleasure we took plenty of those fruits etc."

"At the end of this mountain there is a city where His Majesty the king resides. He removes the oppression and grief from every oppressed person that reaches his court and trusts in him. And whatever I say in praise of him is incorrect because he is above all that".

So our hearts were consoled with what we heard from him, and in compliance with his instructions we set for the court and reached that city.

We descended in the court of His Majesty the king. He had informed the vedette of the country before our arrival; and an order was issued to present the visitors to His Majesty. So they lead us. We saw a palace and a courtyard of which our eyes could not behold the wideness. When we passed [these] a curtain was raised and another courtyard came into view more beautiful and wider than that [former one], so that we considered the first one darker in comparison to this courtyard. Then we reached a parlour. When we stepped into the parlour, we saw from a distance the light of the beauty of the king. In that light our eyes were perplexed and our intellects went stray; and we swooned. Then with his kindness he restored our intellects and gave us liberty to speak. We narrated our hardships and troubles to the king and related our stories; and requested him to remove the remaining bonds from our legs so that we may remain in service at the court. He answered, "The same person will remove the bonds from your legs who has put them there. I will send a messenger with you so as to compel him to remove the bonds from your legs." And the chamberlains shouted out that we must depart. So we turned away from the king; and as yet we are on the way, walking with the king's messenger.

Some of my friends asked me to describe His Majesty the king and to narrate his beauty and grandeur. Though I cannot accomplish that, [yet] I will give a brief summary.

Know you, that whensoever you imagine in your mind a beauty unmixed with any evil and a perfection untouched by any defect, you will find it there; since in reality all beauties belong to him. At the time of gentleness he is all face; at the time of generosity he is all hand. Whoever served him gained eternal blessing, and whoever turned his face from him "lost this world and the next."¹

On hearing this story many a friend said, "I think that a fairy molests you or a demon has permeated through you. By God you did not fly; rather, your intellect has flown away; and they hunted not you, but your consciousness. Whenever did a mad man fly? Whenever did a bird speak? Perhaps yellow-bile has overcome your temperament or insanity has found its way to your brain. You must take a decoction of the dodder of thyme;² and go to hot-water bath and pour hot water on your head; and use the oil of water lily;³ and observe moderation in your meals; and avoid wakefulness; and have no worries—since before this we used to find you sensible and wise. And God is our witness that we are sick for you and on account of the confusion that has found its way to you.

They talked much and I accepted very little. And the worst of words is that which is wasted and remains ineffective. And I seek help from God. And whoever does not believe what I have said is ignorant, and "those who do wrong will come to know by what a [great] reverse they will be overturned."⁴

1. Quran XXII, 11.

2. *Afthimiln* (from Greek *epithymon*) is a medical plant.

3. The oil of *nilofar* i.e. *Euryale ferox* Salisb. is well-known as a calming medicine.

4. Quran XXVI, 228.

CORRIGENDA

P. 7, 12 instead of "final" read "final ۹"

P. 10, foot-note 6 after "had" delete "times"

P. 11, 13 instead of "philosophy" read "his philosophy,"

P. 26, 5 instead of "image" read "the image"

P. 32, 7-8 instead of "all questions ..treatise" read
"all objects are but subservient to it"

P. 35, 1 instead of "he also...*sama'*" read "he should
also try to complete it through *sama'*"

P. 35, 12 instead of "soul" read "nearness"; instead of
"is emerged in" read "has alighted on"

P. 41, 5 from the end: instead of "he will...face" read
"his desire will not remain unfulfilled"

P. 46, 11 instead of "swallow" read "swallows"

P. 47, 21-22 read according to the commentary "which,
in spite of that, did not keep them back ..."

P. 50 10 instead of "He had...country" read "The
vedette had informed the king"

P. 51, 12 delete "mad"

Persian Texts.

Page ۷ line ۲۰ instead of اقول read اقول

" ۲۱ " ۲ instead of تمجیب better read تمجیب (not in the Ms.)

" ۲۹ " ۲۰ instead of در کلام read در کلام

" ۳۱ " ۲ instead of دروا read دروا

" ۳۱ " ۲۰ instead of چنک read چنک

" ۴۱ " ۲ instead of بنکریسم read بنکریسم

" ۵۱ " ۲۰ instead of این مرتبت read این مرتبت

" ۷۰ " last line ۲۰-۲۱ read س ۲۰

Corrigenda in the Arabic Text of p. ۹.

بالتبسيح فريضة في كتاب الله المسطور بالبيان وقال لو لا ازاغة
البظلين نقطت الفطرة بتوحد الاعيان ادفعوا هموم الحدائق بمحيات
الازل ، اذا رضى صاحب اليد العليا خرت الوثناء ، وقال امر الله
بالرصد اذا توغلت في الهوى علمك الهوى كيف يكون ، كتاب الله
مشهود يراه الغافلون ويقرأه العاقلون ، ما شكر الرب بأفضل
من الصبر ولا ارضاء كالرضا .

فِي الدَّارِينَ لَعْنُوا لَعْنَاهُ يَقْطَعُ ادْبَارَهُمْ وَيَرْدِهُمْ إِلَى سُوءِ الْبَرَازِخِ الْمُتَحُوْنِ
 بِالْعَذَابِ، وَقَالَ الْمَقْلُ نُورُ اللَّهِ وَلَا يَهْتَدِي إِلَى النُّورِ غَيْرُ النُّورِ
 ٣ وَلَا يَظْهُرُ سُورَةٌ نُورَانِيَّةٌ إِلَّا فِي مَرَأَةٍ فَرَدَانِيَّةٍ، النُّفُسُ مَرَأَةُ اللَّهِ
 لَا يُشَبِّهُهَا مَرَأَةُ الْأَجْمَامِ، إِذَا انْحَلَّ التَّرْكِيبُ رَجَعَ الْوَاحِدُ إِلَيْهِ
 الْوَاحِدِ، وَقَالَ اصْرَفْ الْفَكْرَةَ إِلَيْهِ الْأَنَارَةَ، وَاعْرُفْ اللَّهَ بِعِجَابِ آيَاتِهِ
 ٦ بِشَوَاهِدِ هَبَّةِ الْحَضُورِ، فَانَّ الْفَكْرَةَ لَا تَسْلُطُ عَلَى اللَّهِ الْأَرْبَابِ، وَقَالَ
 اذْكُرِي إِيْتَهَا الْمَدِينَةَ الْفَاضِلَةَ رَبِّكَ بِاَبْصَارِكَ الْمُتَجَامِعَةِ وَالصَّابِحَةِ
 وَالْمُتَفَخِّمَ وَالْمُتَعَظِّمَ مَا ابْهَاكَ يَا مَدِينَةَ تَحْتِي بِذِكْرِ اللَّهِ اسْوَاقَهَا وَمَشَارِعُهَا
 ٩ وَسَكَكُهَا وَبَيْوَتُهَا وَسَطْوَحُهَا عَنْدَ بَلُوغِ رَأْسِ النَّيَّرَاتِ إِلَى مَرَاسِمِ
 التَّسْبِيحِ وَكَبَّرِيَّ تَكْبِيرِيَّ تَكْبِيرٍ أَجْهَرَ بِهِ جَيْوَشُ الشَّيْطَانِ وَيَقْهُرُ عَبْدَةَ الْمُطَاغُوتِ
 وَيَرْعُدُ خَيَّثَاتُ النُّفُوسِ وَيَهْزُ النُّفُوسَ وَيَحْرُكُ الْإِشَابَعَ الصَّيْحَةَ الْجَهُورِيَّةَ

(١) لَعْنُوا لَعْنَاهُ : يَعْنُوا لَعْنَاهُ BL | يَرْدِهُمْ : يَرْدِهُمْ R | سُوءُ : السُّوءُ R

(٢) إِلَى : فِي RS

(٣) يَظْهُرُ : تَظَهُرُ R | اللَّهُ : اللَّهُ تَعَالَى وَ مَرَأَةُ اللَّهِ R

(٤) يُشَبِّهُهَا : تُشَبِّهُهَا R | رَجَعٌ : يَرْجِعُ S

(٥) الْوَاحِدِ : الْوَاحِدِ BL | بِعِجَابِ : بِعِجَابِ R

(٦) هَبَّةٌ : بَيْنَهَا R هَبَّةٌ LR | تَسْلُطٌ : يَتَسْلُطُ R

(٧) الْمُتَجَامِعَةُ : الْجَامِعَةُ RL | تَحْتِي : لَهْنِي BR

(٨) سَكَكُهَا : سَكَكُهَا R | النَّيَّرَاتُ : النَّيَّرَاتُ RL

(٩) يَهْزُمُ : تَهْزِمُ R | جَيْوَشُ : جَنُودُهُمْ BL, R | يَقْهُرُ : يَقْهُرُ R

(١٠) يَرْعُدُ : تَرْعَدُ RL | يَهْزُزُ : تَهْزِزُ R | وَيَهْزُ النُّفُوسُ : غَ فِي BL

(١١) إِشَابَعٌ : إِشَابَعٌ S | الْجَهُورِيَّةُ الْجَهُورِيَّةُ R

بأفضل ما يمكن و تزهها عن خبيثات الامور فانَّ قيم المواد بصورها ،
 وقال لا ترك الفكرة الخبيثة تسرى كالسم اصرفها وهي ضعيفة لثلا تضعفك
 قوتها ادرك صغار الامور قبل ان يدركك كبارها، اسلك ايها الفكر يقلب
 يقطان وقف موقف المعظيم وانت من النور ريان، اغتنموا قدر تكم الزائلة ،
 وقال فیامن اشل أقرب الاشياء منه ما بعدك عن ابعدها اطلب باري الكل
 في القرب الأقرب وان كان في العلو الاعلى قهر وشرفا، امر الله لا يتعظك
 بما توانيت ايها المتخلّف و لكنك تبقى عرياناً عن الفضائل، مد عينيك
 مدا وابسط ابساطاً واترك الشاغلات من بات الظلمة، لترى القيوم
 قائما بالقهر على رأس الوجود كله بالمرصاد، ولقد غنى الحبيب
 فابن الواجبون هذه برزة النور والقوم في ملابع العنق يعلمون ،
 لا تأنس بنفار الهمج لاتبع هيبة الصمت بالوسط من الكلام، وقال لا يترك
 حامل السيف الجاهلى ان يدته ولا المرأة المستهورية الملقية الجسد في
 العرائق ان تتبث بذيله وطوانف من النيران التي قل ضؤها
 وكثر دخانها طفت تنطفي لهبوب ريح ززع، ان عدة البطن والفرج

(١) مواد : الامور BR (٢) ضعيفة : ضعيف دا | تصعفك : يستضعفك دا
 تستضعفك BR (٤) يقطان : يقضان R (٦) يتعظك : يتعطل R
 (٨) وابسط : والصواب «وابسط اليهاء» (٩) كله : غ BL
 (١٠) برزة : بردة R | النور : النوم BL
 (١١) بنفار : ولعله «بنفار» | الهمج : غ BL
 (١٢) حامل : حاصل LS | الجاهلى : الجاهل S او لا : لا BL
 مستهورية : متهدية R | الملقية : الملقبة BL

تحرك الاسباب، وقال وباب الحق قوم لا تشغلكم خدمات الاباب
 ولا يجزئون من البلاء، فان البلاء صراط الله تعالى به سرت قوافل
 الرجال ولو سلكته اوجدت عليه آثارهم، ولعرفت منه اخبارهم
 فكل ارض لم يصها صيب من المصائب ابت ان تثبت بيت التجاج،
 وقال لهم الرفيقان الجوع و السهر يضيقان اعداء الله من القوى،
 يعقر مطليها و بعد المستشرق لئن الاشراق الفقر سوط الله
 به ساق الصديقين الى فوائل الدرجات، وقال يا من كلف بالمنطق
 المبين صبرا على ما امرت به اقم الذكر فلن يصدق عنك احد
 وسيهلك الله الكافرين بفتحة، ان الله تعالى هو القائم على النفوس
 ويستوفى الحقوق للعباد، وقال لكل قهوة سكارى ولكل بحر
 مغرقون كم بين حائز في الظلمات زحزح عن نور الشمس و بين
 حائز اغرقه ضوءها في قربها الاقرب وقال، ان تهد الله حبا خير من
 ان تبعده خوفاً فان التبعيد بالتخويف دين اللئام، وقال اعمل لنفسك

فقد ذلت من احوج الى التفيع، وقال نقش مداركك ايتها الانسان

(١) بباب الحق قوم : نبات الحق BT

(٢) البلاء : القلب S الله تعالى : غ في BL سرت : سرت BL عبرت R

(٣) لعرفت : تعرفت R (٤) تثبت : غ في BL

(٥) يعقر... بعد : كيذا ! والصواب يعقران... يعدان لئن : لئن BL لئن R

(٦) بفتحة : بزيفة S (٧) ويستوفى : يستوفى BR

(٨) اغرقه : احرقه S ضوءها : نورها R

(٩) نقش : نقش S مس BL

من ملکة البروق، وقال لا تجده نفك ان كنت امرءاً ذا جدّ بان
 تكىء على سرير الطبع راضياً برغد عيشه في هذه الخربة القدرة
 وتمد رجليك وتقول قد احاطت من العلوم الحقيقة بشعيرها
 ولنفسي على حق كيف وقد فرت بقصب السبق على اقرانى، ان هذه
 خطرة ما افلح من دام عليها قط، وقال كن هذه العلوم يفتقر لتفير
 يستيقظك من رقدة النافلين وما خلقت لتنعم في مملكتك انت
 يا مكين، وازعج بقوة وارفض اعداء الله تعالى فيك
 واصعد الى الطالسين اعلمك ترى ربك بالمرصاد، وقال روح سرك بترك
 ما نقلت عليك تبعاته، واذكر موتك وقدومك على الله في كل يوم مراراً
 احفظ الناموس ليحفظك، ول يكن يومك خيراً من املك ولو بقليل
 والا فانت من الخاسرين، لا تؤخر الى غد شغل يومك فان كن يوم
 آت بمشاغله، واعلمك لن تلحقه، وقال كن ذا عزيمة فان عزائم الرجال

(١) امرءاً ذا جدّ بان : امراً ذا حدّان S

(٢) الطبع : الطبيعة S اعيشه : عيش S

(٣) تقول : يقول I العلوم الحقيقة : الحقيقة S

(٤) كيف : غ ا بقصب : قصب BLRS اقرانى : اخوانى R

(٥) كل : غ في BI ا يفتقر لتفير : صفير سفير RS صفه سفير BI

(٦) فيك : غ في BI (٧) طالسين : الطالسين R

(٨-١٢) يبتداء BLR ا يكن يومك... الخاسرين، ثم روح سرك... يحفظك

(٩) سرك : نفسك S (٩) قدومك : قدمك I ا في كن : كل S

(١٠) ولو بقليل : غ في BI

اقلب ونضيئ الوقت وتشوش الفكرة وليس فيها طائل، بل يجوز النظر فيها لتشخيص الطبع في أوائل امر الحال، ليرتفى الى اهلية العلوم الخفية، اما الاقصار عليها فهو جهل وخسارة، وان لم تصدقني فتذكّر في رموز الاقدمين وتأمل كتب افلاطون وهرمس لتعلم ان اهم علوماً أشرف من مقوله متنى والملوك، وقال بعد ان ذكر غرض الافلاك في الحركات على راي المثائين واما انت ان اردت ان تكون عالماً آلهياً من دون ان تتعب وتواظب على الامور المقربة الى القدس فقد حدثت نفسك بالمعتن او شبيه الممتنع والناس يجتهدون في طلب الباطل غاية الاجتهداد، و ايضاً رهابين الامم وزادهم قد يزكيون الامور الشاقة وتركوا المأمورات لا لغرض شريف بل لمطالب خسيرة فقيبح بطالب الحكمة ان لا يجتهد ولا يطلب المطرق، فان طلبت واجتهدت لا تلبث زماناً طويلاً الا وتأتيك البارقة التورانية وسترقى الى الكينة الالهية الثابتة فما فوقها، ان كان لك مرشد وان لم يتيّر الارتفا الى الملكة الطامنة فلا اقبال

(١) تشوش : توسيع L ، الفكرة : الفكر R

(٢) الخفية : اليقينية S (٣) مقوله : مقولات S

(٤) ان اردت : اذا اردت L (٧) تكون : يكون R تواظب : تواظب BRL

(٥) حدثت : تحدثت S حديث R ا شبيه : سبب S

(٦) الباطل : باطل RBL رهابين : جمع الرهبان وفي R : رهابون

(٧) تركوا : ترك R والاحسن «يتركون» ا لغرض : الغرض S

(٨) فقيبح : فقيبح R (٩) تلبث : يلبث S

(١٠) سترقى : سترقى R ا كان : غ R

المقولات انظر كيف انتقلت الحكمة من النظر في امور الروحانيات ومعرفة الطرائق الى مناها وسلم الخلع بالعلوم العصيبة التي تشهد بصحتها الامم الفاضلة وعليها كان مدار الحكمة واعتماد الحكام الى ما فعل شيخ المثائين من الاختصار على امور تشبه مقوله متى والجدة بحيث صارت التي هي بالحقيقة حكمة وكان عليها السير وشهاد انوار الملائكة منقطعة لا يعرفها المنتسبون الى الحكمة في هذه الايام لاعلم يا اخوانى انه اذا نادى منادى الحق بظهور الحقائق تنطمس هذه الاقاويل الناقصة الشاغلة وان بقيت تبقى في المواقف الجdaleية في رياضات المبتدئين وتعود الحكمة الرئيسية، فان صاحب الزوره ذات الانق اذا اندر صدق وادا وعد حقيق، وقال بعد قوله بين السواد والبياض انواع غير متناغمة فمثل هذه هوسات وقعوا فيها ١٢ لتضييغ طرائق الحكام القدمين من السلوك وعلوم المشاهدة لانوار الملائكة واسرار الخلع والتجرييد ودوس الانصباب الى مطالعة جلال الحق فلما تركوها سلط الله عليهم هذه الهوسات، اما تراها كف فتى

(١) انتقلت : غ في BL | في امور : الى الامور |

(٢) الطرائق : الطريق BT | بالعلوم : والعلوم BL | تشهد : يشهد |

(٣) شيخ : شيخ R | تشبه : نسبة S يشبه |

(٤) الجدة : جده S | لا اعلم : لا اعلم | منادى : المنادى R

(٥) تنطمس : ينطمس L | الناقصة : الناقصة RB | تبقى : يبقى L

(٦) تعود : يعود BL | فان : وقال فان S

(٧) الزوره : الزوره S | الانق : الانق R الانق BL

(٨) هوسات : هوسات R موهومات L (٩) تركوها : تركوا BL

القبور واحضر البشر وال موجودات في عرصة الله تعالى يوم
 القيمة لعل من كل الف تسعمائة و تسع و سبعون يبعثون من اجدائهم
 ٣ وهم قتلى العبارات و ذبائح سيف الاشارات وعليهم
دماءها و جروحها غفلوا عن المumanى فسيموا المباني وقال
الحقيقة شمس واحدة لا تعدد بتعدد مظاهرها من البروج
٦ المدينة واحدة والدروب كثيرة والطرق عسيرة يسيرة
وقال ان الرجل لا يصير اهل المعرف والمكافئات المظيمة الا
بتعب عظيم وقال قد ظهر في زماننا جماعة يظلون دعابة المتخيلة
٩ اذا استهزرت بهم مكافئة يريد بذلك الخيالات التي يجدونها من
أكل الحبیش وقال اول الشرع في الحكمة الاسلام عن الدنيا
واوسطه مشاهدة الانوار الالهية و آخره لا نهاية له وقال عقیب ذكر

(١) واحضر : وحضر BL | البشر : البشر S | وال موجودات : غ BL, R

(٢) قتلى : قتلى من BL, RS | ذبائح : ذبائح BL | الاشارات : غ في BL

(٣) جروحها : خروجها S | المباني : المباني S

(٤) تعدد : يتعدد LR | مظاهرها : ظاهرها R ظاهرها LR

(٥) يسيرة غير يسيرة RL | عسيرة يسيرة عديدة S

(٦) المعرف : الا بالمعارف BS | الاتعب : بتعب BS

(٧) استهزأت : اشهرت BL | يجدونها : يجدونها BL يجدونها BL

(٨) أكل : أكل BRS | أكل S

زيادة في R فقط وهي «قل لاصحاب...» و «شربنا...» و «ترتاح...»

انظر ص ١١٠

اذا قطعها او لا نجوت منها والا تتدى بك الى ما لا يلام ، وقال ^١ اكثـر الدعـاء فـي أمر الآخـرة وـاـسـلـ اللـهـ ما يـقـيـ مـعـكـ اـبـداـ لاـ ماـ يـزـولـ ، وـقـالـ لاـ تـكـلـمـ قـبـلـ الفـكـرـ فـكـرـ مـرـارـاـ نـمـ قـلـ فـانـ كـنـتـ بـنـطـقـكـ صـائـرـاـ مـنـ الصـالـحـينـ فـيـوـشـكـ اـنـ تـصـيرـ بـالـصـمـتـ مـلـكـاـ مـنـ الـعـرـبـيـنـ ^٢ وـقـالـ لاـ تـعـجـبـ بـشـعـرـ مـنـ حـالـاتـ فـانـ الـواـهـبـ غـيرـ مـتـنـاهـيـ الـقـوـةـ عـلـيـكـ بـقـرـأـةـ الـقـرـآنـ كـانـهـ مـاـ أـنـزـلـ الاـ فـيـ شـائـكـ فـقـطـ ^٣ وـاجـعـ هـذـهـ الـخـصـالـ فـيـ نـفـسـكـ فـكـوـنـ مـنـ الـمـفـلـحـيـنـ ، وـقـالـ الصـوـفـيـ ^٤ هـوـ الـذـىـ اـجـمـعـ فـيـ الـمـلـكـاتـ الـشـرـيفـةـ وـالـتـصـوـفـ اـصـطـلاحـ عـنـ هـذـهـ ، وـقـالـ كـمـاـ تـصـرـتـ قـوـىـ الـخـلـائـقـ عـنـ اـيـجـادـكـ قـصـرـتـ عـنـ اـعـلـاءـ حـقـ اـرـشـادـكـ ^٥ بـلـ هـوـ الـذـىـ اـعـلـىـ كـلـ شـىـ خـلـقـهـ نـمـ هـدـىـ قـدـرـتـهـ اوـجـدـتـكـ وـكـلـمـتـكـ اـرـشـادـكـ ، وـقـالـ لاـ يـأـمـبـنـ بـكـ اـخـلـافـ الـعـبـارـاتـ فـانـهـ اـذـاـ بـعـشـرـ مـاـ فـيـ ^٦ قـطـعـتـهاـ : قـطـعـتـهـ ^٧ اـ اوـلاـ نـجـوتـ : وـلاـ نـجـوتـ ^٨ مـنـهاـ :

(١) قـطـعـتـهاـ : قـطـعـتـهـ ^٩ اـ اوـلاـ نـجـوتـ : وـلاـ نـجـوتـ ^{١٠} مـنـهاـ :
منـهـ ^{١١} اـ وـلاـ ^{١٢} اـ تـتـادـيـ : تـيـادـيـ ^{١٣}

(٢) اـسـلـ : سـبـيلـ ^{١٤} اـ سـلـ ، ^{١٥} لـاـ مـاـ : الـىـ مـاـ ^{١٦} مـاـ
بـلـ ^{١٧} لـاـ تـرـونـ ^{١٨} اـ تـكـلـمـ : تـكـلـمـ ^{١٩} اـ فـكـرـ : كـرـداـغـ فـيـ ^{٢٠} رـاـ
قـنـ : قـاتـ ^{٢١} S

(٣) صـائـرـاـ : صـابـراـ Rـ اـ بـالـصـمـتـ : غـ فـيـ Rـ ^{٢٢} (٤) تـعـجـبـ : يـتـعـجـبـ ،
خـصـالـ : خـصـائـلـ Rـ اـ فـكـوـنـ : فـيـكـوـنـ Rـ ^{٢٣}
وـالـصـوـفـ : الـصـوـفـ Rـ هـذـهـ : هـذـهـ الـحـالـ S ^{٢٤}
اـيـجـادـكـ : اـتـخـاذـكـ ^{٢٥} (٥) كـلـمـتـكـ : كـلـمـتـهـ ^{٢٦}
(٦) وـقـالـ : غـ فـيـ Rـ

هـذـهـ زـيـادـهـ فـيـ ^{٢٧} Rـ وـهـيـ ظـوـعـمـاـ يـنـسـبـ...ـنـدـيـدـمـ خـوـدـ رـاـ ، اـبـلـزـرـ مـنـ ١١٣

وَمَا يُنْسِبُ إِلَيْهِ أَعْلَى اللَّهِ رَبِّنَا وَلَمْ يَتَحَقَّقْ ذَلِكْ :

أَوْ تَعْلَمْ دَارَكُمْ لَمْنَ جَمَعْتْ قَامَتْ رَقْسَتْ وَصَفَقَتْ وَاسْتَسْعَتْ
وَالْقَهْوَةْ أَوْ تَعْلَمْ مَنْ يَشْرَبَهَا كَانَتْ خَضْتْ اشْارِبَهَا وَدَعْتْ
وَلَهُ أَيْدِيهِ اللَّهُ تَعَالَى دَوْ بَيْتْ فَارِسِيَّةْ

یکچند بتقلید گزیدم خود را
نا دیدم همی نام شنیدم خود را
در خود بودم ازان ندیدم خود را
از خود چون بروی شدم ندیدم خود را

٩ وَمِنْ اطَائِفَ كَلْمَاتِهِ

قَدْشَ اللَّهِ رُوحَهِ الْعَزِيزِ : مَنْ لَمْ يَتَسْعِجْ بِالْعَجِيبِ سَرَادِقَاتِ الْعَلَيَّينِ
فَهُوَ مِنَ الْغَافِلِينِ، وَمَنْ لَمْ يَذْقِنْ مِنْ مَأْدِبَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَهُوَ مِنَ الْخَاسِرِينَ
١٢ وَمَنْ لَمْ يَتَلَذَّذْ بِلَذَّةِ أَشْعَةِ انْوَارِ الْمُقْرِبِينَ فَهُوَ مِنَ الْمُحْرَمِينَ، وَقَالَ إِذَا
خَبَطَتْ نَفْسَكَ عَنِ الْإِشْتِغَالِ بِالرَّأْيِنَ عَلَى مَهْمَمَّ بِدِنَكَ الْفَرْوَرِيَّ
وَاسْتَكْمَلَتْ بِالْعِلْمِ أَتَيْتَ عَلَى كَثِيرٍ مِنَ الْفَطَائِلِ وَعَلَيْكَ بِالْتَّاسِيَّحِ وَالْأَوْرَادِ
١٥ وَاقْطَعَ الْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ وَانْقَدَ الْخَوَاطِرِ الْجَيَّدَةِ وَالْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ

(٨) دَوْ بَيْتْ : رَبِّتِهِ ١١

(١٠) قَدْسَ اللَّهِ رُوحَهِ الْعَزِيزِ : غَ فِي BL أَشْرَكَنَا اللَّهُ تَعَالَى فِي صَالِحِ
دَعْوَاتِهِ R (١١) فَهُوَ مِنَ الْغَافِلِينِ : غَ فِي S وَمَنْ لَمْ :
وَلَمْ S | مِنْ مَأْدِبَةِ : مَائِدَةِ ١١

(١٥) الْخَوَاطِرِ الْجَيَّدَةِ وَالْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ : غَ فِي BL

* هَذِهِ الْأَبِيَّاتِ مُوْجَوَّدَةِ فِي بَابِ «مِنْ اطَائِفَ كَلْمَاتِهِ» فِي نَسْخَةِ H

وقال (موجودة في ٨ فقط) ^١

فَزَ بالتعيم فَانْعَمَ كَيْ يَنْفَدِ وَتَغْنِمِ الدِّينَا فَلِيْسِ مَخْلُدٍ
 ٣ وَإِذَا ظَفَرَتْ بِلَذَّةٍ فَانْهَضَ لَهَا لَا يَسْعَنْتُكَ عَنْ هَوَاكَ مَعْنَدٍ
 وَصَلَ الصَّبُوحَ مَعَ الْغَبَوْقَ فَانْهَاكَ يَوْمَ وَاحِدٍ يَتَرَدَّدُ
 ٦ وَعَدَاكَ تَشَرِّبُ فِي الْجَنَانِ مَدَامَةً وَلَتَسْدِمَنَّ إِذَا نَهَاكَ الْمَوْعِدَ
 كَمْ أَمَةً هَلْكَتْ وَدَارَ عَطَلَتْ وَمَسَاجِدَ خَرِبَتْ وَعَرَ مَعْهَدَ
 ٩ وَلَكُمْ نَبِيٌّ تَدْأُبُ بِشَرِيعَتِهِ قَدْمًا وَكَمْ سَلَوَا لَهَا وَتَبَعَّدُوا

وله (موجودة في ١١ فقط)

٩ بَدَأَكَ سَرَ طَالَ عَنْكَ اهْتِمَامَهُ وَلَاحَ صَيَاءَ كَنْتَ أَنْتَ طَلَامَهُ
 وَأَنْتَ جَجَابَ الْقَلْبِ عَنْ سَرَ غَيْرِهِ وَلَوْ لَكَ لَمْ يَطْبِعْ عَلَيْهِ خَتَامَهُ

وله (موجودة في ١٢ فقط)

١٢ كَلَامَى عَقَارَ عَنْقَتْ ثُمَّ رَوْقَتْ وَبَعْضَ كَلَامِ الْقَائِلِينَ عَصِيرَ
 إِذَا بَرَغَتْ يَوْمًا بِرَازَ خَوَاطِرِي فَمَا لِصَافِيرِ الْعَارِيِقِ حَفِيرَ

وله (موجودة في ١٣١)

١٥ قَدْ دَنَتْ أَحَذَرَ أَنْ أَشْتَقِ بِغَرْقَتِكُمْ فَقَدْ شَقَقَتْ بِهَا لَمْ يَنْفُعْ الْحَذَرُ
 الْمَرْءُ فِي كُلِّ يَوْمٍ يَرْتَجِي غَدَهُ وَدُونَ ذَلِكَ مُخْبُوٌّ لَهُ الْقَدْرُ
 الْقَلْبُ يَأْمُلُ وَالْأَهَالِي كَانْدِبَةٌ وَالنَّفْسُ تَلْهُو وَفِي الْأَيَّامِ مُعْتَرٌ

(١) وَتَغْنِمِ ... مَخْلُدٌ : وَنَعِيمُ ذِي الدِّينَا فَلِيْسِ بِمَخْلُدٍ ^١(٢) وَعَدَاكَ : وَعَدَوَاكَ ^٢ | مَعْهَدَ : مَعْهَدٌ ^٢

(٣) اَنْظُرْ اَبْنَ اَبِي اَسْعِيْعَةَ ج ٢ س ١٧٠

وقال

ا قمت بعفو حبكم في القدم ما زل الى غير هواكم قد مي
٦ قد امزح حبكم بلحمي و دمي قطعى صلبي وفي وجودي عدمي
٧ وقال (موجودة في ١١٤ فقط)

٨ ما اعثوشت الربي و فاح النبی و اعنجرت السحب ولاحت بوح
٩ او ازهرت الزهر و هبت الريح الا وصبت الى لفاك الروح
١٠ وقال (موجودة في ١١٤ فقط)

١١ ترناح ارواح العباد لوجهها حتى نسى راحة الاوراح
١٢ لا نطلب المصباح ان لقاءنا بالليل يغنينا عن المصباح
١٣ وقال (موجودة في ١١٤ فقط)

١٤ شربنا على روض الربيع المذهب فجاد لنا الساقى بصباء قرقف
١٥ فلما شربناها ودب ديبها الى موضع الاسرار قلت لها وفني
١٦ مخافة ان يسطو علي شعاعها فيظهر جلاسي على سرى الخفي
١٧ وقال (موجودة في ١١٤ فقط)

١٨ ١٠ قل لاصحاب رأوى ميتا فبكوى اذ رأوى حزنا

١٩ لا نظرونى باني ميت ايس ذا الميت والله انا

٢٠ انا عصور وهذا فقصى طرت عنه ورهنت رهنا

٢١ وانا اليوم اناجي ملأ وارى الله عيانا بهذا

٢٢ فاخلعوا الانفس عن اجادها ليرون الحق حتى يبنا

(١) زل : زال R (٢) بوح : بوح R (٣) هب : هبت ١١٤

(٤) نطلب : نطلب R | لقاءنا : لقاءها R | يغنينا : يغنىك R

(٥) الى : على R

(٦) وارى : وراي S | بهذا : فهـ S انظر ابن ابي اصيحة ح ٢

١٧٠ : بهذا * اى انصب + اى الخمر

ما اظتها له

بكل صبح وكل اشراق ابكي عليكم بدموع مثناق
 ٢ قد لمعت حية الهوى كبدى فلا طيب لها ولا راق
 غير الحبيب الذى شفت به فانه رقبي وترنافى
 ٤ وله رباعية

آيات نبوة الهوى بي ظهرت قلبي كتمت وفي زمانى اشتهرت
 هدى كبدى اذا السماء انفطرت شوقا وكواكب الدمع انتشرت
 ٦ ايضاً له

يا صاح اما رأيت شهبا ظهرت قد احرقت القلوب ثم استرت
 طرنا طرباً لضوئها حين طرت باتت دتوالت وآثارت وسرت
 ٨ وقال (موجودة في لا فقط)

سر يبدو وان بدا استعملن مكنون سرير سره مستمكزن
 الخلق رضوا بظلمة ذات حزن كم قلت وكم اقول لكن مع من

(١) بكل : وكل R عليكم : عليهم S

(٢) كبدى : كبده .ا . راق : راقى BCI .غير : الا ، الا BCI

(٣) بي : قد S ا قلبي : قبلى R ا اشتهرت : شهرت .ا

(٤) السماء : السماء ،ا (٥) صاح : صاح ! ا اما : اما R

(٦) اضئها حين طرت : اشوقها حين سرت RS ا تولت و آثارت :

RS بات : باتت : RS ا اثاثت و تولت

و تلقت نحو الديار فشاهدت زبعا عبا اطلاله قمزقا
و غدت تردد في النساء حينها فتروم مرتبعا زلوق المرنقى
٣ و قفت تسائله فرد جوابها رجع الصدى أن لاسيل الى المقا
فبكت بعين الحال معهد عهدها اسفا على شمل مضى و فرقا
فكانها كانت اضاءة بارق ثم انطوى فكانه ما ابرقا

٦ وله

خليلي ان الانس في فرقة الانس
فكن ابدا ما عشت في حضرة القدس
تعيش بلا موت و تبقى بلا فنا
و تلحق بالمعنى و تنأى عن الحس
٩ و تغبطك الاملاك فيما أتيه
و يشرق نور منك دائرة الشمس
فانت هو المعنى وفيك وجوده
وفيك جميع الخلق والعرش والكرسي

وله

١٢ ولما وردنا ماء مدين نستقي
على ظماء متأ إلى موقف المجرى
نزلنا على حي كرام بيته
مقدمة لا هند فيها ولا علوى ^١
١٥ و لاحت لنا نار على البعد اضرمت
و جدنا عليها من يحبت ومن نهوى
سكننا وحيانا فاحيى نوسنا
واسكنا من راح اجلاله غروا

(١) فشاهدت : و شاهدت ^٢ عبا : عفت ، ^١ قمزقا : فتروم ^٣

(٢) فتروم : لتروم ^٤ مرتبعا : مرتفعا ^٥ زلوق : بروق ^٦

(٣) فبكت : فكت ^٧

(٤) كانت : اشت ^٨ ضاءت ، ^٩ (٧-١٠) غ في ^{١٠}

(١٢) نستقي : بستقى ^{١١} (١٥) فاحيى : واحيا ^{١٢} اسكننا : انكرنا ^{١٣}

غروا (اي بلا تعب) : الغوى BOLRS

* اسم معشوقة

وأتي في الظلام رأيت ضوء
وأتيتني من الصناعات برق
وكيف أكون للديان طعماً
أأرضي بالإقامة في فلاته
إلى كم أخذ الحيات صحبي
إذا لقيت ذاك الصنوع أثني
ولى ست عظيم انكروه
يذلون الرؤس على الجدار
فلا ادرى يعنى من يسارى
إلى كم اجعل التنين جارى
واربعة العناصر في جوارى
و فوق الفرقدان طعماً
و يذكرني بها قرب المزار
كأن الليل يدل بالنهار

وله رباعية

٩ من انكر مذهب الهوى فليات ابئه بما سمعته من ذاتي
ابئه عن الحمى وعن ساكنه من لم يذق الهوى من الاموات
و قال

١٢) خلعت هيأكلها بجراء الحمى وصبت لمعناها القديم تشوقا
محظوة سفرت واسفر صبحها وتجددت عقا اجد وائلقا

و انو : و ان R | بدل : زین R (۱)

(٢) بها : به BCL | المزار : الديار

(٣) أكون : يكون BC | الفرقدین : الفرقلین O | رأیت : عرفت BC

نیت

(٢) أرضي : CL

(٧) دلي...الجدار : غ ا جدار : جداری ॥

BCRL قوله رباعية: وقال (٨) غـ في (٩-١٠) BCL

(٩) من انکر : ولی شرابک S ا ابئه : ائیه S

١٢) وصيت : رضيت ٥) انته : انته ٨)

200

فجينا به عَنَّا وَ نَلَّا مَرَادَنَا وَلَمْ تَبَقْ فِينَا بَعْدَ ذَلِكَ اَنَّا
سَجَدْنَا سَجْدَةً حِينَ قَالَ تَمَّعُوا بِرَؤْيَتِنَا اَنَّا اَكْمَمْ جَارِ

وَلَهُ

٣ قَوْمٌ رَقَدُوا فِيهِمْ نَيَامٌ يَا قَلْبٍ رَعْدَهُمْ فَصَادَهُمْ ظَلَامٌ يَا قَلْبٍ
مَا يَنْفَعُ بِالنَّصْحِ كَلَامٌ يَا قَلْبٍ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ يَا قَلْبٍ
وَلَمَّا دُفِنَ بِظَاهِرِ حَلْبٍ وَجَدَ عَلَى قَبْرِهِ مَكْتُوبٌ
٦ قَدْ كَانَ سَاحِبُ هَذَا الْقَبْرِ جَوْهَرَةً مَكْتُوْنَةً قَدْ بَرَاهَ اللَّهُ مِنْ شَرْفِ
فَلَمْ تَكُنْ تَعْرِفُ الْاِيَامَ قِيمَتِهَا فَرَتَهَا غَيْرَةً مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ

وَلَهُ

اَفْرَالٌ لِجَارِتِي وَ الدَّمْعُ جَارٌ وَلَى عَزَّمِ الرَّحِيلِ مِنَ الْدِيَارِ
٩ ذَرِينِي اَنْ اَسِيرَ فَلَا تَنْوِحِي فَانَّ الشَّهْبَ اَشْرَفَهَا السَّوَارِي
فَسِيرَ السَّائِرِينَ إِلَى نَجَاحٍ وَ حَالَ الْمُتَّرَفِينَ إِلَى الْبَوَارِ

(١) فَجَنَّا . اَنَّا : غَ فِي BCLs (٢) تَمَّعُوا : تَمَّعُوا ')

(٣-٤) غَيْرَ مُوجَودَةٍ فِي BCLs وَ فِي A كَذَا :

قَوْمٌ رَقَدُوا فِيهِمْ نَيَامٌ بِاللَّهِ وَعَمِ فَذَا ظَلَامٌ
بِاَسِيرٍ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ مَا يَنْفَعُ بِالنَّصْحِ ذَا كَلَامٌ

(٥-٦) (٥) مَكْتُوبٌ : مَكْتُوبَهَا S (٦) غَ فِي BCLs (٧) كَذَا فِي A :

(٧) فَلَمْ... قِيمَتِهَا : فَلَمْ يَكُنْ يَعْرِفُ الْاِيَامَ قِيمَتِهَا ' (٦-٧) كَذَا فِي A :
كَانَ درِ بِالْجَارِ كَالصَّدْفِ قَدْ بَرَاهَا عَزَّةُ مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ
فَلَمْ تَكُنْ تَعْرِفُ الْاِيَامَ قِيمَتِهَا فَرَتَهَا عَزَّةُ مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ

(٨) لِجَارِتِي : لِجَارِي A جَارٌ : جَارِي ' A لَى : بِي A الرَّحِيلِ

مِنْ : اَسِيرٍ إِلَى BCLs

(٩) تَنْوِحِي : بِنَوْحِي ' A اَشْرَفَهَا : اَسْبَقَهَا ' S

وأله ما طلبو الموقف ببابه
حتى دعوا فناهم المفتاح
لا يطربون بغير ذكر حبيهم
٣ يا صاح ليس على المحب جناح
ان لاح من افق الومال صباح
فتهكوا لما رأوه وصاحوا
حضروا وقد غابت شواهد رائهم
افتاهم عنهم وقد كفت لهم
٦ قم يا نديم الى المدام فهاتها
في كاسها قد دارت الادراح
لا خسره قد داسها الفلاح
هي خمرة الحب القديم ومشتهى
٩ هي اسكتت في الخلد آدم اولاً
وكذا نوح في السفينة اسكتت
وله بذلك رته و نياح*

وله

١٢ لانوار نور الله في القلب انوار وللسر في سر العجائب اسرار
ولما حضرنا للسرور بمحاس
وحف بنا من عالم النسب اسرار
يطوف بها من جوهر العقل خمار
١٥ ودارت علينا للمعافر قهوة
ولما شربناها بافواه فهمنا اصناء لنا منها شموس واقمار
وخطبنا في سكرنا عند صبحونا قدیم علیم دائم المفو جبار
وكانينا حتى رأينا جهرة بأبصار صدق لا يواريه استار

(٣) من : فى S

(٤) فتهكوا : فتهكوا ٣٠١ | صاحوا : صاح ما صراحوا ١

(٥) الى المدام فهاتها : فهاتها في كاسها ٣٠١ | في كاسها : لا تكشن BCL

(٦) خاطبنا : خالقنا ٤ خالقنا ٣٠١ | صبحونا : مبحونا ٣٠١

(٧) فهمنا : فهمنا ٣٠١ (١٧) يواريه : تواريده R

* وقد أورد ياقوت وابن خلkan وابن أبي أصياغ قطعة من هذه الآيات

للصب في خفف الجناح جناح
 فيها لمشكل أمرهم اياخ
 فالهجر ليل والوسائل صباح
 والى لقاكم طرفه طمماح
 والى لقاء سواه ما ترتاح
 في ضوئه المشكاة والمصباح
 نور السجدة في الظلام صباح
 دمه حلال للسيوف مباح
 فالهجر ليل والوسائل صباح
 رق الثراب ورقت الاقداح
 من نورها المشكاة والمصباح
 كتمانهم فيها الغرام وباحوا
 لما رأوا ان السماح رباح
 فندوا بها مستائين وراحوا
 ركبوا على سفن الوفا فدموعهم بحر وشدة شوقهم ملاح

(١) غ في، (٢) موجودة على هامش ١٢ فقط

(٢) عنق S للقام: القسام R

(٥) حنت: جبت R حت R

(٦) فكانوا: وكانوا R

(٧) غ في، (٨) الانام: الامام: نور: اهل R

(٨) باح: تاح R جبيه: حنيذ R

(١٠) رق: راق I | ورقت: رقت R (١١) نورها: نوره S

(١٢) فيها: فيما R

من أشعاره العربية

وله أشعار حسنة جيدة تدل على جودة طبعه في الا شعاز العربية
والفارسية ولذكر شيئاً من الا شعاز العربية ، فاما الفارسية فلا يليق
ذكرها ههنا فعما قاله بالعربية* :

ابدا تحت اليكم الارواح ووصلكم ريحانها والراح
وقلوب اهل ودادكم شتا قكم والى كمال جمالكم يرتاح
واحضرتا للعاشقين تحملوا سر المحبة والهوى فضاح
بالسر ان باحوا تباح دمائهم وكذا دماء البائسين تباح
وادا هم كتموا تحدث عنهم عند الوثاة الدمع الفضاح
احبابا ماذا الذي افسدتم بحقائكم غير الفساد صلاح
جودوا على مسكنكم بلقائكم فالصب عند لقائكم يرتاح

* يختلف ترتيب الا بيات و الاشعار في النسخ و اتبع نسخة R

(٢) قاله : قال S | بالعربية : في العربية ||

(٣) ريحانها : R | بـ L

(٤) كمال جمالكم : جيل لقائكم R |

(٥) سر : نقل R

(٦) البائسين : العاشقين R

(٧) ماذا الذي : ما للذى S | ما الذي R افسدتم : افسدتم R

الفساد : الوصل R

(٨) يرتاح : مر تاح S | عند لقائكم يرتاح : في خضم الجناح جناح R

<p>٢٨. مكابات الى الملوك والماناثنخ</p> <p>٢٩. كتب في اليمياً ينسب اليه</p> <p>٣٠. الالواح الفارسية</p> <p>٣١. تسيحات العقول والتفوس والعناس</p> <p>٣٢. الهياكل الفارسية</p> <p>٣٣. ادعية متفرقة</p> <p>٣٤. السراج الوهاج ، والاظهر انه ليس له</p> <p>٣٥. الدعوات الثممية</p> <p>٣٦. الواردات الالهية</p> <p>٣٧. وقيل له كتاب التعليقات</p> <p>٣٨. وكتاب في المنافيات ولم تتف علىه</p> <p>٣٩. شرح الاشارات بالفارسية</p> <p>٤٠. وذكرى بعض المعارف انه عنده ولم اقف عليه والله اعلم بصحته</p>	<p>٢١. رسالة في حالة الطفولية</p> <p>٢٢. رسالة المراج</p> <p>٢٣. رسالة روزى باجتماع صوفيان</p> <p>٢٤. رسالة عقل سرخ</p> <p>٢٥. رسالة آواز بن جرئيل</p> <p>٢٦. رسالة برتوناوه</p> <p>٢٧. رسالة غربه الغربيه</p> <p>٢٨. رسالة يزدان شناخت</p> <p>٢٩. رسالة صفير سيمرغ</p> <p>٣٠. رسالة لغت موران</p> <p>٣١. رسالة الطير</p> <p>٣٢. رسالة تفسير آيات من كتاب الله وخبر عن رسول الله</p> <p>٣٣. رسالة غايه المبتدى</p> <p>٣٤. التسبیحات</p> <p>٣٥. ودعوات الكواكب</p> <p>٣٦. تخیرات الكواكب و تسبیحاتها</p> <p>٣٧. كتاب التنیحات في الحكمه</p>
--	--

فهذا جملة ما وصل الينا من مصنفاته وبلغنا من اسماء مؤلفاته

ويجوز ان يكون له اشياء اخرى لم تصل اليها

٢: سرخ : غـ BCL شرح Kـ ٣٢ وخبر : وجـ BCL ٣٥-٣٤ ولعله

كتاب واحد ٣٦ تخیرات : تخیرـ BCL ٢ـ والاظهر... له : غـ BCL

٥: الدعوات : الدعوة ١٢

الرازى فقال ذهنه ليس بمحمود وسئل فخر الدين عنه فقال ذهنه يتقد ذكاء وفطنته، وبلغنى ان الشيخ شل ايکما أفضل أنت أم ابو على بن سينا فقال اما ان يتساوی او اكون اعظم منه في البحث الا انی ازيد عليه بالكشف والذوق وله مصنفات كثيرة، وهذا

فهرست كتبه

١	المطاراتات
٢	التلويحات
٣	حكمة الاشراق
٤	اللمحات
٥	الالواح العمادية
٦	الهياكل التوربية
٧	المقاومات
٨	الرمز المومي
٩	المبدأ والمعاد بالفارسية
١٠	بستان القلوب
١١	طوارق الانوار
١٢	التنقيحات في الاصول
١٣	كتاب في التصوف يعرف بالكلمة
١٤	البارقات الالهية
١٥	النغمات الساوية الالهية
١٦	لوامع الانوار
١٧	الرقيم القدس
١٨	اعتقاد الحكماء
١٩	كتاب العبر
٢٠	رسالة العشق

(١) محمود : محمودا

(٢) ايکما : ايما R بما ، انسا (٢) ابن سينا : غ في R

(٣) بالكشف : بالكشف R

أَفَدَ إِي نَاحِيَةَ مَلْكٍ، وَزَادُوا عَلَيْهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةَ فَبَعْثَتِ إِلَى الظَّاهِرِ
 يَقُولُ بِخَطِ القاضِي الفاضلِ أَنَّ هَذَا الشَّهَابَ لَا بَدَّ مِنْ قَتْلِهِ، وَلَا سَبِيلٌ
 إِلَى اطْلَاقِهِ بِوَجْهِهِ، وَلَمَّا تَحَقَّقَ شَهَابُ الدِّينِ الْحَالُ اخْتَارَ إِنْ يَتَرَكَ
 فِي بَيْتٍ وَيَمْنَعَ الطَّعَامَ وَالثَّرَابَ إِلَى أَنْ يَلْقَى رَبِّهِ، فَفَعَلَ بِهِ ذَلِكَ
 وَنَقَمَ الظَّاهِرُ عَلَيْهِمْ بَعْدَ ذَلِكَ وَجْهَهُمْ وَأَخْذَ أَمْوَالًا عَظِيمَةَ مِنْهُمْ
 وَكَانَ عَمْرَهُ فِي بَعْضِ الرَّوَايَاتِ ثَمَانِيَّةَ وَتِلْاثَيْنَ سَنَهُ وَقِيلَ خَمْسِينَ
 وَكَانَ مُعْتَدِلَ الْقَامَةِ وَالْمَبْحِيجَ أَحْمَرَ الْوَجْهِ، يَسَافِرُ كَثِيرًا عَلَى قَدْمَهُ وَلَوْ
 حَكِينَا مَا بَلَغْنَا مِنْ كَرَامَاتِهِ لِطَالَ وَكَذَبَ بِهِ بَعْضُ الْجَاهِلِينَ الْغَافِلِينَ
 وَكَانَ مَقْتَلَهُ فِي آخِرِ سَنَةِ سَتِ وَتِلْاثَيْنِ وَخَمْسَائِهِ هِجْرِيَّةً وَقِيلَ ثَمَانِيَّةَ
 وَثَمَانِيَّةَ وَخَمْسَائِهِ، وَكَانَ شَافِعِيُّ الْمَذْهَبِ عَالِمًا بِالْفَقْدِ وَالْحَدِيثِ
 وَالْأَصْوَلِ، وَكَانَ فِي غَايَةِ الْذِكَاءِ وَبَلَغَنِي أَنَّهُ سَلَّمَ عَنْ فَخْرِ الدِّينِ

(١) مَلْكٌ : سَلَّمَ كَلَا سَلَكَ R

(٢) يَقُولُ : غَ R يَقُولُ وَصَلَّى إِلَى النَّجَلِ S شَهَابٌ : شَهَابُ الدِّينِ R

(٣) بِوَجْهِهِ : غَ فِي S اخْتَارَ : أَحْبَ R اِتَّرَكَ : يَنْزَلُ R

(٤) وَالثَّرَابُ : غَ فِي S يَلْقَى : لَقَى R رَبِّهِ : اللَّهُ عَزَّ اللَّهُ عَزَّ

(٥) وَجَلَ R أَفَفَعَلَ : فَيَفْعَلُ R أَبَهُ : غَ R

(٦) وَجَبَّهُمْ وَأَخْذَ أَمْوَالًا عَظِيمَةَ مِنْهُمْ : وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِصِحَّةِ ذَلِكَ وَالَّذِي
 وَجَدَتِ إِنَّ عَمْرَهُ نَحْوُ سَتِ وَتِلْاثَيْنِ R غَ فِي R أَخْذَ : أَخْذَوا R

(٧) الْمَبْحِيجَ : الْجَبَشَةَ R الْوَجْهَ : الْمَلْوَنَ R

(٨) حَكِينَا : غَ فِي R

(٩) نَحْوُ سَتَّ : سَتَّ R اِلْطَالَ : لِطَالَ الْكَلَامَ R كَرَامَاتَ : كَرَامَاتَ R

(١٠) وَقِيلَ هَهُ : غَ فِي R (١٢) فَخْرُ الدِّينِ : الْفَخِيرُ R

وكان بينه وبين فخر الدين الماردini الساكن بماردin صدقة
وأجتماعات وكان الفخر يقول لاصحابه ما أذكي هذا الشاب وأفسحه
٢ ولم أجد أحداً مثله في زمانِي إلا أنني أخشي عليه لكثره تهوره
واستهتاره وقلة تحققه ان يكون ذلك سبباً لهلاكه قال ولما
فارقنا من الشرق وتوجه إلى حلب وناظر بها الفقهاء ولم يجارد أحد
٦ فكثراً تشنيعهم عليه فاستحضره الملك الظاهر واستحضر الأكابر
والفقهاء والفضلاء المفتنة ليسع ما يجري بينهم من المباحث فتكلم
معهم بكلام كثير وبان له فضل عظيم وعلم باهر وحسن موقعه
٩ عند الظاهر وقربه وصار مكيناً عند مختصاً به فازداد تشنيع
أولئك عليه وعملوا معاشر بکفره وسيروها إلى دمشق إلى
صلاح الدين و قالوا ان بقى أ Ferdinand اعتقد الملك وان أطلق

(١) الماردini : المارداني | BOLRS | الساكن بماردin : غ في S
 (٢) كان الفخر يقول : كان يقول فخر الدين | (٢) اجد : اردا
 (٣) لهلاكه : لتلقيه | BOLRS غ في S لقلة = لقتله |
 (٤) الشرق : التبريز | يجارد : يجاريه BOLRS (٤) فاستحضره :
 فاحضره | فاستحضر | الملك الظاهر : غ في S | استحضر : حضر S
 (٥) الفقهاء : غ في BOLS | المفتنة : غ في S | بينهم : منهم S
 (٦) و بان له فضل عظيم و علم باهر : وظر ان لفضلا عظيمها وعلما باهرا R
 (٧) مكيناً : ممكناً | BOLS | به : غ في S
 (٨) سيروها : صيروها S | قالوا : قالوا له S
 (٩) (١١) قالوا : قالوا له S

وهو بريٌ من ذلك فالله حبيب الحاد وحصوا السلطان على
 قتلها، فامتنع وكاتبوا والده صلاح الدين وقالوا في جملة ما
 قالوا ان بقى أفسد الدين، فكتب اليه يأمره بقتلها، فلم
 يقتلها، ثم كتب اليه مرة أخرى يأمره بذلك يشهد به بأخذ حلب
 ان لم يقتلها، ورأيت الناس مختلفين في قتلها فزعم بعضهم انه
 سجن ومنع الطعام وبعضهم منع نفسه حتى مات، وبعضهم
 خنق بوتر، وبعضهم قتل بيف وقيل انه حط من
 القلعة وأحرق، ورأى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم
 في النوم بجمع عظامه و يجعلها في التقويات وفي كل في كيس ويقول
 هذه عظام شهاب الدين، والذي رأى النبي صلى الله عليه وسلم هو الشیخ
 جمال الدين الحنبلی رحمة الله عليه، وبلغني ان بعض اصحابه كان
 يقول ابو الفتیح رسول الله، والله أعلم بصحة ذلك.

(١) ذلك : تلك ادعوى لا فالله حبيب الحاد : ختب الله حسوده و
 دمرهم لا فالله تعالى حبيب الحاد وحبهم وأخذوا الا منهم
 عظيم لا حضوا : حرضوا (٢) صلاح الدين :
 صلاح الدين الى مصر (٣) ان : انه ان لا افسد : هذا فد ما
 فكتب : يكتب (BCI) بقتلها : بان يقتلها (BCI) يأمره : أمره (BCI)

(٤) خنق : يخنق (BCI) حط : حطم لا

(٥) رأى (BCI) روى (BCI)

(٦) وبجعلها : وبجعله لا غ في (BCI) (BCI) وقيل في كيس غ في (BCI)

(٧) هذه : هذا ما هذى (BCI) (BCI) والذي الله عليه غ في (BCI)

(٨) ابو الفتیح : غ في (BCI) والله غ في (BCI)

قريب من ثلثين سنة وأكثر عمرى في الآثار والاستخبار
 في التفحص عن مشارك مطلع على العلوم، ولم أجد من عنده خبر عن
 العلوم الشرفه ولا من يؤمن بها فانظر إلى قوله ولا من يؤمن بها
 وأكثر التعجب من ذلك، وكان رحمة الله غاية في التجريد نهاية
 في رفض الدنيا يحب المقام بديار بكر وفي بعض الاوقات يقيم بالشام
 وفي بعضها بالروم وكان سبب قتله على ما يلغنا انه لما خرج من
 اليوم إلى الشام دخل إلى حلب وصاحبها يومئذ الملك الظاهر
 ابن صلاح الدين يوسف صاحب مصر واليمن والشام، وكان
 محبا للشيخ يعتقد فيه وكان جميع من علماء حلب يجتمعون به ويسمعون
 كلامه، وكان يصرح في البحوث بعقائد الحكماء ويناضل عنها
 ويسفه رأى مخالفتها ويناظرهم فيقطعهم في المجالس وانضم إلى
 ذلك ما كان يظهره من العجائب بقوة روح القدس، فاجتمعت كلمتهم على
 تكبيره وقتله حسداً وسبوا إليه العظام وقالوا انه قد ادعى النبوة

(١) الاستخبار : الاحضار \sqcap الاخبار \sqcap BC

(٢) في التفحص : في الفحص C و التفحص R | خبر: خبرا BC خيرا R

(٣) ولا من يؤمن بها : غ في R (٤) بالروم : في الروم R

(٥) جميع من علماء حلب : جميع علماء حلب S جميع من العلماء بحلب R

(٦) بعقائد : بضائل S (٧) مخالفتها : بمخالفتها R مخالفتها C

(٨) بقوة...فاجتمعت : غ في C

(٩) قالوا : زعموا S | قد ادعى : يدعى S

وفي بعض الاحيان يكون على ذي الصوفية، وكان أكثر عاداته الجوع والسرير والتفكير في العالم الالهية، وكان قليل الالتفات إلى مراعاة الخلق ملازماً للصمت والاشتغال بنفسه، محباً للسماع و النغمات الموسيقية، صاحب كرامات و آيات، وسمعت من علماء العادة و ممن لا حظ له في العلوم الحقيقة يقول أنه كان يعرف السيماء وبعضاً يزعم أنه متخيّل، وكل ذلك خرافات وجهل بمقامات أخوان التجريد، بل هو وصل إلى غيّات مقاماتهم، ولا خوان التجريد مقام يقدرون فيه على ايجاد أي صورة ارادوا، وإلى هذا المقام وصل أبو يزيد البسطامي والحسين بن منصور الحلاج وغيرهما من أخوان التجريد، وكنت مدة مؤمناً بهذا المقام حتى أعلنت الله باليقين التام ولو لا انه من الاسرار التي يجب كتمانها لذكرت من حاله شيئاً وكان قدس الله روحه كثير الجولات والطوفان في البلدان شديد الشوق على تحصيل منبارك له في علومه ولم يحصل له، قال في آخر المطاراتات وها أناذا قد بلغ سني إلى

(١) عاداته : عاداته BCLRS

(٢) وسمعت : سمعت RI (٥) بعضهم : بعضهم R

(٣) متخيّل : متخيّل RI | بمقامات : بمقامات BCL

(٤) وصل : وصل RI | غيّات مقاماتها : غيّات مقاماتهم BCL

(٥) الحسين بن منصور الحلاج : الحلاج S | أخوان : ازان BC

(٦) مدة : غ CO | أعلنت : أعلنت BCLS

(٧) ولو : لو RI | انه : ان S | الاسرار : الاسرار الالهية BCL

(٨) ذكرت : والا ذكرت BCLR (٩) روحه : سره BCL

(١٠) البلدان : المدائن BCLRS (١١) هأناذا : هو ذا BCL

والافكار حتى وصل الى غايات مقامات الحكام ونهايات مكانته
الاولى ، فهذا خبر الشیخ فی الحكمتين المذکورتين ، واما الحکمة
العملیة فانه کان فيها من السابقین الأولین میحیی الشکل قلدری
الصفة ، وكان له ریاضات عجز ابناء الزمان عنها انه کان یفطر فی
کل اسبوع مرة وطعمه لا یزید علی خمسین درهما وقل ان يوجد
اذا سیرت طبقات الحکماء أزهد منه او افضل .

قال ابن رقيقة کنت اتمنی مع شهاب الدین فی جامع میافارقین
وهو لابس جبة قصیرة مضربة زرقاء وعلی رأسه فوطة مفتوحة
و فی رجلیه زربول فرآنی صدیق لی فأتی الى جانبی وقال ما تمحثی
الا مع هذا الخربندا ، فقلت له ویحک هذا سید الوقت شهاب الدین
السهروردی فتعاظم قولی وتعجب ومضی فی حال سبیله .

١٢ وكان لا یلتفت الى الدنيا قلیل الاهتمام بها ولا یبالی بالملبس والماکل
ولا یصغی الى الشرف والریاسة ، وكان فی بعض الاحیان یلبس کاء
وقلنسوة حمراء طویلة ، وفی بعض الاحیان مرقة وخرقة علی رأسه

(١) ونهايات : غ فی R (٢) کان : كانت S | الشکل : ان کل BCL
میحیی : مستحبی CL (٤) عنها : غ فی BCL
(٦) سیرت : سیرت فی BCL (١١-٧) غ فی BCL
(٧) ابن رقيقة : یعنی سید الدین محمود بن عمر المعروف بابن رقيقة -
انظر : ابن ابی اصیبه ج ٢ ص ٢١٩
(١٢) الى : غ BCL | ولا : لا C (١٣) الاحیان : لاحیاء R

كابي بزيد والمعالج ونظرائهم، واما اتفان البحث الصحيح
 بحيث يكون مطابقاً للوجود من غير سلوك وذوق فلا يمكن^١
^٣ وجميع الحكماء المقتضرين على مجرد البحث الصرف مخطئون في
 عقائدهم، فان اردت حقيقة الحكمة وكنت مستعداً لها فاخلس
^٦ الله تعالى وانسلخ عن الدنيا اسلان الحياة من جلدها، عاك
 تظفر بها، وكان الشيخ يسّى بخالق البرايا للعجبائب التي كان يظهرها
^٩ في الحال، ورأه واحد في النّيام فقال له لا تسموني بخالق البرايا،
 وسافر في صغره في طلب العلم والحكمة الى مراغه، واشتغل
^٩ بها على مجد الدين الجيلى، والى اصفهان وبلغني انه قرأ هناك
 بصائر ابن سهلان الساوي على الظهير الفارسي والله اعلم بذلك،
^{١٢} الا ان كتبه تدل على انه فكر في البصائر كثيراً، وسافر الى
^{١٢} نواح متعددة وصاحب الصوفية واستفاد منهم شيئاً، وحصل لنفسه
 ملائكة الاستقلال بالفکر والانفراد ثم اشتغل بنفسه بالرياضات والخلوات

(١) اتفان : ابفان BCL (٢) وجميع : جميع BCL | الحكماء :
 غ في C | مخطئون : محظيون BCL مخطئون S

(٤) عقائدهم : عقدهم BCL

(٥) الله : الله I | انسليخ..الحياة : انسليخ عظيم الله درجهه B من : عن B

(٦) الشيخ : غ RS | بخالق : خالق S

(٧) واحد : واحد CS | له : غ في BCL | بخالق : خالق BCL

(٩) الجيلى : الجيلى R

(١٠) والله أعلم بذلك : غ في S (١١) تدل : يدل I

(١٢) نواح : نواحى BCLRS (١٣) اشتغل : استقل S

ولم يظفروا منها الا بالتلف فنعوا بالقشر عن اللب والبن عن الحب وحاصل ما حصله معرفة الجسم وبعض اغراضه وبعض عوارض الوجود وفيه ايضا خطاء كثير والجسم ايضا لم يحصلوا معرفة ولم اجد من ذي قتل الى وقتى هذا احدا فهم كلامه او نال مراره في العلوم المقدسة الالهية والاسرار العظيمة الربانية التي رمزت الحكمة عليها واثارت الانبياء اليها عرفها هذا الرجل وايد بقوة التعبير شهـ فى الكتاب العظيم المسمى بحكمة الاشراق الذى ما سبقه احد قبله ولا يلحقه احد بعده الا من شاء الله ولأجل ذلك لقب بالمؤيد بالملائكة ولا يعرف هذا الكتاب حق المعرفة الا صديق واعلم انه لم يتيسر ل احد من الحكماء والعلماء والولاء ما تيسر لهذا الشيخ من اقان الحكمتين المذكورتين بل بعضهم تيسر له الكشف ولم ينظر في البحث

(١) منها : فيها S | عن : من BCL | البن : بالبن S | الدين L

(٢) حصلوه : حظلوا L | وبعض اغراضه : غ في S

(٣) وفيه ايضا : فيه S | خطاء : خطر BCL | يحصلوا : يحصلوا

(٤) قتل : قيل BCL | الى : والى R | احدا : ابدا من BCL | في العلوم والعلوم

(٥) التعبير : العبر BC | التعبير L

(٦) لقب : لقب ذلك BCL | هذا : قدر هذا S (١٠) صديقا : صديقا R

(٧) تيسر : يتيسر L | لهذا : بهذه L | اقان : اقان BCL

(٨) الحكمتين المذكورتين : الحكمتين المذكورين BCL | تيسر : يتيسر L

هذا البناء العظيم عظيمًا، فلم أجد من عنده خبر عن النفس فضلاً عما فرقها من العالم المجردة ولأجل هذا لما عجزوا عن فهم كلامه طعنوا فيه حتى أن جماعة من الحكماء المعاصرين من المتهورين بالفضل والبريز عند العامة زعموا أن حكمته طرقة وليت شعرى إذا كان حكمته العينية على الأصول الكثيفية والقواعد النونية طرقة فاحرى أن تكون حكمتهم المبنية على الأصول الوهمية والمبانى الخيالية ... سوقية وهم معدورون من جهة الجهل بكلامه ووجه صعوبته ما ذكرته من قبل، وقد كنت في عنفوان الشباب أواقهم في عدم الالتفات إليه حتى غلبني حب التجريد فلكلت ويت الله على معرفة نفسي فانحني لى كلامه، ووقفت على جميع أسراره في أيسر زمان، ثم نظرت إلى أولئك الطاعنين فيه والزارين عليه مذهبة بعين الحقيقة والإنصاف فإذا ليس عندهم من الحكم إلا الحنف

(١) عظيمًا : غ في S | خبر : خير CI | عما : عن I
 (٢) جماعة : جملة S | المعاصرين : المعاصرين لـ R
 (٣) بالفضل : بالفضل والعلم S | التبريز : التبريز R
 (٤) كان : كانت S (٦-٥) الكثيفية...الأصول : غ في BCL
 (٥) المباني : المعانى S (٧) الخيالية.....: الخيالية انتوية
 مزايده BCL, R
 (٨) ما : على ما C | قد كنت : كنت R
 (٩) فانحني لـ I ; فانحني BC فان جل R | وقفت : وقفت S
 (١٠) الطاعنين : الطاغيين CLS | الزارين : الرادين R | مذهبة : مذهبة BCL
 (١١) فإذا : فاذن BCL

الريقة الوجيزة وانفها اقناها لا غاية ورائها لا سما في الكتاب المعروف بالمنارع والمطارحات فانه استوفى فيه بحوث ^٣ المتقدمين والمتاخرين، ونقض فيه اصول مذاهب المتألين ^٤ وثبت في معتقد الحكماء الاقدمين، وأكثر تلك البحوث المنافقات والاسئلة والابادات من تصرفات ذهنه ومكnon ^٥ علمه، وذلك يدلّك على قوته في الفن البحري والعلم الرسمى ^٦ واعلم انّ فهم كلامه ومعرفة اسراره مشكل جداً على من لا يسلك طريقته، ولا يتبع خلقه وعادته، لانه بنى حكمته على اصول كثيفه وعلوم ذوقيه فعن لم يحكم اصوله ^٧ لا يعرف فروعه ومن لم يتجرّد عن الدنيا والآخرة لم يدق بالجملة معرفة كلامه وحلّ كتبه ورموزاته متوقف على معرفة ^٨ النفس وأكثر الحكماء وعلماء لا خبر لهم بها الا في التوارد ^٩ يأتي في كل دهر واحد ولقد سافرت كثيراً وتفحصت عن

(١) معتقد : مقعد S (٢) المنافقات : المتنافقات BCL
 الاسئلة : الاسئلة BCLR
 (٣) بذلك : بذلك C
 (٤) يسلك : سلك S | يتبع : تتبع S | خلقه : حلّته BCL طبيعته S
 (٥) كيفية : كيفية S | علوم ذوقية : علم تقييد S
 (٦) بالجملة : وبالجملة R | حل : حل S | مرموزاته : موزاته S
 (٧) خبر : خير BC
 (٨) يأتي : يأتي S | يأتي من I | تفحصت عن : في تعجبت S

ترجمة السهروردي المقتول

الحكيم العظيم والفيلسوف المكرم العالم الربانى والمتأنى الروحانى
العالم العاقل الفاضل الكامل شهاب الملة والدين المطلع على
الاسرار الالهية والراهى الى العوالم النورية ابوالفتوح يحيى بن اميرك
السهروردى روح الله رمسه وقدس نفسه

وحيد الاعصار وفريد الدهور جمع بين الحكمتين اعني الذوقية
والبحيثية، اما الذوقية فيشهد له بالتبيرز فيها كل من سلك
٣ سبل الله عز وجل وراهن نفسه بالافكار المتالية،
والمجاهدات المتالية، رافضا عن نفسه الشاغل بالعالم الظلمانى
طالبا بهمته العالية معاونة العالم الروحانى، فاذا استقر قراره
٦ وتهتك بالسير الجثيث الى معاناته المجردات استاره، حتى ظفر
بمعرفة نفسه ونظر بعقله الى ربها، ثم وقف بعد هذا على
كلامه فيعلم حينئذ انه كان في المكاشفات الربانية آية، والمشاهدات
٩ الروحانية نهاية، لا يعرف غوره الا الاقلون، ولا ينال
نقاء الا الراسخون، واما الحكمة البحيثية فانه احكم بنيانها
وشيىد اركانها وعبر عن المعانى الصحيحة اللطيفة بالعبارات

(٢) .البحيثية : الحسنه R | بالتبيرز : بالتبيرز S

(٥) استقر : استر BC استر L

(٦) تهتك : هتك S يهتك LO بعلقه : عقله C

(٨) آيه : غ في LS شيد : شتر C

CORRIGENDA IN THE ARABIC TEXT.

٩٣ - ٢ أعراضه read اغراضه
٩٥ . ابى اصيحة read ابى اصيحة (٧)
١٠٢ delete ٥٠
١٠٣ - ١ خنة read حنته
١٠٣ - ٢ الفارسية read الفارسية
١٠٥ - ٧ خمرة read خمره
١٠٦ - ٣ وعدهم فضاءهم read رعدهم فسداهم
١١٣ - ١٠ كلمتك read كلمتك
١١٤ - ٩ استهزأت read استهزت
١١٥ - ١٠ الزوره is not clear to me
١١٩ - ٢ الخبيرة read الخبيرة
١١٩ - ٦ يتعطل read يتعطلك
١٢٠ - ٨ تحيى read تحيى

و بندی افتد آن عخو که موخر آن سده بود مuttle شود و در وی حس و حرکت
 و قوت نماند و اطباء این عخو را مفلوج خوانند و علاجش کناده شدن سده
 باشد و پیش از این یاد کردیم حکم قوت غاذیه و نامیه و مولده و آنکه قوت
 غاذیه چون تباء شود اجل باید و چنانکه منع غذا سبب اجل بود و آدمی
 بروزکار دراز چنان شود که غذا قبول نکند و آگرچه در میانه این قوتها بر جای
 بود چون امری خارج شود چون زخمی رسیدن با از بام افتادن ^۴
 رسیدن اجل باشد و ثابتگی نفس حیوانی در اعتدال مزاج بسته است
 چون باطل شود اعتدال مزاج قبول نکند پس قوتها چون حس و حرکت
 را چون قبول نکنند اعضا از وی محروم ماند و مuttle شود بی حس و بی
 حرکت بماند و گویند بمرد و این حالت را عبارت مرگ دهنده و فراهم
 آرنده این اسباب تا این مزاج از اعتدال نیتفتد فرشته ایست از فرشتگان
 ۱۲ حق که او را "ملک الموت" خوانند پس ازین گفت خواجه که باشارت کفت
 من رسول فرستم که نا این بند از شما بر دارد.

انتهی کلام الشیخ الفاضل عمر بن سهیان السادجی

۱۵

فی شرح ^(۱) رسالت الطیر الشیخ الرئیس
 (۲) والله لإن الایس (۳) ابی علی (۴) الحسین بن

عبدالله بن سینا

قدس الله نفسه

د روح

رمضه ^(۴)

(۱) در نسخه: الشرح (۲-۲) چنانست در نسخه

(۳) ساقط از نسخه (۴) در نسخه: امه

بیحقیقت حاصل نشود و بدین سبب از دشمنان خویش و امور جسمانی
و علایق مواد کلی نجات نیابد و آنچه گفت طیور افلاک نهم یعنی نفوس ناطقه
که افلاک را هست هارا غمگاری کردن، آنچه از ورای این کوه شهری نشان داد
عبارت از علم اعلی است و از مرتبه او که باین مرتبه از آن نظراست در معانی
عام جمیع موجودات را چون هویت و وحدت و کثرت و وفاق و خلاف
و تضاد و قوت و فعل و علت و معلول، و آنکه گفت صحنی دیدم که صفت
خوشی و فراخنای آن نتوان کرد بدین صحن این امور عامه خواست که باد
کردیم و مرتبه از علم الهی نظر است در امور که مبادی علوم طبیعی و ریاضی
و منطقی است، و آنکه گفت بیادشاه رسیدیم عبارتست از مرتبه سیوم در علم الهی
و آن نظر است در اثبات خدای تعالی اول توحید او و جلالت و استحالت آنکه
او را شریک بود در مرتبه وجود و آنکه گفت او یکی است و واجب
الوجود است بذاته، و آنچه که گفت از جلال بادشاه مدهوش شدم پس
بلطف خویش آرام و ثبات به ما داد رمزی ظاهر است که اگر مدد فیض نبودی
آدمی را بیارای آن نبودی که این دلیری نماید، و آنکه گفت قادر بود بر حل
دام مگر آنکه بسته باشد یعنی که اسبابی که میان نفس و بدن علایق
داده اند و بر وفق اعداد آن مزاج این نفس را بآن صحبت داده اند هم
ایشان توانند که اسباب مفارقت بدن را مهیا گردانند، و ترا باید
دانستن که آدمی را دو نفس است یکی ناطقه و دیگری حیوانی و منبع
نفس حیوانی دل است و وی چون بخاری لطیف است از اخلاق باطن و
ویرا مزاج معتدل حاصل باید و وی از دل بواسطه عروق نوارب که آنرا
بنیض و حرکت باشد بدماغ و جمله اندامها میرسد این نفس حیوانی حمال
حس و حرکت است چون بدماغ رسد حرکت وی کم می شود اعتدال آید
و چشم و گوش و دیگر حس از وی قوت بذیرد و آنکه در بعضی این عروق سده

بودن آثار نفس بر امور بدنی رهائی جستم، و آنکه گفت صراحتی رهای دهید
 آنست که گفتم مرا از علایق بدنی برهانید، و گفتند ما این چون توانیم و
 مبتلا بودن ما باین ظاهر است و طبیی را که علت بود و آن علت را از خود
 ۳ دفع نتواند کرد از غیری چگونه دفع کنند، پس من جهد کردم یعنی که
 این مرتبه مرا بجهد و اکتساب حاصل آمد و هر کس در جهد خویش فایده
 ۶ یابد، و آنکه گفت که مرا گفتند که پیش تو بقیه است از این بقیه عناصر و
 ۹ هر کات و افلاک خواستت که تا تو این همه نشناشی و بر این همه گذر نکنی
 سعادت حاصل نیابد، و آنکه گفت میان دو کوه وادی هست با آب و گیاه بسیار
 بدان عناصر رابعه خواست و کیفیت تولد و تولید و نشوونها را و آنچه عناصر
 را عارض گردد قبل امترزاج از انواع حرکات و تخلخل و تکائف و احوال
 ۱۲ کاینات جمادی و معادن و کاینات نامیات و کاینات حیوانی وغیر آن و این جمله
 از علم طبیعی است که او را علم اسفل خوانند و اما حدیث کوهها و شناختن
 آن و گذشتن بدان عبارتست از علم ریاضی و بعضی از علم طبیعی در اجزای
 ۱۵ عالم از الوان و اشکال و اوضاع بعضی و مقادیر و ابعادان و حال حرکاتی که
 افلاک را هست و عددها و قطوع و دوائر که حرکات بدان تمام شود بداند
 و این اعداد را وصفی معروف است یعنی که تحت فلك قمر است پس فلك
 ۱۸ عطارد و زهره و آتناب و فلك مریخ و فلك مشتری و فلك زحل و فلك نوابت،
 اما افلاک تداری و غیر آن و بعضی کو اکب خواجه نفرض آن نگردد است و
 آن هشتم کوه که میگویند چون نسبت با یکی گند نهم بود عبارت از فلك
 بروج و فلك نوابت میگشند بعضی گفتند که هیچ نتواند بود که یک چندی
 ۲۱ بیاسائیم این عبارتست از قوری که افتد میان انتقال کردن از شناخت اموری که
 تعلق بمواد و علایق آن دارد که مجرد بود از ماده و علایق آن، و آنچه که گفت
 بستاید عبارتست از آنکه در شناختن چیزها که تعلق بماده دارد نفس را کمالی

داده از فیض مفارق و آنچه گفت اثر حلقه دام در پایهای ایشان ظاهر بود ۱
 یعنی که علایق نفس ایشان با بدن نابت بود^۱ و آنچه گفت اثر نه بدان حد
 بود که ایشان را از پریدن باز میداشت بلکه مهنا و صافی نبود یعنی که ۲
 التفات نفس ایشان با بدن نه بدان حد بود که ایشان را از ادراک و
 آکتساب علوم باز میداشت و نفس ایشان بحکم علایقی که با بدن داشت آن ۳
 قوت نداشت که جمله معمولات بکمال و تمام بی قصور و نقصان حاصل کند^(۱) ۴
 پس این علایق نفس با بدن نه بدان حد بود که مانع بود نفس را از ۵
 ادراک معمولات و نه خود مانع نبود تا آن معمولات که مفارقات را هست ۶
 بفیض از ایشان تمام و کمال قبول کند^۲ و آنچه گفت من این کروه را بدين ۷
 حال بدبندم^(۲) مرا یاد دادند آنچه من از حال خویش فراموش کرده بودم ۸
 و آنچه من بآن الفت گرفته بودم بر من منقض^(۳) شد یعنی که کمال آدمی در ۹
 ادراک معمولات نه در تدبیر و سیاست بدن^۳ پس خواستم که کشاده شوم از ۱۰
 بسیاری اندوه یعنی که اندوهگین شدم از آنکه قوت غافله نفس را از کار باز ۱۱
 داشته بودم^۴ پس از قفص آواز دادم ایشان را تا نزدیک آیند یعنی تمام سخن ۱۲
 گویم نخواستند که ایشان را از من اخلاق بد حاصل آید و ایشان را با اهل ۱۳
 دنیا التفات و اشتغال بود و کسی ایشان را بی فایده از مهم ایشان باز دارد ۱۴
 پس آنچه گفت که سوکنند بر ایشان دادم که تمام سخن گویم یعنی استعداد و ۱۵
 شوق خویش ایشان را معلوم کردانید تا مرا استوار داشتند^۵ و آنچه گفت آن ۱۶
 رنج که ترا هست ما بدان گرفتار بودیم یعنی آن علایق که ترا با بدنست ۱۷
 و این میحارت و منازعت که قوت عامله را با قوای بدنی هست آن ما را ۱۸
 نیز بود^۶ و آنکه گفت پس تدبیر در رهائی جستن یعنی که از ۱۹
 استیلای قوای بدنی رهائی جستم و از حلقه دام علایق و موقوف

(۱) کند: کند نتواند بود (۲) در نسخه: ندبندم (۳) در نسخه: منقض

کند، دامها بگسترانیدند یعنی که میان او قالب علاقه ساختند،
 صیاد بنهان شد یعنی مسبب و واهب من در میان گروهی مرغان بودم یعنی
 ۲ که نشی بود مرا بسان مرغی در میان ایشان که بدین صفت بودند، و آنکه
 کفت ما را بخوانند(۱) تا نعمت آسایش دیدیم یعنی مزاجی و استعدادی
 ۶ حاصل بود، گمان جز بخیر نبردیم یعنی که تصور کردیم که استعداد را این
 نفس باید ناچاراً و ما شتاب نمودیم در آمدن یعنی چون مزاج و استعداد
 معطل نشود، و آنچه کفت ناگاه در دام افتادیم یعنی که علایق میان نفس و
 بدن حاصل شد، و آنچه کفت حلقه‌ها در کردن ما افتاد و دام بر بالها و
 ۹ پایها پیچید یعنی که این علایق مؤکد شد، و کفت هر چند حرکت بیشتر
 کردیم تا رهائی باییم سخت تر در دام افتادیم و کار بر ما سخت تر شد یعنی
 ۱۲ هر چند مصاحب میان نفس و بدن بیشتر بود علایق میان ایشان مؤکد تر
 بود بحقیقت اسلامی کردیم خود را بهلاک و مشغول شد هر یک از ما بدانچه(۲)
 ۱۵ نصیب او بود از اندوه یعنی گفتیم که چنین خواهد بود و قوت عامله را به
 تدبیر بدن مشغولی افتاد و چون عامله که کمال او در آن بود که ادراک
 معقولات کند در ادراک بر او بسته بود اندوه‌گین و رنجور بوده، و آنکه
 ۱۸ کفت تا آنوقت که فراموش کردیم صورت کار خویش یعنی که آن قوه را
 از کار باز داشتیم تا ما زا فراموش شد و غافل شدیم که نفس ما از مصاحب
 بدن جز تدبیر بدن کار دیگر نتواند کردا نکه کرد من روزی از میان دام گروهی
 را دیدم از مرغان که پر و بال خویش از قفس و دام بیرون کشیده بودند
 و میپریدند یعنی جماعتی از حکمای بزرگ دیدم که ایشان را اندک اندک
 ۲۱ عامله ایشان تدبیر بدن مشغول بود فرصت جسته بوند و قوت عاقله را تمکین

(۱) در نسخه بخوانندند در نسخه بدانچه

حدیث جلال و بهاء یادشاه را دیدن و مدهوش شدن اشاره بسوی آنست که
 بدانی که بادرآک ذات احدي هیچ طریق نیست «وغایة السیل الیها
 الاستیصار بان لا سیل الیها» و نه چنانست که از جهت حجابست بلکه از
 ۳ جهت انکشاف اورست چون آفتاب که هر چند ظاهر تر بود از نگرینده بدو
 مسیور بود که چون حق تعالی را وجودی بود که مثل آن وجود ترا نبود
 ۶ که بدان اعتبار مر آن را چنانکه باید نتوانی داشتن و در شاهد هیچ ذات
 نیست که وجود او ماهیت اوست پس هر که وجود او عین ماهیت بود
 مردم این حقیقت چنانکه بود نتوانند دانست پس از او جز بکمال محضور و
 ۹ جبروت محضور و جلال محضور عبارت نتوان کرد بر آن وجه که خواجه گفته
 است، اما حسن وجود عبارت است از چیزی کامل محضور که "یفیض عنہ الخیر"
 و از این است که این سخن را در کتب مبسوط دراز شرح نتوان کرد
 ۱۲ و این مقدار گه من شرح گفتم امیدوارم که مطابق و موافق اصل بود
 چه من خود را این یا یکاه ندانستم که هرا آن قدرت بود که ملایم این
 رموز شرحی کوئی هم از آنچه در کتب و سخنان این خواجه فایده گرفته
 ۱۵ بودم بنوشتم بر موجب اشارت بزرگان و این جمع از اقسام بیرون نیست تا
 سخنی باشد راست و شرح شخصی مطابق توفیق ایزد بود که موافقت کرده
 باشد و مثل این غریب بود و اگر سخن با شرح رموز نیست که خواجه
 ۱۸ بدین رموز چیز دیگر خواسته است بدین سخن راست دوستان منفعت
 گیرند و هرا بدان شرح و رموز نا رسیدن معدنور دارند، و اگر سخن من نه
 راست بود و شرح نه ملایم هم از قصور و نقصان من غریب نبود هر که از
 ۲۱ دوستان بهتر از این نتواند من مستقید باشم آنرا انشاء الله تعالی، این فصول
 بر طریق ایجاز و اختصار است، بیرون آمد مرغی تا صید کند نفس را
 خواست که مطلوب اورست تا کمال خوش از ادراک معقولات حاصل

حاصل کردیم و ما را کلی وقوف افتاد بر آنجه که نفس
 ها را ببوی مفارقات است وجود را مستعد قبول فیض کردیم و
 ۳ توانیم شما را از بدن نجات کلی دادن و آن وادی که فرود
 فلك اول است عبارت از علم طبیعی است و خلاف کرده اند
 متقدمان تا کدام علم اولی تر بود که اول خوانند معلم اول کوید که علم
 ۶ اخلاق باید خواند آنکه علم میزان یعنی علم منطق آنکه طبیعی آنکه ریاضی
 آنکه علم آلهی خواجه هم بدین اشارت کرد اول علم اخلاق دیگر علم رهائی
 ۹ جتن و کیفیت رسیدن از مجهولی بعلومی و طریق راست و شناختن
 کیفیت این انتقال و دیگر اشارت شناختن علم چنانکه کفتیم و چون علم
 ریاضی از ماده منزه و مبراست اگرچه او را مدتی معین باید شناخت نفس از
 ۱۲ علایق محسوسات و متخیلات و علایق مواد مجرد بگرداند لا بد از این
 کوها یعنی از علم افلاک دانست باید گذشت چون این شفا و علاج این
 بیماری نیست و آنچه کفت چون بر سر آن کوه رسیدیم باستادیم تا بیاسائیم
 عبارت است از آنکه در تعلم و تحصیل این علوم شتاب و تعجیل نمودن تواند
 ۱۵ بود اما در علم آلهی تواند بود و شتاب نمودن در آن سود ندارد که آن
 بیشتر بفضل الهی تعلق دارد چنانکه تحصیل آن یاد کردیم و آن کار باهستگی
 و خود را قلیلاً قلیلاً مستعد آن فیض گرداییدن راست شود تا آنچه ازان
 ۱۸ مطلوب بود بقدر استعداد حاصل آید و آن دیگر صحن و فضا عبارت است
 از شناخت مفارقات و طیور آن کوهها عبارت است از نفوس ناطقه و دیگر نفس
 انسان که هر فلکی را دو نفس است یکی نسبت او بدان فلك چون نسبت
 ۲۱ نفس ناطقه بود بما و یکی چون نفس حیوانی بما و اینکه کفت چون آنچه
 رسیدیم (۱) منتظر اذن بودیم یعنی منتظر فیض بودیم چنانکه یاد کردیم اما

(۱) در نسخه: رسیدم

فراموش کرده بودم یعنی مرا شوقی حاصل آمد تا حیل کمال و بدانستم که
 آنچه بدان افت کرفته ام و بال و رنج من است بر من منع شد آنچه
 من (۱) بان افت کرفته بودم پس مثل این حالت که ایشان را بود مرا آرزو
 کرد تا خواستم که بمیرم از شوق، پس از نفس آواز دادم که تزدیک من
 آمید ایشان از من دوری جستند این عبارت است از آنکه استادان و یاران
 بسیار آرزومندی کس را بعلم راه ندهند تا آن وقت که اخلاق و عادات
 را معاشرت کنند چه بر نا اهل شنت کردن شرط بود و حزم، گفت
 چون سوکنند بدیشان دادم و ایشان را ایمن کردم تزدیک من آمدند یعنی
 مرا راه دادند بدانکه (۲) من از ایشان بعضی از مقصود خویش حاصل کنم، و
 ترا بباید دانست که محصل علم را شرطها باید چنانکه خواجه گفت باید
 که بیک فهم و راست تصور بود و حافظ باشد و صبور برنج کشیدن و بطبع
 ۱۲ محب راستی و اهل راستی بود و اجوج و سرکش نباشد در هوای خویش و
 بطبع بر وی آسان بود منقاد حق شدن و امور شهوانی بنزدیک
 وی بس قدری ندارد و بزرگ همت بود و زود انتقاد پزیرد حق را و خیر
 ۱۵ او دشوار انتقاد پذیرد شر را و بر شریعت حق تربیت یافته باشد و ارکان و
 وظایف شریعت را بجای آرد و اخلاق خویش را بشرع آراسته گرداند و دروغ
 و فحش نکوید و خلاف آنچه در دل دارد بدوستان و یاران نکوید و ننماید
 ۱۸ لا جرم چون بدین صفات موصوف باشد حکیمی باشد نه بطرق زور و
 بحکمت بهرمور (۳) بود، و آنچه خواجه گفت ایشان را پرسیدم و احوال
 خویش ایشان را کفتش کفتن ما را همین هست ظاهر شد بدین معنی که
 ۲۱ ایشان نیز هم بدین علایق بدن مبتلا بوده باشند، و آنچه کفتن تدبیر رهائی
 می جستیم یعنی تحصیل علم کردیم و آنچه کمال ما دران بود بقدر استعداد

(۱) در نسخه: مرا (۲) در نسخه: بدانکه (۳) در نسخه: بهرم

موضع سازند نه زود تر صیدی در وی افتاد و نسبت با تحصیل حدود وسطی
 نسبت تصرع و ابتهال و دعا بود باجابت^۱ و بود که حدود وسطی از فیض
 الهی آید و بود که بی استعمال و تقلیب فکر آید و بود که ناکاه
 مرد بدان باز خورد بی آنکه بهر دو طرف التفات کند و هر چند که
 سفر مرد از بقای خیال کمتر بود صید حدود وسطی بدام فکر کمتر
 بود و برعکس^۲ و این علایق که از این باز دارد سبب الآخر بدن و
 امور آن نبود^۳ و چون طرفی از استعداد حاصل بود و علایق بر خیزد
 بعد از مفارقت بغایت آشنازی حاصل شود و او را ضریبی ازان لذت
 حاصل آید که اندک و آمیخته بود، چون این معانی چنانکه باید کسی
 تصور کند این حکایت خواجه از عقل دور بشناسد^۴ چه این حکایت
 مبني است از کمال احاطت او بدين علوم^۵ و این ظاهر تر از آن است
 که بشرح حاجت افتاد^۶ و او مؤید من عند الله بود^۷ و پیش از این یاد
 کردیم که در هر علمی مثل اینکس چند بود و چون تفاصیل این علوم
 بر موز یاد کرده محصل این مفصل آن تواند بو دکه بدين دام و قید
 علایقی می خواهد که نفس را بود با بدن و این چون حلقه و دام
 بود^۸ و نفس را ازان علایق از روی حقیقت رنجی بود اگرچه در اکتساب
 اوایل معقولات بدان حاجتمند است، اما علایق نفس از ادراک حقایق
 معقولات وی است^۹ و هر که بدين الفت بکردا و با آن الفت کرده چون
 مرغی بود که با دام الفت بکردا و از مرغها که ازین دامها رهائی
 جسته باشند و از این دام بر ایشان ظاهر شود و رهائی یافتن ایشان به
 چنان بود که آسایش و کمالی و راحتی بود عبارتست از استادانی و حکیمانی
 که ایشان جهد کنند و از این امور بدنی دوری جوینند و در اکتساب آنچه
 باید جهد کنند^{۱۰} و گفت چون من این گروه را دیدم هر یاد آمد آنچه

پریدن و فصل کردن بکوهها ساحت علم هیات و افلاک باشد، و کوه ها
 عبارت از آسمانهاست، و آسمان هفتم هشتم را می خواهد چه هفتم هشتم
 اول بود و طیوران کوهها عبارت از نفس انسان است، و آن کثرت و زینت و
 نزهتگاه در آسمان هشتم به تزدیک قومی از فلک نوابت و بروج ازان کوآکب
 است، و بدان مرغان استادان صناعت را خواست که راه نمایان بر این علومند،
 و آنکه کفت امن نیاقم بین کوههای تمامی آن است که سعادت کلی در
 شناختن علم هیات و ریاضی نیست، و آن آثار جراحت بد که از این هیات
 بد حاصل آمده باشد بین استعداد بر نخیزد، و کمترین باید که مفارقات را
 بشناسد و تصور حقایق کند تصوری راست و نظام کلی در عالم بداند و غایت
 را تصور کند و آنچه لایق این بود، پس این عبارت و این رموز ازین
 معانیست و روشن است، و آن فضای ورای افلاک که ازان عبارت می کند
 عقل اول است که اول مبدعانت و آن مبدع اول شریفتر و بهی ترعقولست،
 و آن طیور دیگر که از آن کوه عبارت می کند نقوص مفارقند که یاد کردیم و این
 فرود این کوهها عبارت است از شناختن علم طبیعی که آن را علم اسفل
 خوانند، و سفر کردن در آن کوهها عبارت از شناختن علم ریاضی که او را علم
 اوسط خوانند، و باقی عبارت از علم اعلی، و آنچه در مقدمات این رسالت
 از علم اخلاق و غیر آن هست همه طریقت بیانن این درجه و این مقام، و
 دیوانه داند این صاحب واقعه را کسی که از حقایق دور باشد و زیرکی خویش
 در انکار داند، و ترا بباید دانست بر سیل حکایت که حد وسطی و آنچه
 جاری مجرای او بود تحصیل آن باندیشه و اکتساب آن نه چنان باشد
 که معلوم المکان والطريق بود آن را اکتساب و تحصیل کند؛ بلکه
 طریق این آن بود که دامی برسازند تا چه در آن افتد و تعلیمی که در
 اکتساب قیاسات دهند آن تعلیم بود باین دام که چگونه سازند و برکدام

با دیانت باشد، و نفسی باشد که قوت عالمه او تصور معمولات نکرده باشد از قصور استعداد یا غیر آن و قوت عامله او هم معمول بوده باشد از او نه فعل و استیلا حاصل آمده باشد و نه افعال و این مرتبه اطفال و بعضی از ابلیان و مجانین باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور معمولات نکرده باشد اما قوت عامله او ملکه فاضله و خلق نیکو او را حاصل کرده و این مرتبه پارسایان و نیک مردان باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور معمولات نکرده باشد بلکه تصور چیزهای ناراست کرده باشد و او را هیات جهل مرکب حاصل باشد و اعتقاد فاسد و اخلاق نیکو دارد و این حال هالکان باشد و کسانی که ایشان را بعد از مرک عذاب آخوند باشد و اگر با این اعتقاد فاسد اخلاق بد دارد حال او بعد از مرک بد ترین حالها باشد، و نفسی باشد که مشتاق بود به تحصیل کمال و اخلاق نیکو دارد الا که تقصیر کند و بدان شوق و نیاز مفارقت بدن کند، حال او بد بود و او را نوعی از عذاب آخوند بود بعد از مفارقت، و اگر باین شوق اخلاق بد دارد حال او بتر بود و بود که بعضی از معمولات تصور کرده باشد و استعداد آن یافته که بعد از مرک او را کمالات تواند بود اما اخلاق بد دارد این کس را لا بد بعد از مفارقت با این هیات و اخلاق بد و وسخ و خر آن زایل شود نوعی از عقوبت بود و این جز بطریق حکایت و بیان نمی توان گفت الا در کتب مبسوطه^(۱) و سخنان شیخ ابو علی و خواجه ابو نصر بر این دلیل است، پس آنچه خواجه اثارت کرد بدان از نماندن این حلقه و دام و بقای آن جراحت عبارت از این است دران جهان، اما در این جهان این علائق نفس^(۲) است و

(۱) در نسخه: مبسوط (۲) در نسخه: نقش

خواجه تبیه کرد به صید کردن مرغ مر صید دیگر را و آنکه کفت
 نمی تواستند آزاد پریدن از اثر دام بی رنج و ایشان را اثری بود که از
 پریدن باز میداشت و بر کمال پریدن نمی رسیدند حال نفس است که
 تا در بدن همی بود نه بکل محبوب بود از تصور معقولات و نه بغایت آن
 تواند رسیدن تا تعلق او ببدن باشد و نفس چون بیک قوت تدبیر امپر بدنی
 کند او را با بدن علایق و الفت و غیر آن پیدا شود و چون قوت شهوانی
 و غبی برو مستولی شود هیات مدار انتقاد این قوت عامله مر این قوت
 شهوانی و غبی را اول پیدا شود و مادام تا یشن ما بدن میبود و این
 قوت عامله نفسی با این قوت شهوانی و غبی در مانده بود چنانکه مرغی در
 دام افتاده باشد یا به قفص یا حلقه دام در مانده بود و ابتدا که نفس با بدن
 صحبت کند بغایت ساده باشد و آنکه احوال و احکام بر موجب تزايد و
 تراالف استعداد متواتر می شود و اگر این وقت که استعداد ظاهر شود
 مستعد خواهد تا او از این چیزها که او از آن رنجور است از دی
 بدنی نجات یابد تا نفس با بدن صحبت دارد تواند جز آنکه مفهور میدارد
 و این قوت عامله نفسی را قاهره و غالب و بدیگر قوت از مفارق فیض می
 ستد تدبیر دیگر نبود او را و هرگز دران جز تدبیر خویشتن تواند کرد
 و کسی را که پیدا تر باشد باید که او را از این نجات باشد و تواند(۱)
 بود الا بوقت معلوم و آن آنوقت بود که قوت غاذیه عاجز شود بعد از
 قوت مولده و نامیه و تا اسباب اجل ظاهر شود بوجوه معلوم و بدانکه(۲)
 احوال نفس ناطقه منقسم میشود در قوت عالمه و در قوت عامله یکی بود
 که در قوت عاقله او تصور معقولات راست کرده باشد و قوت عامله او مستولی
 بوده باشد بر قوت بدنی او و این مرتبه انبیا و اولیا و صدیقان و حکماء

(۱) در نسخه مکرر نوشته شده (۲) در نسخه: بدنکه

ترا صید نکرده که عقل ترا صید کرده اند، آدمی چکونه پردا و مرغ چکونه سخن کوید، مگر صفا بر مزاج تو مستولی شده است و بدماغ تو پیوسته است، ترا مطبون افیمون باید خوردن و بگرمابه باید شدن و آب فاتر خوش بکار داشتن، و عادت باید کرد نیلوفر بوئیدن و غذای موافق خوردن، و از بیداری و بی خوابی دوری جستن که ما ترا در ایام گذشته خردمند دیدیم، و خدای داند که ما سخت از جهه تو رنجوریم، این و امثال این بسیار گویند و این اثر کم کند و بد ترین سخن آن بود که ضایع شود و استعانت بخدای تعالی است و توکل بر وی، [شرح] بدانکه (۱) چون مزاجی حادث شود بر وفق آن مزاج از باری تعالی بواسطه نفس ملایم آن مزاج حادث شود در طرف نهصان اعتدال مزاج نباتی و نفس نباتی بودا و متوسط اعتدال مزاج حیوانی و کامل تر اعتدال مزاج انسانی و از حق تعالی نفسی بدان پیوندد و آن نفس حادث شود او را یعنی از این نفس وجود نباشد بلکه با حدوث بدنی حادث شود حدوث مع المادة باشد و در بدن حال نبودا و این نفس متیجیز (۲) نبود چنانکه گفتیم، دو قوت باشد یکی فاعله در امور بدنی و یکی منفعله از مفارقات که ازان فیض ستاند و ملایم روان فیض ستند باشد از مفارقات بتصور معقولات و ناچار تا نفس را با بدن صحبت می بود آن قوت عامله او تدبیر بدن میکند و موافق نفس آن معقولات باشد که گفتیم و بدن و امور بدنی او را چون دام و حلمه باشد و این نفس را برغ تشیه کرد و پریدن را تشیه کرد بطلب کردن و اکتساب کردن معقولات و حاصل آمدن آن مطالب را

(۱) در نسخه: بدنکه

(۲) در نسخه: متجزی

ما صحنه دیدیم که صفت فراخی و خوشی او نتون کرد، چون ازان در
 ۱ گذشتیم و حجاب برداشته شد صحنه دیگر دیدیم [در] (۱) نهایت فراخی و
 ۲ خوشی که سحن اول ما را فراموش شد و آنرا خورد داشتیم؛ چون
 ۳ بحجره پادشاه رسیدیم و جمال و جلال پادشاه بر ما تافت مدهوش شدیم
 ۴ چنانکه قدرت آن نداشتیم که بدو شکایت کنیم الا که او بر سر ما مطلع
 ۵ شد و بلطف خویش آرام و نبات بما داد، پس ما دلیر شدیم بر سخن
 ۶ کفتن با او و آن قصه خویش پیش او عبارت کردیم، پس گفت قادر نبود
 ۷ بر حل دام مگر آنکس که بسته بیاشد، و من باشان رسولی فرستم که
 ۸ اینان را تکلیف کند به خشنود گردانیدن شما و دور گردانیدن بدی از
 ۹ شما، باز گردید شاد و بکام دل، پس ما در را، باز گشتم با رسولان و
 ۱۰ برادران من را مطالبت می گردید که حکایت بها و جلال پادشاه ما
 ۱۱ را باز گو، و من وصفی موجز میگفتم بدان مقدار که میتوانستم که او
 ۱۲ پادشاهی است که هرگاه تصور کنی جمال بی قبح (۲) و کمال بی نقص آن
 ۱۳ تعامی جز او را بیاشد، و هر جمال و کمال حقيقی که هست او
 ۱۴ راست، و هر نقص که باشد حقيقی و مجازی از او دور است، او را
 ۱۵ از حسن رویست و از جود (۳) دست است، هر که او را خدمت کند
 ۱۶ سعادت تمام یابد و هر که از او دور شود خاکسار شود در دنیا
 ۱۷ و آخرت، و بسیار دوستان بودند که قصه من بشنیدند و مرا
 ۱۸ گفتد که مگر عقلت شولیده شده است یا نوعی امراض سوداوه ترا
 رنجور کرده است و تو نیزه که عقل تو پریده است، و

(۱) ساقط از نسخه

(۲) در نسخه: قبح

(۳) در نسخه: خود

و بر سر کوه نخستین رسیدیم، پس هشت کوه دیگر بلند دیدیم که چشم
غایت آرا در نمی یافت، بعضی از این همراهان گفتند هیچ امنی نیست
۳ الا که ما بستاییم و از این کوهها بگذریم، پس شتاب نمودیم و رنج
کشیدیم تا از شش کوه بگذشیم به پریدن، چون بهقشم رسیدیم و قصد
آن کردیم که باصل آن رسیم بعضی گفتند که هیچ تواند بود که ما یکچندی
۶ بیاسائیم که ما را در این سفر رنجهای بسیار رسید و میان ما و دشمنان ما
راههای دور است، چه آهستگی کردن در طلب نجات بهتر بود از
شتاب نمودن که آن شتاب از مقصود باز دارد، پس در سر کوه یکساعت
۹ مقام کردیم، آنجا بوستانهای تازه و آراسته دیدیم آبادان و با درخت بسیار
و چویهای روان که خواست که عقل ما متغير شود از بها و زیبائی
آن، و آنجا چندان درنگ کردیم که بیاسودیم، بعضی گفتند که بستایید،
۱۲ که هیچ امن نیست چون احتیاط و هیچ حصن نیست منیع تر از حزم و بدگمانی،
مقام در این بقعت بسیار شد و دشمنان بر اثر می آیند بیائید تا ازین
بقعت برویم، چون بکوه هشتم رسیدیم کوهی دیدیم بغايت بلندی، و طیور
۱۵ بودند آن کوه را که ما هرگز از ایشان لطیفتر و خوش آواز تر و
نیکو صورت تر و پاکیزه تر ندیده بودیم، و از ایشان چندان ایادی و
لطف دیدیم که شرح و بیان آن ذکر نتوان کرد، چون میان ما و ایشان
۱۸ ابساط حاصل آمد ما آن حقیقت حال را با ایشان بگفتم ایشان ما را
غمگساری کردن و بدان رنج ما تأسف خوردن و گفتند که ورای این
کوه شهریست که پادشاه آنجا نشیند و هر مظلوم که حاجت خود بدو
برد و بر او توکل کند انصاف بیابد، پس ما با این اشارت قصد شهر
۲۱ ملک کردیم و بر درگاه او بایستادیم منتظر آن که فرمان در رسید بستوری
دادن آیندگان پیش او، پس فرمان فرود آمد، ما را بر قصر پادشاه برداشتیم

سافی و مهنا بود، چون من این گروه را بدانحال دیدم مرا یاد آمد آنچه
 من از حال خود فراموش کرده بودم، و آنچه من بدان الفت گرفته
 ۲ بودم بر من منعطف شد، پس خواستم که کشاده شوم از بیناری اندوه
 که مرا آمد، یا از سوز بعیرم^(۱) پس از قفس آواز دادم ایشانرا که
 تزدیک آئید بمن تا مرا دلالت کنید بر حیله رهائی جتن و راحت
 ۶ یاقن، پس ایشانرا یاد آمد حیلهها و مکرهاي صیادان، پس زیاد نشد
 از ندای من ایشان را جز گریختن از جایگاه من و دوری جتن از من
 هیچ نیزود، پس سوکند دادم بر ایشان برسم قدیم و صحبت
 ۹ دیرینه نگاه داشته از شوایپ نهان و نفاق به ایشان، و عهد و پیمان
 کردم با ایشان تا مرا استوار داشتند و شک و شبهت از ایشان دور
 شد و اینم شدند از مکر صیادان، پس تزدیک من آمدند، و من ایشان
 ۱۲ را از احوال ایشان پرسیدم، مرا گفتند که این رنج که ترا هست
 ما هم بدین گرفتار بودیم و نویمید شدیم از رهائی یاقن و با بلا و
 اندوه و رنج انس گرفتیم، پس تدبیر کردیم و رهائی جتیم و یاقتیم و
 ۱۵ حلقه دام از کردن ما یافتاد و در قفس بکشادند و بیرون آمدیم، من
 کفتم مرا نیز رهائی دهید، گفتند که ما اگر بر رهائی دادن تو قادر
 می بودیم خود را در ابتدا رهائی می دادیم، طبیب بیمار شفا نتواند
 ۱۸ داد، پس من جهد کردم و خود را از قفس بینداختم و با ایشان
 پرسیدم، مرا گفتند پیش توقعه هاست و تو نجات نیایی و از بلا اینم نشوی
 تا آن مسافت که میان تو و آن بقاع است قطع نکنی، بر اثر ما یا تا ترا
 ۲۱ نجات بدهیم و برآ راست ترا بقصد برسانیم، پس ما میپرسیدیم درمیان دو
 کوه در وادی با آب و گیاه و عمارت بسیار تا از این میان بگذشتیم

(۱) در نسخه: بعیر

بل اقتضى ليك انى يطير البنر وينطق الطير كأن المرة قد
غلبت على مزاجك والبوس قد استولت على دماغك وسيلك ان تشرب
٣ طبيخ الاقيادون وتعتمد الاستحمام وبالماء العذب الفاتر وتنشق بدهن
النيلوفر وترفة في الاغذية وتهجر الهر وتقل الفكر فانا قد عهتناك
في ما خلا لييا والله معلم على ضمائرك فانها من جهتك مهتمة
٦ ولاختلال حالك حالنا مختلة ما أكثر ما يقولون وأقل ما ينبع
وشر المقال ما ضاع وبالله الاستعانة وعن الناس البراءة ومن اعتقاد غير
هذا خسر في الآخرة وال الأولى «وسيعلم الذين ظلموا أى منقلب ينقلبون»
٩ [ترجمة] كروهی برون آمدند تا صید کنند، دامها بکسر آیندند و طعامها
باختند و صیادان پنهان شدند و من در میان کروهی مرغان بودم که آواز
دادند و ما را بخوانند (۱) ما نعمت و آسایش دیدیم و یاران خویش را دیدیم
١۲ کمان جز آسایش و خیر نبردیم و هیچ تهمت ما را از قصدا (۲) بدان جایگاه
باز نداشت و ما شتاب نمودیم در آمدن بدان جایگاه ناکاه در دام افتادیم و حلقتها
در گردن ما افتاد و دام در پای ما آویخت و در بالهای ما محکم شد و هر چند
١۵ حرکت بیش کردیم تا رها یا بس سخت تر اندی دام افتادیم و کار بر ما سخت
تر بود، پس تسليم کردیم خود را بر هلاک و مشغول شد هر یک از ما
بدانچه (۳) نصیب او بود از اندوه و غافل شد از رنج برادر خویش و اقبال
١۸ کردیم جمله بر خیله جتن و رهائی یافتن تا آنکه که فراموش کردیم
صورتهای کار خویش را و انس کرفتیم بدام و قفس و آرام کرفتیم با آن
پس من نکاه کردم روزی از میان قفس کروهی را دیدم از مرغان که
٢۱ پر و بال خویش از قفس بیرون کرده بودند و می بردند و در بالهای ایشان
اثر حلقة دام ظاهر بود و آن حرکت و اثر نه بدان حد بود که ایشان را
از بریدن باز می داشت و نه بدان اندکی بود که حیوة و بریدن

(۱) در نسخه: بخونندند (۲) در نسخه: قصبد (۳) در نسخه: بدانچه

وأحسن الوانا وأظرف صورا وأطيب عشرة منها فلما حلنا في جوارها
وعرفنا من جنانها وتلطفها وابانسها ايادي لن نفي بقضاء أهونها
ولما تقرر بينا وبها الابساط أوقفناها على ما ألم بنا فاظهرت
المهامة في الاهتمام وذكرت ان وراء هذا الجبل مدينة يتبوأها
الملك الأعظم واى مظلوم استعدى به وتوكل عليه كف عنه الضراء
بقوته ومونته فاطمأننا الى اشارتها وتيمعنا مدينة الملك حتى حلنا
بفناه منتظرین لاذنه فخرجت الامر باذن الواردين ودخلنا قصره فادا
نحن بصحن لا يتضمن وصف رحبه فلما عبرناه رفع لنا الحجاب عن صحن
فيبح مشرق استضفنا لديه الاول بل استصغرناه حتى وصلنا الى
حجرة الملك فلما رفع لنا الحجاب ولحظ في جماله مقلتنا علقت به
اوثدنا ودهشنا دهشنا عاقنا عن الشكوى فوقق على ما غشينا فرّ علينا الثبات
بلطفه حتى اجرأنا على مكالمته وعبرنا بين يديه عن قفتنا فقال لا
يقدر(1) على حل الجبائل عن ارجلكم الا عاقدوها وانى منفذ(2) اليهم رسول
ليوهمهم رضاكم واماطه السوء عنكم فانصرفوا مغبوطين و هوذا نحن
في الطريق مع الرسل واخوانى متشبثون بي يطلبون مني حكایة
بهاء الملك بين ايديهم وسأصفه وصفا موجزا وافرا فاقول انه
الملك الذى مهما حصلت فى خاطرك جمالا لا يعازجه قبح ولا يشوبه نقص
صادقه متوفى لديه فكل جمال بالحقيقة حاصل له وكل نقص ولو بالمجاز
منفى عنه كله لحنه وجه وجوده يد من خدمه فقد اغتنم السعادة
القصوى ومن جرم فقد خسر الدنيا والآخرة .

٢١ دكم من اخ قرع سمعه قضيتي فقال اراك من عقلك مّ
أو ألم يك (٣) لم فلا والله ما طرت بل طار عقلك وما اقتضت

(۱) در نسخه: تقدیر (۲) در نسخه: منقد (۳) در نسخه: یک

من وراء القفص اطير قفيل لى ان امامك لقاعا لن تأمن المحدور الا
 ان تأتى عليها قطعاً فاقتف آثارنا نج بك ونهدك^(١) الى سوء البيل
 ٣ فساوى بنا الطيران فى صدى الجبل العالى^(٢) فى واد معشب خصيب غير^{*}
 مجدب حتى تخلف عنا جنابه وخبرنا خبرته فوافينا هامة الجبل فاذا
 امامنا نمان شواهد تنبو عن قلها اللواحظ قال بعضنا لبعض سارعوا فانا
 ٦ لا تأمن الا بعد ان نجورها ناجين فغلغلنا الشواهد^(٣) حتى انسنا على
 ست من شوامختها واتهينا الى السابع فلما تغلغلنا قال بعضنا لبعض هل
 لكم في الجمام فقد اوحننا^(٤) النصب وبيننا وبين الاعداء مسافة قاصية
 ٩ فرأينا ان نخوض للجام من ابداننا نصيباً فان الشروود^(٥) على الراحة أهدى
 الى النجاة من الابيات فوقنا على قلته فاذا جنان بخضرة الارجاء
 عامرة الاقطاء، همرة الاشجار جارية الانهار يرى بصرك نعيمها بصور تكاد
 ١٢ لبهائها تدهش القول وتبهت الالباب وتسمعك^(٦) اغانى مستحبنة
 والحان^(٧) مطربة وتشتتك روانج لا يدايسها المك السرى ولا العنبر
 الطرى فاجتنينا من ثمارها وشربنا من انهاها ومكثنا به ربما اظر حنا
 ١٥ الابياء وقال بعضنا لبعض سارعوا فلا مخدعة كالأمن ولا نجاة كالاحتياط
 ولا حصن أقضم من اساءة الظنون وقد امتدّ بنا المقام في هذه
 البقعة على شفا غفلة ووراء نا اعداؤنا يقتلون اقدامنا ويتقدون مقامنا
 ١٨ فهلموا نبرح^(٨) ونهجر هذه البقعة وان طاب المروء^(٩) بها فلا طيب كالسلامة
 وأجمعنا على الرحلة وأفصلنا على الناحية ونزلنا بالثامن فاذا
 شامخ خاص رأسه في عنان السماء تسكن جوابه طيور لم الق أذب الحانا

(١) در نسخه: ينج ويهدك (٢) در نسخه: الا له (٣) در نسخه: فقبا

بقينا الشدا (٤) در نسخه: اوحننا (٥) در نسخه: ابزوا

(٦) در نسخه: يسعك (٧) در نسخه: المحان

(٨) در نسخه: نبرح (٩) در نسخه: المروء *در نسخه: بل

سرية (١) طير اذ لحظونا فصرروا مستعينين (٢) بنا فحسنا بخشب واصحاب
 وما نخالج (٣) في صدورنا ريبة، ولا شك عن قصدنا تهمة، فابتدرنا اليهم مقبلين
 وسقطنا [في] خلال العجائب (٤) اجمعين، فاذا الحلق ينضم الى اعنابنا والشرك
 يتثبت بأجنبحتنا والجبائل تتعلق بارجلنا، ففرعننا الى الحركة فما زادتنا الا
 تعسرا (٥) فاستسلمنا للهلاك وشغل كل واحد منا ما خصه من الاهتمام
 لأخيه، وأقبلنا تبين العجل في سيل التخلص حتى نتبنا صورة
 أمرنا، واستأنسنا بالشرك واطمئنا الى الاق fas، فاطلعت ذات يوم من خلال
 الشبك فللحظت رفقة من الطير أخرجت رؤوسها وأجنبتها عن الشرك، وبرزت
 عن اقفاها تطير (٦) وفي ارجلها بقايا العجائب لا هي تؤدها (٧) فتعصها
 النجاة، ولا تبinya فتصفو لها الحياة، فذكرتني (٨) ما كنت نسيه ونغضت على
 ما ألقته (٩) فكدت انخلل تأسفا او تسلل روحى تلهمقا (١٠) افنا ديتهم من وراء القفص
 ان اقربوا مني فأطلاعونى على حيلة الراحة فقد أعنى (١١) فتذكروا (١٢)
 خدع المقتنيين فما زادوا الا نفرا فناشدهم بالخلة القديمة والصحبة المصونة
 والعهد المحفوظ ما أحلى بقلوبهم الثقة ونفي عن صدورهم الريبة، فوافونى
 حاضرين فسألتهم عن حالهم فذكروا انهم ابتلوا بما ابتليت به فاستيأسوا واستأنسوا
 بالبلوى فعالجوني فتحيت العجالة عن رقبتي والشرك عن اجنبتي وفتحت لى باب
 القفص وقيل لى استغمم النجاة فطالبتهم بتخليص رجل عن الحلقة (١٣) فقالوا
 لو قدرنا عليها لا بتدرنا أولاً وخلصنا ارجلنا وانى يشفيك العليل فنهضت

(١) در نسخه: سرية (٢) در نسخه: مستعينين (٣) در نسخه: يخالج

(٤) در نسخه: العجائب (٥) در نسخه: تعير (٦) در نسخه: تطير ون

(٧) در نسخه: يودها (٨) در نسخه: فذكرني (٩) در نسخه: الفة

(١٠) در نسخه: تلهمقا (١١) در نسخه: اعنيتى ولعله "اعنفني"

(١٢) در نسخه: فيذكروا (١٣) در نسخه: الحقيقة

وَقَصْرُ عَنِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي لَمْ تَفْ قُوَاهُ يَدِرَاءُ شَهْوَةً تَسْتَدِعِيهِ^(١) [شَرْحٌ] أَيْ
 بِرَادْرَانْ حَقْيَقَتْ دَلِيرْ تَرِينْ كَسِيْ آنْ بُودَ كَهْ دَرْ كَارْ فَرْدَا دَلِيرْ بُودَ وَبَدْ دَلْ
 تَرْ كَسِيْ آنْ بُودَ كَهْ بازْ مَانَدَهْ بُودَ ازْ كَمَالْ خَوِيشْ، أَيْ بِرَادْرَانْ
 عَجَبْ^(٢) بُودَ كَهْ فَرْشَتَهْ ازْ زَشْتَيْ بَرْهِيزْدَ وَبَهِيمَهْ مِيَانْ نِيكَوْئَيْ وَ
 زَشْتَيْ تَمِيزْ نَكَنْدَ بَلْكَهْ شَكْفَتْ ازْ آدَمِيْ بُودَ، أَكْرَ عَاصِي شُودَ وَ
 نَافِرْ مَانِيْ كَنْدَ شَهْوَةَ رَا دَرُوْ قَوْتَهَا وَدَوْاعِيْ دَرْسَتَ كَهْ اوْ رَا
 بازِيَانْ^(٣) كَنْدَ، وَأَكْرَ فَرْمَانْ بِرَادْرَانْ كَنْدَ وَطَرْيَقْ اَصْلَحْ سَرْدَ اوْ رَا
 قَوْتْ عَقْلَيَسْتْ^(٤) كَهْ اوْ رَا بِدَانْ دَعَوْتَ كَنْدَ وَبِدَانْ رَغْبَتْ نَمَائِيدَ، وَبِحَقْيَقَتْ
 مَانَدَهْ بُودَ بِفَرْشَتَهْ آدَمِيْ كَهْ قَدْمَ ثَابَتْ دَارَدَ وَدَرْ شَهْوَتْ وَدَرْ غَضَبْ
 قَدْمَ اوْ ازْ حَدَّ اَعْتَدَالْ تَجْبَدَ وَازْ اَنَعَامْ وَبَهِيمَ بَرْتَبَهْ بازْ يِسْ بُودَ
 آدَمِيْ كَهْ قَوْتْ شَهْوَانِيْ وَغَضَبِيْ درْ اوْ اَسْتِيَالَا دَارَدَ بَرْ قَوْتْ عَامَلَهْ نَفَسْ
 اِينْ فَصَلْ رَوْشَنْ اَسْتَ، بِدَانْ فَصَلْ رَوْشَنْ اَسْتَ وَبِدَانْ فَصَلْ كَهْ ما اَزِيَشْ
 شَرْحَ كَرْدِيمْ رَوْشَنْ تَرْ شَدَهْ اَسْتَ، خَوَاجَهْ اَشَارَتْ كَرْدَهْ اَسْتَ بِدَانَكَهْ آدَمِيْ
 تَوَانَدَ بُودَ كَهْ بَرْتَبَهْ فَرْشَتَكَانْ بُودَ درْ طَاعَتْ خَدَائِيْ تَعَالَى وَاخْلَاقْ نِيكَوْ
 دَاشْتَنْ وَمَى تَوَانَدَ بُودَ كَهْ اَزْ مَرْتَبَهْ اَنَعَامْ بازْ يِسْ تَرْ بُودَ، كَمَا قَالَ اللَّهُ
 تَعَالَى «اُولَئِكَ كَالاَنَعَامَ بَلْ هُمْ اَضَلُّ» اَمَا فَرْشَةَ رَا قَوْتْ شَهْوَانِيْ وَعَنْبَى بُودَ
 تَا باسْتِيَالَا اوْ بَرْتَبَهْ كَمَرْ آيَدَ، وَبَهِيمَ رَا نَفَسْ نَاطَقَهْ وَقَوْتْ عَاقِلَهْ وَعَالَمَهْ
 بُودَ تَا بِدَانْ قَوْتْ عَاقِلَهْ نَفَسْ اوْ ازْ مَبَادِيْ مَنْفَعَلْ شُودَ وَقَوْتْ عَاقِلَهْ اوْ بَرْ
 دِيَكَرْ قَوْتْ مَسْتَوَى باشَدَ تَا بِدَانْ ازْ مَرْتَبَهْ خَوِيشْ تَا مَرْتَبَهْ بَلَندَ تَرْ رَسَدَ

قَالَ الشَّيْخُ «وَارْجِعْ إِلَى رَأْسِ الْحَدِيثِ فَاقْوُلُ : بِرْزَتْ طَائِفَةً تَقْتَنِصُ

فَنَصِبُوا الْجَائِلَ وَزَيَّنُوا الشَّرِكَ وَهَيَّأُوا الْأَطْعَمَةَ وَتَوَارُوا فِي الْحَشِيشِ وَانَّا فِي

(١) در نسخه: نَسْعِيدَ (٢) در نسخه: عَجَتْ

(٣) در نسخه: بازْ انَّ (٤) در نسخه: عَقْلَيَسْتْ

و حجت اقتضا کند آن انبات کند، و هر وقت که میدانند که حس و وهم در حس نیاید و عشق و خجل و وجل و شجاعت و جبن و غصب با آنکه از علایق امور محسوس است در وهم و حس نیاید آنکه منزه و مجرد بود از علایق محسوسات باید که در حس و وهم نیاید، بس بطريق محسوسات فرقته نشود^۱ و اعتقاد نکند که هر چه محسوس بود مثبت بود^۲ و نه نیز اعتقادها جمله براندازد و تصور کند که حقی که واجب القبول است در میان عقاید نیست^۳ و هر که در انبات اعتقادی سخن کفته همه سنک در تاریکی انداخته اند که این عالم را خالقی و مبدعی نیست^۴ بلکه میان این هر دو متوسط اعتقادی طلب کند^۵ و از محسوسات استعانت کند بشناختن بعضی از مجهولات که معلوم نبود^۶ و مبدعی و صانعی عالم را انبات کند منزه از علایق حس و مقدس از کثرت جهات مختلفه^۷ و چیزها که انبات آن او را باو صاف او یار و مودی بود بکثرت و رفع کمال^۸ و این طریق را تشییه کرد بطیران خفash^۹ و چنانکه این اعتقاد حق است و بهترین عقاید است خفash را هم بهترین طیور خواند چه او حد توسط دارد در اسباب معاش و ظهور خویش^{۱۰} و خفash صورت [طیور]^{۱۱} ندارد اما از او فائده طیور حاصل^{۱۲} آدمی نیز باید که اگرچه صورت فرشکان ندارد با خلاق فرشکان متخلق شود.

قال الشیخ «ولکم اخوان الحقيقة أغنی الناس من يجترى على غده وأفتش لهم من قصر عن أمهده^{۱۳}، ولکم اخوان الحقيقة لا عجب ان اجتبب الملك سوءا او ارتكب البهيمة قبیحا بل العجب من البشر اذا استولى على الشهوات وقد صریح^{۱۴} على استئثارها صورته او بذل لها الطاعة وقد نور بالعقل جملته ولعمر الله بذالملك بشر^{۱۵} ثبت عند مزاولة الشهوة فلم تزل قدمه عن موطنها فيه

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه: ضع

(۳) در نسخه: یشتر

بدر ترجمة فارسیه موجود نیست

خسب او را نگاه دارد قوت عامله او منفعل شود ازین قوى و فائده^۱ انسانیت از او دور شود، پس خواجه اندرین رمز بدین اشارت کرده است، و دیگر قوت وهمی را مانند کرده باش افروخته و انسان را بدان حیوان آتشی، چه انسان تا در این عالم بود از این قوى مفارق نشد و این قوى نیز ازو مفارق بشد، و این قوت وهمی بغايت برنده و باز دارنده است از ادراک معقولات و بدان لا بد حاجت آید و چنانکه نور آتش جائی بود که هنفت رساند و جائی بود که مضرت رساند حکم وهم جائی بود که راست بود و جائی بود که دروغ بود آنجا که راست بود حکم کردن او بود که یک جسم در یک حال دو مکان نتواند بود، و آنجا که دروغ بود آن بود که حکم کند که هر چه موجود بود باید که بجهت او اشارت توان کرد و اجسام نا متناهی بود و اکر متناهی بود بفضای محدود رسد که آن فضای محدود را نهایتی و خارج عالم باید که بود پس خواجه میگوید چون سعادل باش که باعتماد تمام در آتش شود یعنی بوثوق تمام قوت وهمی بکار دار و بدان که ترا از او چاره نیست، و بدان که جای بود که او زیان بود و جائی بود که او معین و مؤید بود ر صادق، چون خفash باش که بروز پیدا نیاید، خواجه محسوسات را بروز ماننده کرد و حکما را که بمحسوسات شناختن قناعت نمایند و وراثی او چیزی طلب نکنند از معقولات و اعتقاد ندارند که هر چه حس آرا^(۱) بجههر آن در نیابد فرض آن مجال بود ایشان را بخفash ماننده کرد، چه خفash منزل متوسط طلب کند میان نور و ظلمت و موحد در توحید متوسط طلب کند میانه تعطیل و تنبیه احکام محسوسات بر حق تعالی نراند و نفی و تعطیل و نابودن خالق صانع عالم را اعتقاد نکند، بلکه آنچه از معقولات برهان

(۱) درنخه: انر

غذای او شود و در جوف اشتر مرغ آهن کرم و سنگ کرم
غذای او شود و حرارت او آرا باعتدال باز آرد چنانکه غذا
شود چون مار استخوان سخت را تلين کند و تلطیف کند چنانکه
۳ غذا شود پس آدمی را می باید که [بداند]^(۱) این دو معنی که یکی حوارت
را تسکین کند و دیگر که ناملایم را لطیف و لین: کرداند
۶ و این اشارت است بدانکه^(۲) حکما کفته اند در اصلاح قوت
شهوانی بقوت غضی و اصلاح غضی به شهوانی و آنچنان باشد
که تفکر کند در احوال او که بر او خشم گرفته باشد
۹ و منافع آن پس با^(۳) یاد آرد و شهوت را بر آن منافع بر گمارد
تا او را از ایندی او باز دارد چه اکر او را ایندا
کند آن منافع روا بود که بوقت حاجت بدو ازو فوت^(۴)
۱۲ شود و اصلاح شهوانی بغضی آن باشد که ننگ دارد از قضای
شهوت با چیزی و فضیحت و ارتکاب معصیت و ذل و ضررها
با سلامت شرمساری پس قوت شهوانی را بدین وجه اصلاح کرده باشد بغضی
۱۵ خواجه آن سنگ کرم کرده را بغض تشبیه کرد و آن استخوانهای
سخت کثیف را بشهوة^(۵) لا بد این سنگ کرم کرده را مبردی و مکنی باید
تا نس را هیئت بد حاصل نیاید و استخوان سخت را ملطفی و ملینی
۱۸ باید تا غذا شود همچنین شهوت را مصلحی و مسدی باید تا قوته
شهوت را استیلا نبود و اکر خورنده سنگ کرم را مبردی و مکنی
باید که ایشان آرا بحد اعتدال باز آرد هلاک شود و همچنین مغذی
۲۱ بعظام صلب اکر آرا مصلحی و مقوی باید که اعتدال قوت شهوت و

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه: بدنکه

(۳) در نسخه: نا (۴) در نسخه: فوف

باستنباط آن چنان کسی که یاد کردیم بدانند^۱ پس این جماعت که بواسطه
دانند چیزها را دزدی^(۱) کرده باشند و آلت پریدن بحیله بدهست آورده باشند^۲
و آنان که این مرتبه بلند دارند ایشان را نیز آلت پریدن از معارف بدهست آید
اما آسان تر، پس خواجه بدین رمز روا بود که اشارت بدین معنی کرده
باشد بدان طریق که ظن من است.

قال الشیخ «کونوا نعاماً بیتلع الجنادل المحمات واناعی. ترط العظام
الصلبة وسمادل تغشی^(۲) الضرام علی نقہ^(۳) والخافیش لا تبرّزن نهارا فخیر
الطیور خفافیشها^(۴)*[شرح] چون شتر مرغ باشید که سنگ کرم کرده
بخورد و چون هار افعی که استخوانهای سخت فرو برد^۵ و چون
حیوان آتش خوار باشید که به آسانی و اعتماد در آتش شود^۶ و چون خفافیش
باشید که روز فرا دید نیاید که بهترین مرغان خفash است^۷ به باید دانستن که
در شتر مرغ رمزیست که آنرا باید شناخت که چون یکپای او خلل
پذیرد بدیگر پای نتواند جز بینه نرود^۸ و در بیابان با هیچ
حیوان انس نگیرد^۹ و از شتر مرغ که بدو شبیه دارد بگریزد^{۱۰} و خایه^{۱۱} که
شبیه دارد از روی صورت بمرغ و شبیهی دارد باشتر^{۱۲} و خایه^{۱۳} که
نهاده^(۱۴) باشد آنکه ازان بیفتند دیگری که اشتر مرغ دیگر نهاده باشد او
را بیچای او باستد^{۱۵} و این همه رموز نیکوست اما شیخ بیش بیک رمز
اشارت نکرده است که او آهن و سنگ کرم کرده فرو خورد و جوف او در
اطفا و تبرید آن عمل کند و آن آهن و سنگ کرم او را زیان کار نبود^{۱۶}
و اشاره کرد بدانکه^(۱۷) افعی استخوانهای سخت فرو برد و

(۱) در نسخه: دردی (۲) در نسخه: بیغشی (۳) در نسخه: نقہ

(۴) در نسخه: و خفافیشها (۵) در نسخه: بنهاده (۶) در نسخه: بدنکه

* رج رساله الطیر ص ٢١-٢ س ٠

تر است، اشارت میکند باصلاح خیر عملی و آنرا بزهر خوردن مانند میکند چه مقهور داشتن قوتهای شهوانی و غضبی و توسط نگاه داشتن دران مساوی است با زهر خوردن و به شعور بودن مر نفس را که در این جهان بعضی ازان چیزها که دانستن است بداند او را بعد ازان مفارقت لذتی خواهد بود که با هیچ لذت این جهانی او را مناسب نبود^۱ رغبت صادقه کند بنابودن در این جهان^۲ و هر که زهر نخورد زنده نماند یعنی هر که قوت عاقله نفس را مستولی ندارد بر قوای بدنی قوی عامله او مقهور بود و مرده^۳ و هر که طرفی از معرفت حاصل ندارد و او را رغبت نبود بمفارقت این جهان در آنجهان او را لذت این جهانی نبود^۴ و پریدن عبارت از قبول کردن فیض از مبادی و انقطاع علایق از آنچه از اکتساب سعادت باز دارد و آشیان گرفتن آرام گرفتن با این لذات ناقصه مخدجه و استیلا دادن قوتهای بدنی را بر قوت عامله نفس^۵ و عبارت از صید کردن باز ماندن است از آنچه کمال نفس دران است^۶ و چون از ادراک و اکتساب آن کمال باز ماند اندر صد هزار بلا و عنا ماند چون آن مرغ صید کرده شده^۷ و چنانکه کمال مرغ در پریدن است او مراد خویش اندر پریدن بدست آرد^۸ کمال نفس اندر فیض ستدن و تصور کردن معقولات است چنانکه باید و مستولی بودن بر قوتهای بدنی تا آن شیاطین او را از راه نبرندا و آنچه خواجه گفت اگر کسی را بال نبود دزدی کند و بال بدست آرد^۹ و یش از این گفته که کس باشد که او را قوت آن بود که بی واسطه تعلم از قوت قدسی نگاه بحد اوسط باز خورد و آنچه مطلوب او بود هر که قصد کند بدست آید و بخاطر او اندر آید و نگاه بدان باز خورد که این چنین چیزها باستنباط کس عزیز باشد^{۱۰} و دیگران آن باشند که ایشان را بتعلیم و تعلم حاجت افتد تا بدانند بعضی از چیزها^{۱۱} و لا بد این چنین چیزها

حیوانی نروعی و قوی حیوانی متخلله و متوهمن، پس التفات او را پس بود
و قوی عالمه را قیاس و اعتبار بدان بود که بالای آن بود و پیش آن
بود تا ازان چیزها منفعل شود و فایده کیرد و ازان قبول کند، پس دو
وجه بود نفس ما را، وجهی با بدن و آن وجه باز پس دارد و این
وجه باز پس که نسبت بین دارد بهیچ وجه از مقتضای طبیعت بدن
و ازین قوای بدنی هیچ انفعال قبول نکند و منفعل نشد، و ازین وجه
باید که فاعل بودن منفعل و اگر مسلط نشود و مستولی نگردد بین
قوتها و چنان بود که ایشان از او منفعل باشند و او البته از ایشان
منفعل نگردد شیاطین او را وسوسه کرده باشند از این وجه که با قضا
دارد و او را فریفته، پس این وجه را می باید که سلاحی باشد تا
شیاطین را مقهور و مغلوب دارد، و دیگر وجه که نسبت و اعتبار بعبادی
عالیه و ملائکه علیهم السلام دارد باید که از این وجه از این اعتبار
دایم القبول باشد و از ایشان منفعل شود، پس چون کسی این معانی را
چنانکه باید تصور کند این رمز خواجه او را حل شود

١٥ قال الشیخ «تجرعوا الذعاف تعیشوا واستحبوا الامات تعیوا وطیروا ولا
تتخذوا وکراً تنقلبون اليه فان مصيدة الطیور اوکارها، وان مددکم عوز
الجناح فلتصوا تظفروا فخیر الطلائع ما قوى على الطیران» [شرح] زهر فرو
برید تا زنده بماند، و مرک و مفارقت این جهان بآرزو جوئید تا زندگانی
نیکو باید، و بیوند و خانه مگیرید که مرغابرا سید کنند بیشتر در
خانهایشان و اشیاهایشان، و اگر پر و بال ندارید دزدی^(۱) کنید و پر و
٢١ بال بدست آرید که بهترین دیدبانها آن بود که بتوانند پرید، این رموز روش

(۱) در نسخه: دردی * رج رسالة الطیر من ٤٠ س ٤-٧

خوش و مستغنى بودن از هرچه التفات بدان ترا از سعادت کلی باز
 دارد و در مصحف مجید هم بر این معنی تبیه کرده اند ^۱ و عباد الرحمن
^۲ الذين يمشون على الأرض هوناء (۱) الآية و ترا ازان دیگر اشارت کرد که
 خواجه گفته است مراد از شیاطین بمذهب حکما باید شناخت تا این رمز ترا
 حل افتد که لطیف رمز است ^۳ باید دانست که با نفس مردم قوتها اند موجود
 شده چنانکه در کتب مبسوطه (۲) آنرا یاد کرده اند و این قوتها با نفس مردم
 بهم موجود اند چون قوتها و همی و خیالی و قوت خشم و قوت شهوت و این
 قوتها چون توانند مردم را از علم دانستن و از راه نجات طلب کردن باز
 دارند ^۴ و چون مراد از اطلاق لفظ شیطان بنزدیک ایشان بدانستی بدانکه (۳)
 مراد از یعنی آدمی و از پس آدمی تزدیک ایشان عبارت بود از دو قوی
 که نفس ناطقه را هست ^۵ یکی عالمه و دیگری عامله ^۶ و این قوت عامله
^۷ را اعتباری بود بقیاس با قوت حیوانی نزوعی که ازان قوت حادث شود
 و در این وقت هیئتی که خاص بود و بدان بدن انسان
 ساخته نود و سرعت فعل و افعال را چون تشویر و شرم و خنده و
^۸ گریتن ^۹ و اعتبار دیگر بود این قوت عامله را با قوت حیوانی متخلیه و
 متوجه ^{۱۰} و آن آن بود که آن را بکار دارد در استنباط تبیرها در کارها
 بتصورات امور جزوی در استنباط صناعات انسانی ^{۱۱} و این قوی عامله را هم
 اعتباری بود با نفس او ^{۱۲} و آن آن بود که از آنچه میان او و عقل
 نظری بود رایهای رابعه و مشهوره تولد کند ^{۱۳} و این قوی باید که بر
 جمیع قوتها بدنی مستولی بود علی الخصوص بر آنچه انسان آنرا شیاطین
^{۱۴} خوانند ^{۱۵} و این قوی را بدان دو اعتبار که گفته ام او را التفاتی بود بقویة

(۱) قرآن مجید ۶۴، ۶۷، ۲۲۷ (۲) در نسخه: مبسوط

(۳) در نسخه: بدنکه

ظاهر بود و بر سر دنبال او بود، بدرستیکه شیطان نفرید و وسوسه نکند آدمی را الا از پس او باید دانست که مار پوست بینگند و در ابتدای ربيع آغاز کند پوست افکنند تا آنوقت که هوا معتدل شود و همچنین در خریف، ۳ و آغاز پوست افکنند از گردا کرد چشم کند از اندرون و دران حال که آغاز کند نا بینا شود چه آن پوست چشم او را پیوشنند، و باندک مایه روزگار آن پوست بینگند و روشنی چشم او بعد ازان زیادت شود، ۲ و باید دانست که قالب آدمی باعتبار نفس آدمی چون پوست مار است با شخص، اما هر چند نفس ناطقه بنزدیک حکما داخل بدن و متحیز و حال (۱)، ۹ نیست ولیکن یک قوت او در این بدن متصرف است و این بدن او را چون ولایتی است، و این حقیقت بدن بجز حقیقت نفس است، و مفارقت نفس مر این بدن را و جدا شدن بدن را هیچ خلل با نفس باز نگردد الا در آن وقت که پوست می افکند چشم او پوشیده شود، و در آن وقت که نفس مفارقت بدن کند بهمه حال چون اشته و ملتقی باشد بحکم علاقتی که میان نفس و بدن بوده باشد، و ابیا و اولیا را علیهم السلام مفارقت این ۱۵ جهانی باسانی و رغبت تمام بود، و خواهند که چون کمال یافتند ایشان را مفارقتی باشد از این عالم چنانکه مار خواهان پوست افکنند خویش بود، ۱۸ و خدای تعالی از یوسف عليه السلام این حکایت کرد آنجاکه کفت «توفنی ملما وأحقنی بالصالحين»^(۲) و رسول ما را کفت عليه و آله السلام «والآخرة خير لك من الاولى»، و اولیا را و متبهه بایشان را کفت «قمنوا الموت ان كنتم صادقين»^(۳) پس خواجه از این وجه باین معنی اشارت کرد، و دیگر بدیب^(۴) آنجل عبارت میکند از کم آزاری و بنهان داشتن مقصود و مطلب

(۱) چنانست در نسخه و باید که «حال» باشد (۲) قرآن مجید 102, XII,

(۳) در نسخه: بدیب قرآن مجید 6, LXII,

حقیقت باطن را دو قوت بود، یکی را قوت عاقله خوانند و یکی را قوت عامله، و این قوت عامله قوتی بود که آن مبدأ بود تحرک مر بدن انسان را بسوی افاعیل جزئی^۱ و او را اعتباری بود مقیاس با قوت حیوانی نزوعی و اعتباری بود مقیاس با نفس او، و این قوت باید که غلبه دارد بر جمله قوای ظاهر بدنی که آثار آن ظاهر است، و خواجه از این روی گفت که بدان معنی چون چیزو باشد^۲ و باطن ظاهر گردانید و ظاهر باطن، این دو فائد دارد، یکی آنکه قوت عامله نفس را که باطنی است استیلا و استعلا زیاده دهد تا از قوای بدنی منفصل نشود البت و این قوتهاي ظاهر را يوشيده داريد بدان معنی که ايشان را مغلوب داريد بر اين وجه که جلی آن قوت عامله است که باطن است بدين معنی که ظهور و غلبه وی را می باید که بود، و خفی ظاهر شماست باین معنی که این قوت بدنی می باید که قوت خفی و مغلوب بود بسبت باین قوت عامله، و از پیشتر بیان این تمامی یاد کنیم، و دیگر که ظاهر پنهان دارید از خلق و با ایشان مخالطت کتر کنید تا از آنچه اهم است باز نمایند و باطن خویش را آشکارا دارید بر اهل و مستحق و آنچه تعلق بعلم توحید دارد و آنچه معالجات طبی و علم اخلاق باشد از هیچ کسی درین مدارید چه خیر رسایدند بقابل خیر تشه بود بسادئی اول و این درین باید داشت، و این دو فائد درست است این سخن را که خواجه بدان اشارت کرد.

قال الشیخ «ولکم اخران الحقيقة اسلخوا عن الجلود اسلامخ
 ۲۱ الحیة و دبوا دبیب الدیدان وکنوا عقارب اسلختها فی اذنابها
 فان الشیطان لـن یراوغ الانسان الا من وراءه» [شرح] ای برادران
 حقیقت بیرون آئید از پوست چنانکه مار از پوست بیرون آید،
 ۲۲ و نرم روید چنانکه کرمان نرم روند، وهمچون کردم باشد که نیش او

آنوقت که امتناع از طعام کند هر روز فربه تر و نیکوتربود' و اقل ایام غیبت او چهل روز است و بیش ازین نیز بود و این را اسباب طبی و طبیعی هست و آن آن است که سبب جوع تحلل است و سبب تحلل فلت ماده و تنگی پوست و قوت حائز غریزی محلل است و حار هوا، و چون تحلل کترافتند پوست استبر بود و حرکت نکند و حار هوا سرد شود ناچار تحلل کتر آید و چون فضولی در بدن از جهت بسیار خوردن حاصل آید و حرکت بسکون بدل شود و جلد کنیف بود و حار هوا سرد شود ازان محلات جز حار غریزی نماند و از یک محلل چون فضول بسیار شود در بدن بگرسنگی نتواند رساید بلکه جز هضم نتواند کرد فضول را، بس هر روز بدن فربه تر بود با امتناع از طعام، و این بعد از امتناع عظیم باشد، و هر حیوان که با امتناع بسیار و بهم مخصوص بود حار غریزی کتر بود ازان دیگر و در رطوبت و بلغم طبیعی که آن نیمه خون بود و بعضی چون بجای بسیار بود و این فائده ندهد' و این فضول که یاد کردیم بجای غذا باز ایستد، و عارفانرا اوقات باشد که از طعام امتناع نمایند و نتوانند کرد' و شرح آن بتمامی که چرا باشد و بچه وجه نتوانند کرد در کتب مبسوطه علی الخصوص در اشارات و تنبیهات(۱) و حکمت عرشی بیان کرده اند، و عارفانرا غیتها بود از مردمان چنانکه قنافذ را و ایشان ظاهر خویش صلاح و وقاریه باطن کرده باشند و مرد عارف باید که همچنین باشد، و چون تو بدانی که آدمی را از قالب و نفس آفریده اند و این قالب ظاهر است و او را بحس بصر ادراک توان کرد و بحس لمس' و منی باطن است و آنرا(۲) نفس کویند و او را به بصیرت باطن توان شناخت' و حقیقت آدمی از معنی باطن است، و آن

(۱) در نسخه: تنبیهات (۲) در نسخه: آن

قال الشیخ ویلکم اخوان الحقيقة نتفعوا کما یتنعم الفناذ
واعلنوا بواطنکم و ابطنوا ظواهرکم فوالله ان الجلی لباطنکم و ان الخفی
۳ لظاهرکم* [شرح] ای برا دران حقیقت سر اندر کنید چنانکه چیزو^(۱)
سر اندر کند و آشکارا کنید نهانها و نهان گردانید آشکارهائی خود را
که بخدا روشن و هویداست باطن شما و ظاهر شما، بدانکه چیزو بری
۴ بود و بحری بود و جبلی بود که او را بتازی دلدل خوانند و بیارسی سیرو^(۲)
و او را خارها بود مانند تیر و خصمان خود را بدان دفع کنند و آنکه
بحری باشد شبه دارد بسمک و خداوند صدف بود، و بعضی از قنافذ
۵ بحری همیشه آگنده بود از خایه خویش علی الخصوص در وقتی که ماه
با استقبال آفتاب بود، و در وقتی که هوا گرم بود، اما چیزوی بری ظاهر و
معروف بود و ت saf و مجامعت ایشان چنان باشد که شکم بر شکم باز نهند
۱۲ راست ایستاده و اشواک^(۲) ایشان بجای شعر دیگر حیوانات بود الا که این
شعر بغایت افراط دارد در صلابت و غلظت، و ایشان با وفات جستن باد احتراز
کنند ییش از جستن باد، و آن جانب که از سوراخ ایشان مهبت باد بود استوار
۱۵ کنند و یکی بوده است که او از هبوب ریاح خبردادی پیشتر از جستن باد،
چون از آن شخص گردندی چیزوئی داشت در خانه که بهر وقت در خانه
خود مسدود کردی ییش از جستن باد از جهته دفع ضرر باد و این مرد
۱۸ بدان موجب خبر میداده بود، حکایت کنند که چیزو دنبال مار گیرد و
سردر کشد و میخورد و مار خود را بر خارهای او میزند تا هلاک شود،
و چیزو را همچو خرس غیبتها باشد و امتناع از طعام، و همچون خرس

(۱) در نسخه: «خیزو» و در همه جاهای دیگر نیز همین طور نوشته

شده (۲) در نسخه: سدر (۳) در نسخه: شواک

* رج رساله الطیر ص ۲۹-۱۵

که بیاد کردیم زیش آنست که نفس آن مستبیط در جیلت چنان افتاده
 باشد که ناگاه بحد او سط باز خورد و باز افتد بی تفکر و طلب، بلکه
 ۳ چنان باشد که هر چه او را باید خد او سط دران بوي باز میخورد، و
 هر کجا که حد او سط خاصل گشت اقران قیاسی و حصول نتیجه دران
 ۶ متابع آن باشد، و هر وقت که این علوم و صناعات را اقراض افتد
 بسبب حوادث کیاز و وقایع عظام که در عالم جرث و نسل نمایند، یا اکن
 ۹ بماند سخت اندک، بود بعد ازان حق بسیحانه تعالی یکی را پدید آورد که
 علوم و صناعات از وی آغاز و ابتدا باشد چنانکه در طوفان نوح
 ۱۲ علیه السلام وغیر او بوده است، و روا بود که یک کس تنها این علوم
 و صناعات باز دست نیابد بل چند کن بیاندکتر یا بیشتر اما بدان
 طریق که بیاد کرده، آمد، و تعلم از یکدیگر نا متناهی، روایت است،
 ۱۵ لا بد انتهاي آن با صاحب حدسی بود بر آن وجه که بگفتیم، و صاحب
 این حدس بهر زمانی بود بلکه نایاب و شاذ بود و نادر، ولا بد بر او
 واجب بود بافادت مشغول بودن تا بعضی از نظرات حدس او منسخ
 ۱۸ و باطل نشود، و اکرچه آن دیگر بعض که مودی به کمال اوست، او
 را بی افادت غیری حاصل باشد، و بر متعلمان و مستفیدان واجب باشد
 تعلم و استفادت از او در این روزگار که بتعلم مجرد باز افتد بر سابق
 واجب بود اغاثت لاحق تا لاحق کامل شود بتعلم ازان سابق، چه چنانکه
 بخل از عبادی روایت بر مستعد بر آنکه متشبه بود از طریق اخلاق
 بمبادی بخل روایت بر مستعد، چه اکر بر مستعد بخل کند از طریق
 ۲۱ افاده تشهیه نکرده باشد، پس از این اشارت کردند بدین طرف از تعلیم و
 تعلم بعد از بیان اخلاق و تحصیل استعداد و آنچه مقدمات این کار را
 بیایست و بکار آید.

آید انتهای آنهم تا حدس بود، یعنی که صاحب حدسی بدان مرتبه که یاد کردیم
بوده باشد و این حد او سط اکتساب کرده و بعد ازان از او تعلیم شده
باشد، پس محال نیست که مردم را بنفس خویش حدسی افتد و در ذهن
او قیاسی منعقد بی تعلیم و ناچار، در مبادی نشوها که بعد از فراغت و
طوفانات و خرابی عالم خیزد لا بد آن علوم که مجدد و زنده شود بچنان
کسانی شود که ایشان بحدس خویش استنباط^(۱) کنند حدود وسطی را، و این
مراتب دارد بکم و کیف، اما بکم: آن بود که اعداد حدس مستبیط می‌زنند
حدود وسطی را بیش بود، و اما بکیف: چنان بود که زمان حدس و استنباط
یکی کوتاه تر بود و زود تر بود بحد او سط باز خورد، و آن یکی بیشتر
بود و در نگی تر، و این تفاوت منحصر نتواند بود در حدس بلکه دائماً زیادت
و نقصان می‌پذیرد و او را دو طرف باشد ناچار، یکی طرف زیادت و یکی
طرف نقصان، و در نقصان بحدی رسد که آن کن را حدس نبود البته، و
در طرف زیادت بحدی رسد که آنکس را در اکثر مطلوبات و یا در کل
مطلوبات حدسی بود تا بدان حد رسد که او را حدسی بود در زود ترین^(۲)
وقتی، و در این کن مرتبه شود صورتی که در مفارق بود اما
یکبار یا قریب بدان، و این قوت را قوت قدسی گویند، و آن بلند
ترین مرتبیت آدمی را، و انبیا را علیهم السلام این قوت باشد، لا جرم
ضفت نکنند بر مستعدان تا خلائق بر متابعت و اقتباس علوم از ایشان
کمال یابند در سعادت دو جهانی، و در این باب سخنی دراز است، اما
مقصود ازان می‌باید که معلوم گردد، و آن این است که هر علمی که
استنباط کرده باشد آنرا اول مستبیط باشد که ابتدای آن علم با آن صناعت
از وی بود، و این استنباط بطریق حدس بود، و بیان این بر این موجب

(۱) در نسخه: استبات (۲) در نسخه: زود تر این

عقول خویش تا بعضی از شما بعضی را متابعت کنند و بعضی از شما بعضی کمال و تمامی یابد، باید دانست که چون دانسته آمد که برادر و دوست حقیقی کیست ۳ با این برادر راز را آشکار باید داشت یعنی بر ایشان بدانچه ترا معلوم باشد بخل و خست نباید کرد، که اگر در مرتبه شناخت از تو بیشتر بود ترا از او کمال حاصل آید، و اگر کفتر بود او از تو کامل شود، و اگر مساوی بود هر یک از شما متابعت یکدیگر را کنید و یکدیگر کامل شوید چنانکه حق تعالی و ملائکه از بخل و خست دور اند و زاد می کنید (۱) بر آنکه مستعد بود و اوی قبول کند و آنکه نبود بخل بر او باید کرد، و آن آدمی که خواهد بصفات و اخلاق ملائکه موصوف بود باید که بخل نکند بر مستعد، و باید دانست ۹ که نفس ناطقه آدمی دو قوت دارد، یک قوت را عامله خوانند و یکی را عاقله، و نه چنان است که این نفس دو چیز است یا آدمی را دو نفس ۱۲ است که یکی تدبیر و سیاست بدن کند و یکی ادراک معقولات، بلکه این نفس یک چیز است، لیکن با اعتبارات از او این دو اثر حاصل می آید، یکی ازو و یکی برو، و این بصرات بگردد بر دوام قبول از مبادی ۱۵ و غیر آن، و روا بود که نفس را بواسطه حاجت آید بسیار، و روا بود که کفتر آید چه آن متعلم ان باشند که تزدیک باشند بتصور معقولات، و آن استعداد که بود او را و قوت بحدی بود که او در اتصال بمفارق محتاج نبود ۱۸ بچیزهای بسیار و بتعلیم شدن تا کوئی که او همه چیز ها از خود می بداند، و این چنین کس قدردان نبود بلکه نادر و عزیز بود چه این درجه بلندترین درجات این استعداد است، و مردم آنچه از علوم اکتاب ۲۱ کنند و آن بحد اوسط بود یا به تعلیم حاصل آید یا بحدس، و حدس فعل ذهن بود که بذات خویش استنباط کند حد اوسط را، و آنچه بتعلیم حاصل

(۱) در نسخه: زادی کنید

و از آنچه این لذت می یابد بادرآک آن معقول آن دیگر؛ همان لذت می یابد چنانکه آن یک عالم بود از عوالم عقل آن دیگر مثل آن بود، پس میان ایشان مجاورت علوی باشد که یاد کردیم و ایشان را منادی فرمان حق جمع آرد^(۱) چه مطلوب ایشان هنیه در سعادت جستن بعمرفت حق باشد، و آن جماعت دیگر که دوستی ایشان نه بدین وجه بود ایشان دوست را واسطه کازهای حقیر سازند و دارند و بهمه حال تزدیک ایشان آنمطلوب از این واسطه شریف تر بود، و در نفس الامر چنین است که واسطه کم از مطلوب باشد و دوستی و مرافت این جماعت بر نجاده حقیقت باشد برای این اغراض باشد، و چون این نظر بر نیاید عداروت حاصل آید، و اگر بر آید استغنا نمایند، و همینه از درست حساب منفعت خوش و دفع ضرر از خوش بر کیرند، هیچ حساب دوستان اند این معنی از خود بر نگیرند، پس این جماعت اختلاط و دوستی را نشایند، اگر چنانچه دوست حقیقی بدست آید بغايت عزیز بود تزدیک اهل معنی، و على الجمله دوستی حقیقی میان دو کن باشد که ایشان یکدیگر را شناسند، و چون در مطلوب متفق باشند مودت میان ایشان بین ازان بود که در میان دو مافر که منزل و مقصد ایشان متفق نبود، و این سخن شرحی دارد، اما از درازی احتراز کرده آمد که مشر ملالت باشد.

قال الشیخ «ولکم اخوان الحقيقة باتوا^(۲) و تضاموا ولیکشون کل واحد منکم لاخیه الحجب عن خالصۃ لایه لطایع بعکم بعضا ولیتکمل بعکم بعضا» (شرح) ای برادران حقیقت راز خوش آنکارا کنید و با هم آید و بی دارید پرده از

(۱) آرد: ساقط از بخه (۲) در نسخه: باتوا

در ترجمه فارسیه موجود نیست

و هر که نیکو شناسد^(۱) طبلکردن چیزی که او را نشاید نفس او سماجت
 نکند یا فیض چیزی را که بر وی واجب بود، و از حسد و لجاج
 خالی نبود، و این اخلاق همه موافع باشند از افیض حق را،
 ۳ چون هر آنوقت که صاحب دو خلق مخالف با یکدیگر مخالطت
 کند میان ایشان منازعه و خصوصت خیزد و دوستی حاصل نیاید
 ۶ مثلاً بخیل و سخی و عالم و جاہل را^(۲) که هرچه سخی کند از
 بدل مال و اسداء معروف بخیل آنرا باسراف و تضییع وصف کند،
 ۹ و هرچه از اهانت و تغیر بخیل کند سخی آنرا بدناغت و قصور
 همت وصف کند، و هرچه عالم کند جاہل آنرا بیندلی و طلب محال وصف
 کند، و هرچه جاہل کند عالم آنرا بتاریکی و نادانی وصف کند،
 ۱۲ پس هر یک از ایشان فعل و خلق یکدیگر را منکر باشند و انکار
 یوژنیه زوا بود که ظاهر گردد و چون ظاهر شود بوحث ادا
 کند و بوحث بعداوت انجامد و عداوت به آفت نفس، پس از این
 ۱۵ کفت خواجه که هر دوست که صفاتی مودت از تیرگی اخلاق بدد
 و اغراض فاسد نگاه ندارد دوستی را مهذب نگردانیده باشد
 از شوایب، و مادام که در مخالطت و دوستی که اختلاف
 ۱۸ اخلاق می بود آن دوستی آمیخته بود بدینچه^(۳) یاد کردیم، پس باید که
 چون دوست موافق در اخلاق نیک بدبست آری او را نگاه داری،
 چه جمع مال چندان عظمت ندارد که حفظ آن، و یافتن چنین دوستی
 آن فایده ندارد که حفظ و نگاه داشت او تا بر حالت دوستی بعائد،
 ۲۱ و این چنین دوستان که ما یاد کردیم ایشان را قرابت و اتحاد از
 جهه اشتراک بود در طلب سعادات آخرت، و آن صورت معمولات که
 در نفس این مردم مرتسم می شود هم در نفس آن دیگر مرتم می شود^۱

(۱) در نسخه: شنا (۲) در نسخه: جاہل ر

(۳) در نسخه: بدنچه

و نادر باشد مردی که در او خلق مکروه نباشد زیرا که مردم
چون فکر استعمال نکند اخلاق بهایم بر وی غالب شود و شهوات
بر او مستولی گردد و حیا از وی غایب شود و استیلای غصب
و شهوت و حرص و شره از او مفارق نکند، و آن جماعت
منقسم شوند به چند قسم جماعتی باشند که بشره افتخار نمایند
و ظاهر جویند و این جماعت شرّ "الناس باشند" و جماعتی باشند
که بجودت فکر قبح آن افعال را بدانند و ازان اجتناب کنند
و ایشان کریمان باشند که نفس ایشان شریف بود و جماعتی باشند
که ایشان را بر قبح این اخلاق تنبیه باید کرد، و این دو قسم
باشند، جماعتی باشند که به تنبیه ازان اخلاق باز ایستند، و جماعتی
آشند که قبح این اخلاق بدانند اما بر ایشان متعذر بود ترک
این اخلاق، و ازین جماعت این قسم اول دوستی را نشایند، و آن قسم
باز بین اختلاط و مجاورت را نشایند چه ایشان بر راست و جهد بسیار
انتقال توانند نمود ازین اخلاق بد، و روا بود که ضررها ازان بتورسد
و این کس که بقوت عاقله خوش وجودت فکر اخلاق ذمیمه
را از اخلاق خمیده تمیز کند و از بد احتراز کند
او دوستی را نشاید، و این چنین کس کمتر یابند، و آن کن که
تبیه یزیرد هم دوستی را شاید اما بعد از قبول تنبیه و تبدیل
اخلاق بد بنیک، و اما با دو قسم تا بتوانی با ایشان مخالطت و
مجالست مکن، زیرا که از ایشان باشند که محب، مدح و تنا
باشند زیادت از استحقاق خوش، و بر امثال خوش تکر نمایند،
و باشد که بر قوت و مال خوش اعتماد دارند، و کانی را که
این اخلاق باشد ایشان را اعتقاد در دوستان ته و فاسد باشد

شده است که مزاج را تبدیل توان کرد و لیکن بتدریج و اندک
 اندک و بروزکار دراز تا آنکه مزاج بدل شود و چون مزاج را
 تبدیل افتاد ناچار اخلاق را تبدیل افتاد چه خلق طبع مزاج بود
 و چون مزاج بدل به نیک بدل شود خلق بد به نیک بدل شود
 و این دشوارتر باشد اما افعال جیلیه کردن محصل استعداد است
 و اگر کسی بود که نتواند افعال جیلیه کردن لا بد تبدیل مزاج
 بباید کردن اگر تقدیر مساعدة کنند و چون آدمی را حق تعالی
 چنان آفرید است که او را سخت دشوار بود تنها بودن و زندگانی
 کردن او را معاشرت بباید کرد با امثال خویش در مردمی و آن
 معاشرت بباید که حسن بود چه اگر حسن نبود فایده معاشرت و
 دفع ضرر زیادت شود و آن معاشرت که میان زن و شوهر و
 پدر و فرزند و ارباب صناعات و حرف و ملک و مملوک باشد
 از نکاح و میراث و بیع و شراء و اقرار و اجرات و رهن و
 امثال این که در شرع حکم آن بواسطه صاحب شرح صلوات الله
 و سلامه علیه و آلم بیان کرده است و آنچه دون این است که
 میان دوستان حقیقی باشد از حسن معاشرت بباید که بجای آرد
 و اگر استعداد ندارد بکسب و ریاضت آن استعداد بدست آرد چه
 اختلاف اسباب که یاد کرده ایم اختلاف اخلاق مردم واجب کند
 و همه بر یک خلق و عادت اجتماع نتواند بود یعنی لا بد طریقی
 بباید که بدان معاشرت با دوستان حقیقی حسن و مفید بود و
 هن کسی را ادراک این لذت و اکتساب این شرف و مرتبه نبود
 و مردم این چنین دوست را که این مرتبت دارد دشوار بدست
 توانند آورد ازان روی که اخلاق بد و عادات ناپسندیده غالب است

همچین در گرم سیر بات و حیوان بخلاف بات و حیوان سردسیر باشد، و این باقایم بگردد، و بشرها و مسکن نزدیک هم بگردد، اما هر چند بعد کمتر بود تفاوت کمتر بود، و چون چنین بود غذای اهل هر شهری و هر اقلیتی بخلاف غذای دیگران بود، و چون غذا مخالف بود آن فضول غذا که مواد حصول حیوانات شوند چون نطفه و غیر آن بخلاف یکدیگر باشند پس امزجه اینان هم بخلاف یکدیگر باشند، چه خلق طبع و مزاج بود، و روا بود که آن اجزای مسامت که یاد کردیم بفرمان خدای تعالی سبب شوند در اختلاف اخلاق و عادات و یا معین سبب شوند، و همچنین اختلاف هوا و اجرام سماوی بحکم فرمان حق اسباب شوند کمال اشخاص را بین وجه و آنچه ورای این است از کمالات دیگر اسباب بحکم فرمان حق و تدبیر او ملائکه مقریین علیهم السلام همی این اسباب باشند، و آن کمالات مختص بود باسان، و غیر انسان را از حیوانات زیاده از آن کمالات نحسین نتواند بود، و حکما چون اشارت کنند تهذیب اخلاق و تبدیل آن از بد به نیک بدان و چه کنند که بود که کسی را در اصل آفرینش مزاج و استعداد آن نبود که خلق نیکو و ملائکه فاضله او را حاصل آید و لیکن بریاضت و افعال خوب کردن او را استعداد این خلق نیکو حاصل شود، و نسبت حصول این خلق باستعداد چون نسبت حصول نتیجه بود با حد اوسط، چنانکه چون تواند که تفکر کند و بفکر حد اوسط اکتاب کند و چون حد اوسط اکتاب کرد بی درنگ زمانی از حق تعالی او را نتیجه بهست و عطا حاصل آید، آدمی چون افعال خوب کند و سیرت خود را یمندیده گرداند او را از تعالی خلق نیکو عطا و همیت حاصل آید و فضائل خلقی و عملی او را جمع شود، و در علم طبیعی و اصول طب درست

عارض کردد آنرا از قرب و بعد و آنچه طابع این اختلاف بود چون اختلاف اجزای زمین که مسکن هر گروهی و امتی باشد و این اختلاف در ابتدای ۳ کار طبع اختلاف آن کواکب بود که مسامت این مسکن باشد از نوابت و از اجرام دیگر و از اوضاع کرآه مائله، پس اختلاف این ۶ اجزاء و کواکب مسامت سبب شود باختلاف کرآه مائله بفرمان خدای تعالی و تقدیر او در اختلاف بقاع زمین و اختلاف مسکن سبب شود اختلاف ۹ بخاراتی را که از زمین بر آید که مناکل و ملائمه این بقیه بود و آنگه اختلاف بخارات سبب شود اختلاف هواها را و اختلاف آبها را ۱۲ چه هوای هر شهری مختلط شود بخاری که ازان زمین متصاعد می شود و بخاراتی که در زمین باشد در آبها آن تائیر کند و آن هواها که از این زمین به بخار منفعل شده باشد هم در این آبها اثر کند ۱۵ و آبها هم ازان منفعل شود چنانکه از دیگر بخارات که یاد کرده آمد و همچنین اختلاف مسامت اجزای کرآه نخستین و کرآه نوابت و اختلاف اجزای کرآه مائله اسباب حقیقی باشد در اختلاف آبها و هواها، یا بواسطه تصاعد بخارات و اختلاف اجزاء موضع نشو و ظهور بخارات، یا ب بواسطه بحکم مسامت، یا بعضی بواسطه و بعضی ۱۸ ب بواسطه که از هر دو وجه تائیر باشد و چون زمین و آب و هوا در بقیه بخلاف آب و هوا بقیه دیگر باشد بات هر یکی ملایم این زمین و هوا بود بخلاف دیگر بود و همچنین حیوانات هر بقیه ۲۱ بخلاف حیوانات بقیه دیگر باشند چه می یابیم که آن بات که در بلاد هند باشد و آن حیوانات عجیب که آنچه باشند در اکثر بلاد نباشند و آنچه ازین (۱) چیزها در بلاد روم باشد در بلاد دیگر نباشد

(۱) در نسخه: از من

کند تا بر او عرض کنم بعضی از اندھان خوبش را، بود که آن دوست بشنیدن این اندھان متحمل شود از هن بشرکت برداشتن بعضی ازان اندھان را، چه هر دوست که او در سراء و ضراء صفا و مودت خوبش را از تیرگی اغراض فاسدہ صیانت نکند دوستی خوبش را آراسته و مهذب نگردانیده باشد از شوائب و نوائب و کجا بدست آید مردم را دوستی که بر تیرگی و پاکیزگی سیرت آن دوست مطلع شود و بر نیکوئی عادت او واقف گردد، چه بیشتری از دوستان از حقیقت دوستی اعراض کرده اند و دوستی را تجارتی و پناهگاهی ساخته که در وقت حاجت پناه باز بآن دهند و در وقت بی نیازی ازان دوری جویند و آنرا بر اندازند و تا عارضه عارض نشود هیچ دوست را زیارت نکنند و تا حادثه حادث نگردد و حاجتی پدید نیابد هیچ دوستی را باد نکنند، مگر دوستانی و برادرانی که جمع کرده باشد ایشان را قرابت عرفان الهی و الفت داده باشد میان ایشان مجاورت علوی و ایشان حقایق را بچشم بصیرت ملاحظه کنند و زنگار اخلاق بدر را بر بياضت زدوده باشند و جمع نکرده باشد ایشان را مگر منادی فرمان حق عز و جل، باید دانستن که آن عنویت که الفاظ عربیه این رساله دارد در پارسی حاصل نتواند بود، اما شخصی که این را پارسی کرده او را درین غرضی مفید بوده و ما را هم که بشرح این مشغولیم هم غرضی صحیح است، اوّلا باید شناخت که جماعت انسان امتهای اند و هر امته از یکدیگر متمیز باشد باخلاق و اوضاع لغات و عبارات، و آنچه در اختلاف امم بین وجوه تائیر کرده است بحکمت خدای تعالی اختلاف اجزای آن اجسام بود که مامت ایشان بود از گره نخستین، چه هر جزوی از اجزای آن که مسامت بقیه از بقاع زمین شود تائیر او دیگر کون باشد هم ازان کرده که مکوک نیست و هم از کره نوابت، بس اختلاف اوضاع کرات مایله از اجزای زمین و آنچه

شرح رسالة المرموزة المسمّاة برسالة الطير للشيخ الرئيس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کثُرت التّعاس دوستان و بزرگان هر دلیر گردانید بشرح رسالة الطير
از سخنان شیخ الرئیس رحمة الله، پس هم از سخنان او شرح گردم این
رساله را با رمز و اشارات، و تراویید داشتن که طمع وقوف بر اعیان
آن معانی که تصد متكلّم برموز رساله آن است هیچ طالب حقیقت را
بحقیقت نباشد از جهه احتمال این رموز هر وجوه تاویلات و شرح را
مگر بظاهر ظن، و احتمال این رموز هر این وجد را از شرح و تاویل
که من کرده ام ظاهر است، و این شرح مناسبی دارد با اصولی که صاحب
رساله در صدر بیان آن کرده است، و باین مناسبت که این شرح دارد من
این شرح را با تناسب اجزاء اتصال یکدیگر بترتیبی تمام به بیان رسانیده ام،

قال الشیخ رحمة الله «هل لأحد من أخوانی فی ان یهیب لی من سمعه
قدر ما ألقی اليه طرفا من اشجاعی! عساه ان یتحمّل عنی بالشركة بعض اعیانها
فإن الصديق لن یهذب عن الشوب اخاه مالم یعنی في سرائك وضرائلك عن
الکدر صناء، و اني لک بالصديق المصاحب و قد جملت الخلطة تجارة یفرغ
الیها اذا استدعت التي الخليل داعية وطر و ترفس هر اعیانها اذا عرض
الاستفباء فلن یزار خليل الا اذا زارت عارضة ولن یذکر خليل الا اذا ذكرت
مأربیه، اللهم الا اخواننا جمعتهم القرابة الالهیة و آلفت بينهم المجاورة
العلویة ولا خطوا الحقائق بین البصیرة وجلوا دین الشک عن السریرة ولن
یجمعهم الا منادی الله، [شرح] يعني هیچکس را افتاد از برادران که چندان
با من مساعدت نماید و سمع خویشتن را بعارت دهد بشنیدن سخن من والتفات

* رسالة الطير ص ۲۹ س ۱۱-۳

ما رنجوریم از جهت تو و از خللی که بتو راه یافته است، چون بسیار
 گفتند و چون اندک نیزیر قم و بترین سخنها آنست که ضایع شود و بی
 ۳ اثر ماد، و استعانت من با خدایست، و هر کس که بدین که گفتم اعتماد
 نکند نادانست و سیعلم الذين ظلموا ای منقلب بنقلبون.

است، و من رسولی بنما فرستم تا ایشان را الزام کند تا بندها از بای
شما بر دارد، و حاججان بانک بر آورده که باز باید کشت از پیش
ملک باز کشتهم، و اکنون در راهیم با رسول ملک می آیم.

و بعضی از دوستان من از من درخواستند که صفت حضرت ملک بگویی
و (۱) وصف زیبایی و شکوه او، و اگرچه بر آن نتوانیم رسید بعضی موجز
بگوییم، بدانک هر گاه که در خاطر خود جمالی تصور کنید که هیچ زشتی
با او نیامیزد و کمالی که هیچ نقص پیرامون او نکردد او را آنچا باید که
همه جمالها بحقیقت او راست، گاه نیکویی همه روی است گاه
جود(۲) همه دست است، هر ک خدمت او کرد سعادت ابد یافت و هر ک ازو
اعراض کرد «خسر الدینی والآخرة» شد، و با [۲۰۱۶] دوستان
کچون این قصه بشنود گفت پندارم که ترا بری رنجه می دارد
یا دیو در تو تصرف کرده است بخدای که تو نیریدی بلک عقل تو
نیرید، و ترا صید نکرده که خود ترا صید کرده، آدمی هرگز کی پرید،
هر غر هرگز کی سخن گفت، کوی که صfra بر مزاج تو غالب
شده است یا خشکی بدماغ تو راه یافته است، باید که طبیخ افیمون
بخاری، بکرمابه روی و آب کرم بر سر ریزی، و روغن نیلوفر بکار
داری، و در طعامها تلطف کنی، و از بیداری دور باشی، و اندیشهها کم
کنی که پیش ازین عاقل و بخود دیدیم ترا، و خدای بر ما کواه است که

(۱) و : ساقط از نسخه

(۲) در نسخه : خود، و درین صورت ظاهرا بعد از «گاه» حرفی از قبیل

«بدی» از میان افتداده است

میزبانی کردند بدین نعمتها که هیچ مخلوق وصف و شرح آن نتواند کرد
و چون والی آن ولایت ما را باخویشن گستاخ کرد و انبساطی پدید آمد
و او را از رنج خوبیش و اتفاگردانیدیم و شرح آنج بر ما گذشته بود
بیش وی بگفتیم رنجور شد و چنان نمود که من با شما درین رنج شریکم
بدل پس گفت در سر این کوه شهریست که حضرت ملک آنجاست و هر
۶ مظلومی که بحضرت او رسید و بر وی توکل کرد آن ظلم و رنج
از وی بردارد و از صفت او هرج گویم خطلا بود که او افرون از آن
بود پس ما را بدین سخن که از وی شنیدیم آسایشی در دل پدید آمد
و بر اشارت او قصد حضرت کردیم و آمدیم (۱) تا بدین [۱۰۲] شهر
بفضای حضرت ملک ترول کردیم خود بیش از ما دیدبان ملک را خبر
داده بود و فرمان بیرون آمد که واردانرا بیش حضرت آرید پس ما را
۱۲ برداشت کوشکی و صحنه دیدیم که فراخی آن در دیده ما
نیامد چون بگذشیم حجابی بر داشتند صحنه دیگر پدید آمد از آن خوشت
و فراغ تر چنانک صحنه اول را تاریک پنداشتم باضافت باین صحنه پس
۱۵ بحجره رسیدیم و چون قدم در حجره نهادیم از دور نور جمال ملک پیدا
آمد در آن نور دیدها متغیر شد و عقلها رمیده گشت و بیهوش شدیم
پس بلطف خود عقلهای ما باز داد و ما را بر سر سخن گفتن گستاخ کرد
۱۸ کابه هاء (۲) خود و رنجهای خود بیش ملک بگفتیم و قصها شرح دادیم و
در خواستیم تا آن بقایا بند از پای ما بر دارد تا در آن حضرت بخدمت
بنشینیم پس جواب داد که بند از پای شما همان کس کناید که بسته

(۱) در نسخه : آمدن

(۲) در نسخه : کابیهاء

بر راه راست افتیم، آنگاه میان دو راه بکرقیم؛ وادی بود با آب
و کیاه، خوش می پریدیم تا از آن دامگاهها در گذشتیم و بصفیر هیچ
؛ ۳ صیاد باز ننگرستیم و بسر کوهی رسیدیم و بنگرستیم در ییش ما هشت
کوهی دیگر بود که چشم بیننده بسر آن کوهها نمی رسید از بلندی، پس
بیکدیگر کتفیم فرود آمدن شرط نیست و هیچ امن و رای آن نیست که بسلامت
۶ ازین کوهها بگذریم که در هر کوهی جماعتی اند که قصد ما دارند و اگر باشان
مشغول شویم و بخوشی آن نعمتها و بر احتیاه آن جایها بمانیم بسر عقبه نرسیم
پس رنج بسیار برداشتم تا بر شش کوه بگذشتیم و به قسم رسیدیم پس بعضی
۹ کفند که وقت آسائش است که طاقت پریدن نداریم، و از دشمنان و
صیادان دور افتادیم، و مسافتی دراز آمدیم، و آسائش یکاوت هارا
بعقصود رساند و اگر برین رنج بیفزایم هلاک شویم [نا 101] پس برین
۱۲ کوه فرود آمدیم بوستانهای آراسته دیدیم و بناهای نیکو و کوشکهای
خوش و درختان میوه دار و آبهای روان، چنانکه نعیم او دیده می بند
و زیبای او عقل از تن جدا میگرد، و الحانهای مرغان که مثل آن
۱۵ نشینیده بودیم، و بوهای که هرگز بمشام ما نرسیده بود، از خوشی پس
از آن میوهای و آبهای بخوردیم و چندان مقام کردیم که ماندگی بیفکنیدیم
پس آواز بر آمد که قصد رقتن باید کرد که هیچ امن
۱۸ و رای احتیاط نیست و هیچ حسن استوار تر از بدگمانی
و ماندن بسیار عمر ضایع کردن است، و دشمنان بر اثر ما همی آیند و
خبرها همی پرسند، پس رفته تا بهشتم کوه، از بلندی سرش باشان
۲۱ رسیده بود، چون بوی نزدیک رسیدیم الحان مرغان شنیدیم که از خوشی
آن نالهای بال ما سست میشد و می افتادیم و نعمتهای الوان دیدیم و صورتها
دیدیم که چشم از وی بر توانستیم داشتن، فرود آمدیم، با جا لطفها کردند و

جان از تن جدا شود، آوازی دادم ایشان را و زاری کردم که بنزدیک من
آیید و مرا در حیله جتن براحت دلیل باشد و با من در رنج
شریک باشد که کار من بجان رسید، ایشان را فریب، صیادان یاد
آمد بترسیدند و از من بر میدند، سوکند بستان دادم^(۱) بدoustی
قدیم و صحبتی^(۲) که هیچ کدورت بدو^(۳) راه نیافته بود، بدان
سوکند شک از دل ایشان نرفت^(۴) و هیچ استواری ندیدند از
دل خود بر موافقت من، دیگر باره عده‌عائی کذشته یاد
آوردم و بیچارگی عرضه کردم، بیش من آمدند، پرسیدم ایشان را از
حالت ایشان که بچه وجه خلاص یافتد و با آن بقاوی بندها چون
ارمیدید، [۱۰۱] پس هم بدان طریق که ایشان حیله خود کرده بودند
مرا معونت کردند تا گردن و بال خود از دام بیرون کردم و در قفس
باز کردند، چون بیرون آمدم کفتند این نجات غنیمت دار، من گفتم
که این بند از پای من بردارید، کفتند آگر ما را قدرت آن بودی
اول از پای خود برداشتمی، و از طبیب بیمار کس درمان و دارو نطلبد^(۵)
و آگر دارو ستاند ازو سود ندارد، پس من با ایشان بر پریدم، ایشان با من
کفتند که ما را در پیش راههای دراز است و منزلهای سهمناک و مخوف
که ازان این نتوان بود، بلکه بمثل این حالت دیگر باز از دست
ما بشود^(۶) و ما دیگر باره بدان حالت اول مبتلا شویم، پس رنجی تمام
بر باید داشت که یکبار از جالهای^(۷) مخفوف بیرون گریزیم و پس

(۱) در نسخه: دادیم (۲) در نسخه: ضیحی

(۳) بدو: ساقط از نسخه (۴) در نسخه: برفت

(۵) در نسخه: بطلبد (۶) در نسخه: نشود

(۷) در نسخه: حالهای

دانها پاشیدند و دام هولها و مترسها بیای کردند و در خاشاک ینهان شدند و
من میان کله مرغان می آمدم، چون ما را بیدند صفير خوش میزند چنانکه
مارا بکمان افکندند، بنگریستم (۱) جای تزه (۲) و خوشی دیدم (۳) هیچ شک در
راه نیامد و هیچ تهمت ما را از صحراء باز نداشت، روی بدان دامگاه نهادیم (۴)
و در میان دام افتادیم، چون نگاه کردیم حلقهای دام در حلقهای ما بود و
بندهای تلهها (۵) در پای ما بودا همه قصد حرکت کردیم تا مگر از آن بلا نجات
یابیم، [100 b] هر چند بیش جنبیدیم بندها سختر شد، پس هلاک را تن بنهادیم
و بدان رنج تن در دادیم، و هر یکی برج خوش مشغول شدیم که پروای یکدیگر
نداشتم، روی بجستن حیله آوردیم تا بچه حیلت خوبیشتر برها نیم یک چند هم
چنان بودیم تا بر آن خو کردیم و قاعده اول خوشی را فراموش کردیم و با این
بندها بیا رامیدیم و با تنگی قفص تن در دادیم، پس روزی از میان این بندها
بیرون نگریستم (۶) جماعتی را دیدم (۷) زیاران خود سرها و بالها از دام
بیرون کرده و از این قصهاء تنگ بیرون آمده و آهنگ پریدن میکردن
و هر یکی را پاره از آن داهولها و بندها بربای مانده که بدن (۸) ایشان را از
پریدن باز نمی داشت و ایشان را با آن بندها خوش بودا چون آن بیدیدم ابتدای کار
خود و مسلمی خوش در هوا یاد آمدم و آنچه با او ساخته بودم (۹) و الف گرفته
برهن منقص شد، خواستم که از اندوه بمیرم یا از آن بازگردیدن ایشان (۱۰)

(۱)	در نسخه : بنگریستم	(۲)	در نسخه : نره
(۲)	در نسخه : دیدم	(۳)	در نسخه : نهادم
(۴)	در نسخه : نگریستیم	(۵)	در نسخه : بلها
(۶)	در نسخه : بدان	(۷)	در نسخه : دیدیم
(۸)	در نسخه : بود	(۹)	در نسخه : بود
(۱۰)	در نسخه : بود		

ای برادران حقیقت هم چنان از پوست بوشیده بیرون آید که هار بیرون
 آید، و هم چنان روید که مور رود که آواز پای شما کن نشود، و بر مثال
 ۴ کردم باشد که پیوسته سلاح شما پس پشت شما بود که شیطان از پس در
 آید، و زهر خورید تا خوش زید مرگ را دوست دارید تا زنده مانید،
 و پیوسته می برد و هیچ آشیانه معین [100a] مکرید که همه مرغانرا از
 ۶ آشیانها کیرند، و اگر بال ندارید (۱) که بیرید بزمین فرو خزید چندانک
 جای بدل کنید (۲)، و هم چون شتر مرغ باشد که سکهای گرم کرده فرو
 برد، و چون کرگس باشد که استخوانها سخت فرو خورد (۳)، و هم چون
 ۹ سمن در (۴) باشد که پیوسته میان آتش باشد تا فردا بشما گزندی نکند،
 و هم چون شب پره باشد که بروز بیرون نیاید تا از دست خصمان
 ایمن باشد.

۱۲ ای برادران حقیقت هیچ شگفت نبود اگر فریشه فاخته (۵) نکند و
 بهیمه و ستوری کار زشت کند که فریشه آلت فاد ندارد و بهیمه آلت
 عقل ندارد بلک شگفت کار آدمیست که فرمان بر شهوت شود و تا خویش
 ۱۵ را سخه شهوت کند با نور عقل، و بعزم بار خدای که آن آدمی که
 بوقت حمله (۶) شهوت قدم استوار دارد از فریشه افزونست، و باز کسی که
 منقاد شهوت بود از بهیمه باز پس برست.

۱۸ اکنون باز برس قصه شویم و اندوه خویش شرح دهیم، بدانید ای
 برادران حقیقت که جماعتی صیادان بصرحا آمدند و دامها بگتردند و

(۱) در نسخه: ندازید (۲) در نسخه: کنند

(۳) در نسخه: خورید (۴) چنانت در نسخه

(۵) در نسخه: فاخته (۶) در نسخه: جمله

رساله الطير

بسم الله الرحمن الرحيم رب اعن على اتمامه (۱)

ترجمه لسان الحق و هو رساله الطير از تاليف امام العالم علامه الزمان
سلطان العلماء و الحكماء شیخ شهاب الدین السهروردی رحمة الله عليه .

۳ هیچ کس هست از برادران من که چندانی سمع عاریت دهد که طرفی از
اندوه خویش با او بکوئیم ، مگر بعضی ازین اندوهان (۱۲) من تحمل کند
بشرکتی و برادری ، که دوستی هیچ کس صافی نگردد تا دوستی از شوب
کدورت نگاه ندارد ، و این چنین دوست خالص کجا یابم که دوستیهای
این روزگار چون بازگانی شده است آن وقت که حاجتی بیدید آید و
مراعات این دوست فرا گذارند چون بی نیازی بیدید آید مگر برادری
۹ دوستانی که پیوندی از قربات آله بود و الفت ایشان از مجاورت علیی ،
و دلهای یکدیگر را بچشم حقیقت نگرند و زنگار شک و پندار از سر خود
بزدایند ، و این جماعت را جز منادی حق . جمع نیارد چون جمع شدند این
۱۲ وصیت قبول کنند .

ای برادران حقیقت خویشن هم چنان فرا گیرید که خاریشت باطنهاي
خویش را بصرها آرد و ظاهرهای خود را بنهان گند که بخدای که
۱۵ باطن (۲) شما آشکارا است و ظاهر شما پوشیده .

(۱) در نسخه : ائمانه (۲) چنانست در نسخه
(۲) در نسخه : باطن

بروند و متغیر کنند، و از همه یزندگان پنهانی را منکل‌تر است
دفع کردن، و در میان ایشان جزیره است که در آنجا دوال پایان
باشند هرچند که مردم پیشتر رود ناکاه پایهای خود را بیندازند
و در گردن او کنند و از حرکتش باز دارند تا آب حیوه در نیابد
و شنیدم که اگر کسی در کشتی نوح نشیند و عصائی موسی در
دست دارد از آن خلاص یابد.

تمام شد رساله حفیر سیمرغ

(۱) و متغیر : و از حرکتش منع B

(۲) در آنجا : درو B

(۳) رود : روند B | پایهای خود را : پایی A

(۴) و در گردن او : و ناکاه در گردن B | کنند : هر دمان افگنند B |

حرکتش : حرکت B | در نیابد : در نیابند B

کر دند و سبب تخلص ایشان آمد، و پیش از آن بر ذو النون مصری
هم گالیدند و حق تعالی او را خلاص داد.

فصل در خاتمت کتاب

۳

ذات منقسم معرفت نا منقسم را شاید که معرفت نیز منقسم شود و از
انقسام او معرفت را نیز انقسام لازم آید، منصور حلاج رحمة الله
علیه گفت «الصوفی لا یقبل ولا یقیل ولا یتجزی ولا یتبعض» و نیز در
وقت صلب میگفت «حسب الواحد افراد الواحد له».
وکانی که خواهند که کار کاه عنکبوت فرو کشایند بوزده
عوان را از خود دور کنند از آن بنج پرندۀ اشکارا و پنج
پرندۀ پنهانی و دو روندۀ تیز پیدا حرکت، و هفت روندۀ آهسته
پوشیده حرکت، و از همه پرندکان ترا دشوارتر است دور کردن زیرا
که چندانکه کی خواهد که طیران کند پرندکان از پیش

(۱) تخلص : خلاص A | ذو النون : ذالنون A

(۲) هم : غ B | تعالی : جل وعلی B

(۳) فصل در خاتمت کتاب : خاتمت سخن A

(۴) که : و B | معرفت نیز منقسم شود : معرفت را انقسام لازم آید B

(۵) نیز : غ B | رحمة الله عليه : غ A

(۶) ولا یقیل : ولا یقتل B یقل A | و نیز در : و در B

(۷) میگفت : گفت B | حسب : حب B (۹) از آن : غ B

(۱۰) پنهانی : پنهان B | روندۀ : پرندۀ B | هفت : غ B

(۱۱) و از همه : و این همه B | پرندکان : پرندکان B | ترا : غ B

(۱۲) دشوارتر : دشوار B (۱۲) پرندکان : این همه پرندکان B

خبر نبود اگر نیز شنود که مردازرا از آن قسط تمام است و خوش
کفته است آن مرد پیر « من لم یذق لم یعرف »

۳ و این سخن انبات لذت و محبت است، در روزگار جنید رحمة
الله عليه از اهل تصوف نقل کردند و غلام خلیل و جماعتی از متکلامان
و فقها بر اخوان تجویید تشیع زندگی و بر الحاد و کفر ایشان فتوی
دادند و شهادت و محضرها نسبت کردند و جنید در آن واقعه روی
در کشید، و امیر القلوب ابوالحسین التوری و کتابی و زفاف و
جماعتی کبار را در مجلس سیاست حاضر کردند و سیاف قصد قتل کرد،
۶ و این قصه مشهور است که ابوالحسین نوری متبار در گشت تمہید
قتل زا او را از آن پرسیدند گفت خواستم که یک لحظه
۹ زندگانی که مانده بود بر برادران ایثار کنم، این سخن را بخلیفه نقل

(۱) اگر نیز... تمام است: غ A

(۲) کفته است: گفت B | آن مرد پیر: آن نیز (!) A

(۳) رحمة الله عليه: غ B | و غلام خلیل: که غلام خلیفه B

(۴) بر: با B | فتوی: گواهی B

(۵) و محضرها: در محضرها B | روی: رو B

(۶) التوری و کتابی و دقاق (sic): نوری را B

(۷) جماعتی: با جماعتی B | کبار را: از کبار B | در مجلس: بمجلس B

(۸) مشهور: معروف B (۱۰) اورا: ویرا

(۹) مانده بود: غ B | سخن: حدیث B

شود و آن روبت بس است مر چیزهای ملایم را و در باید و متلذذ
کردد، و سمع را لذتیست و آن ادراک مسحی ملایم است از آواز
خوش، وشم را ادراک ملایم است از بویهای خوش و هم چنین
برین قیاس این همه قواها را، و روان کریا را کمال معرفت
حق است و داشت حقایق، پس چون روان را آن حاصل آید کمال
اعلاء او از اشراق نور حق است و انتعاش بکمال کریا باید که
لذت وی عظیمتر باشد زیرا که ادراک وی شریفتر است.

و شریفترین در باندگان نفس انساست و حق عظیمترین معلومات است،
پس لذت باید که کاملتر بود، و لیکن عنین را از لذت وقوع

(۱) خبر نبود (ص ۳۴ س ۱۱) ... و در باید و : غ B

(۲) ادراک : ادراک لذت B

(۳) این همه قواها را : غ B | و روان : و لذت روان B | کمال :
لذت کمال B

(۴) روان را : اورا B | کمال : با کمال B

(۵) او : و آن B | باید : باید B

(۶) وی : او B | باشد : بود B | ادراک وی : او B

(۷) شریفترین : از شریفتر B | نفس : غ B | معلومات : معلومات حق است B

(۸) کاملتر : کاملتر و وافرتر B | وقوع : جماع B

و محبت شاد شدن ذاتیست بتصور حضور ذات دیگر، و جنیت درین شرط نیست.

۳ و عشق عبارت از محبتی که از حد بیرون رفته باشد
و عشق یافتن مراد نماید و شوق نماید هر مثاقی بضرورت
چیزی یافته است و چیزی نایافته کی اگر از جمال معشوق
همه مراد یافته باشد ارزوی وی بمناند، اگر هیچ نایافته
باشد و ادراک نکرده هم آرزوش متصور نشود، پس همه مثاقی
یا بندۀ نایابنده باشد، و در شوق نفس است زیرا که نایافتن درو
ضروریست و اما حدیث اثبات لذت عبارت از حاصل شدن کمال
مر چیزی را و دانستن حصول، آنکه کمال چیز حاصل گردد
و یابنده را خبر نبود کمال نباشد، چشم را چون کمال چیز حاصل

(۱) ذات : ذاتی B (۲) بیرون رفته : گذشته B

(۳) نماید : بمناند B | نماید هر : بمناند پس هر B

(۴) مراد : غ B | باشد : بودن B ; ارزوی وی : ارزوش B

(۵) باشد : بودن B | همه : هر B

(۶) یا بندۀ نایابنده : پایانده و نایابنده B

(۷) ضروریست : ضرورت A | و اما حدیث اثبات : بدانکه B |

(۸) از حاصل : از علم حاصل B

(۹) مر چیزی را و دانستن حصول : غ B | آنکه کمال : که کمال

خبر حاصل شود B | چیز : بچیز B | گردد : شود B

(۱۰) و یابنده را : آن صورت خوب است که در یابد B

فصل سوم در اثبات لذت و محبت بندۀ بحق تعالیٰ

اما مذهب متكلمان و جمahir اهل اصول آنست که بندۀ خدا^۱ را
نشاید که دوست دارد زیرا که دوست داشتن عبارت است از میل
نفس بجنس خوش و حق تعالیٰ متعالی است از آنکه او را با خلق
مجانستی بود بلکه محبت عبارتست از طاعت بندۀ حق را.

۶ و اهل معرفت اثبات کردند محبت را و لذت را
و در این جنیت شرط نیست تزد ایشان از آنکه مردم
لوئی را دوست دارند یا هیاتی را با آنکه از جنس او نیست
و محبت حق تعالیٰ بقوائی حیوانی تعلق ندارند بلکه نقطه ریانیست
که مرکز اسرار حق است در آدمی^۲ و این محبت بذوق تعلق دارد^۳

(۱) و محبت : غ B | بحق : مر حق B

(۲) دوست : درست B | دوست داشتن : دوستی B

(۳) بجنس : از جنس B | خوش : خوش باشد A خود بود B
حق : خدا B | متعالی : منزه B | با خلق : با مخلوقات B

(۴) بلکه : بل B | حق را : مر حق B

(۵) اثبات : اثبات او A

(۶-۷) محبت را و لذت را و در آین جنیت شرط : لذت و محبت دن

جنیت بشرط A (۷) تزد ایشان از آنکه مردم : که مردم B

(۸) دارند : دارد B | با آنکه : باز آنکه B | از جنس : جنس B

(۹) حق : خدای B | حیوانی : جسمانی B | نقطه : بین نقطه B

(۱۰) در آدمی و این محبت بذوق : غ B

بیرون ز شر کریه احوال فلک
دانند و شکفتها و خرمی راند

مرد صاحب نظر باید که پیوسته باحث غرایب و حقایق باشد و
بدان قدر که سزائی خاطر اوست نزول بکند، حسین منصور حلاج
رحمه الله عليه گفت «میجتب میان دو کی آن وقت مستحکم شود
که در میان ایشان هیچ سر مکنون نماند» پس محبت چون کامل
گردد اسرار علوم خفایا و خبایا و زوایاء موجودات برو پوشیده
نیو، و چون غایت کمال بنده آنست که تبدیل کند بحق تعالی و
علم بکمال از صفت اوست جهل نقص بنده باشد و لازم آید که
هر چه عارفتر بود بحقایق وجود او شریفتر باشد، وفي الجملة: جهل
قیبح است.

(۱) ز شر کریه : و ز کریه B
 (۲) داند : بینند B | خرمی راند : خرمی راند B
 (۳) اوست : او باشد B | نزول بکند : فرو نیابد B
 (۴) مکنون : مکتوم B
 (۵) اسرار...موجودات برو : غ B
 (۶) علم بکمال : علم B | بنده باشد : بود B | و لازم آید : بر لازم آمد B
 (۷) هر چه : غ B | بحقایق وجود او : ادراک او مر حقایق و
 خود را B | باشد : فرماید B
 (۸-۱۱) وفي الجمله جهل قیبح است : و جهل قیبح است بهمه حال B

هر چه علم محققان بدان محیط باشد در حیز عبارت آرند تا همه
که در آن شروع نماید که جمال کربلاه احادیث بیش از آنست که
مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی
باشد «و قلیل من عبادی الشکور» .

در فطرت انسانیت با کثرت جوارح هیکل یک نقطه بیش نیست
که لایق افق قدسی باشد «فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين» ۶
پس چون کار بنیت یک شخص برین وجه است که از قوائی بسیار
و اعضا بسیار و ترکیب بشریت با کثرت تراکیب جز یکی مستعد
ترفی بیش نیست حال یا معموره نیز هم برین وجه قیاس باید
کردن پس سخن پوشیده اولیتر و این دو بیت هراست :

در کنج خرابات بسی مردانند
کز لوح وجود سرها می خوانند ۱۲

(۱) باشد : است $\exists A$ آرند : آید \exists (۲) نماید : کند B

(۳) مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی :

مورد هز ناقصی و مقصد هر واردی و مخاضن هر قاصدی A

(۴) انسانیت : غ \exists هیکل یک نقطه : یک هیکل B

(۵) فما : فلو B

(۶) حال : کار B معموره نیز هم برین وجه : معمور برین B

(۷) کردن : کرد B پس...مراست : غ B

تعالی او را میفرماید « و قل رب زدنی علما و از الفاظ مبارک اوست
 که «عليک کل یوم ما ازداد فیه علما فلا یدرك صباح ذلك اليوم»
 پس چون حال ییغامبر بین وجه است کسی دیگر را حال چکونه بود
 و این علم را که عارف را از روی کشف اقتد لازم نیست که در
 باب طلاق و عناق و خراج و معاملات باشد که این علم ظاهر است
 بلکه از اکشاف حالات قیومیت و کبریا و ربویت بود و ترتیب
 نظام وجود و عالم ملکوت و اسرار مخفی در آسمان و زمین
 چنانکه گفت «قل أتزله الذى یعلم السر فی السموات والارض».
 و دانستن سرّ قدر و فاش کردن آن حرامست چنانکه لفظ نبوی بنی
 آن ناطقت که «القدر سرّ الله فلا فشوّه»

واهل حقیقت همه بر آنند که افشاء سرّ قدر کفر است و نیز نه

(۱) الفاظ مبارک اوست که : الفاظ اوست علیه الصلوات والسلام B
 (۲) عليك : غ B | ما ازداد : لا یزداد B | صباح : فی مباحه B
 (۳) ییغامبر : سید علیه السلام B | دیگر را حال : دیگر را A
 (۴) علم را : علم B | از روی : غ B | در : از B
 (۵) عناق : عناق B | و معاملات باشد : بود B
 (۶) اکشاف حالات : کشفی حال B
 (۷) عالم : عالم B | اسرار مخفی در آسمان : سرّهای آسمان B
 (۸) زمین : زمین بداند B (۸) گفت : حق تعالی می گفت B
 (۹) و فاش : و روشن A که فاش B | بنی : بنی B
 (۱۱) و نیز نه : و نه B

زاید بر ذات وحدت قیومیت است هر سه لفظ را در بحر طمس
غرق کردن و ظاحت العبارات و فنیت الاشارات « و کل شی هالک
الا وجهه » و اینازرا مقام رفع تراست و مردم تا بدین عالم
علاقة ناسوت دارد بمقام لاهوت نرسد که بالائی آن مقام دیگر
نباشد که آن نهایتی ندارد، بزرگی را پرسیدند که « ما التصوف ؟ »
قال « اوله الله و آخره لا نهاية له ». ۶ ۳

فصل دوم در آنچه هرکه عارفتر

بود کاملتر بود

و حدیث نبوی مشهور که « ما اتخد الله ولیا جاهلاً قط » و صاحب
شرع اعظم با همه کمال خوش مأمور بود باستزاد علم و حق ۹

- (۱) بر ذات: بود مر ذات B فنیت: خلت B
- (۲) وجهه: وجهه کفتند A او مردم تا بدین: و تا این A
- (۳) بمقام لاهوت نرسد: بمقامی بر سر A
- (۴) که آن نهایتی ندارد: غ B فقال: کفت B
- (۵) در آنچه.....بود: در آنکه هر که عالم تر عارفتر B
- (۶) مشهور: مشهور است B | جاهلاً قط و صاحب: جاهلاً صاحب B
- (۷) باستزاد: باستزادت A

حق از غیر اقصار نگردد بلکه جمله هویتها را نهی کرده اند در
معرض هویت حق تعالی و گفتند که اوی او راست کی دیگر
را او نتوان گفت که اویها از اوی اوست، پس اوی مطلق اوراست
۳ و ورای ایشان گروهی دیگرند که توحید ایشان آست که
«لا انت الا انت» و این عالی تر از آست که ایشان حق را هو
گفتند، و هو غایبرا کویند و ایشان همه توییها که در معرض
توی شاهد خویش است نهی کردد و اشارت ایشان بحضور است
۶ و گروهی بالائی اینان اند، و ایشان عالی ترند و گفتند چون
کی دیگر را خطاب توی کند اورا از خود جدا داشته است
و اثبات اثانت میکند و دوی از عالم وحدت دور است، ایشان
خودرا کم کردد و کم گرفتند در پیدای حق «لا انا الا انا» گفتند
۹ و محقق تر ازین همه گفتند اثانت و اثیت و هویت همه اعتباراتی
۱۲

(۱) جمله هویتها را : همه هویات هویت A
B است : باشد (۴) آست : غ

(۲) توییها که : توییها را B
B شاهد : مشاهده B | است : غ

(۳) و ایشان عالی ترند : غ B | چون : غ A که کی B
B داشته است : کرده بود

(۴) کردد : کرده اند B | پیدای : پیدای و توحید B

(۵) محقق تر ازین همه گفتند : محقق ترین اینان گفند که B | اعتباراتی :
B عبارت

معروف از سر معرفت بر خیزد؛ و چون اطلاع بشرط نیز خرج
گردد از حالت طمس است، و مقام «کل من عليها فان و بقی
وجه ریک ذو الجلال والاکرام» است.

و بعضی از محققان میگویند که «لا اله الا الله» توحید
عوامست «ولا هو الا هو» توحید خواص است و در تقسیم تاصل
گرده است.

و مرتبت توحید پنج است یکی «لا اله الا الله» و این توحید
عوامست که نفی الهیت میکنند از ما سوی الله و این قوم اعم عوام اند
و ورای این طایفه گروهی دیگر اند که نسبت بایشان خواص اند
و با طایفه دیگر عوام و توحید ایشان «لا هو الا هو» است و این
عالی تر از آن اول باشد و مقام ایشان عالی ترست از بھر انک
گروه اول نفی الهیت کرده از غیر حق بس، گروهی دیگر بر نفی

(۱) اطلاع : اطلاع A | است : غ B

(۴) بعضی : بعض B | میگویند : میگویند A | توحید : مقام B

(۷) و مرتبت توحید : رتبت A | این : آن B

(۹) نسبت : به نسبت B | خواص : خاص B

(۱۰) با طایفه : باضافت با آن کانی B | است : غ B

(۱۱) از آن اول : غ B | از بھر : از اول از بھر B

(۱۲) اول : پیشین B | الهیت : الوہت B | گروهی دیگر : گروه دوم B

باز دارد می‌شود اگر دد، پس مرد چنان گردد که هر ساعتی که
خواهد قالب را رها کند و قصد عالم کریا کند و مدرج او بر افق
اعلی زند و هرگاه که خواهد و بایدش می‌شود باشد. پس هر وقت
که نظر بذات خود کند متعجب گردد که سواطع انوار حق بر خود
بیند، و این هنوز نقص است.

و چون توغل کند از این مقام نیز بگزیرد چنان شود که البته
ظاهر بذات خود نکند و شعورش بخودی خود باطل گردد،
و این را «فناه اکبر» خوانند، و چون خود را فراموش کند
و فراموشی را نیز فراموش کند آنرا «فنا در فنا» خوانند.

و ما دام که بمعرفت شاد شوند هنوز قاصر اند، و آنرا از جمله
شرک خفی کیرند، بلکه آن وقت بکمال رسید که معرفت نیز در
معروف کم کند که هر کس که بمعرفت شاد شود بمعرفت نیز
چنانست که مقصد درو ساخته است، مجرد آن وقت باشد که در

(۲) زند : غ B | و بایدش : غ B | باشد : شود B | وقت : کاه B

(۴) خود : خویشتن B | بر خود : غ

(۸) این را : آن را B | فناه اکبر خوانند : فنا کویند B

(۹) فراموشی : فراموش A B

(۱۰) و ما دام : ما دام B | شنود : بشنود B | اند : است B | از : نیز از B

(۱۲) معروف : معرفت A | که هر : و هر B

(۱۲) باشد : بود B

طراوت و لطافت مناهده کند از محاکات اتصال بمقامات علوی،
و این مقام متوسطت از مقامات اهل هجابت.

در حال بین اليقظه والنوم آوازهاء هایل و نداءاء عجیب بشنو
در وقت غشیان سکینه، و نورهاء عظیم بیند و باشد که از غایت
تلذذ عاجز شود.

و این وقایع بر راه محققان است نه بر طریق جماعتی که در
خلوت چشم برهم نهند و خیال بازی میکنند، اگر از انوار صادقان
اُری یافتنی با حرفت که ایشان را پدید آمدی « و خسر هنالک
المبطلون ».

قسم دوم در مقاصد و آن سه فصل است

فصل اول در فنا

۱۲ و این سکینه نیز چنان شود که اگر مرد خواهد که از خودش

(۱) طراوت و لطافت : لطیف و با لطافت B | بمقامات علوی :

بعالم رویانی A.

(۲) حال : خواب و A | اليقظه : اليقظه A | بشنو : شنو B

(۳) غشیان : غشیان A شود : آید B

(۴) بر طریق : طریق A

(۵) خلوت : خلوت B | صادقان : صادقات B

(۶) اُری : اُری A | آمدی : می آمدی B | هنالک : هنالک B

(۷) شود : بود B

و در قرآن مجید ذکر سکینه بسی است چنانکه میگوید "فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ" و جای دیگر گفت "وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِ" و کسی که سکینه حاصل شود او از خواطر مردم خبر دارد و اطلاعش بر مغایبات حاصل آید و فراستن تمام کرده و مصطفی علی الله علیه و آله و سلم از آن خبر داده که "اَنْقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَانَّهُ يَنْظَرُ بَنُورَ اللَّهِ" و رسول علیه السلام در حق عمر رضی الله عنہ میگوید "إِنَّ السَّكِينَةَ يَنْطَقُ عَلَى لَانِعْمَرْ" و گفت "إِنَّ فِي أَمْتَى مِحْدَثِينَ وَمُتَكَلِّمِينَ وَأَنْ عَمَرَ مِنْهُمْ".

و صاحب سکینه از جنت عالی ندای بغایت لطیف بشنود و مخاطبات روحانیات بدو رسد و معلمین کرده چنانکه در وحی آنکه مذکورست «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُ الْقُلُوبُ» و صور بغایت

(۱) بسی : بسیار B | میگوید : میفرمایند B

(۲-۱) فَأَنْزَلَ.....دِيْكَرَ كَفْتَ : غ B (۲) لِيُزَادُوا...إِيمَانَهُمْ : غ A

(۲) شود : آید B | او از خواطر مردم خبر دارد : او را اخبار از خواطر

مردم B | اطلاعش : اطلاع

(۳) کرده : حاصل کرده B (۶-۵) و مصطفی.....الله : غ A

(۴) و رسول.....عمر منہم : غ B

(۵) جنت عالی : جنَّةٌ عَالِيَّهُ B | ندای بغایت A بشنود : شنود B

(۶) روحانیات : غ B (۱۱) صور : صورتی B

بدماغ رسد و باشد که همچنان نماید در دماغ و کتف و پشت
و غیر آن که رک جتن کرد و نیک لذیذ باشد و بساع نیز
استعانت کند تا تمام شود و این هنوز مقام اول است. ۳

فصل سوم در سکینه

پس چون انوار سر بغايت رسد و بتعجیل نگردد و زمانی دراز
بماند آرا سکینه کویند ولذت شن تمام تر باشد از لذات لواائح دیگر،
ومردم چون از سکینه باز کردد و بپیشیت باز آید عظیم متندم شود بر
مقارقت آن، و درین معنی یکی از صلح‌گفته است: ۶

بیت

۹

یا نیم القرب ما اُطیکا ذاق طم الانس من حل بکا
ای عیش لاناس قربوا قد سقوا بالقدس من سر بکا

(۲) رک جتن: رکی سخت قوی جتن B
(۳) تمام شود: تمام تر بود B ا و این.... است: غ B
(۴) انوار: این انوار B | سر: غ B | و بتعجیل: تعجیل A
(۵) کویند: خوانند B | تمام تر: تمام A | از لذات لواائح: از لواائح A
(۶) دیگر: غ B متندم: پشیمان B
(۷) (۱۰) الغرب: الروح A | حل: کل B خل A
(۱۱) ای عیش... سر بکا: غ A | سر بکا: شریکا B

سخت شود و مردم اقتحام کنند و شمشیرها مجرد کنند، اگر کسی اندک
 مایه خاطری صافی دارد اگرچه صاحب ریاست نباشد ازین حالت خبر
 ۳ یابد بشرط اینکه در آن وقت تذکر احوال قدسی کند و ارواح
 گذشتگان و مشاهده کریا و صفواف ملاع اعلی با یاد آرد، و اگر نیز
 ۶ کسی بر اسپ دونده بر نشیند و اسپ را بتاختن بر انگیزد قوی و
 تقدیر کند که هیکل را بجای میگذارد و هیبتی سخت در خود
 آرد و بیجان مجرد بحضور قیومیت میرود و در صفت قدسیان
 منخرط میگردد و در مثل این حال نیز اثری بروی پدید آید و اگرچه
 ۹ هر تاض نباشد و در اینجا اسراریست که در این روزگار کم کسی
 بغور آن برسد و چون مردم را این بروق در آید اثری از آن

(۱) شمشیرها مجرد کنند: سیوف متحرک گردد B

(۲) اگرچه: اگر نیز B

(۳) یابد: دارد B | تذکر: ابتدا تذکر B

(۴) کسی بر اسپ: اسپی B | بر نشیند: بود B | بتاختن: تاختن B |

(۵) انگیزد: انگیزند B (۶-۵) قوی و تقدیر: تعدد B

(۶) که: که میرود B (۷) قیومیت: عزت B

(۸) منخرط: متخرط A | حال: حالت B | اثری بروی پدید آید: ازین

(۹) بزدن اثر خبری به بیند B

(۱۰) در اینجا: در آنجا A | در این: در A | کم کسی: هر کسی نیست که A

(۱۰) این بروق: ازین بر قها بر قی B

ففرضوا لها^۱

و مرتاض بفکر لطیف و ذکر خالص از شوابب هواجس در وقت
فتر استعانت کند از بهر استعادت این حالت^۲ وروا باشد که کسی
را که ریاضت ندارد در بعضی اوقات این حالت بیاید و او غافل
باشد^۳ اگر کسی تردد کند در ایام اعیاد که مردم قصد مصائب کشند
آوازهای افراده و تکبیرهای برآمده و ضجه سخت درافتاده و آواز نسوج
و ابواق غلبه کرده^۴ اگر صاحب فتنی باشد که طبع سالم دارد و
تذکر احوال قدسی کند حالی ازین اثر یابد سخت خوش.

و همچنین در حروب بوقت التقاء مردان باشد و ضجه مبارزان
برخیزد و سهیل اسپان برآید و آواز طبل و سازهای چنک^۵

(۱) لها : بها A

(۲) ذکر : فهم B | هواجس : هواجسین A

(۳) فترت : فترت حواس B | استعادت : استفادت B | کسی را : کسی A

(۴) اگر کسی : اگر A

(۵) ضجه : صیحه B | در افتاده : برآمده B

(۶) فتنی : نظری B

(۷) یابد : به ییند B

(۸) در حروب : در وقت حروب B | بوقت : که وقت B

(۹) ضجه : صیحه B

(۱۰) برخیزد : غ B | سهیل : سهیل A استهیقه B | برآید : غ B
و سازهای : برآید B | چنک : و چنک B

برقه يذهب بالابصار واسطى را پر سیدند که « ازعاج بعضی مردم در حال سماع از کجاست؟ » گفت « انواریت که ظاهر می شود پس منطوفی میگردد و مثل زد بدین بیت :

شعر

خطرت فى القلب منها خطرة ^٤ خطرة البرق ابتدأ ثم اضمحل
 ٦ « و لهم رزقهم فيها بكرة و عثيّا » و این لوانح همه وقت نیاید، مدتی باشد که منقطع میشود و چون ریاضت بیشتر گردد بروق بسیار تر آید تا بدان حد رسد که مردم در هرج ٩ نگرد بعضی از احوال آن عالم با یاد او آید، و ناکاه این انوار خواطف مترادف شود، و باشد که در عقب این اعضا مترزلزل گردد، و رسول عليه السلام بانتظار این حال میفرماید چنانکه مشهور ١٢ است از لفظ نبوی « ان لریکم فی ایام دهر کم لفخات رحمته الا

(١) يذهب : يخطف B (٢) حال : حالت B

(٣) منطوفی : منطوى B | میگردد : گردد B | زد بدین بیت : بدین زد B

(٤) فى القلب : بالقلب B | خطرة البرق : خطرات البرق منها A

(٥) و لهم.....عثيّا : غ B | این لوانح : غ B

(٦) وقت نیاید : وقتی باشد B | باشد که : غ B

(٧) بروق : برق B | حد : وجد A

(٨) نگرد : نظر کند B | عالم : جهان B | آید : غ B

(٩) این اعضا : این B

(١٠) چنانکه.....نبوی : غ B

از جمله وجوه ثابت کت که معرفت شریفتر است از جمله علوم، و جنید رحمة الله عليه کفت «اگر دانستمی که زیر آسمان علمیست درین عالم شریفتر از آنک محققان معرفت در آن خوض میکنند بخوبین آن مشغول بودمی و با بلغ طریق در تحصیل آن سعی نمودمی تا بست آوردمی».

فصل دوم در آنچه اهل بدایا را ظاهر شود

اول برقی که از حضرت ربویت رسد بر ارواح طلاب طوائج و لواائح باشد، و آن انوار از عالم قدس بر روان سالک اشراق کند ولذیذ باشد، و هجوم آن چنان باشد که برق خاطف ناگاه در آید و زود برود «وهو الذي يربكم البرق».

در نظر دوم این اشارتست باوقات اصحاب تجرید، و صوفیان این طوائج را اوقات خوانند و ازینجاست که یکی میگوید «الوقت أمضی من السيف» و گفته اند «الوقت سيف قاطع» و در کلام الہی اشارت بسیارست بدان، چنانک میگوید «یکاد سنا

(۱) کشت : شد A | معرفت : علم معرفت B

(۲) زیر آسمان : غ A

(۳) بخوبین آن مشغول بودمی : من خوبین مشغول نمودمی B

(۶) ظاهر : حاصل B

(۷) برقی : نویدی B | ربویت : عزت B | طلاب : طلاب A | طوائج :

B طوائج

(۹) برق خاطف : برقی B آید : رسد B

(۱۲) طوائج : طوائج B | اوقات : وقت A

استدلال و اقتحام موقع شکوک و محل شبهت باید کرد، بعضی را از متصوفه پرسیدند که "ما الدلیل علی وجود الصانع؟" قال "لقد اعنى الصباح عن المصباح" و یکی دیگر گوید هم ازیشان "که مثال کسی که حق را طلب کند بدلیل هم چنان باشد که کسی بچراغ آفتابرا جوید و چون محققان اصول مسلم داشته اند و اتفاق کرده که در آخرت شاید که حق تعالی بندگانرا ادراکی آفرینند در حاسه بصر تا حق را بینند بی توسط دلیل و برهان و تبیه شرط نیست ییش اهل حق پس شاید بدین قواعد که مثل این ادراک در دل ایجاد کند تا در دنیا اورا بینند بی واسطه و حجتی و از نسبت که عمر رضی الله عنہ کفت «رأی قلبی ربی» و علی کرم الله و وجهه میگوید «لَوْ كَشَفَ النُّطَاءَ مَا أَزَدَ دُنْيَانَا» و درینجا سرّها پوشیده است که لایق این موضع نیست و اما از جهت اهمیت شکی نیست مردمرا مهتر از سعادت کبری چیزی نیست بلکه جمله مطالب نیست با این مختصر باشد و اعظم وسائل معرفت است پس

(۱) حق را : معرفت حق را B
 (۲) و چون : و B | اتفاق: ایات B
 (۳) حاسه: حاتیه(!) B | بینند: بیند B | توسط: واسطه B | و تبیه: غ B
 (۴) شاید: شاید که B | که مثل B | مثل B | در دل: غ B
 (۵) بینند: به بیند B | بی واسطه: غ B
 (۶) درینجا: درین معنی B | سرها: سرها A
 (۷) مردمرا: که ایشانرا B
 (۸) مطالب: این مطالب B | با این مختصر: با این مطلب مختصر B

و تصرف این دیگر در چوب و پشم ^۱
 وجه دوم از بهر انکه این علم را ادله قوی تر از علمی دیگرست ^۲
 وجه سوم انکه مهمتر باشد اشتغال در آن و فایده او بیشتر ^۳
 باشد، و جمله امارات ترجیح درین علم موجود است بنت با دیگر علوم ^۴
 اما از جهت نظر بمقصود و معلوم ظاهر است که درین علم مقصود و ^۵
 مطلوب حق است و دیگر موجودات را با عظمت او نسبت کردن ^۶
 ممکن نیست، اما از جهت یافتن دلیل و تأکید برهان معین است ^۷
 که مثاہده قوی تر از استدلال باشد، و محققان صناعت کلام ^۸
 جایز میدارند که حق تعالی بندۀ را علم ضروری بدهد با وجود ^۹
 او و صفاتش وغیر آن، چون جایز است این نوع بعضی که حاصل ^{۱۰}
 شود شک نیست راجح باشد بر آنچه تحمل کلفت نظر و مشقت

(۱) و تصرف این دیگر: آن دیگر B | چوب و: غ B

(۲) وجه دوم از بهر: دوم B | این علم را: علمی را B

(۳) وجه سوم: سیم B | باشد: بود B | در آن: بدان B | او: از آن B

(۴) باشد: بود B | درین علم: درین A | با دیگر علوم: با علمی دیگر B

(۵) جهت نظر بمقصود و معلوم: جهت معلوم و مقصود نظر A

(۶) دلیل: غ B | برهان: غ B | معین: بین B

(۷) صناعت: غ B

(۸) میدارند: داشته اند شاید A | علم: علمی B | بدهد: دهد B

(۹) چون: پس چون B | جائز: این جائز B | این نوع: غ B | بعضی که: که بعضی را B

(۱۰) نیست: نیست که B

از بهر آن عاشقان راز دل و اسرار ضمایر با او گویند، و این کلمات که تحریر شد ایجنا نهفته است از مصدور و چیزی مختصر است از آن و از ندای او.

قسم اول در مبادی و آن سه فصل است: فصل اول در تفضیل این علم، فصل دوم در آنچه اهل بدایا را ظاهر شود، فصل سوم در سکینه، قسم دوم در مقاصد و آن سه فصل است: فصل اول در فنا، فصل دوم در آنچه هر که عالم نر عارف تر بود، فصل سوم در انبات لذت بندی بحق.

۹ فصل اول از قسم اول در تفضیل این علم بر جمله علوم

برای روشن دلان نپوشد که ترجیح علمی بر دیگر از چند وجه باشد، اول آنست که معلوم شریف تر بود چنانکه ترجیح زرگریست بر پالانگری که تصرف این علم در زر است

(۱) بهر: برای B | عاشقان راز دل: عاشقان از دل A | و اسرار و

ضمایر: و سرایر و ضمایر A

(۲) که تحریر شد... از مصدور: محرر می شود نفسه مصدور آنست B

مختصر است: غ B

(۳-۲) و چیزی... ندای او: جزو او مختصر است از برای او A

(۴-۸) قسم اول... بندی بحق: غ A

(۱۰) برای... نپوشد که: غ A | علمی: هر علمی A

(۱۱) اول... شریف تر بود: غ A (۱۲) این علم: او A

ایشانست و برس را سود دارد و رنجهای مختلف را زایل گرداند،
 واين سیمرغ پرواز بی جنبش کند و بیرد بی مسافت و تزدیک شود بی
 قطع، اما بدانکه همه نقشها دروست و او لون ندارد، و در مشرق است
 آشیان او و مغرب ازو خالی نیست، همه بدو مشغولند و او از همه فارغ،
 همه ازو پرند و او از همه تهی، و همه علوم از صفير آن مرغ است
 سازهای عجیب مثل ارغون و غیر آن از صدای آن مرغ استخراج
 کرده اند، چنانکه قابل کوید:

بیت

چون ندیدی همی سلیمان را ۹
 تو چه دانی زبان مرغان را
 وغذائی او آتش است، و هر کپری ازان پر بر پهلوئی راست بندد
 و بر آتش بر گنرد از حرق این باشد، و نسیم صبا از نفس اوست ۱۲

(۱) رنجهای : رنگهای A | گرداند : کند B

(۲) بی جنبش کند : کند بی جنبش B | مسافت : پرد B

(۳) بدانکه همه : کن و B | نقشها : نقشها ما B | لون : خود رنگ B |

و در مشرق : و مشرقه B

(۴) بدو : ازو B | مشغولند : مشغول B

(۵) پرند : پر B

(۶) چنانکه قابل کوید : و آوردن B

(۷) همی : شبی A | او : سیمرغ B

(۸) حرق : سوختن B | باشد : بود B

روانان چنین نموده اند که هر آن کسی که در فصل ربيع قصد کوه قاف
کند و آشیان خود را بترک بگوید و بمنقار خویش پر و بال خود را بر
کند چون سایه کوه قاف برو افتد مقدار هزار سال این زمان که
۳ «وان یوماً عند ریث کالف سنّة» و این هزار سال در تقویم اهل
حقیقت یک صبح دمست از مشرق لاهوت اعظم درین مدت سیمرغی
شود که صفیر او خفتگان را بیدار کند، و نشیمن او در کوه قاف است
۶ صفیر او بهمه کس برسد و لکن مستمع کتر دارد، همه با او اند
و بیشتر بی او اند چنانکه قایل گوید:

۹ «با مائی و مازا نه جانی ازان پیدا نه»

و بیمارانی که در ورطه علت استسقا و دق گرفتارند سایه او علاج

(۱) نموده اند: می نماید A | کسی: هدھدی B | ربيع: بهار B

(۲) چون: غ B | افتد: آید A | مقدار: در مقدار B | این
زمان: از زمان B

(۳) حقیقت: تحقیق A | مدت: دم B

(۴) کند: سازد B | در کوه قاف است: در کوه A

(۵) صفیر: وصفیر A | کن برسد: میرسد B | کتر: کم B

(۶) چنانکه، قایل گوید: غ B

(۷) مارانه: پیدا نی B

(۸) (۹) و بیمارانی گرفتارند: بیمارها که رهین علت استسقا باشند و
گرفتار دق B

رساله صغير سيمرغ

بسم الله الرحمن الرحيم وبه الشفاعة والقدرة

سپاس باد واهب حیوة را ومبعد موجودات را و درود بر خواجهان
رسالت و ایمه نبوت سیما بر صاحب شریعت کبری و هادئی طریقت مثلی

۳ محمد مصطفیٰ صلی الله علیه وسلم -

اما بعد، این کلمه چندست در احوال اخوان تحرید تحریر افتاد
و نسخن در آن مخصوص است در دو قسم، قسم اول در بدايَا و قسم دوم

۶ در مقاصد -

و این رساله موسوم است بصیر سیمرغ که او زبان ندارد، و اگر
در پیش مقدمه یاد کنیم از احوال این مرغ بزرگوار و مستقر او روشن

(۱) باد : غ B مثلی : علیا B

(۲) اما بعد : غ A | این کلمه افتاد : این کلمه چند در احوال
تحرید گفته اند B

(۳) در دو : بر دو B

(۴) رساله : جزو B | که او زبان ندارد : و زبانی ندارد B | و اگر : که B

(۵) از احوال : در احوال A | این مرغ بزرگوار : این سیمرغ B |
مستقر او روشن روانان : مستقر و روشن روان A

فصل دهم

کی کد ساکن خانه باشد اگر در جهت خانه او در جهت
نیز لازم آید بر طریق نفی برین وجه «فرغ لی بیتا انا عند الینکبرة قلوبیم»
خدا منزه است از مکان و جهت، وهم مبطلان خطاست «علی قدر اهل
العز تائبی العزائم»
از خانه بکخدای ماند همه چیز «لیس کنله شی و هوا السیع
البصیر» هر کز خانه و کیدخدا یکی نشود.

فصل یازدهم

هر چه نافع و خیرست بدبست و هر چه حجاب راهست کفر
مردانست، راضی شدن از نفس بانج او را دست دهد و با او
ساختن در طریق سلوك عجز است، و بخود شاد بودن ته است، و اگر
نیز از بھر حق باشد، بکلی روی بحق آوردن خلاصت.

فصل دوازدهم

ابلهی چراغی در ییش آفتاب داشت، گفت ای مادر آفتاب چراغ
مارا نا پیدید کرد، گفت اگر از خانه بدر برند خاصه بنزد آفتاب هیچ
نمایند، آنگه چراغ و ضوءاش معدوم گردد، و لیکن چون چیزی عظیم را
بینند کوچک را حقیر^(۱) در مقابله آن بینند، کسی از آفتاب در خانه رود
اگرچه روشن باشد هیچ تواند دید «کل من علیها فان و یعنی وجه
ربک ذو الجلال والاکرام» «الا کل شی ما خلا الله باطل» «هو الا اول
والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شی علیم»

نوشته شد فصلی چند که از رسالت لفت موران یافته شد

والحمد لله رب العالمين والصلوة على خير خلقه

محمد و آله اجمعین

(۱) در نسخه: کوچک حقیر را

طاؤس چون ازان حجب بیرون آمد خویشتن را در میان باغ
دید نقوش خود را و باغ و ازهار و اشکال و فضاء عالم و امجال سیاحت
و طیران و اصوات و الحان اجناس، در کیفیت حال تعجب می
ماند و حسرتها خورد «یا حسرتی علی ما فرطت فی جنب الله»
«فکشنا عنك غطاءك فبصرك اليوم حديد» «فلولا(۱) اذا بلغت الحلقوم
و اتم حینشذ نظارون(۲) و نحن أقرب اليه منكم ولكن لا تبصرون» (۳)
«کلا سوف تعلمون ثم کلا سوف تعلمون»

فصل نهم

۹ ادریس صلی الله علیه جمله نجوم و کواکب با او در سخن
آمدند، از ماه پرسید که ترا چرا وقتی نور کم شود و گاه
زیادت؟ کفت بدانک جرم من سیاحت و صیل و صافی و مرا هیچ
نوری نیست و لکن وقتی که در مقابلة آفتاب باشم بر قدر آنکه
قابل افتاد از نور او مثالی در آئینه جرم من همچون که سورتاهه
دیگر اجسام در آئینه ظاهر شود، چون بفایت قابل رسم از
حضریض هلالیت باوج بدریت ترقی کنم، ادریس ازو پرسید که دوستی
با تو تا چه حدست؟ کفت تا بحدی که هرگه که در خود نگرم
در هنگام قابل خورشید را بینم زیراک مثال نور خورشید در من
ظاهر است چنانکه همه ملاست سطح و مقالات روی من مستقرست
قبول نور او، بس بهر نظری که بذات خود نگرم همه خورشید را
بینم نه بینی که اگر آئینه را در برابر خورشید آرند صورت
خورشید درو ظاهر گردد، اگر تقدیراً آئینه را چشم بودی و
دران هنگام که در برابر خورشیدست در خود نگرستی همه خورشید
را بیدی اگرچه آهنت «انا الشم» کفی زیرا که در خود الا آفتاب ندیدی
اگر «انا الحق» «یا سبحانی ما اعظم شانی» کویید عذر او را قبول واجب
باشد حتی توهمت «اما دنوت انک ای»

(۱) در نسخه: کلا (۲) در نسخه: بینظارون (۳) در نسخه: بیصرون

هبت على صبا يكاد يقول
أني إليك من الحبيب رسول

٣ مدتي دران تفكري بماند که این باد، خوشبوی چیست و این اصوات
خوش از کجاست:

بابها البرق الذي تلمع
٦ من اى اكناف الحمى تسطع^(١)

معلومش نمی کشت و درین اوقات بی اختیار او فرحي در وی می آمد:

ولو ان ليلي العاشرية سلمت
عليّ و دوني ترية و صفائح
سلمت سليم الشاشة أوزقا
اليها صدى من جانب القبر صائح

١٢ و این جهالت او ازان بود کخود را فراموش کرده بود و وطن را «نسوا الله^(٢)» فاًساهم افْهَمْ» هر وقت که از باغ بادی یا بانگی برآمدی او در آرزو آمدی
بی آنکه موجی شناختی یا سیشن معلوم بودی

سری برق المعرة^(٣) بعد وهن * فبات برامة يصف الكلالا^(٤)

١٥ شجارکا و افراسا و ابلأ^(٥) * وزاد فکاد ان یشجو الرحالا^(٦)

روزی دراز دران حیرت بماند تا بادشاه زوزی بفرمود که آن مرغ را
بیارید و از سله و چرم خلاص دهید «انما هی زجرة واحدة» فاذا هم

١٨ من الأجداث الی ربهم ینسلون» «اذا بعثر ما فى القبور و حصل ما فى الصدور
ان ربهم بهم یوهد لخیر»

(١) در نسخه: يستطلع

(٢) در نسخه: نسوا الله

(٣) در نسخه: المرة

(٤) در نسخه: الهملا

(٥) در نسخه: وايلأ

(٦) در نسخه: نشجو الرحالا

فصل هشتم

بادشاهی باغی داشت که البته در فصول اربعه از ریاحین و خضرت
و موضع ترہت خالی نبودی، آبهاء عظیم در آنجا روان و اضاف طیور بر
۳ اطراف انسان انواع الحان ادا می کردند، از هر نفعی که در خاطر مختلف
می شد و هر زینتی که در وهم می آید در آن باغ حاصل بود، و ازان جمله
جمعی طواویس بغایت لطف و زیب و رعونت در آنجا مقام داشتند و متوطن
۶ کشته بودند، وقتی این بادشاه طاویسی را ازان جمله بکرفت و بفرمود تا او را
دو چرمی دوختند چنانکه نقوش اجنبه او هیچ ظاهر نماد و بجهد خویش
مطالعه جمال خود نتوانست کرد، و بفرمود تا هم در باغ سله بر سر او فرو
کردند کجز یکی سوراخ نداشت که قدری ارزن در آنجا ریختندی از
۹ بهر قوت و برگ معیشت او، مدت‌ها برآمد، این طاوس خود را و ملک را
و باغ را و دیگر طواویس را فراموش کرد، در خود نگاه می کرد الا چرم
۱۲ مستقدراً بی‌نوا نمی دید و مسکنی بغایت ظلمت و ناهموار دل را بران نهاد،
و در دل مترسخ کرد که زمینی عظیم تر از آن مقدار سله نتواند بود چنان‌که
اعتقاد کرد که اگر کسی ورای این عیشی و مقری و کمالی دعوی کند آفر
۱۵ مطلق و سقط می‌حضر و جهل صرف باشد الا این بود که هر وقت که بادی
و زیدن گرفتی (و) بوي ازهار و اشجار و کل و بنفشه و سمن و انواع
ریاحین بدو رسیدی ازان سوراخ لذتی عجب یافته انترا ای در وی پدید
۱۸ آمدی و نشاط طیران درو حاصل^(۱) کشی و در خود شوقی^(۲) یافته ولیکن
نداشتی که آن شوق از کجاست زیرا که خود را جز چرم نداشت و عالم جز
سله و غذا جز ارزن همه چیزها فراموش کرده بود، و اگر نیز وقتی اصوات
۲۱ و الحان طواویس و نغمات طیور دیگر شنیدی هم شوق و آرزوی او پدید
آمدی لیکن متنبه نکشته ازان اصوات طیور و هبوب صبا، وقتی نشاط
ایشان کردی:

(۱) در نسخه: حاصک

(۲) در نسخه: بتوتی

قياس بذوات خود الحق میکنند که همه کن بروز یند و اینک من می
بینم در عالم شهودم در عیام حجب مرتفع گشته است سطوح شارق را. مع
۳ اعتوار ریبی آبر سیل کشف ادراک میکنم، پریان چون این جدیت بشنیدند
حالی را فریادی بر آوردند و حسری کردند و یکدیگر را کفند این مرغ در
روزی که مظنه عی می است دم بینای می زند، حالی بمنقار و مخلب است
۶ بچشم هدهد فرا داشتند و دشناش می دادند و می کفند که ای روز بین
زیرا که روز کوری بر ایشان هنریود و گفند اگر باز نکردن بیم قتلست، هدهد
اندیشه کرد که اگر روی نگردانم هرا هلاک کنند زیرا که بیشتر زخم بر چشم
۹ زند قتل و عی بیکبارگی واقع شود، الهام «کلموا الناس على قدر عقولهم»
بدو رسید، حالی چشم برهم نهاد گفت اینک من نیز درجه شما دریافتی و
کور گشتم، چون حال بدین نیط دیدند از ضرب و ایلا متنع گشته هدهد
۱۲ بدانست که در میان پریان قضیه «إِنَّمَا الْمُرْسَلُونَ كُفَّارٌ وَ إِنَّمَا سَرُورُهُمْ مَعْصِيَةٌ
و إِنَّمَا سَرُورُهُمْ مَطْرُدٌ سَرُورٌ تا وقت رحلت بهزار محنت کوری مزور می کرد
و می گفت:

۱۵

بارها گفته ام که فاش گنم

هرچه اندر زمانه اسرار است

لیکن از بیم تیغ و بیم قفا

بر زبانم هزار مسماست

۱۸

بنفس صدما می کرد و می گفت «ان فی بیت حبیبی لعلماً جتاً لو اجد له
حلاة» (۱) «لر کشف الغطاء ما از ددت (۲) یعنی، و آیة «أَلَا يَجِدُوا لِلَّهِ الَّذِي
۲۱ يخرج الخباء في السموات والارض» «وَانْ مَنْ شَاءَ إِلَّا (۳) عَنْدَنَا خَرَائِنَهُ وَمَا
نَزَّلَهُ إِلَّا بِقَدْرِ مَعْلُومٍ».

(۱) در نسخه: «لوان بین حبیبی لعلماً جتاً لو اجد له جملة»

(۲) در نسخه: از ددت

(۳) در نسخه: نکلا

آفتاب تهدید میکردند، حریا از خدا خود این میخواست مسکین حریا در خود آرزوی این نوع قتل میکرد، حین منصور گوید:

۴
افتلونی یا تقاتی ات فی قتلی حیاتی
وحياتی فی معاتی و معاتی فی حیاتی

چون آفتاب برآمد او را از خانه نخواست خود بدر انداختند تا
۶ بشعاع آفتاب معدن شود و آن تعذیب احیاء او بود « ولا تحسنَ الذين
قتلوا فن سبیل الله امواتا بل أحياء عند ربهم يرثون فرحين بما آتاهم الله
من فنه » اکر خفایش بدانستنی که در حق حریا بدان تعذیب چه احسان
۹ کرده اند و چه نقصانست دریشان بفروات لذت او از غصه بمردنی، یو سلیمان
دارای گوید « لو علم العالفون ما فاتهم من لذة العارفين لماتوا کمدا ».

فصل هفتم

۱۲ وقتی هدده در میان پریان افتاد بر سیل ره گذر، بنشیمن ایشان تزول
کرد، و هدده بغایت حدت نظر مشهور است و پریان روز کور باشند چنانکه
قصه حال ایشان تزدیک اهل عرب معروف است، آن شب هدده باشیانه ایشان
۱۵ باخت و ایشان هر کونه احوال ازو استخاره می کردند، بامدادی هدده
رخت بیریست و عزم رحیل کرد، پریان کفندای مسکین این چه بدیعتست که
تو آورده بروز کی حرکت کنند؟ هدده کفت این عجب قصه ایست همه
۱۸ حرکات بروز واقع شود، پریان کفند مکر دیوانه در روز ظلمگانی که آفتاب
بر ظلمت بر آید کسی چیزی چون (۱) بیند، گفت بعکس افتاده است شما را همه
انوار این جهان طفیل نور خورشید است و همه روشنای اکتاب نور و
۲۱ اقباس ضوء خود ازو کردند، عین النس ازان کویند که ینبوع نور است، ایشان
او را الزام کردند که چرا بروز کسی چیزی بیند، گفت همه را در طریق

(۱) در نسخه مکرر نوشته شد.

و غاب الذى من أجله كان غيبى
فذاك فنائى فافهموا يا بنى الحس

در جواب يكى بيى مى گويد:

٣

إِنَّهُ لَا أَدْرِي مَنِ الْيَهُ مِنْ أَنَا
سُوْيَ مَا يَقُولُ (١) النَّاسُ فِي وَقْتِ فُجْنَسِي

٦ يكى از بزرگان مى گويد «اقطع عن العلائق و نجد من العوائق حتى تشهد رب الخلائق» كفت چون چنان گرديم و شرائط تمام بجای آورديم «أشرقت الأرض بنور ربها و قضى بينهم بالحق و قيل» الحمد لله رب العالمين سلام على تلك المعاهد انها شريعة وردی (٢) و مهبت شمالي».

فصل ششم

وقتی خفاشی چند را با حریا خصوصت افتاد و مکاوحت میان ایشان سخت گشت مثاجره از حد بدر رفت، خفافیش اتفاق گردند کچون غص شد در مقرر فلك متظیر شود و رئیس سیکارگان در حظیره اقول هوی گند ایشان جمع شوند و قصد حریا گند و بر سیل حراب حریا را اسیر گردانند تا بعد از دل سیاستی برانند و بر حسب انتقامی بگشند، چون وقت فرصت با خر رسید بدر آمدند و حریای مسکین را بتعاون و تعاضد یکدیگر در کاشانه ابیار خود گشینند و آن شب مجبوس بدانشند بامداد را گشند این حریا را طریق تعذیب چیست؟ همه اتفاق گردند برقتل او، یس تدبیر گردد با یکدیگر در گفیت رای شان بر آن قرار گرفت که هیچ تعذیب بتر از متأهله آفتاب بیست، البته هیچ عذابی بتر از مجاورة خورشید ندانستند قیاس بر حال خویش و او را بمعطاله

(١) در نسخه: نقول

(٢) در نسخه: وردی

۰

که آفتاب در استوی بودی او آن جام را در برابر می داشت، چون ضوء نیر اکبر
 بر آن می آمد همه تقویش و سطور عالم در آنجای ظاهر می شد «اذا الارض
 مدت و القت ما فيها و تخلت و اذنت لربها و حقت يا ايها الانسان انك كادح
 الى ربک كدحا فلائقه» «لاختی خافیه» «علمت نفس ما قدمت و
 تخرت»

شعر

۶ زاستاد چو وصف جام جم بشنودم
 خود جام جهان نمای جم من بودم

شعر

۹ از جام جهان نمای می باد کنند
 آن جام دفین کنند پشمینه ماست
 جنید راست «طوارق انوار تلرح (۱) اذا بدت»

فصل پنجم

۱۲ کی را با یکی از ملوک (۲) جن موانت افتاد، او را گفت ترا کی
 یشم؟ گفت اگر خواهی که ترا فرصت التقاء ما باشد قدری از کندر بر آتش نه
 و در خانه هرچه آهن پاره است و از اجساد سبعه هرچه صریح و صدا دارد
 ۱۵ بیندار (۳) «والرجز فاهجر» و بکونت و رفق هر چه بانگ دارد دور کن
 «و اصفح عنهم و قل سلام» پس بدریچه بیرون نگر بعد از انک در دایره
 نشسته باشی و کندر سوخته هرا به یمنی «لغيرهم مثل النساء» جنید را
 ۱۸ رحمه الله یرسیدند که تصوف چیست؟ گفت «هم اهل بیت لا یدخل فيه
 غیرهم» خواجه ابو سعید خراز رحمه الله کوید:
 و قامت صفاتی للملیک بأسراها
 ۲۱ و غابت صفاتی حين غبت من الجس

(۱) در نسخه: یلوح

(۲) در نسخه: با ملوک

(۳) در نسخه: بیندارند

فصل سوم

همه مرغان در حضرت سلیمان علیه السلام حاضر بودند الا عنديب سلیمان مرغی را برسالت نام نگرد که عنديب را بگويد که ضروريست رسيدن ما و شما يكديگر، چون ييغام سلیمان علیه السلام بعنديب رسيد هرگز از آشيان بدر نیامده بود، با ياران خود مراجعت کرد که فرمان سلیمان علیه السلام برين نقطه است او دروغ نگويد باجتماع ايماد کرده است اگر او بيرون باشد و در اندرورن اجتماع و ملاقات ميسر ننود او در آشيانه ما نگنجد و هیچ طریقی دیگریست، يکی سالخورده در میان آشيان بود آواز داد که اگر وعده «بیم یلقونه» راست باشد و قضیه «کل دیننا محضرون وان الینا ایا بهم فی مقعد صدق عند مليک مقتدر» درست آید طریق آنت کچون ملک سلیمان در آشيانه ما نگنجد ما نیز بترك آشيانه بگوییم و بنزدیک او شویم و اگر نه ملاقات ميسر نگردد، جنید را رحمة الله علیه پرسیدند که تصوف چیست

۱۲ این بیت بگفت:

و غنی لی من القلب و غنیت کما غنی (۱)

و کتابیت ما کانوا و کانوا حیث ما کننا.

فصل چهارم

۱۵ جام کیتی نمای کیخسرو را بود، هر چه خواستی در آنجا مطالعت کرده دیر کائنات مطلع می کشته و بر مفیبات واقف می شد، آنرا غلامی ساخته بود از ادینم بر شکل مخربوط، بر آنجا بند و کشای نهاده بود، وقتی کیخواستی که از مفیبات چیزی بیند آن غلاف را در خرط انداختی، چون همه بندها کشوده بودند، بدر نیامدی چون همه یادستی در کارگاه خراط بز آمدی، این وقتی

(۱) در نسخه: و عنی لی من قلبی و غنیت کما عنی

موران درین بودند که آفتاب کرم شد و شبنم از میکل نباتی آنکه
بالا کرد مورانرا معلوم گشت که از زمین نیست چون از هوا بود با هوا رفت
۳ «نور علی نور یهدی الله نوره من شاء و يضرب الله الامثال للناس» «و ان الى
زبک المنتهى» «إليه يصعد الكلم الطيب و العمل الصالح يرفعه»

فصل دوم

۶ سلحفانی چند در ساحل نشین داشتند، وقتی بر دریا بر سیل تفرج
نظری می کردند، مرغی منتش بر سر آب برسم طیور بازی می کرد، کاه غوطه
می خورد و کاه بر می آمد، یکی از شان گفت آیا این شکل مطبوع آیست یا
۹ هوائی؟ دیگر گفت اگر آیی بودی در آب چه کار داشتی، سوم گفت اگر آیست
بی آب نتوان بود، فاضی حاکم مخلص کار بر آن آورد که نکاه دارید و مرائب حال
او باشد اگر بی آب تواند بود نه آیست و نه با بآب محتاجست و دلیل بین ماهیست
۱۲ کچون از آب مفارقت کرد حیاش استقرار نپذیرد، نکاه با دی سخت برآمد و آب را
بهم بر آورد، مرغک در اوج هوانشت، حاکم را گفتند مؤاخذت را بتبیانی
 حاجست، حاکم سخن ابو طالب مکنی قدس الله روحه که در حق یغمیز ما
۱۵ ملی الله علیه میکوید در باب وجود و خوف "اذا لبسه ازال ترتیب العقل عنده و
رفع عنده الکون و المکان" گفت در حال وجود مکان از یغمیز بر می داشت و
در حق حسن صالح می کوید در باب محبت در مقام خلت که «ظهر له العیان
۱۸ فطوى له المکان» و بزرگان از جمله حیجع عقل هوا را و مکان را جسم شمرند،
و حسین بن منصور می کوید در حق مصطفی علیه السلام که «غض العین
من الانس» و دیگر میکوید «الصوفی وراء الکوئین و فوق العالیین» و همه
۲۱ متفقند که تا حیجع بر نخیزد شهود حاصل نشود و این کوهر که در محل شهود
می آید مخلوق و حادث است.

۲ همه سنگ یستان بانک بر آوردهند که کوهری که مکانی باشد چون از مکان
بدر رود؟ از جهات چون منقطع شود؟ حاکم گفت من نیز از بهر این گفتم این
قصه بدان درازی، سنگ یستان بانک بر آوردهند که «عزلنک» تو مهزلی و خاک
برو یاشیدند و سر در نشینم بر دند.

رسالت

لغت موران

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ رَبِّ الْعٰالَمِينَ

سپاس مبدع همه را که بحقیقت همه همکی باعتراف موجودات از روی
شهادت وجود سزاوار است^{*} و درود بر سید اولاد بشر محمد مصطفیٰ صلی الله
علیه و آن او و به روانشان^۴

یکی از جمله عزیزان که رعایت جانب او برین خیف متوجه بود
الناس کرد کلمه چند در نهنج سلوك اسعاف کرده آید بشرط آنک از نا اهل
درین دارد انشالله و آنرا لفت موران نام نهاده شد و بالله التوفیق.

فصل اول

موری چند تیزگ میان بسته از حضیض ظلمت مکمن و مستقر اول
خویش روی بصرناهادند از بهر ترتیب قوت^۹، اتفاق را شاخی چند زبات در
حیز مساهده ایشان آمد و در وقت صبح قطرات زاله بر صفحات سطوح آن
نشتے بود، یکی از یکی پرسید که این چیست؟ بعضی گفتند که اصل این
قطرات از زمینست و بعضی گفتند از دریاست علی هذا در محل ترایع افتاد^{۱۲}،
موری متصرف در میان ایشان گفت لحظه صبر کنید تا میل او از کدام جانب
باند که هر کی را زی جهت اصل خوش کشی باند و بالجوق معدن و منبع
خودشوقی بود همه چیزها بنیج خود منجذب باشند نه بینی که کاوهی را
از مرکز زمین بجانب محیط اندازند چون اصل او سنگیست و قاعده «کل شئی
يرجع الى أصله» مهدست بعاقبت کلوخ بزیر آید، هرچه بظلمت محض کند
اصلش هم از ایست و در طرف نور الوریت این قضیه در حق کوهر شریف لایح تر
است توهم اتحاد حاشا هرچه روشنی جوید هم از روشنیست .^{۱۵}

* فرآن معید ۱۱۳، XX

ثلاث رسائل

من تأليف

شيخ شهاب الدين سهروردی مقتول

SUHRAWERDĪ MAQTŪL'S PHILOSOPHICAL
POSITION ACCORDING TO THE WORKS
OF HIS YOUTH

By

Dr. Otto Spies, Professor of Arabic
and

M. Umaruddin, M. A., Lecturer in Islamic Philosophy,
Muslim University.

INTRODUCTION

Shihābuddīn Suhrawerdī Maqtūl (ob. 587 A. H.) is one of the original Muslim thinkers of the 6th century A. H. Even in youth he stood unrivalled as a thinker¹. He is the author of many books, especially on philosophy and mysticism², the most characteristic work of which is *Hikmat ul-Ishraq* ("The Philosophy of Illumination"), a book on the metaphysics of light. He conceives reality as light and endeavours to prove that it is the source and origin of all things. Although thorough studies have been published on the philosophy of light by various writers, yet there remains much investigation to be done.

The numerous works of Suhrawerdī can be classified according to the stages of mental development through which he passed. We can differentiate between three clear-cut periods³:

- (a) Works of his youth.
- (b) Works of the Peripatetic period.
- (c) Works of the Aviceno-Platonic period.

1. Muhammad Iqbal, Development of Metaphysics in Persia. London 1908, pp. 123 sqq.

2. A detailed and exhaustive list of his works is given by O. Spies, Three Treatises, pp. 101-02 (Arabic text) and Mu'nisul-Ushshāq, pp. 11-14.

3. L. Massignon, Recueil de Textes Inédits, Paris 1929, p. 113.

Among books of his youth are *Hayākilūn-Nūr* and a number of *rasā'il* written in Persian.

The present paper is an attempt to collect the scattered philosophical ideas of Suhrawardi and to describe systematically the philosophy of his youth on the basis of his utterances in "Three Treatises on Mysticism" ¹ and "Mu'nis-ul-Ushshāq" ². These treatises belong to the period of his youth and are therefore important for the study of his mental growth. The titles and the purport of these *rasā'il* are as follows.

I. *Lughat-i Mūrān*, "The Language of the Ants". Here Suhrawardi has explained the most abstruse and mystical ideas in commonplace terms. Birds and animals are employed as characters who talk and think. The treatise as a whole deals with the nature, purpose and destiny of man.

II. *Şafr-i Sīmūrgh*, "The Note of Sīmūrgh". It deals with the aims and objects of mysticism.

III. *Risālat aṭ-Ṭair*, "The Treatise of the Bird" ³ which points out the difficulties that beset the seeker after truth.

IV. *Mu'nis ul-'Ushshāq*, "The Lovers' Friend" is an allegory based on the Qurānic story of Joseph. It is a symbolic discourse on how God created the universe. Reality is conceived as an eternal beauty which can be realised

1. O. Spies and S. K. Khatak, Three Treatises on Mysticism, Stuttgart 1935, Bonner Oriental. Studien, Heft 12.

2. O. Spies, The Lovers' Friend, Stuttgart 1934, Bonner Oriental. Studien, Heft 7.

3. This treatise is called *جَنَانُ الْحَقِّ*. Al-Baīhaqī in his *Tatīma*, ed. Mohd. Shafi, Lahore, 1935, Vol. I (Arabic text), p. 127 calls 'Omar b. Sahlān as "Lisūn al-Ḥaqq" and therefore the reference is to him, and not to the title of the work which is *Risālat aṭ-Ṭair*.

through Divine Love which is the highest spiritual grade of perfection to be achieved by man here on earth. This perfection can be attained only through the knowledge of self, the universe and God. The most abstruse part of the book is the description of the powers of man who is conceived as microcosm. The influence of Plato and Neo-Platonism seems traceable in the book and, therefore, we think it belongs to the third period of Suhrawardi.

The ideas contained in these *rashīl* are made to conform to the doctrines of the Quran and bear no antagonism to the Quranic spirit. However, the one outstanding foreign influence, viz., the Persian, is that he conceives all spiritual things to be of the nature of light. There seems to be a struggle between the Islamic and Persian doctrines wherein the Islamic elements predominate.

I. The Background of Suhrawardi's Thought

Muslim thinkers can mainly be divided into three schools, viz., the rationalists, the orthodox theologians, and the *Ṣūfīs*. The rationalists, *i.e.*, the Mu'tazilites and the philosophers, regard reason as the source of knowledge and truth. The Mu'tazilites are more consistent thinkers than the philosophers, as the latter with a few exceptions end invariably in mysticism. The orthodox theologians rely mainly on revelation as the source of truth. The *Ṣūfīs* admitting the claims of reason and revelation as the sources of truth consider intuition as the only sure source of the knowledge of spiritual truths.

Though all the schools of Muslim thinkers are indebted to external influences, *e.g.*, the Greek, the Persian, the Christian, etc., yet the school which is affected the most is that of the philosophers. The philosophers gave a higher value to the Greek culture and science than to the Islamic culture. The *Ṣūfīs*, on the whole, taking their stand on the Quranic doctrine, absorbed in their systems all sorts of elements.

They always kept before them the spirit and not the letter of the law which became the central principle of their systems.

The Sūfis may be divided into three main classes, *viz.*, the ascetics, the speculative metaphysicians and the moderate group who tried to reconcile the extremist claims of the former two. The early Sūfis were ascetics, *e. g.*, Ibn Adham, etc. It was the fear of the eternal hell-fire which drove them to rigorous disciplines and austerities. The moderate group by an attempt to reconcile the claims of asceticism and free speculation aimed to bring Sūfism within the fold of Islam. These thinkers respected both the letter and the spirit of the law. The formal disciplines prescribed by the law are means to an end, which end is the purification of the heart from the animal passions. Abū Tālib al-Malikī, al-Ghazzālī, al-Qushairī, etc., belong to this mode of thought. The speculative metaphysicians from the point of view of philosophy are of paramount importance. They thought out the most original and detailed theories, such as those about the universe, soul, etc. The chief characteristic of this school is that they tried to find out the hidden and esoteric meaning in the law of Islam. Ibn al-'Arabī and Suhrawardī are the best representatives of this school.

The main causes which led to this esoteric mode of thought are as follows: (1) The mystical expressions in the Qurān, *e. g.*, μ which led people to interpret them, esoterically. (2) The over-emphasis of the orthodox theologians on the formal side of the law at the cost of its spirit. (3) The influence of the Magians who claimed esoteric knowledge of truth. (4) The belief of the Shi'ites in the doctrine of the infallible Imām who alone could know and interpret the law.

The most powerful sect of these Shi'ites was that of the Ismā'īlīans whose doctrine of *Ta'wīl* proved fatal to the formal side of the law. They held the Qurān to be an

allegory and interpreted it and also Hadith in an esoteric manner. Spiritual meanings were given to Heaven, Hell, pleasure, pain and other Qurânic conceptions. The doctrine of *Tâ'wil* later on became the central principle with the speculative Sûfis.

At one time in their history the Ismâ'îlîans became a very great danger to the rest of Islam. Many great men like Nizâm ul-Mulk at-Tûsî, al-Ghazzâlî, etc., had to write books against their doctrines to check the menace¹. Many of the thinkers who wrote against the Ismâ'îlîans gradually assimilated some of their doctrines as did Ima'm al-Ghazzâlî². It is through him that Ibn al-'Arabî and Subhânerdî inherited esoteric ideas. Al-Ghazzâlî besides giving physical meaning to Hell, Heaven, pleasure and pain gives them a spiritual meaning as well. Similarly the use of allegory after the fashion of the Ismâ'îlîans became common. Ibn Sina wrote an allegory, "Hayy Ibn Yaqzân"³ in which he expressed the most subtle and abstruse ideas in commonplace terms. Al-Ghazzâlî popularized the use of the allegory (e. g., *Ihyâ*, vol. IV, pp. 215-18). Closely connected with the doctrines of allegory and esotericism is the common

1. Cf. at-Tûsî, *Siyâsat-Nâma*, chapters 1-9; al-Ghazzâlî's *Munqidh min ad-Dalâl*, pp. 18-24; *al-Mustâzhîrî* was written to check the onslaught of the Bâtinîtes.

2. In his book *at-Tafrîq bain al-Islâm waz-zandâqâ* while propounding the rules for the criterion how to interpret the Qurân, Hadith and the doctrines of other sects Ghazzâlî himself has yielded the doctrine of *Tâ'wil*, and mostly he sides with the spirit and not the letter of the law. His *Ihyâ* is a struggle between the formal and the inner side of Islâm. He favours the inner side of it. The formal, though necessary, is a means to the inner. Books like "Kitâb al-mâdnûn bîhi 'an ghairi ahlihi", etc., follow only the esoteric side of the law of Islâm.

3. Ibn Tûsî later on also wrote an allegory under the same title.

belief of the Muslim philosophers that the masses cannot understand the nature of ultimate things.

Suhrawerdi's allegories are the oldest allegories in Persian literature known so far. He is the strongest supporter of the belief that the truth should not be revealed to the masses¹ and, therefore, he always tried to clothe common place things in obscure terminology. "To save himself from the troubles the Sufi should not express all that is in his own ken as only a few can understand those conceptions."² Suhrawerdi says "To divulge the Divine secret is unbelief, to divulge the secret of predestination is rebellion and to publish a secret is unbelief..."³. In the allegory⁴ pertaining to the hoopoe the animal is made to say.

"Many a time have I said that I will divulge
Whatever secrets there are in the world.
But out of fear of the sword and slaps on the neck
There are a thousand ties on my tongue."

As to the sources of Suhrawerdi's philosophy, he drank deep at various sources and made use of every idea, principle, story, etc., which served his purpose. He took his materials from the Qur'an, Hadith and the Sufis. He was influenced by Plato, Aristotle, Neo-Platonism, Neo-Pythagorianism, Iranian and Shi'ite conceptions.

In spite of the fact that he borrowed ideas from many sources, he did not accept them slavishly. He differed from Aristotle, and Plato very freely in many points and rose

1. Three Treatises, p. 13. "Speak to the people according to their intelligence", p. 21; see also pp. 20-23 where he has illustrated this truth.

2. Three Treatises, pp. 20-22.
3. Ibid. p. 21.
4. Ibid. pp. 20-23.

above all the minds that influenced him. He built a system of his own which is unique and original.

II. Existence and Nature of the Ultimate Principle

Suhrawardī has not systematically discussed the existence and the nature of the ultimate principle in the Treatises. The following conclusions have been drawn on the basis of his utterances therein. It appears that these treatises were addressed to his intimate associates and confidants who knew his metaphysical views.

Suhrawardī, Ṣūfī as he is, believes that logical reasoning cannot prove the existence of God, Soul, etc. Instead of making him a believer¹, it rather leads a man to doubt and despair. It is only through gnosis "ma'rifa", that one is led to believe in the existence of God, etc. Gnosis does not depend on arguments and proofs to establish its conclusions. It relies on an observation (*mushāhada*) of a very intimate nature, *viz.*, an observation with the eye of the heart. It is possible only in the state of ecstasy when one's senses are suspended and one is absorbed in God and is unconscious of the self and the world around him. The order of the 'aql (intellect) too is removed, and the 'kaun' and the 'makān' are lost to sight. The seer has gone beyond the physical world and above the category of being². When the Ṣūfī is in such a state, a divine light dawns upon his heart, through which the nature of many entities, *e. g.*, God, Soul, etc., becomes manifest. The things are seen as if with the eyes. It is an intuition or inner perception. The theologians believe that God, in the next world, will create a perception in man through which he will be able to see Him. Suhrawardī says that God can create a similar perception in man enabling him to see God in this world

1. Three Treatises, p. 31.

2. Ibid. p. 15.

directly without the help of arguments and proofs¹. A *sufi* was once asked, "What is the proof of the existence of the Creator?" to which he replied: "The semblance of the one who seeks after the Truth through arguments is like one searching after the sun with a lump"². It was through this divine light that the Prophet, lost in ecstasy, ascended the Heavens and perceived the Truth. "My heart has seen my Lord," said 'Omar. "If the veil is removed, my belief is not increased," said 'Ali, the prince of *Sufis*³. It was through this light of the heart that 'Omar and 'Ali (peace be upon them) saw God.

As to the nature of the ultimate principle. The ultimate principle is only one. It is substance (*wujūd*) according to Suhrawardi, who uses it in the same sense as did Spinoza. External phenomena are merely accidents. They are the manifestations of the substance⁴. To prove this Suhrawardi quotes the following verses from the Holy Qurān:

1. Three Treatises, p. 31; Cf. al-Ghazzālī, *Iḥyā*, vol. I, pp. 18-29: The science through which the knowledge of spiritual realities comes to the heart is called *حَكَلَةٌ عَلَى* by al-Ghazzālī. According to him, *حَكَلَةٌ عَلَى* "comes at a stage when man transcends the limits of *عِلْمٌ* and *عِلْمٌ* and is wholly absorbed in God, after his heart is purified. It is a light that reveals itself in the heart of man, when it is purified and purged of all its evil qualities. With this light many things that are vague, or are only heard of, become real and living. Knowledge about all spiritual realities such as the person of God, His attributes, His action, His dispositions of the affairs of the universe, prophet-hood, Satan, angels, Hell, the Heavens, etc., is revealed to him. It removes the curtain of doubt till the truth becomes absolutely manifest, and spiritual realities are perceived by man as if with his own eyes. It is possible in the very nature of man, if his heart were not soiled by the filth of this world....."

2. Three Treatises, p. 31.
3. Ibid. pp. 31-32.
4. Three Treatises, P.13.

"So that they worship not Allah who bringeth forth the hidden in the heavens and the earth" ¹. "And there is not a thing but with Us are the stores thereof ; and we send it not down save in appointed measure" ². It is unique in existence. It cannot be compared with anything else ³.

"Naught is as His likeness; and He is the Hearer, the Seer" ⁴. He alone will remain for ever; all else is transitory.

"Every one that is thereon will pass away; there remaineth but the countenance of thy Lord of Might and Glory" ⁵.

"Is not every thing except God in vain?" ⁶ He is the first, the last, the manifest and the hidden ⁷. He is omniscient and knows all the secrets in the heavens and the earth ⁸. "Not a secret of you will be hidden" ⁹.

It is on the basis of such utterances, mainly Qurānic, that a hazy picture of Suhrawardī's metaphysical views of his younger days, can be formed. The utterances make it quite clear that he was not an anthropomorphist like the orthodox theologians especially the Hanbalites. The anthropomorphists attributed human qualities to God and believed that God sits tightly on the 'arsh as is mentioned in the Qurān. By doing so they confined Him to place and direction. It is the knowledge of God, they said, and not God himself that is present every where ¹⁰.

1. Quran, XXVII, 25.
2. Quran, XV, 27.
3. لَسْ كَلَمَهُ شَرِي
4. Quran, XLII, 9.
5. Quran, LV, 26-27.
6. Three Treatises, p. 27.
7. Cf. Quran, LVII, 3.
8. Three Treatises, pp. 17 ; 27.
9. Quran, LXIX, 18.
10. Three Treatises, p. 26.

Suhrawardi can also be distinguished from the Mu'tazilites and the Muslim philosophers who denied omniscience to God. God, they said, only knows the universals and has no knowledge of the particulars¹.

His conception of God resembles that of al-Ghazzali who believes that He is unique and incomparable to anything. Al-Ghazzali holds the attributes and words which are used to connote certain qualities in Him to be merely metaphors. He goes so far as to say that even the description of God is beyond all metaphor². In short, Suhrawardi is neither an anthropomorphist nor like those who believed God to be nothing but a metaphorical entity devoid of any power to govern the universe. On the contrary, he believes God to be omniscient and omnipotent.

As to his attitude to his instinctive belief of his country that there are two independent realities, the good and the evil, the light and the darkness which create all the good and evil things respectively, we cannot say anything with certainty. There are only two utterances on the basis of which it may be said that philosophically, he is a dualist. He says, "whatever retreats to pure darkness has also that (darkness) for its source." And "whatever seeks light is also from light"³.

Theologically, he is a monotheist and believes that all things proceed from a single cause. The nature of that cause is conceived by him to be light. God is the absolute light; the other lights are non-existent as compared with it. It is the source and origin of other lights which are

1. Cf. Al-Ghazzali's *Tahāfut*, pp. 223-238: He has shattered into pieces the arguments of the philosophers who held that God has no knowledge of the particulars (الجهل به).

2. *Iḥyā*, vol. IV, pp. 215-221.

3. *Three Treatises*, p. 14.

transitory¹. "Light upon light; Allah guideth into this light (Himself) whom He will; and Allah speaketh to mankind in allegories"². "You have all the lights of this world through the light of the sun. All the luminous objects obtain light and acquire brilliancy from it"³. The sun is the source of light and it gives light to moon and other objects⁴. On the basis of such expressions we can discern the rudiments of the conception of reality as light⁵. It is dimly perceived at this stage of his intellectual development.

Further, he conceives reality as beauty also, which conception is very clearly brought out. "Verily, God is beautiful, He likes beauty"⁶. His beauty is 'unmingled with any evil' and His perfection without any defect⁷. Beauty (*Jamil*) and perfection (*Kamil*), according to Suhrawardi, are terms identical in significance. All things seek perfection⁸, and this perfection is the attainment of absolute beauty⁹. The conception of reality as beauty becomes very clear, as we will find below, when he explains how the One created the many.

1. Three Treatises, p. 14.

2. Quran, XXIV, 35.

3. Three Treatises, p. 21.

4. Three Treatises, pp. 21, 25.

5. Al-Ghazzālī also conceives the nature of reality as light. His book *Mishkāt al-anwār* is a commentary on the verse of the Quran: "Allah is the light of the heavens and earth." God in this book is conceived to be absolute light, i.e., the source of all things.

6. The Lovers' Friend, p. 23.

7. Three Treatises, pp. 50-51.

8. Cf. al-Ghazzālī's conception of perfection, *Mizān-al-'āmal*, pp. 19 f, "The perfection of every thing consists in the realization of the perfection peculiar to that thing. The perfection which is peculiar to man consists in the apprehension of the true nature of things".

9. The Lovers' Friend, p. 23.

III. Creation of the Universe

The things were created through agencies by way of emanation. The order of creation is as follows. The first thing which God created was a 'luminous essence' called 'aqiq'.¹ This essence was endowed with three qualities, viz., the knowledge of truth, the knowledge of the self, and the knowledge of the phenomenal world. *Husn* (beauty) came into existence from the quality of the knowledge of truth; *Ishq* (love) came into existence from the quality of the knowledge of the self; *Huzn* (sorrow) came into being from the quality of the knowledge of the phenomenal world. All the three emanated from the one source and were related to each other.² *Husn* which was prior in existence contemplated on its own beauty and found himself extremely beautiful. A cheerfulness appeared in his face, out of which came into existence all the angels.³ *Ishq* (love) who has an affection for *Husn* gazed at him unceasingly and when a smile appeared on the face of *Husn* *Ishq* was disturbed and wanted to move but *Huzn* suspended himself onto him and from this suspension came into being the heavens and the earth.⁴ These three elements constitute nature of all things. The celestial and the terrestrial worlds are ruled by them.

When Adam was created, the inhabitants of the celestial world were disturbed. *Husn* who was the king of the

1. Cf. Al-Ghazzālī, *Iḥyā*, Vol. I, p. 73—اول ما خلق الله هو العقل—Sharḥ-al-*Iḥyā*, Vol. I, p. 452 "The first thing which God the Almighty created was intellect."

2. Lovers' Friend, pp. 3-4.

3. Mohd. Iqbal, *Metaphysics in Persia*, London 1908, p. 113:—The Sūfis like Avicenna "look upon the ultimate reality as 'Eternal Beauty' whose very nature consists in seeing its own 'face' reflected in the Universe-mirror."

4. Lovers' Friend, p. 4.

spiritual world came to see Adam and finding the place pleasant, took possession of him. Love and Sorrow also followed *Husn* because they could not live without it and joined it. Since then they have been ruling both the worlds¹. When the time of Yúsuf came, *Husn* came to see him and took possession of him and there remained no difference between *Husn* and Yúsuf. 'Ishq also came after *Husn* putting his hand in the neck of *Huzn*². They failed to reach the parlour of *Husn* and departed to do ascetic exercises in order to see *Husn* again³.

Huzn went to Canaan and took possession of Ya'qúb. 'Ishq took its way to Egypt and identified itself with Zulaikhá⁴. 'Ishq and *Huzn* in the end succeeded in finding *Husn* without which they could not live⁵.

The allegory illustrates, firstly, how God created the Universe and secondly, how beauty or perfection which is the ideal of man's life can be attained through the universal force called love. It is love which underlies all movements⁶. It is a traveller by profession⁷. "Every time I turn my face to a direction, every day I am at a stage.....": It goes to different countries and has different names in different places. "In heaven I am celebrated as the 'mover' and on the earth I am known as the "quieter"⁸.

Suhrawardi's position is as follows: God created one thing and then another till the process of creation was complete. This is the doctrine of Neo-Platonic emanation. The workings of the force of love are obvious.

1. Lovers' Friend, pp. 4-6.
2. Ibid, pp. 6-8.
3. Ibid, p. 8.
4. Ibid, pp. 8-11.
5. Ibid, pp. 8-11, 20-24.
6. Lovers' Friend, p. 29.
7. Lovers' Friend, P. 11.
8. Ibid, p. 11.

"Love", according to Ibn Sīnā is defined "as the appreciation of Beauty"¹. "This striving for the ideal is love's movement towards beauty which according to Avicenna, is identical with perfection. Beneath the visible evolution of forms is the force of love which actualises all striving, movement, progress"². 'Jāmāl' and 'Kāmāl' according to Suhrawardī, are the two different names of Husn³. Suhrawardī's doctrine of love and perfection agrees with that of Ibn Sīnā.

The fundamental difference between the God of Neo-Platonism and Suhrawardī is that to the former the universe is the eternal emanation, while to the latter it is merely a manifestation⁴ of God.

IV. Nature and Destiny of the Human Soul

Human soul is of divine origin which like all other things yearns to return to whence it had come and in attaining this end consists its perfection^{5,6}. "Whatever retreats to pure darkness has also that (darkness) for its source". "Whatever seeks light is also from light"⁷. "If it (a thing) is watery it cannot live without water"⁸. "The proof of this is the fish that when it leaves the water

1. Metaphysics of Persia, p. 38.

2. Ibid. p. 39.

3. Lovers' Friend, p. 23.

4. Three Treatises, p. 13.

5. Three Treatises, p. 14.

6. Cf Al-Ghazzālī, *Mizān-al-'Amal*, pp. 19-20 :—The perfection of the human soul lies in knowing God, His qualities and the disposition of the affairs of the universe. He also believes that there is an affinity between soul and God. (Iḥyā, vol. IV, p. 254).

7. Three Treatises, p. 14.

8. Three Treatises, p. 14.

its life cannot continue "¹. " And that thy lord, He is the goal" ².

Though it is natural for the human soul to seek union with God, yet it often forgets its destiny and goes astray. Suhrawardi has illustrated this point in an allegory ³. We give here a short resume of it. A king had a beautiful garden full of beautiful flowers of all kinds. It was inhabited by beautiful and sweet birds. Every imaginable beauty was to be found in it. One of the peacocks was caught by the order of the king and imprisoned after being sewn in a leather. He could not see anything except the inside of the basket. With the passage of time, he forgot all about the garden and its contents. He thought that there was no better and nicer place than the inside of the basket. But sometimes when the sweet breeze came from the garden, he felt an impulse, and he knew not where the impulse came from. One day he heard the following :—

"There came to me the morning breeze almost saying:
I am a messenger to you from the friends" ⁴.

But the bird could not recognize whence the message came from.

"O lightning that flashes,
From what sides of the enclosure do you spread" ⁵.

This ignorance was due to his having forgotten the garden and the things connected with it. "They forgot Allah, therefore He caused them to forget their souls" ⁶. When the bird was set free and came to his companions, he felt ashamed of his previous state. "Alas, my grief that I

1. Three Treatises, p. 15.
2. Quran, LIII, 43.
3. Three Treatises, pp. 22-25.
4. Three Treatises, p. 23.
5. Three Treatises, p. 23.
6. Quran, LIX, 20.

was unmindful of Allah"¹. "And now we have removed from thee thy covering and piercing is thy sight this day"².

The goal of man is his union with God. Suhrawardi believes that this union is possible. He brings for his support many verses of the Quran:

"The day when they shall meet Him"³.

"All will be brought before Us"⁴.

"Unto Us is their return"⁵.

But There are obstructions between him and his goal. In order to attain his goal, man should detach himself from the worldly distractions and master his passions.

As regards the powers of man, he stands midway between angels and animals. "No wonder" says Suhrawardi "if an angel commits no crime, or if a beast or an animal does an evil act, because the angel does not possess the capability of doing evil and the beast does not possess the capability of understanding. On the other hand, the (real) wonder is, the act of a man who carries the commands of passion and submits himself to passions in spite of the light of the intellect. And, by the honour of God, the Great, that the man who remains firm-footed at the time of the attack of passions is superior to an angel; and again, one who is submissive to passions is far worse than a beast"⁶.

1. Quran, XXXIX, 57.

2. Quran, L, 27.

3. Quran, XXXIII, 43.

4. Quran, XXXVI, 32.

5. Quran, LXXXVIII, 25.

6. Three Treatises, p. 46. Cf. Al-Ghazzali, Psychological Basis, Musl. Univ. Jour. Aligarh, Vol. 2, No. 3 p. 97:—"Man occupies a position midway between the animals and angels and his true differentia is knowledge. He can either rise to the level of angels with the help of knowledge or fall to the level of animals by letting his anger and lust dominate him."

The human soul has the following powers¹:

1. External senses: sight, hearing, taste, smell and touch².

2. Internal senses which are physiological:

- قوت جاذبة (1)
- قوت هاضنة (2)
- قوت ماسكة (3)
- قوت دافعة (4)
- و قوت نابه etc. (5)

3. Internal senses which are perceptive:

I. *Hiss-i-Mushtarak* (general sense or sensorium): It is located in the frontal lobe of the brain. Sense impressions coming from all the senses are received by it. It only apprehends sensible forms.

II. *Quwwat-i-Khayál* (imagination): It is located in the middle lobe of the brain. It deals with the sensible as well as conceptual objects. Its function is to create new ideas out of the old material with which it is endowed. It is divided into:

- (a) *Quwwat-i-Wahm*: It gives only senseless imagination. It always misleads.
- (b) *Quwwat-i-Mutakhayyila*: It gives both truth and falsehood. Sometimes it acts as an angelic power and sometimes as devillish. Thoughts which are ruled by ﴿عَلٰى﴾ are called *كَرِيمٌ* and are angelic, and those ruled by *wahm* are bad and are called *mutakhayyila*.

1. Lovers' Friend, pp. 11-20.

2. The sense of touch, he says, comprises all these senses.

111. *Quwwat-i-Háfiza* (Memory). It is located in the hinder part of the brain, and conserves what comes to it.

4. Internal senses which are appetitive and self-assertive: قوت شهوۃ و قوت غضب : These are the basis of human actions. They stand in contradistinction to عقل. All other internal and external senses are subordinate to them. If they are let loose, they degrade man to the level of animals and if properly controlled, they elevate him to the rank of angels¹.
 - (a) قوت شهوۃ enables man to take what is useful to him.
 - (b) قوت غضب enables man to repel what is harmful to him².
5. عقل : A rational faculty which distinguishes man from animals and enables him to know all abstract truths and intellectual sciences. It is through this عقل that man attains his salvation³.
6. عقل اول (Eternal Intellect) : It is the impersonal and the universal soul which permeates the whole universe. The individual soul partakes of it. All the mental virtues are its manifestations. It is immaterial, imperishable and transcendental. It knows all the secrets of the heavens and the earth⁴.

Man, then, is celestial as well as terrestrial. قوت شهوۃ and قوت غضب bind him to the physical world, whereas عقل

1. Cf. Three Treatises, p. 46

2. Lovers' Friend, p. 19.

3. Ibid. p. 19.

4. Cf. Al-Ghazzáli's division of human faculties, *Ihyā* III, p. 5-6. There is hardly any difference between the division of al-Ghazzáli and Suhrawardi.

connects him with the spiritual world. Sometimes these faculties overpower the intellect and make man their slave. But the right position of intellect is that it should control and guide them so that the person should realize his perfection which consists in knowing the secrets of the self, the universe, etc.¹ The knowledge is possible in the very nature of man. There is no limit to such knowledge. The control of passions, love, contemplation and the guidance of wisdom, in short, can enable man to attain to his perfection.

But there are difficulties which beset the soul in search of truth. Subrawardi illustrates this fact in an allegory known as the "Treatise of the Bird"². This allegory points out how worldly distractions and impediments can be surmounted by the seeker after truth, and how after great difficulties, the seeker can have the knowledge of truth. The bird narrates how a flock of birds in which he was flying was allured by hunters into a trap, how the bondage and the imprisonment became comfortable and congenial to it and how ultimately after great many privations the birds secured their freedom.

Human heart cannot know truth until it is properly oriented in the direction of truth. It is a mirror which reflects the universe³. If the heart is purified, the whole universe can be reflected in it. But many things come between it and the truth⁴.

1. Lovers' Friend, p. 20.
2. Three Treatises, pp. 45-51.
3. Three Treatises, p. 26.
4. Three Treatises, p. 17. Cf. al-Ghazzālī, *Iḥyā*, Vol. II, p. 11: He gives five reasons which may prevent the heart from apprehending the truth. (1) It may be undeveloped, (2) sins may render it dark, (3) it may be occupied with its own purification, (4) some traditional prejudices may check the reflection of truth, and (5) man may be ignorant as to the direction of truth.

'The essential condition for apprehending the spiritual truths is self-purification¹. The way to apprehend God is that the heart should be purified and the worldly attachments effaced from it. The more will one detach himself from the world and turn his attention to God, the more will he be able to reach spiritual heights 'as the divine favours are proportionate to human labours, and the utmost exertions are met with unbounded munificence'².

Self-purification, then, 'is the only road to self emancipation'³, and to 'turn the face towards God entirely is liberation'⁴.

The tortures and mortifications which *súfis* encounter in order to gain liberation from the thrall of passions are pleasures to them. Suhrāwerdi has illustrated this fact in an allegory⁵. Some bats became hostile to a chameleon and agreed to punish him by throwing him in the sun as this was the greatest punishment according to the bats. But to their surprise, the sun gave life to him instead of death. Husain-i-Mansúr says:

" Kill me, O my confidants ; killing me is my life.
" My life is my death, and my death is my life "⁶.

Abú Suleimán Dáráni says, " If the heedless knew what pleasures of the gnostic they lack, they would die out of sadness"⁷.

V. Knowledge of God (Ma'rifa)

We now pass on to his mystical and ethical philosophy. Man's aim in this life is to attain his perfection which

1. Cf. Qurān, LXXIV, 3.
2. Three Treatises, p. 5; Ibid, pp. 25-26.
3. Three Treatises, p. 5.
4. Three Treatises, p. 27.
5. Three Treatises, pp. 19-20.
6. Ibid. p. 19.
7. Ibid. p. 20.

consists in his union with God. This is only possible through Ma'rifa. If man desires to rise above the common run and wants to see God face to face, he must have a faith in the unseen, a desire to see the unseen, both of which lead him to the knowledge of the unseen, which in turn make him realize the unseen. Knowledge is the central part of the Sufi doctrine ; it arises from faith and yearning and leads man to apprehend God.

Suhrawardi constantly prays to God to increase his knowledge¹. He says that the more learned the man the more perfect he is². The prophet said, "Never has God created an ignorant *wali*"³. Although the prophet was an embodiment of perfection, yet God said to the prophet in the Qur'an, "And say, O my Lord, increase me in knowledge"⁴.

This knowledge is not the knowledge of taxation, marriage, business, and the like⁵. It is gnosis which comes to the heart through intuition and revelation. It pertains to the knowledge of God, His qualities, His disposition of the affairs of the Universe, the secrets of the spiritual world, the heavens and the earth, etc⁶. These mysteries about God, the soul and the universe should be known but not divulged because every heart cannot contain them⁷. The highest perfection of man, then, lies in attaining the resemblance of God⁸.

1. Ibid. p. 13.
2. Three Treatises, p. 39.
3. Ibid. p. 39.
4. Qur'an, XX, 113.
5. Three Treatises, p. 39.
6. Ibid. p. 39; cf. al-Ghazzālī, Ḥiyāt, vol. I, pp. 18-19.
7. Three Treatises, p. 39.
8. Ibid. p. 40.

Knowledge of perfection is a quality of man. One who has more knowledge about the realities of the Universe is nobler¹, and one who does not possess it is imperfect².

The acquisition of the science of knowledge of God is superior to all the other sciences. A science is preferable because of its subject matter, the strong arguments and proofs it uses and the advantages it brings to the seeker³. *Ma'rifa* has all these advantages over other sciences⁴. Its aim is truth, it uses observation (*mushdhadu*) and it is an established fact that observation is more convincing than argumentation⁵. And the advantages that will accrue from it will be everlasting⁶.

It is through ecstasy (*dhaaq*) that *ma'rifa* is possible. The seeker in its attainment rises by steps to the knowledge of the spiritual realities. The main steps are as follows:

1. When the heart is purified, divine lights from the transcendental world begin to appear in the heart. These are merely flashes and accidents. They are not constant

1. Three Treatises, pp. 40-41.

2. Ibid. p. 40.

3. Three Treatises, p. 30.

4. Three Treatises, 31-32; cf. al-Ghazzālī, *Iḥyā*, Vol. I, pp. 12-14. "The nobility of a science depends on three factors: (1) The faculty by which that knowledge is sought, e.g., intellectual sciences are superior to philological sciences, because philosophy is acquired through intellect and philology through hearing, and intellect is superior to hearing. (2) The generality of the benefits which can be derived from it. (3) The kind of material which it employs, e.g., teaching is superior to tannery, since the teacher works upon the human mind and the tanner upon the skins of animals, minds being superior to the dead skins". He further proves that science which leads one to God is the noblest of all the sciences.

5. Three Treatises, p. 31.

6. Three Treatises, p. 32.

and permanent. They suddenly appear and disappear. "He it is who shows you the lightning" ¹. God says about it that "the splendour of His lightning almost takes away the eye-sight" (Quran XXIV, 43). These flashes are delightful. They increase with the increase of the ascetic exercises. But he believes that in a purified heart such flashes can come without ascetic exercises ². Sometimes man begins to apprehend some of the states belonging to the next world in every thing that he sees. Sometimes he becomes mentally unbalanced. At the time of the break, the seeker finds consolation in the past memories against the onslaughts of passions ³. This is the first stage.

When the light from the spiritual world reaches 'the utmost extremity' and remains for a long time, it is called 'tranquillity.' This stage is more perfect than the first one. When the seeker comes back to his physical self, he feels highly regretful for its separation. In the Quran this 'tranquillity,' says Subrawerdt, is mentioned many times.

"And God sent down His 'tranquillity' ⁴. One who has attained to this height, can read the hearts of others and the meaning of many unknown things become clear to him. The Prophet once said about 'Omar,' "Verily, tranquillity speaks through the tongue of 'Omar.'" Sometimes he hears discourses from the divine world ⁵. This is the second stage.

"And this Tranquillity becomes such that if man desires to keep it off from himself he cannot do so. Then man reaches such a stage that whenever he likes, he gives

1. Quran, XIII, 19.

2. Three Treatises, p. 34

3. Ibid. p. 33.

4. Quran, XLVIII, 26.

5. Three Treatises, pp. 35-36.

up the body and goes to the world of (divine) Majesty ; and his ascents reach the high spheres. And whenever he likes or desires he can do so. So whenever he looks at himself he becomes happy, because he discerns the radiance of God's light (falling) on him. Hitherto it is a defect.

"If he exerts further, he also passes this stage. He becomes such that he does not look on himself and his knowledge of his existence is lost ; this is called "*Fand-i-Akhar*". When one forgets himself and also forgets the forgetfulness it is called "*Fand dar fand*"¹. At this stage the seeker after truth has reached the highest end and has realized what is possible for him. This is not an end of man's efforts in the Buddhist sense of *Nirvāṇa*. In *Nirrāṇa* the individual passes into annihilation. According to the Sufi philosophy the individual soul attains everlasting existence by joining with the universal soul.

Sufis consider it a polytheism to delight in the knowledge one has gained about God. In doing this, they say, the seeker has made knowledge and not God his object of worship. The Sufi loses, firstly, the delights of knowledge, and, secondly, himself and the world around him. This stage is called 'Obliteration'². "Every one that is in it, will pass away and there remaineth but the face of Thy Lord, the glorious and beneficent"³.

In his ascent to the divine, the seeker after truth passes through the following stages⁴ :—

1. "There is no God but God." At this stage the seeker only realizes that there is no other Deity except God. The divinity is negated from all other things.

1. Three Treatises, pp. 36-37.
2. Three Treatises, p. 37.
3. Qurān, LV, 27, 28.
4. Three Treatises, pp. 37-38.

2. "There is no He but Him". In the first stage the divinity is negated from what is not God. But at this stage existence also is negated to all other things except God. It is He and He alone that exists. All other things are only phenomenal. They are only manifestations of Him.

3. "There is no Thou but Thou". This stage of unification is still higher. "Him" is used for the absent but "Thou" stands for the one who is present. At this stage, besides the unification, the presence of God is also felt.

4. "There is no I but Me". This is a still higher stage. In "Thouship" there is a duality because one addresses another. At this stage, the *Sufi* is absorbed in God and there is no distinction between the seeker and the sought. "And every thing will perish save His face" ¹.

There is no limit to the spiritual grades. But as long as man wears the garb of humanity, he cannot fully comprehend the world of divinity. "A *Sufi* was once asked what is *Tasawwuf*?" He answered, "Its beginning is God and as regards the end, it has no end" ².

VI. Love of God.

Suhrawardi regards love of God as the highest end of man in this world. It is the highest virtue or quality of the heart which a man should develop in order to attain his perfection. But love of God is not a quality isolated from the knowledge of God. It is an aspect of the knowledge which is higher in point of spiritual development. The theologians believe that man's love for God is an impossibility since man and God are not homogeneous. Love can take place, they argue, between beings which are homogeneous. Man's affection for God consists, according to them,

1. Qurān, XXVIII, 88.

2. Three Treatises, p. 36.

in his obedience to Him¹. Subrawardi says that homogeneity is not a condition of love as sometimes a man loves a colour or an object, though they are not homogeneous with him. "Love consists of an affection which has transgressed its limit"². It implies an imperfection on the part of the lover; the lover has not acquired all that is desirable. Something still remains to be realized, which is not yet acquired. If man comprehends God's beauty fully, he will have no further desire. But full comprehension of God's beauty is impossible for man.

Human faculties have certain functions to perform. They are created to fulfil a mission. In carrying out this mission lies their perfection and pleasure. The pleasures of the senses of sight, hearing and smelling, *e. g.*, consist in seeing beautiful forms, hearing melodious voices, and smelling fine odour, respectively. Similarly, all the external and internal senses have certain functions to perform. The performance of such functions which are peculiar to particular senses, gives the greatest pleasure to them. Man shares his external and internal senses with animals. But over and above all these, man has another faculty known as intellect whose function is to realize the intellectual truths. The function of the intellect and the rational soul is the knowledge of truth, and comprehension of realities. And when the soul has acquired this, it has reached its perfection and experienced the highest pleasures. This

1. Three Treatises, p. 41; cf. al-Ghazzālī, *Ihya*, Vol. IV, p. 252. Subrawardi's words and arguments are similar to those of al-Ghazzālī. Al-Ghazzālī says that the theologians hold that love cannot exist between man and God. They define the love of God as obedience to Him. According to them love can exist between the members of the same species... Ghazzālī refutes their arguments. He also established that love of God is the highest ideal of man and is the essence of Islam.

2. Three Treatises, p. 41; *Lovers' Friend*, pp. 24-25.

pleasure cannot be compared with any other pleasure as "one who did not taste, does not know" ¹.

'*Jamīl* and *Kamīl*' are only different names for *Husn* (Beauty). Everything, whether spiritual or corporeal, seeks not only perfection but also beauty ².

It can be realized through '*Ishq*'. '*Ishq* comes to man through *Hun* (Sorrow), i.e., when one has purified his heart by subduing his passion and has used his internal and external senses properly. '*Ishq* comes only at a time when the worldly attachments are eliminated from the heart. And it is '*Ishq*' which takes the seekers to the sought, i.e., perfection or beauty which is man's desired object ³. "Eject hollow imaginations from your head; languish through coquetry; and increase supplication. Your teacher is love, when you reach there he will himself utter with the tongue of ecstasy: Act thus" ⁴.

1. Three Treatises, p. 42; cf. al-Ghazzālī, *Iḥyā*, Vol. IV, p. 254. There seems to be no difference between the views of al-Ghazzālī and Suhrawardī. Affection may be defined as a natural inclination towards objects which give pleasure. If the inclination becomes strong it is called love. Affection is of different kinds according to different senses. Every sense perceives a particular kind of object which gives it pleasure or pain. The eye, for instance, apprehends beautiful forms, the ear musical sounds, the nose sweet odour, etc. In the apprehension of these objects lies the perfection of these senses. But man shares with the other animals the external and internal senses. But over and above these senses man has another inner sense or faculty of perfection which is implanted in the heart. It is only through this faculty that God and other mysteries of the heaven and earth can be known. And in apprehending these objects lies the perfection of this faculty.

2. Lovers' Friend, p. 23; cf. al-Ghazzālī *Iḥyā*, Vol. IV, p. 256. He also conceives '*Kamīl*' and '*Jamīl*' as one and the same thing. He too conceives reality as beauty.

3. Lovers' Friend, p. 24.

4. Lovers' Friend, p. 24.

Love is the 'utmost extremity' of affection¹. It is 'excessive affection'. "Love is more particular than affection, because all love is affection but all affection is not love. And affection is more particular than 'knowledge' because all affection is knowledge, but all knowledge is not affection. And two opposite things come out of knowledge, which are called 'friendship' and 'enmity'. Because knowledge pertains either to a thing which is agreeable and suitable to the body or the spirit which is called 'pure good' and 'absolute affection'; and the human soul seeks it, and desires to betake itself to that, and attain perfection; or, it pertains to a thing which is not suitable and not agreeable to the body and the spirit which is called 'pure evil' and 'absolute defect'; and the human soul always flies from that and it has a natural aversion towards that. From the first comes 'friendship' and from the second 'enmity'. So the first round is knowledge, the second round is affection, and the third round is love. And one cannot reach the world of love which is the highest of all, unless he makes two rounds of the stair from knowledge and affection". "The world of love is the end of the world of knowledge and affection".

"One who is in union with it is the end of the learned scholars and illustrious philosophers. And therefore it is said :

No created being has love,
None but the mature has love"².

The word '*Ishq*' is derived from the name of a plant known as '*Ashqah* (ivy). This plant grows at the foot of a tree, shoots its roots in the ground and becomes very firm and then slowly and gradually climbs on the tree

1. Lovers' Friend, p. 24.
2. Lovers' Friend, pp. 24-25.

and ultimately covers the whole of it. It begins to suck the nourishment of the tree with the result that the tree dries up¹.

Similarly, in the heart of a man there is a tree. It faces to the spiritual as well as the physical world. The one which faces to the spiritual world is the real tree, and the other which faces to the physical world is the shadow tree. If man indulges in the worldly things, the shadow tree becomes stronger and gradually occupies the whole heart of man. Then the real tree becomes weaker and sometimes withers away. As it gets shrivelled, man forgets all about the spiritual world. But when man begins to nourish the real tree with the water of knowledge, love jumps in, shoots its roots into the heart, and covers the shadow tree with the result that this tree becomes paler and paler and the real tree begins to grow again and its numerous branches begin to draw spiritual nourishment from the divine fountain. And when it has reached its perfection, the shadow tree dies and the soul of man becomes identical with the real tree and he attains the highest perfection².

This stage is reached through '*Ishq*' which may be called the pious deed leading one to the first beloved. "Unto Him good words ascend, and the pious deed doth He exalt"³. It is through the purification of the heart that '*Ishq*' becomes perfect and in its perfection lies the perfection of man⁴. '*Ishq*' cannot enter a heart unless the lower appetites of the soul are sacrificed⁵. But every one cannot reach this height of perfection; "it requires years

1. Lovers' Friend, p. 26.
2. Lovers' Friend, pp. 26-28.
3. Qurān, XXXV, 11.
4. Lovers' Friend, pp. 29-30.
5. Lovers' Friend, p. 29.

that an original stone through the sun becomes a ruby in Badakhshan or a cornelian in Yaman.¹"

Love, in short, is at the basis of all creation as well as of perfection.²

"But for you, we wouldn't have known Love,
But for Love, we wouldn't have known you"³.

Conclusion

Suhrawardi in his younger days conceived reality as both light and beauty. The conception of reality as beauty can be established on the basis of the utterances in the Treatises but the conception of reality as light is dimly perceptible and therefore cannot be established. These views are not without precedent. Ghazzali also conceived reality as beauty as well as light.

The human soul is of divine origin. Its perfection lies in reaching its origin. This perfection can be realized through knowledge which is the *differentia* of man. Knowledge means the knowledge of God, His qualities, His actions, angels, the secrets of the heavens, and the earth, etc.

Everything seeks perfection or beauty which is possible through the cultivation of love. When man has wholly detached himself from the worldly desires and is solely occupied with God, he sees all realities. And here lies his perfection.

Suhrawardi has followed al-Ghazzali in his younger days both in letter and spirit. He seems to be a thorough-going Ghazzalian.

1. *Lovers' Friend*, p. 29.
2. *Ibid.* p. 30.
3. *Ibid.* p. 3.

فهرس المحتويات

١	شبيس، أوتو (ناشر) : مؤنس العشاق لشهاب الدين السهوروسي المقتول. ..
٩٩	شبيس، أوتو و س. ك. ختاك: مؤنس العشاق لشهاب الدين السهوروسي. ترجمة إنكليزية.
١٢٩	شبيس، أوتو و س. ك. ختاك: ثلاث رسائل في التصوف لشهاب الدين السهوروسي. نشر النص مع ترجمة إنكليزية وبحث حول حياته وشعره.
٣١٠	شبيس، أوتو و م. عمر الدين: الموقف الفلسفى للسهوروسي المقتول تبعاً لمؤلفاته في شبابه. (بالإنكليزية).....

طبع في ٥٠ نسخة

نشر بمتحف تاريخ العلوم العربية والإسلامية
بفرانكفورت - جمهورية ألمانيا الاتحادية
طبع في مطبعة شتراوس، مورلباخ، ألمانيا الاتحادية

الفلسفة الإسلامية

٩١

السهروردي

شهاب الدين يحيى بن حبش
(توفي ١١٩١هـ/١٧٨٧م)

نصوص ودراسات

٤

جمع وإعادة طبع
فؤاد سرزيكين

بالتعاون مع

كارل إيرج-إيجرت، مازن عماوي، إكهارد نوباور

١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م

معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية

في إطار جامعة فرانكفورت - جمهورية ألمانيا الاتحادية

منشورات
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية

بصدرها
فؤاد سزكين

الفلسفة الإسلامية

٩١

السهروردي
شهاب الدين يحيى بن حبش
(توفي ١١٩١/٥٥٨٧م)

نصوص ودراسات
٢

جمع وإعادة طبع

١٤٢٠ - ٢٠٠٠م
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية
في إطار جامعة فرانكفورت - جمهورية ألمانيا الاتحادية

منشورات
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية
سلسلة الفلسفة الإسلامية
المجلد ٩١